

Miskolci Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Nemzetközi Jogi Tanszék

Horváth Krisztina

**AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI
EGYEZMÉNYÉNEK GYAKORLATA
AZ IDŐTÉNYEZŐ, VALAMINT AZ
EZREDFORDULÓ EGYES
FÖLDRAJZI, TÖRTÉNELMI ÉS
POLITIKAI KIHÍVÁSAI TÜKRÉBEN**

Ph. D. értekezés

Témavezető:

Dr. Kovács Péter
tanszékvezető egyetemi tanár

Doktori Program: A magyar állam- és jogrendszer, jogtudomány továbbfejlesztése, különös tekintettel az európai jogfejlődési tendenciákra

Programvezető: Dr. Gáspárdy László egyetemi tanár

Alprogram címe: A nemzetközi jog ezredfordulós kihívásai, különös tekintettel a nemzetközi bírászkodás és az emberi jogvédelem perspektíváira

Alprogram vezetője: Dr. Kovács Péter egyetemi tanár

Miskolc, 2002

2002. 1.

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	2
BEVEZETÉS	4
I. fejezet Intézményi és eljárási reformok az Emberi Jogok Európai Egyezményének rendszerében	9
1. Az Egyezmény sikere	10
1.1. A siker, amely teherre vált.....	10
1.2. Az első határozatlan reformlépések.....	11
2. A teljes körű eljárási reform	13
2.1. A II. Jegyzőkönyv.....	13
2.2. Hogyan tovább? A jövő Egyezménye.....	17
2.2.1. Az Egyezmény módosítása nélkül végrehajtható változtatások.....	19
2.2.2. Hosszútávú reformok az Egyezmény rendszerében.....	20
II. fejezet Az időbeli hatály kérdése az Emberi Jogok Európai Egyezményének gyakorlatában	23
1. Az Egyezmény időbeli hatályáról általában	24
2. Az Egyezmény „különös” hatálya	26
2.1. Az egyéni panaszjog, és annak időbeli korlátai.....	26
2.2. A Bíróság joghatóságának <i>ratione temporis</i> szabályai.....	28
2.3. A felmondás intézménye, mint időbeli tényező.....	30
3. A Bizottság és a Bíróság <i>ratione temporis</i> joggyakorlata	31
3.1. Az Egyezmény hatályba lépését megelőzően történt állítólagos jogsértések elbírálása.....	32
3.1.1. A folyamatosan fennálló jogsértések értékelése az időbeli hatály szempontjából.....	32
3.1.2. Az elhúzódo eljárások és az eljárási szabályok megsértésének megítélése az időbeli hatály vizsgálata kapcsán.....	39
3.2. Az egyes tagállamok 25. illetve 46. cikk szerinti nyilatkozattételét megelőzően kezdődött állítólagos jogsértések.....	44
3.2.1. Az időbeli hatály értelmezése a konkrét időpont-meghatározást nem tartalmazó nyilatkozatok esetében.....	45
3.2.2. A tagállami nyilatkozatokban szereplő konkrét időpont szerepe az időbeli hatály értelmezésében.....	46
3.2.2.1. A folyamatos jogsértések megítélése a konkrét időkorlátozást tartalmazó nyilatkozatok esetében.....	47
3.2.2.2. A quasi folyamatos jogsértések megítélése a konkrét időkorlátozást tartalmazó nyilatkozatok esetében.....	50
3.2.2.3. Az elhúzódo eljárások megítélése a konkrét időkorlátozást tartalmazó nyilatkozatok esetében.....	52
3.2.2.4. A panasz alapjául szolgáló ítéletet megelőző eljárás megítélése a konkrét időkorlátozást tartalmazó nyilatkozatok esetében.....	55
3.2.2.5. Egyes speciális eljárási kérdések megítélése a konkrét időkorlátozást tartalmazó nyilatkozatok esetében.....	56
3.2.2.6. Egyéb, a nyilatkozattétellel kapcsolatos kérdések.....	58
III. Fejezet A közép- és kelet-európai államok joggyakorlatának tanulságai	62
1. Az anyagi jogok helyzete Közép- és Kelet-Európában	66
1.1. Az élet és testi épség védelme Közép- és Kelet-Európában.....	67
1.1.1. Az élethez való jog egyes kérdései.....	67
1.1.2. A kínzás tilalma.....	71
1.1.2.1. Bántalmazás, sértő bánásmód a letartóztatás, illetve fogvatartás ideje alatt.....	73
1.1.2.2. A fogvatartás körülményeinek problematikája.....	78
1.1.2.3. A belső vizsgálatok elégtelensége megvalósítja a 3. cikk sércelmét.....	81

1.1.2.4. A mencköltésért folyamodókkal szembeni bánásmód.....	82
1.2. A magánéletről közvetlenül kapcsolódó jogok.....	86
1.2.1. A 8. cikk új, speciális sérelme.....	90
1.2.2. A családi élet védelme.....	94
1.2.3. A 8. cikk kényszerintézkedések és fogvatartás során megvalósult sérelme.....	99
1.3. Tisztelet- és lakatolási szabadság – avagy a véleménynyilvánítás szabadsága.....	100
1.3.1. Mennyiben változott az utóbbi években a politikai véleménynyilvánítás helyzete?.....	102
1.3.2. A demokrácia „házfőző kutyája”.....	106
Összegzésként.....	107
1.4. A demokratikus átalakulás és a kisebbségek.....	108
1.4.1. Egyéni jogok – „kollektívizált” jogok?.....	116
1.4.2. Új lehetnek-e közösségi jellegű jogokkal a kisebbségek?.....	121
1.4.3. A kisebbségek és a passzív választójog kapcsolata.....	125
1.5. A tulajdonhoz fűződő jog problémái.....	126
1.5.1. Az államosítások szelleme ma is kísért.....	130
1.5.2. Az elkobzás, mint az állam tulajdonszerzésének különös formája.....	131
1.5.3. A jogi személyek tulajdona.....	132
Összegzésként.....	134
2. Az eljárási jellegű jogok ma.....	135
2.1. A szabadsághoz és biztonságához fűződő jog.....	135
2.1.1. A szabadság megvonása.....	137
2.1.1.1. Újítás a joggyakorlatban a szabadságmegvonások terén.....	139
2.1.1.2. A szabadságmegvonás klasszikus esetei.....	141
2.1.2. A vád ismeretéhez fűződő jog.....	144
2.1.3. A bíróhoz való jog.....	144
2.1.3.1. A bíróság elé jutás joga.....	146
2.1.3.2. Az ésszerű időn belüli tárgyalás követelménye.....	148
2.1.4. A habeas corpus.....	149
2.1.4.1. A bírósághoz fordulás joga.....	150
2.1.4.2. Az ésszerű időhatár követelménye a fogvatartás törvényességéről hozott döntések esetében.....	152
Összegzésként.....	154
2.2. A tisztességes eljáráshoz fűződő jog.....	154
2.2.1. A tisztességes eljáráshoz fűződő jog általános garanciái.....	155
2.2.1.1. Az elérhető és megfelelő bíróság követelménye.....	157
2.2.1.2. Az ésszerű időn belüli elbírálás követelménye.....	161
2.2.1.3. A tisztességes tárgyalás követelménye.....	164
2.2.2. A gyanúsítottak speciális jogai.....	165
2.2.2.1. Az ártatlanság vélcme.....	166
2.2.2.2. A védelemhez fűződő jog.....	168
Összegzésként.....	170
IV. Fejezet A terrorizmus – napjaink egyik nagy kihívása.....	173
1. A terrorizmus elleni küzdelem alapproblémái.....	173
1.1. A terrorizmus fogalmának hiánya.....	179
1.2. Az élethez való jog védelme és a terrorizmus elleni küzdelem kötelezettsége.....	183
2. Az abszolút jogok védelmének kötelezettsége.....	187
3. A „korlátozható” jogok a terrorizmus elleni küzdelem keretében.....	187
3.1. A magánélet, a családi élet és a lakhely védelme.....	190
3.2. A magánéletről történő különleges beavatkozási eszközök a bűnüldözés során.....	195
3.3. Az egyén véleménynyilvánítási szabadsága és a terrorizmus elleni küzdelem.....	197
3.4. Az állam biztonsága és a politikai pártok szerepe.....	199
4. Az állam jogosítványai „terrorista” ügyekkel kapcsolatos büntetőeljárásokban.....	205
KÖVETKEZTETÉSEK.....	209
IRODALOMJEGYZÉK.....	231
ÖSSZEFOGLALÁS.....	231

BEVEZETÉS

Az emberi jogok megjelenése a nemzetközi jogban az elmúlt évszázad eredménye, és azon a politikai érdekérvényesítésen nyugszik,¹ amit a XX. század eseményei váltottak ki. Az emberi jogok nemzetközi védelmének koncepciója valójában a nemzeti jogok korábbi ilyen irányú fejlődését meghatározó, természetjogi elveken alapuló dokumentumokra épül², és valódi értelmet ott nyer, ahol a nemzeti jogi szabályozás nem ad megfelelő biztosítékot az egyének számára.³ Bár az emberi jogok védelme a nemzetközi jogban új terület, az elmúlt évtizedekben lényeges fejlődésen ment keresztül, és a nemzetközi jog egyik meghatározó fejezetévé emelkedett,⁴ a nemzetközi jog alapelvevé vált.⁵ Az emberi jogok védelmével „a nemzetközi jogalkotás átlépte a nemzeti és a nemzetközi jogrend határának Rubikonját”, hiszen itt jelenik meg a természetes személyek jogalanyisága.⁶ Bár a kialakulást a történelmi tapasztalatok inspirálták, az emberi jogok nemzetközi védelmének rendszere ma már lényegesen elrugaszkodott a múlttól, és fontos legitimitációt nyer a jövő kihívásain keresztül is.

A második világháborút követően az emberi jogok védelmére indult mozgalom hamar teret nyert, és univerzális szinten, az ENSZ keretében az Emberi Jogi Bizottság közreműködésével néhány éven belül létrejött az első emberi jogi dokumentum, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. A Nyilatkozat felsorolta a védendő jogokat, azonban ellenőrzési mechanizmust nem rendelt melléjük, és úgy tűnt, ezen a téren a nemzetközi közösség nem tud belátható időn belül előmozdulni, amely elsősorban az emberi jogok kultúránkenti eltérő megítélésére, illetve a „nyugati” koncepció más földrészekon történeti elutasítására, befogadásának problémáira volt visszavezethető.

A nyugat-európai társadalmak ugyanakkor viszonylag egységesen tekintettek az emberi jogok védelmének fontosságára, és az ENSZ-en belüli bémulás láttán egy regionális rendszer kiépítését szorgalmazták.⁷ Az emberi jogok európai integrációs jellegének

¹ Valki László szerint „ezen a területen a nemzetközi jog sajátos funkciója érvényesül, amelyet William Copley nyomán a politikai kultúra közvetítésének lehetne nevezni”. Ld. VALKI, László : *A nemzetközi jog társadalmi természete*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1989, 156-157. old.

² Az emberi jogok természetjogi megalapozottságára utaló nézetek széles körben elfogadottak. Bragyova András szerint „a természetjogon kívül úgy tűnik, nincs az emberi jognak olyan megalapozása, amely egyszerre lenne jogi és ugyanakkor egyetemesen kötelező igényül is”. Ld. BRAGYOVA, András : *Az emberi jogok és a nemzetközi jog*, in : *Világosság*, 1990, No. 8-9., 581. old.

³ Ld. WELLES, Mónika : *Emberi jogok és európai integráció*, Acta Humana Studiorum, Budapest, 2000, 14. old.

⁴ Az emberi jogok a nemzetközi jog rendszerének mindinkább derékhatát alkotják. Ld. HERCZEGH, Géza : *Az emberi jogok szerepe a nemzetközi jogban*, in : *Jogtudományi Közöny*, 1992, No. 1, január, 3. old.

⁵ Ld. BODNÁR, László : *Challenges at the end of the MILLENNIUM to the principles of international law*, in : *Le droit international au tournant du millénaire – L'approche hongroise; International Law at the Turn of the Millennium – The Hungarian Approach*, ed.: Kovács, Péter, Péter Pázmány Catholic University, 2000, Budapest, 78. old.

⁶ Ld. BRUHÁCS, János : *Nemzetközi jog II. Különös rész*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1999, 192-193. old.

⁷ *Ibid.*, 195. old. Az erre vonatkozó érvelések végigkísérték az Egyezmény születését. Ld. PETTITI, Louis-Edmond – DECAUX, Emmanuel – IMBERT, Pierre-Henri : *La Convention européenne des droits de l'Homme, Commentaire article par article*, *Economica*, 1995, 11. old.

meghatározó eleme volt a közös kultúra, az államok történelmi kapcsolatrendszere, illetve a jogrendszerek kapcsolata.⁸ A „közös örökségen” alapult az európai emberi jogi szerveződés gondolata, amelyet Churchill 1946. szeptember 19-i és 1947. május 14-i beszédei indítottak el, és amely a hágai „Európa Kongresszussal” folytatódott 1948. május 7. és 10. között. Az ennek keretében megalakult bizottságok már egy szervezet vizióját votették fel, amely létrehoz egy önálló emberi jogi egyezményt, és ennek biztosítására egy bíróságot is.⁹ Az 1949 februárjában megrendezett Brüsszeli Kongresszuson a résztvevő államok megegyeztek abban, hogy a készülő egyezmény a hatékonyság érdekében a valóban alkalmazandó normákat fogja tartalmazni, és az ezekkel kapcsolatos panaszok az Emberi Jogok Európai Bizottságához kerülnek, ahonnan kivételes esetekben jutnak tovább az Emberi Jogok Európai Bírósága elé.¹⁰ Az Egyezmény előzetes tervezetét 1949. június 12-én nyújtották be az Európa Tanács Miniszteri Bizottságához, majd a Konzultatív Gyűléséhez. Ezt követően, augusztus 19-én az Európai Mozgalom Jogi Bizottsága is előterjesztette a javaslatát, amelyek alapját mintegy tucatnyi alapjog és a kötszintű eljárás rend képezte a kilenc tagú Bíróság részvételeivel. A Bíróság a panaszoknak a Bizottság általi megszüntetését követően „megsemmisítendő azokat a kormányzati döntéseket, a jogszabályokat, a közigazgatási intézkedéseket vagy igazságszolgáltatási határozatokat, amelyek nyilvánvalóan ellentétesek a biztosított jogok elvével”.¹¹ A Bíróság létrehozására irányuló törekvés központi kérdéssé vált, különösen az államok szuverenitásának szempontjából. Az elképzelést támadókkal szemben a jogi bizottság rapporteurje a következőképpen érvelt: „Amikor biztosítani és védeni kívánjuk Európában a szabadságjogokat, szó sincs arról, hogy csökkentenénk egy állam szuverenitását egy másik állammal szemben, vagy hogy egy államnak előnyt biztosítsunk egy másik állam ellenében. Az államok szuverenitásának a jogok oldaláról történő korlátozásáról van szó, és ebben a tekintetben minden korlátozás megengedett”.¹² Végül angol javaslatra az egész ellenőrzési mechanizmust fakultatív alapokra helyezték, amely az állam előzetes hozzájárulását kívánta meg az egyéni panaszok elfogadhatóságának előfeltételként.¹³

Az Egyezményt 1950. november 4-én írták alá, majd három évre rá lépett életbe. Maga az Egyezmény az akkori konszenzusnak megfelelően a jogok viszonylag szűk körét deklarálja, hiszen a kidolgozásban részt vevő államok célja az volt, hogy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával ellentétben hatékony ellenőrzési mechanizmussal biztosítsák a deklarált jogokat, így a megállapított jogok tekintetében valódi és szoros államok közötti konszenzusra volt szükség. A résztvevő államok idővel egyéb jogok biztosítását is vállalták, illetve az ellenőrzési mechanizmus szigorításában is konszenzusra jutottak, melyeknek az egyes lépéseit az Egyezményhez csatolt kiegészítő jegyzőkönyvek

⁸ Az Emberi Jogok Európai Egyezményének preambuluma is kijelenti, hogy „abban az elhatározásban, hogy – mint az európai országok hasonló felelősségű kormányai, melyek a politikai hagyományok, eszmények, a szabadság és a jog iránta közös örökségével rendelkeznek – megteszik az első lépéseket egyes, az Egyetemes Nyilatkozatban foglalt jogok közös biztosítására”.

⁹ Ld. PETTITI, Louis-Edmond – DECAUX, Emmanuel – IMBERT, Pierre-Henri : *La Convention européenne...*, op. cit., 6. old.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Ld. *Recueil des „Travaux préparatoires” (de la Convention européenne des droits de l’homme)*, Vol. I, Nijhoff, 1975, 39. old. Idézi PETTITI, Louis-Edmond – DECAUX, Emmanuel – IMBERT, Pierre-Henri : *La Convention européenne...*, op. cit., 9. old.

¹² *Ibid.*, 11. old.

¹³ *Ibid.*, 15. old.

tartalmazzák. Ezzel az Egyezmény és a hozzá kapcsolódó eljárás rendszer a leghatékonyabb nemzetközi emberi jogi jogvédelmi rendszerre vált.¹⁴

Az európai emberi jogi védelem az elmúlt évtized politikai-lásadalmi változásai nyomán hasonló öszlönzést ért meg, mint a háborút követő kialakulásakor, hiszen nemcsak a totális rendszer feletti győzlem, hanem a hidogháborút követő új európai rend megalkotásának készletése is ihlette. Az Egyezmény 1953-ban tíz tagállam részvétélével lépett életbe, és huzamosabb ideig alacsony létszámmal működött.¹⁵ Az elmúlt ötven év alatt azonban számos elvárásnak kellett megfelelnie, melyek nagy része az új évezredben is feladatok elé állítja a Bíróságot csakis, mint a tagállamokat. A disszertáció a teljesség igénye nélkül kíván bemutatni olyan problémákat, amelyekkel az Egyezmény szerveinek meg kellett és a jövőben is meg kell majd küzdenie.

A feldolgozott problémakörök nagyon eltérő természetűek, más és más választ kívánnak meg, ugyanakkor szoros kapcsolatrendszer áll fenn közöttük. Az Egyezmény rendszerében végrehajtott eljárási reformok kérdése alapvető strukturális és működési probléma, amely az Egyezmény egészét érinti. Mivel ezek a reformok a kontrollmechanizmus továbbbélését, a rendszer hatékonyságának fenntartását előzzák, elsőrendű feladatként jelentkeznek minden más nehézséggel szemben. Az eljárási reformok azonban csak sokrétű összefüggésrendszerben értelmezhetők, és a 80-as évek végétől vitathatatlan a kapcsolatuk a közép- és kelet-európai bővítéssel, amely ugyan nem elindítója volt a lényeges reformlépéseknek, de azok végrehajtását felerősítette és sürgette.

Az eddigi legátfogóbb fejlesztést ezen a téren a 11. Kiegészítő jegyzőkönyv vezette be, és ezzel sok tekintetben új időszámítás vette kezdetét az Egyezmény történetében. A korábbi kötszintű intézményrendszer eltörlése és az egyéni panaszjog kötelezővé válása a joggyakorlatra különösen a *ratione temporis* joghatóság kritériumrendszerével kapcsolatban gyakorolt hatást. Az egyes panaszok elfogadhatóságának időbeli hatály szempontjából történő vizsgálata elsőrendű technikai kérdés, melynek feltételei a gyakorlat bemutatásával nyomonkövethetők. Az időbeli hatállyal kapcsolatos elemzés jelentősége a 11. Jegyzőkönyv életbe lépésével sem számít meg, sőt, különösen a közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos ügyek elbírálása során mindennapos kérdésként merül fel.

A közép- és kelet-európai államok csatlakozásával az Egyezmény területi hatálya immáron Kamcsatkáig terjed, és az utóbbi egy évtizedben a személyi hatálya alá tartozó egyének száma is megduplázódott. Az Egyezmény, amely a közös kulturális és történelmi gyökerű államok együttműködése nyomán jött létre, és viszonylag kis létszámmal működött, az időközben végrehajtott reformok ellenére is nehezen tud majd megfelelni az

¹⁴ Ld. NOWAK, Manfred : *The Contribution of Intergovernmental Organisations to an All-European System of Human Rights Protection*, in : All-European Human Rights Yearbook, ed.: Kędzia, Zdzislaw, N. P. Engel Verlag, 1991, 214. old.

¹⁵ 2002. október 10-ig 44 állam ratifikálta az Egyezményt: Albánia, Andorra, Ausztria, Azerbajdzsán, Belgium, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Ciprus, Csorsország, Dánia, az Egyesült Királyság, Írország, Finnország, Franciaország, Görögország, Grúzia, Hollandia, Horvátország, Izland, Írország, Lengyelország, Lettország, Liechtenstein, Litvánia, Luxemburg, Macedónia, Magyarország, Málta, Moldova, Németország, Norvégia, Olaszország, Oroszország, Örményország, Portugália, Románia, San Marino, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szlovákia, Szlovénia, Törökország és Ukrajna.

Különleges meghívotti státuszt élvez az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésén a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság.

évezred egyik nagy kihívásának : több, mint negyven tagállam részvételével is hatékonyan működni.

A közép- és kelet-európai államok csatlakozása az Egyczmény mennyiségi terhelése mellett olyan félelmeket is gerjesztett, amely arra utalt, hogy az eltérő ideológián alapuló korábbi államberendezkedés „működési” terhelést is zúdít majd az Egyczmény intézményei nyakába, azaz a szocialista múltban gyökerező alapvető problémákkal kell majd a joggyakorlatnak szembesülnie. A múlt eltérő hozzáállása az emberi jogok védelmének kérdéséhez valóban olyan lényeges probléma, amely meghatározó a joggyakorlat jelenére és jövőjére nézve, és amelynek elemzése sok tanulsággal szolgál nemcsak az újonnan csatlakozott államok demokratizálódási folyamatainak hatékonyabbá tétele, hanem a nyugat-európai emberi jogi gondolkodás újraértelmezése tekintetében is. A közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlat több ponton gazdagítja a korábban már kialakult ítélkezési elveket, és nagyban hozzájárul a joggyakorlat fejlesztéséhez, különösen az anyagi jellegű jogok terén. Az ezen a téren kialakult joggyakorlat átfogó elemzése rámutat egyrészt az egyes strukturális problémákra és a jövő ezzel kapcsolatos tendenciáira, másrészt érzékelteti az egyes államok jogfejlesztésének folyamatait, illetve annak hiányát. Mindezekből számos következtetés vonható le a szocialista múlt ma is meghatározó egyes elemze az emberi jogok védelme terén, és a felzárkózás általános irányvonalaira nézve is.

A közép- és kelet-európai államok történelmi múltja átfogó jelleggel meghatározza az emberi jogok védelmének mai helyzetét, és az alapjogok széles körében jelentkező problémaként. Az emberi jogok védelmének európai mechanizmusa jelentős feladatok előtt áll, hiszen ezeket a társadalmakat sokszor alapjogok védelmére, mint általános kötelezettségre kell megtanítani, átnevelni. Mindehhez gyökeres szemléletváltásra van szükség, ami időben elhúzódhat, ugyanakkor a tagállamok pozitív részvételével sikerre viheto.

Mi történik azonban az olyan állam által nem kontrollált, magánszemélyek, szerveződések által irányított cselekmények körében, mint pl. a terrorizmus? Ezen a téren az állam felügyeleti lehetősége természetesen korlátozott. A terrorizmus azonban világméretű probléma, amely ráadásul az európai államok egy részét közvetlenül is érinti. A terrorizmus, mint jelenség, a politikai, erkölcsi, gazdasági, stb. motivációk mellett általános támadást intéz az emberi jogok ellen, így számos ponton érintkezik az emberi jogok védelmének általános állami kötelezettségével.

A terrorizmus problémájára a nemzetközi közösség univerzális szinten, és az egyes regionális szervezetek egyaránt választ keresnek. Az Európa Tanács terrorizmus elleni harcban belső szerepe példakénti lehet a nemzetközi jog ezen a téren bekövetkező jövőbeni fejlődésére. Bár az Egyczmény keretében utólagos jellegű ellenőrzés valósul meg, a joggyakorlat számos területen kiterjedt nemcsak a terrorizmussal kapcsolatos állami beavatkozás lehetőségeire, hanem a terroristákkal szemben alkalmazható eszközökre nézve is. A terrorizmus témájában feldolgozott ügyek elemzésének célja az állami cselekvési szabadság kereteinek meghatározása, amely egyrészt rámutat a terrorizmus elleni harc lehetséges eszközeire, azonban iránymutatásul szolgál ezeken az eszközöknek az emberi jogok védelmével összefüggő kapcsolataira is, tehát a hatékony fellépés és az emberi jogok tiszteletben tartása közötti szűk mezsgyét kívánja feltárni.

A disszertáció a nemzetközi közjog területén szokásos kutatási technikákat alkalmazza. A vizsgált témakörökben a nemzetközi jogtudomány magyar művelőinek és a legfontosabb

külföldi képviselőinek tudományos megállapításait vettem alapul, amit sok esetben kiegészítettek az egyes témákhoz kapcsolódóan más társadalomtudományi és történettudományi elemzések is.

A disszertáció hangsúlyozottan pozitívista megközelítésben vizsgálja az említett témákat. A disszertáció gerincét az Emberi Jogok Európai Egyezménye adja, melynek bemutatásakor a nemzetközi szerződések értelmezési technikái (nyelvtani, logikai, történeti, rendszertani, gyakorlati, teleologikus értelmezés) kerülnek alkalmazásra.

A disszertáció elsősorban az Emberi Jogok Európai Bizottsága és Bírósága esetanyagának feldolgozására, annak részletes elemzésére épül. Mivel az Egyezmény joggyakorlata esetjogi bíráskodás eredménye, elengedhetetlen a témához kapcsolódó ügyek részletes elemzése, rámutatva ezzel a felmerült problémákra, és azoknak a Bíróság általi értelmezésére. Az egyes ügyek bemutatása – különösen a közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlat, illetve a terrorizmussal kapcsolatos joggyakorlat terén – hozzájárulhat a strukturális problémák felméréséhez, és a megfelelő válaszleptések megtételéhez.

A disszertáció az említett témák feldolgozásával kívánja érzékelteni az Emberi Jogok Európai Egyezményének jelentőségét, rámutatva egyben a jövőt érintő egyes problémaforrásokra.

I. fejezet
Intézményi és eljárási reformok az Emberi Jogok
Európai Egyezményének rendszerében

1. Az Egyezmény sikere

1.1. A siker, amely teherré vált

Az 1950-ben aláírt Egyezmény kezdeti életszakaszát tíz állam részvételével élte. A kezdeti jogvédelmi rendszer két intézményre épült, a Bizottság és a Bíróság működésére, melyek közül a Bizottság látta el az alapvető szűrőszerepet, a Bíróság elé csak kivételes esetben kerülhettek az ügyek. Az eredetileg kialakított emberi jogvédelmi mechanizmus az államok szuverenitásának elismerése mellett működött, hiszen bár az Egyezmény a védendő jogok és szabadságok széles katalógusát adta, az egyén csak akkor élhetett panasszal, ha az érintett állam erre irányuló nyilatkozatot tett. Ráadásul a Bíróság csak akkor járt el az ügyben, ha a Bizottság vagy a tagállam kérte, feltéve, hogy hasonló jellegű tagállami nyilatkozat volt érvényben a Bírósággal kapcsolatban is. Mindezek alapján tehát az államok az Egyezményben szereplő jogok védelmére vonatkozó nemzetközi kötelezettséget vállalhatták az ellenőrző mechanizmus beiktatása nélkül is.

Mára az 1950-es évek elgondolásaihoz képest az állam szuverenitásáról gyökeresen megváltozott a vélemény. Az évtizedek folyamán bebizonyosodott, hogy az Egyezmény alapján kialakult joggyakorlat az emberi jogok védelmének fejlődését segíti, és semmiben sem csorbitja az államok jóhírét, nemzetközi megítélését. Mindez olyan jelentős bizalmat adott a rendszernek, hogy a tagállamok száma folyamatosan bővült, és az ellenőrzési mechanizmust is egyre többben ismerték el. Elmondható tehát, hogy az intézményi rendszer az első negyven évében jó szolgálatot tett, hiszen a tagállamoknak lehetőséget adott arra, hogy fokozatosan, akár több lépcsőben fogadják el az opciós klauzula kiterjedte szuverenitáskorlátozást. Az Egyezmény biztosította tehát a tagállamok számára a lehetőséget, hogy az egyes jogokat érintő tagállamok közötti konszenzus létrejötte és a saját teljesítőképességük függvényében vessék alá magukat a kötelezettségek egyre bővülő sorának, és így az évtizedek teltevel felnöjjenek a későbbi reformokhoz.

A tagállamok szuverenitásáról alkotott felfogása az évtizedek során tehát gyökeresen megváltozott, azonban a régi intézményrendszer hatályban maradt.¹⁶ Ez alapvető feszültségekhez vezetett. Az intézményi rendszer tehát egyre nagyobb ügyállománnyal küzdött, amely az időszakonként működő Bizottságot és Bíróságot fokozatosan növekvő teherként érte. Mindemellett a tagállamok egyre inkább készen álltak arra is, hogy szuverenitásuk korlátjaként az egyéni panasz lehetőségét is kiterjesszék a Bíróságra, és egyre inkább megfogalmazódott az az igény is, hogy a Miniszteri Bizottság, mint politikai szerv döntéshozó jogkörét megszüntessék, teljes mértékben igazságszolgáltatási szervekre bízva ezáltal a panaszok elbírálását.

¹⁶ Ld. SCHERMERS, Henry G.: *The Eleventh Protocol to the European Convention on Human Rights*, In: *European Law Review*, 1994. augusztus, Vol. 19, No. 4., 368. old.

1.2. Az első határozatlan reformlépések

A 80-as évekre a panaszok száma már indokoltá tette az intézményi rendszer újragondolását. A tagállamok alapvetően két irányban képzelték a lehetséges kiutat: egy egységes bíróság kialakításával, vagy a Bizottság elsőfokú, és a Bíróság másodfokú, fellebbezési szervvé alakításával.¹⁷ Mégis, ami már ekkor is ógató szükségként, a két fő reformirányzat közötti döntést megelőzően jelentkező, az a Bizottság hatékonyabbá tételének problémája volt.

Bár az eljárási reform kérdésében már ekkor is több ötlet látott napvilágot, a legégetőbb a Bizottság helyzete volt, mind az ügyhatalékot, mind a jövőben várható ügyek számának növekedését, és azok feldolgozását tekintve.¹⁸ A 8. Jegyzőkönyv lehetővé tette, hogy a Bizottság legalább héttagú tanácsok keretében illeszkedjen, amely alapvetően megnövelte az ügyek feldolgozási arányát, nem jelentett azonban végső megoldást az ügyhatalékot tekintve. A tanácsok az alapvető filterfunkciót vették át, és ebben a körben a Bizottságra érvényes jogosítványok egészével rendelkeztek. A Bizottság tehát hatékonyabbá vált, és a tisztességes eljárás elve sem sérült, de kritikaként megfogalmazódott, hogy a tanácsok koordinációja újabb problémákat jelenthet, illetve veszteségként a joggyakorlat egységessége kerülhet veszélybe.¹⁹ A ratifikációkat követően a jegyzőkönyv beépült az Egyezmény rendszerébe, és a 20. cikk második bekezdését módosította.

“ A Bizottság teljes ülésben ülészik. Mindazonáltal tanácsokat is létesíthet, melyek mindegyike legalább hét tagból áll. A tanácsok jogosultak a jelen Egyezmény 25. Cikkje alapján előterjesztett, olyan kérelmeket megvizsgálni, melyek már a kialakított joggyakorlat alapján tárgyalhatók, vagy amelyek nem vonnak fel az Egyezmény értelmezésével vagy alkalmazásával kapcsolatban súlyos kérdéseket. E korlátozások határain belül a tanácsokat az Egyezmény által a Bizottság részére biztosított valamennyi jogosítvány megilleti, ez azonban nem érinti az a Cikk 5. bekezdésében meghatározott rendelkezéseket.”

Mindazt nem jelenti komoly intézményi reformot, de mivel a valódi reformok hosszú időt vesznek igénybe, kezdeti tűzoltásként rövid távon hatékonyabbá tette a Bizottságot.

Buonell azonban felmerült az igény az egyén és az állam közötti egyensúlytalanság mérséklésére, és az egyéni panaszjognak a Bíróságra való kiterjesztésére is. Eredetileg a Bíróság eljárása a Bizottságéhoz hasonlóan – nem volt automatikus. Az Egyezmény korábbi 44. cikke alapján

¹⁷ Ez Hollandia és Svédország javaslata volt. Ld. CAMERON, *lain* : *Protocol 11 to the European Convention on Human Rights as a Constitutional Court?* In : *Yearbook of European Law*, Clarendon Press, Oxford, 1995, 221. old.

¹⁸ Ld. *Rapport explicatif relatif au Protocole n°8 à la Convention de sauvegarde des Droits de l'Homme et des Libertés fondamentales*, Európa Tanács, Strasbourg, 1985, 6. old.

¹⁹ Ld. TRECHSEL, *Stefan* : *Towards the Merger of the Supervisory Organs : Seeking a way out of the Deadlock*, In: *Human Rights Law Journal*, 1987, Vol. 8., No. 1., 18. old.

„Ügyet csak a Magas Szerződő Felek és a Bizottság terjeszthet a Bíróság elé”

Ezt a rendelkezést a 9. Jegyzőkönyv 3. cikke így módosította:

„Ügyet csak a Magas Szerződő Felek, a Bizottság és az a természetes személy, nem-kormányzati szervezet, vagy egyének azon csoportja terjeszthet a Bíróság elé, amely a 25. cikkely szerinti kérelmet előterjesztette.”²⁰

Így tehát megnyílt az út a természetes személyek előtt is, hogy panaszukkal közvetlenül a Bírósághoz fordulhassanak. A korábbi 48. cikk tovább pontosította az előző szabályt, amikor kimondta:

„Az alábbiak terjeszthetnek ügyeket a Bíróság elé, feltéve, hogy az illető Magas Szerződő Fél – ha csak egy Fél érdekelt –, illetve Magas Szerződő Felek, – ha több Fél érdekelt – a Bíróság joghatósága alá tartoznak, vagy, ha nem, az érdekelt Magas Szerződő Fél hozzájárulásával – ha csak egy érdekelt Fél van –, illetve a Magas Szerződő Felek hozzájárulásával –, ha több, mint egy érdekelt Fél van:

- a) a Bizottság;
- b) az a Magas Szerződő Fél, melynek állampolgárát jogaiban állítólag megsértették;
- c) az a Magas Szerződő Fél, amely az ügyet a Bizottság elé terjesztette;
- d) az a Magas szerződő Fél, amely ellen a panasz került.”

Egyéni panaszok tehát közvetlenül nem, csak a Bizottságon keresztül kerülhettek korábban a Bíróság elé, feltéve, hogy az érintett tagállam nyilatkozatban elismerte a Bíróság joghatóságát. Ezt a cikket kiegészítette az azóta hatályon kívül helyezett 9. Jegyzőkönyv egy c) pont beiktatásával:

- e) az a természetes személy, nem-kormányzati szervezet, vagy egyének csoportja, amely az ügyet a Bizottság elé terjesztette.

Amennyiben a panasz nem vetett fel súlyos, az Egyezmény értelmezésével kapcsolatos kérdést, vagy más okból nem volt szükséges annak a Bíróság általi vizsgálata, a Tanács egyhangúan dönthetett úgy, hogy ne kerüljön a Bíróság elé. Ebben az esetben a Miniszterek Tanácsa döntött a 32. cikkben foglaltak fennállása esetén arról, hogy az Egyezményt megsértették-e.

Tehát az egyéni panaszokkal így már lehetett a Bírósághoz is fordulni – feltéve, hogy a tagállam külön nyilatkozatban elismerte a Bíróság erre vonatkozó joghatóságát –, azonban a kérelmeket ebben az esetben sem vizsgálta automatikusan a Bíróság.²¹ A panaszok a Bíróságon belül először az annak tagjaiból választott Tanács elé kerültek, amely mintegy

²⁰ Az idézet a szerző saját fordítása.

²¹ Ld. PLAUSS, Jean-François : *Le droit de recours individuel devant la Cour européenne des droits de l'Homme. Le Protocole N°9 à la Convention européenne des droits de l'Homme*. In : *Annuaire français du droit international*, CNRS Éditions, Paris, Vol. XXXVI, 1990, 511. old.

kiszűrte az egyszerűen megítélhető eseteket, illetve a Miniszteri Bizottság elé utalhatta az ügyek egy részét.²²

Az eljárással kapcsolatos problémák a módosítások ellenére fennmaradtak, hiszen az ügyhatalékolat tekintve amit az Egyezmény nyert a révén, azt elveszítette a vámon: a Bizottság ugyan tanácsokban is eljárhatott, azonban az egyéni panaszjognak a Bíróságra való kiterjesztése újabb jelentős ügyterhet jelentett. A megoldást tehát csak a valódi reform jelenthette.

2. A teljes körű eljárási reform

2.1. A 11. Jegyzőkönyv

Az 1950-ban, a római egyezményvel kialakított kétintézményes rendszer a gyakorlatban egyre lassúbbnak bizonyult, főleg a tagállamok számának növekedése miatt sokszoros terhelés miatt. 1993-ra már átlagosan 5 év nyolc hónapba tel²³ egy ügynek a Bíróság vagy a Miniszteri Bizottság általi eldöntése.²⁴ Az 1989-től Közép- és Kelet-Európában lezajlott politikai változások azonban előrevetítették a reform tarthatatlanságát, hiszen a tagállamok létszámának rövid időn belüli csaknem megkettőződésével lehetetlenné számolni. Az egységes európai törekvések ezzel indirekt módon ugyancsak felerősítették a reform igényét.²⁵

A keleti bővítéssel kapcsolatban megjelentek az intézményi kritikák is. Lízék előrevetítették a tagállamok számával a korábbinál sokkal nagyobb mértékű ügyszámnövekedést, hivatkozva a közép- és kelet-európai államok emberi jogi kultúrájának alacsonyabb fejlettségére, és az emberi jogszétségek várhatóan nagyobb számára. Mindezek mellett felvetődött az a félelem is, hogy az intézményi reform sem tudja orvosolni annak a lehetőségét, hogy a bővítés hatására a Bíróság ítélkezési gyakorlatának fejlődése lelassul, a már kialakult eredmények felhigulnak, és a térség államaira tekintettel általánosabb, „pedagógiai jellegű” joggyakorlat alakulhat ki.²⁶ Hiszen

²² Ld. PÉREZ VERA, *Falsa : El Consejo de Europa y los derechos humanos*, In : Cursos Euro-Mediterráneos Bancaja de Derecho Internacional, Vol. IV, 2000, Tirant lo Blanch, Valencia, 488. old.

²³ Mindez magával az Egyezményvel is néhelen egyeztethető össze, különösen annak 6. cikk 1. bekezdésében foglalt „rövid időn belül” történő elbírálás követelményével. *Ibid.*, 492. old.

²⁴ Ld. *The International Mechanism for Supervising Observance of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, Steering Committee for Human Rights* (Report prepared by the Netherlands Human Rights and Foreign Policy Advisory Committee), Strasbourg, 1990. szeptember 6., 22. old., és PASTOR HIDRUEJO, *José A : Curso de derecho internacional público y organizaciones internacionales*, EDITORIAL TECNOS, Madrid, 2001, 214. old.

²⁵ Ld. CAMERON, *Iain : Protocol 11...*, op. cit., 219. old.

²⁶ *Ibid.* 252. és 253-254. old.

míg korábban az Egyezmény célja az emberi jogok védelmének fejlesztése volt, a közép- és kelet-európai államok csatlakozásával az Európa Tanács tagjává válás feltétlővé vált,²⁷ így ezek az államok talán inkább egy teljesítendő mérőszám tekintik az emberi jogok védelmét, mintsem egy megvalósítandó célnak.²⁸ A nyugat-európai tudomány képviselői attól is tartottak-tartanak, hogy az ügygyakorlat is leegyszeresődött, a Bíróságot azonos jellegű panaszok tömege árasztja el, és nehezen elképzelhető, hogy a pl. kizárással kapcsolatos ügyek sorát vizsgálva lesz elég ideje és ereje a joggyakorlat más területeken történő fejlesztésére.²⁹

A 11. Jegyzőkönyv konkrét alapja a Parlamenti Közgyűlés 1194/1992. számú ajánlása az Emberi Jogok Európai Egyezménye ellenőrzési rendszerének reformjáról, amelyet kiegészített a Jogi Ügyek és Emberi Jogok Bizottságának ezzel kapcsolatos jelentése.³⁰

A Parlamenti Közgyűlés ajánlása egyértelművé tette az egyszécs, állandó bíróság létrehozása melletti támogatását, és nem átmeneti, hanem végleges megoldást sürgetett. A Miniszteri Bizottság elé terjesztett javaslat két irányban foglalkozott a reform lehetőségével. Röviden ismertette a már említett kétszintű rendszer lehetőségét, melynek keretében a Bizottság döntései kötelező erőt nyerhetnének, és a Bíróság mint felülvizsgáló fórum jelenhetne meg.³¹ Ennél azonban sokkal nagyobb figyelmet szentelt az egyszécs állandó³² Bíróság kialakítása elméletének, amely vélhetően lecsökkentené az ügyek elbírálásának idejét, hiszen kiiktatja a két intézmény közötti megkettőződött munkát. Mindez azzal a várakozással is kiegészült, hogy az intézmény fenntartása és az eljárás is olcsóbbá válhat.³³ A szerzők egy része ugyanakkor megjegyzi, hogy a korábban a két intézmény között egyfajta versengés állt fenn, amely jótékony hatással volt a joggyakorlatra. A versengés eltűnével az új Bíróság ítélkezésének ellenőrzése illuzórikussá válik, és gyakran ismételteti önmaga hibáit.³⁴

²⁷ Azt a feltételt, hogy az Európa Tanácshoz való csatlakozással egyidőben, illetve annak kritériumaként váljon egy állam az Emberi Jogok Európai Egyezményének részesévé, Spanyolország csatlakozása vetítette előre, aki egyidőben írta alá a csatlakozási dokumentumot és az Egyezményt is. Ld. *CARRILLO SALCEDO, J. A. : The International Dimension of Human Rights During the Political Transition of Spain*, In: Spanish Yearbook of International Law, Vol. 1, 1991, Martinus Nijhoff Publishers, 7. old.

²⁸ Ld. *Guest editorial: The New European Court of Human Rights*, In: Common Market Law Review, 1998. február, Vol. 35, No. 1, 5. old.

²⁹ *Ibid.* 4. old.

³⁰ Ld. az 1992. szeptember 15-i ülés eredményeit, Doc. 6659, ADOC6659, 1403-11/92-3-F.

³¹ Ezt az elképzelést pártolta Henry G. Schermers is, aki szerint egy tanácsokban ülésű elsőfokú bíróság, illetve egy 7-9 tagú felülvizsgáló bíróság kialakítása lett volna célravezető. Ld. *SCHERMERS, Henry G. : Adaptation of the 11th Protocol to the European Convention on Human Rights*, In: European Law Review, 1995, Vol. 20, No. 6, 560. old. Hasonló elveket vallott Rainer Hofmann is, azzal az eltéréssel, hogy a Bíróság létszáma csökkentésének lehetőségére nem utalt, azonban a Bíróság elé vihető ügyek számát korlátozta volna. Ld. *HOFMANN, Rainer : Germany and an All-European System of Human Rights Protection*, In: All-European Human Rights Yearbook, Ed. Kędzia, Leuprecht Nowak, Vol. 1 (1991), 139-140. old.

³² Az állandóság teljes idejű működést jelent a korábbi időszakokbeli ülésesséssel szemben, tehát nagy lendülettel adhat a hatékonyságnak. Ld. *VALENTI, Mara: Il protocollo n. 11 alla convenzione europea per la protezione dei diritti dell'uomo: ancora una soluzione di compromesso?* In: Rivista di diritto internazionale privato e processuale, Padova, 2000, Vol. 36, No. 2, 399. old.

³³ Ld. *TRECHSEL, Stefan : Towards the Merger...*, op. cit., 22. old.

³⁴ Ld. *PETTIT, Louis Edmond : Le Protocol No. 11 - Bilan et perspectives*, In: Bulletin des Droits de l'Homme, No.3., Luxembourg, 1994. december, 22. old., és *SCHERMERS, Henry G. : Adaptation of the 11th Protocol...*, op. cit., 560. old.

A II. Jegyzőkönyvet abban az 1993. október 9-én létrejött Bécsi Nyilatkozatban szövegezték meg, amely 1994. május 11-én lépett hatályba.³⁵ Az intézményreform radikálisan megváltoztatta az emberi jogok sérelme miatti felelősségre vonás mechanizmusát.³⁶ A gyökérs változást az intézmény-rendszer átalakítása okozta, mivel az addigi két intézmény helyett a továbbiakban kizárólag az újonnan felállított, 1998. november 3-án Lauzius Wildhaber, svájci bíró elnöklétével megalakult Bíróság jár el. Ezen kívül a Miniszterek Tanácsa, mint politikai szerv, már nem vesz részt a döntéshozatalban, kizárólag az ítéletek végrehajtásának ellenőrzésével kapcsolatos adminisztratív jogköre maradt meg,³⁷ ezzel a mechanizmus teljesen és kizárólag jogi jellegűvé vált.³⁸

A II. Jegyzőkönyvvel módosított új Egyezmény 19. cikke alapján:

„A Magas Szerződő Felek által az Egyezményben és az ahhoz kapcsolódó Jegyzőkönyvekben vállalt kötelezettségek tiszteletben tartásának biztosítása céljából az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: a Bíróság) létesül. A Bíróság állandó jelleggel működik.”

Tehát a Bizottság a mai formájában megszűnt, és a helyét a Bíróság egy-egy szerve vette át. Az új Bíróság tanácsokban, Kamarákban és ún. Nagykamarában jár el. Az erre vonatkozó szabályokat a módosított Egyezmény 27. cikkének 1. bekezdése részletezi:

„Az eléterjesztett ügyekben a Bíróság háromtagú bírói tanácsban, hét bíróból álló Kamarákban vagy tizenhét tagú Nagykamarában jár el. A Bíróság Kamarái meghatározott időtartama tanácsokat hoznak létre.”

A tanácsok egyfajta szűrőszerepet töltenek be, hiszen elfogadhatatlannak nyilváníthatják az egyes panaszokat,³⁹ így a korábbi Bizottság egyik fontos feladata hárult rájuk.⁴⁰ Ha a tanácsok nem utasítják el a panaszt, egy Kamara dönt először az elfogadhatóságáról, majd érdemben bírálja azt el.⁴¹ A Kamarák a nem különleges fontosságú ügyekben hoznak

³⁵ Ld. HARRIS, D.J. – O'BOYLE, M. – WARBRICK, C.: *Law of the European Convention...*, op. cit., 706-707. old.

³⁶ GOMIEN, Donna – HARRIS, David – ZWAAK, Leo: *Law and practice...*, op. cit., 63. old.

³⁷ Ld. HARRIS, D.J. – O'BOYLE, M. – WARBRICK, C.: *Law of the European Convention...*, op. cit., 708. old. és *The International Mechanism for Supervising Observance of the European Convention...* op. cit., 26. old.

³⁸ Ld. ABRAHAM, Ronny: *La réforme du mécanisme de contrôle de la Convention européenne des droits de l'Homme: Le protocole N°11 à la Convention*, in: *Annuaire française de droit international*, CNRS Éditions, Paris, Vol. XL, 1994, 632. old.

³⁹ Módosított Egyezmény 28. cikk:

„A tanács egyhangú szavazással elfogadhatatlannak nyilváníthat vagy az ügylejtéséből törölhet a 34. cikk alapján benyújtott olyan egyéni kérelmet, melyben ilyen határozat további vizsgálat nélkül meghozható. Ez a határozat végleges.”

⁴⁰ Ld. még GRAD, András: *Kézirat a Strasbourg-i Emberi Jogi Ítéletésről*, op. cit., 38. old. és BAKA, András: *Az egyéni emberi jogok védelme az Európa Tanács mechanizmusában* [Európa melléklet (a Bírósági Határozatok melléklete) 1997/1.]

⁴¹ Módosított Egyezmény 29. cikk:

1. „Ha a 28. cikk alapján nem hoztak határozatot, a Kamara hoz határozatot a 34. cikk alapján benyújtott egyéni kérelmek elfogadhatósága és érdeme tekintetében.
2. Kamara hoz határozatot a 33. cikk alapján benyújtott államok közötti kérelmek elfogadhatóságáról és érdeméről.
3. Az elfogadhatóság tekintetében külön határozatot hoznak, ha csak a Bíróság, rendkívüli esetekben, másképpen nem dönt.”

érdemi döntéseket,⁴² ha azonban az eset komoly értelmezési problémákat vet fel az Egyezményrel, vagy annak jegyzőkönyveivel kapcsolatban, illetve ha a Kamara várható ítélete a korábbi precedensektől eltérő lenne, a Kamara az ítélethezatalig a Nagykamara elé terjesztheti az ügyet, feltéve, hogy egyik (él) sem támaszt ez ellen kifogást.⁴³

A Bíróság állami és egyéni panaszokat is elbírál. Az egyéni panaszok kapcsán meg kell jegyezni, hogy az új szabályozás nem említi az állami nyilatkozatot, mint feltételt a panaszok megtételéhez. A módosított egyezmény 34. cikke szerint:

„A Bíróság kérelmeket vehet át bármely természetes személytől, nem-kormányzati szervezettől vagy személyek csoportjaitól, akik vagy amelyek azt állítják, hogy az Egyezményben vagy ahhoz kapcsolódó Jegyzőkönyvekben biztosított jogok valamely Magas Szerződő Fél részéről történt megsértésének áldozatai. A Magas Szerződő Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy e jog hatékony gyakorlását semmilyen módon nem akadályozzák.”

Az egységes Bíróság esetében is érvényesül a kettőfokozatú bírászkodás, mivel a Kamarák döntéseivel szemben bármely fél három hónapon belül a Nagykamarához fordulhat. Ez esetben a Nagykamara öttagú tanácsa dönt a kérelem elfogadhatóságáról.⁴⁴

A Bizottság által elfogadhatónak ítélt, de függőben lévő ügyeket az egységes Bíróság megalakulását követő egy éven belül továbbra is a Bizottság, a korábbi szabályok szerint bírálja el. A már elfogadhatónak nyilvánított kérelmek az új Bíróság elé kerültek, és annak 3 tagú Kamarája bírálta el őket, mivel a tanácsok elfogadhatóságra vonatkozó eljárása így feleslegessé vált.⁴⁵

A 11. Jegyzőkönyv alapján az egyéni panaszjog már kötelezővé vált, tehát a ratifikációval a tagállamok egyben elismerik a Bíróság joghatóságát is az egyéni panaszok kapcsán, illetve a korábban megtett nyilatkozatok átszálltak az új Bíróságra.⁴⁶ Ezáltal az egyéneknek először nyílt joguk arra, hogy automatikusan fordulhassanak egy nemzetközi bírósághoz.⁴⁷ Az Egyezmény által felállított felülvizsgálati mechanizmus így a gyakorlatban a Bíróság joghatóságának kötelezővé válásával a szervezetbe való felvétel feltételévé vált.⁴⁸ Ennek a rendszernek az is az előnye, hogy a 11. jegyzőkönyv hatályba lépését követően csatlakozó közép- és kelet-európai államokkal szembeni egyéni panaszok

⁴² Ld. még GRÁD, András: *Kézikönyv...*, op. cit., 38. old.

⁴³ Módosított Egyezmény 30. cikke:

„Amennyiben a Kamara előtt folyamatban lévő ügy az Egyezmény vagy az ahhoz kapcsolódó jegyzőkönyvek értelmezése tekintetében komoly kérdést vet fel, vagy amennyiben valamely kérdésnek a Kamara általi megítélése a Bíróság által korábban hozott ítéletének mondana elleni, a Kamara Döntésének meghozatala előtt bármikor hatáskörét a Nagykamarának adhatja át, feltéve, hogy az ügyben szereplő felek egyikük sem ellenzi azt.”

⁴⁴ Ld. még GRÁD András: *Kézikönyv...*, op. cit., 38. old.

⁴⁵ Ld. még KOMANOVICS, Adrienn: *Az emberi jogok európai védelmi mechanizmusának reformja*, Acta Humana 1998, N°32.

⁴⁶ Ld. COHEN-JONATHAN, Gérard: *L'affaire Loizidou devant la Cour européenne des droits de l'homme. Quelques observations*, In: *Revue Générale du Droit International Public*, 1998, No. 1, 129. old.

⁴⁷ Ld. HARRIS, D.J. – O'BOYLE, M. – WARBRICK, C.: *Law of the European Convention...*, op. cit., 708. old. és DRZEMCZEWSKI, Andrew: *A Single Court of Human Rights in Strasbourg*, OSCE ODIHR BULLETIN Vol. 5, No. 3.

⁴⁸ Ld. még DRZEMCZEWSKI, Andrew: *A Major Overhaul of the European Human Rights Convention Control Mechanism: Protocol no. 11*. [In: *Collected courses of the Academy of European Law 1995*], The Protection of Human Rights in Europe Vol. VI, Book 2.

a ratifikációkor azonnal elbíráltatók, anélkül, hogy szükség lenne a 25. cikk szerinti nyilatkozat megtételére.⁴⁹

Az intézményi rendszer tehát megváltozott, ugyanakkor a nagy remények is kezdenek az idő előrehaladtával tovatűnni, hiszen ma, amikor az Atlanti-től a Csendes-óceánig terjed az Egyezmény uralma, ismét újra kell gondolni a mechanizmust, ha nem akarjuk, hogy a panaszosok várakozási ideje újra megnőjön.⁵⁰ Ráadásul, ugyan az Egyezmény nemzetközi összehasonlításban hatékonyabbnak tűnik a végrehajtás tekintetében is, a gyakorlatban ez nem mindig érvényesül,⁵¹ érdemes tehát újragondolni a végrehajtás reformját is.

2.2. Hogyan tovább? A jövő Egyezménye

A római egyezmény megszületésének 50. évfordulóján már megfogant a komoly szándék a Bíróság hatékonyságának növelhetősége kapcsán. Mindkét dologhoz a panaszok számának növekedése – és az egyelőre még nem pontosan kalkulálható későbbi növekedése⁵² –, illetve a még mindig görgetett ügyhátralék szolgált alapul. 2001. február 7-én a Miniszterek Tanácsa létrehozta azt az Értékelő Csoportot,⁵³ melynek feladata az lett, hogy kidolgozza a Bíróság ügyterhelés várható növekedése mellett a hatékonyság fenntartásának lehetséges eszközeit.

Az Értékelő Csoport tartani kívánta magát a már elért eredményekhez, így javaslatának kidolgozásakor alapvető kritériumként kezelte, hogy (1) az Egyezményben foglalt alapjogok nem csorbulhatnak, (2) az egyéni panaszjog lényegét tiszteletben kell tartani, és (3) a Bíróságnak észszerű időn belül kell elbírálnia a panaszokat, ez azonban nem járhat az ítéletek minőségének csökkentésével.⁵⁴

⁴⁹ Ld. HARRIS, D.J. – O'BOYLE, M. – WARBRICK, C.: *Law of the European Convention...*, op. cit., 711. old.

⁵⁰ Ld. MEYER-LADEWIG, Jens – PETZOLD, Herbert: *Der neue ständige Europäische Gerichtshof für Menschenrechte*, in: *Neue Juristische Wochenschrift*, 1999, 1166. old.

⁵¹ Ld. TOMUSCHAT, Christian: *Quo Vadis Argentoratium? The Success Story of the European Convention on Human Rights and a Few Dark Stairs*, in: *Human Rights Law Journal*, 1992, Vol. 13., No. 11-12, 403. old.

⁵² Nehezen mérhető fel, hogy az utóbbi években csatlakozott államok milyen hamar, és mekkora ügyterhet fognak róni a Bíróságra. Emellett a 12. Jegyzőkönyv elfogadása is lényegesen megnövelheti majd az ügyek számát, illetve az ügyek elbírálását is megnöveksztí majd, lévén, hogy a Bíróságnak új gyakorlatot kell kialakítania a diszkrimináció tilalma területén. Ld. *Report of the Evaluation Group to the Committee of Ministers on the European Court of Human Rights*, Európa Tanács, 2001, 33. old., 36. §.

⁵³ Az Értékelő Csoport a Bíróság elnöke, Lucius Wildhaber az elnökségével működik, a Bíróság képviselőinek, a Bíróság Titkárságának, az Európa Tanács más szerveinek, illetve jogi bizottságainak bevonásával, és néhány más emberi jogi nem kormányközi szervezet (pl. Amnesty International, Fédération Internationale des Ligues des Droits de l'Homme, stb) véleményének kikérésével állította össze jelentését.

⁵⁴ Ld. *Report of the Evaluation Group...*, op. cit., 35. old., 41. §.

Mivel az alapjogok biztosítása elsősorban a tagállamok feladata,⁵⁵ az Értékelő Csoport olyan a tagállamokon belül megvalósítható feladatokat is felsorolt, amelyek könnyíthetik a Bíróság munkáját. A hatékony belső jogorvoslati fórumok biztosítása, a meghozandó jogszabályoknak és a közigazgatási gyakorlatnak az Egyezmény szempontjából történő rendszeres átvizsgálása, a jogalkalmazók folyamatos emberi jogi képzése, a Bíróság joggyakorlatának hatékonyabb terjesztése, a nemzeti bíróságok státuszának és függetlenségének biztosítása, illetve olyan eljárások kidolgozása, melyek lehetővé teszik a hazai eljárások újraindítását a Bíróság jogsértést megállapító ítéletét követően mind olyan eszközök, amelyek a tagállami eljárások hatékonyságának növelésével csökkenthetik az ügyek Bíróság elé kerülésének esélyét. Az egyik legfontosabb szerepe mindezeket túl azonban a megfelelő tájékoztatásnak van, hiszen amennyiben az érintettek megfelelően tájékozottak volnának az egyéni panaszjog érvényesítésének kritériumairól, egy sor panasz eleve nem kerülne benyújtásra,⁵⁶ így a Bíróságnak nem kellene zömében az ilyen panaszok visszautasításával tölteni a vizsgálati szakasz idejét.

A nemzeti hatóságokra fontos szerep hárul a Bíróság ítéleteinek végrehajtása tekintetében is, hiszen a végre nem hajtott ítéletek a hatékonyságot, és ezen keresztül a Bíróság tekintélyét ássák alá. A Parlamenti Közgyűlés bekapcsolódása az ítéletek végrehajtásának felügyeletébe, és az így biztosított nyilvánosság nagyban segíthet a tagállamok hajlandóságának megnyerésében. Különösen nagy figyelmet irányul az úgynevezett "ismételt" panaszokra. A Bíróság egy ítéletének megszületésekor gyakran nagy számban hasonló, vagy teljesen megegyező jogi problémát felvető ügyek várnak elbírásra. Az Értékelő Csoport javaslata szerint ilyen esetekben a Miniszteri Bizottság különleges eljárásban felügyelne az ítélet végrehajtását, és a várakozó ügyek meghatározott időre történő "befagyasztása" mellett lehetőséget adnának az adott tagállamnak a megfellelő lépések megtételére.⁵⁷ Azzal, ha a Miniszteri Bizottság a jövőben különös nyomást⁵⁸ gyakorolhatna az ilyen ítéletek végrehajtása terén, a Bíróság megszabadulhatna a hasonló vagy azonos ítéletek sorozatos kibocsátásának terhetől.

Azokat a reformlépéseket, amelyeket az Egyezménnyel létrehozott intézményeken belül kellene végrehajtani, az Értékelő Csoport két lépcsőben vizsgálta. Bizonyos reformlépéseket – különösen az ügymenet tekintetében az Egyezmény módosítása nélkül is lehetségesnek tartott. Ugyanakkor a lényegibb, hosszantartó változtatásokhoz az Egyezmény módosítására is szükség lesz a közeljövőben.⁵⁹

⁵⁵ *Id. MAHONEY, Paul : New Challenges for the European Court of Human Rights Resulting from the Expanding Case-Load and Membership, International Law Conference – Human Rights : Dynamic Dimensions, London, 2002. ápr. 27., 7-8. old.*

⁵⁶ A panaszokat nem regisztrálják automatikusan, hiszen az elfogadhatósági kritériumok fényében előzetes vizsgálatnak vetik őket alá. 1999-ben a beérkezett 20 538 panaszból végül 8402-t (41%), 2000-ben a beérkezett 26 398-ból 10 486-ot (40%) regisztráltak. *Ibid.*, 23. old., 25. §.

⁵⁷ *Ibid.*, 40. old., 51. §.

⁵⁸ Igénybe vehető a nyilvánosságra hozatal, a strukturális problémák politikai vagy közgyűlési vizsgálóbizottságok általi kivizsgálása, vagy a tagállammal való külön tárgyalások levezetése a Miniszteri Bizottság egyik tagjának a részvételével. *Ibid.*, 40. old., 53. §.

⁵⁹ *PÉREZ VERA, Elisa : El Consejo de Europa..., op. cit., 511. old.*

2.2.1. Az Egyezmény módosítása nélkül végrehajtható változtatások

A Bíróság, amely saját ügymenetét is figyelemmel kíséri, 1999 decemberében teljes tilésén elfogadta a munkamódszerekkel foglalkozó szakbizottságának ajánlásait, melyekből jónéhány már ma is eredményekkel szolgál. A célszemélyek vizsgálata, amely kiegészül az egyes tagállamokkal kapcsolatban beérkezett panaszokkal kapcsolatos helyzet elemzésével, sokban segített az ügyeknek a Bíróságon és a Titkárságon történő megfelelő elosztásában. Megfelelő irányelvekkel sikerült egyszerűíteni a vizsgálati, ill. előzetes eljárási szakaszt, és egyben csökkent a panaszosokkal történő levelezés mennyisége is. Amennyiben nem merül fel semmilyen ellentétes ok, az elfogadhatatlannak javasolt panaszokat bizottságok elé utalják, ezzel is mentesítve a kamarákat. Egyszerűbb megítélésű ügyekben a kamarák egyre inkább törekednek az elfogadhatósági kritériumok tekintetében és az ügy érdemében egyidőben, azonos tilésen dönteni.⁶⁰

Míndezek mellett javaslatok fogalmazódnak meg a panaszok regisztrálásának és előzetes besorolásának tekintetében is.⁶¹ Felmerült az a lehetőség, amely alapján a panaszok egy részét (döntően azt, amely nem felel meg a Bíróság eljárási szabályainak) egyáltalán nem regisztrálnák, és az érintetteket is csak egy lényegretörő, az indokokat tömören felsoroló levélben értesítenék arról (a korábbi formális határozat kiállításával ellentétben).

A másik lényeges javaslat alapján felhatalmaznák a Titkárság magasrangú tisztviselőit a panaszok besorolására, aszerint, hogy egyáltalán nem regisztrálandó, vagy az Egyezményben rögzített elfogadhatósági szempontoknak nem megfelelő panaszokról van szó, illetve ezekkel ellentétes esetben, hogy a panasz elfogadható. A tisztviselők döntését egy három bírából álló bizottság hagytná jóvá.⁶² Ez a javaslat mindenképpen kellő körültekintéssel vihető csak véghez, és csak formai, eljárási kérdésekre terjeszthető ki, hiszen ellenkező esetben a kijelölt tisztviselő kvázi bírói funkcióba kerülne, amelyhez a megfelelő bírói státuszt is biztosítani kell, bár ebben az esetben a függetlenség és a pártatlanság nehezebben garantálható. Ráadásul ha a tagállamok sem kapnak szerepet a jelölésükben, az ugyancsak aggályokat vet fel a megvalósíthatóság tekintetében.

A Bíróság előtti eljárás egyszerűsítésének egyik lehetséges módszere az lenne, ha a kamarák az elfogadhatónak nyilvánított és láthatóan megalapozott panaszokat automatikusan sommás eljárásban bírálják el, kivéve, ha az érintett tagállam a kijelölt határidőn belül tiltakozik ez ellen. A másik lehetséges eljárás a *prima facie* elfogadható panaszok esetében a kamarákat az elfogadhatóságról és az ügy érdemében azonos időben való döntésre készítetné. Mindkét sommás eljárási forma során biztosított lenne a békés megegyezés lehetőségge.⁶³ Az ügyek csoportos elbírálása már ma is gyakori, azonban a jövőben tovább fejleszthető. Az ún. ismétlődő panaszok esetében sajátos eljárás kidolgozása lenne egyszerű. A Bíróság előtti békés megegyezés lehetőségét ki kell terjeszteni, illetve a Bíróságnak ezen a téren kezdeményezőbbben kellene fellépnie.

⁶⁰ Ld. *Report of the Evaluation Group...*, op. cit., 42. old., 56. §.

⁶¹ A szakértők az angol „streaming” kifejezéssel a panaszok előzetes, az elfogadhatósági kritériumok mentén történő megítélését értik.

⁶² *Ibid.*, 43. old., 58. §.

⁶³ *Ibid.*

Melvetődött olyan javaslat is, amely szerint az ügyvédkényszert kellene kiterjeszteni, ezt azonban az Értékelő Csoport tagjai sem fogadták el arra a nyilvánvaló tényre alapozva, hogy meggátolná (gyakran elsősorban anyagi okokból) a Bírósághoz fordulást.⁶⁴

Bár a Bíróság munkanyelvei az angol és a francia, az elfogadhatóság megállapítását megelőzően a panaszosok az Európa Tanács 37 hivatalos nyelvét használhatják. Felmerült ez utóbbi lehetőség korlátozása is, ám a panaszosok szakfordítás igénybevételére késztetése ugyancsak a Bírósághoz fordulás jogát csorbítaná.⁶⁵

A Bíróság hatékonyságát ugyan a fenti intézkedések is növelik, valódi, hosszútávú áttörés csak strukturális, az Egyezményt is érintő reformokkal valósulhat meg.

2.2.2. Hosszútávú reformok az Egyezmény rendszerében

A korábban említett módszereken kívül hamarosan szükségessé válhat a Bíróság működésének strukturális változtatása is, hiszen a panaszok előrelátható száma fokozatosan nagymértékben nő, ugyanakkor a megválasztott bírók sem tudnak egy bizonyos számú ügynél többet elbírálni úgy, hogy az ítéletek minősége ne csorbuljon.⁶⁶

A jövőbeni problémák megoldására időszerű már most megfogalmazható lépéseket tenni, amelyek valóban úgy alakítják át az intézményrendszert, hogy az megbirkózhasson a várható ügyterheléssel.⁶⁷ A Bíróság reformjának gondolata visszatekint a korábbi egyszintű-kétszintű intézményrendszerben való gondolkodás ütközését. Az Értékelő Csoport azt a nézetet támogatja, mely szerint a kétszintű intézményrendszer visszalépést jelentene a már elért fejlődés tekintetében. Az elfogadott elképzelés szerint a Bíróság két részre oszlana, az első a megválasztott bírók testülete, míg a másik a megfelelően kinevezett és pártatlan, bírói státusszal felruházott személyekből állna, akik meghatározott módon az elfogadhatóság szempontjából vizsgálják az ügyeket, vagy akár a tényfeltárában is részt vehetnének.⁶⁸

Számos reformelképzelés látott napvilágot, amelyek egy részét egyúttal el is vetették. Nem talált támogatásra a regionális „elsőfokú” bíróságok kialakításának gondolata, nemcsak a nagymértékű költségvetési vonzata, hanem az eltérő joggyakorlat kialakulásának, illetve a kétsébeesésű fejlődésnek a veszélye miatt sem.⁶⁹

Az Európai Unió mintájára felmerült a gondolat, hogy a Bíróság a nemzeti bíróságok kérésére előzetes döntéshozatali eljárásban értelmezze az Egyezményt, vagy a tanácsadó véleményezési eljárást bővítsék ki. Ezek a javaslatok hosszútávon valóban

⁶⁴ *Ibid.*, 41. old., 55. §.

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ *Ibid.*, 51. old., 81. §.

⁶⁷ A konkrét reformelképzelések elsődleges, és legnehezebben kivitelezhető alapja természetesen a megnövelt költségvetési háttér lenne, amely biztosíthatná a tisztviselői kar kibővítését és a megfelelő infrastrukturát is.

⁶⁸ *Ld. Report of the Evaluation Group...*, op. cit., 56. old., 98. §.

⁶⁹ *Ld. MAILONEY, Paul : New Challenges for the European Court of Human Rights...*, op. cit., 10. old. Nagyobb támogatásra lelt a nemzeti bíróságok szerepének erősítése, és a tagállamokon belül speciális „elsőfokú” bíróságok kialakítása az Egyezményvel kapcsolatos ügyekre vonatkozóan. *Ld. Report of the Evaluation Group...*, op. cit., 52. old., 83. §.

csökkenthetnék a Bíróság ügyterhét, azonban a Bíróság a jogi hátrálék mellett nem képes a meglévőkhöz túl további feladatokat felvállalni.⁷⁰ A bizottságok létszámának csökkentése valójában nem járna lényeges előnnyel, hiszen a Titkárság által uralt vizsgálati szakaszban alakul ki az ügyhátrálék nagy része. A bizottságok működése kielégítőnek mondható, de tagjainak három fő alá csökkentésével már nem lehet biztosítani a tagok közötti egyensúlyt (földrajzi, nemi, vagy jogrendszerbeli eltérés tekintetében).

További bírák kinevezése sem jelentene megoldást, hiszen a bírói kar már most is nagyszámú, jelentős kiterjesztése esetén egyre nő a veszély, hogy a joggyakorlat egységessége megbomlik. Figyelemre méltó azonban az a gondolat, hogy amennyiben pl. az adott tagállammal kapcsolatban felmerült ügyek száma indokolja, a kijelölt bíró mellett egy "készenléti" bírót vegyenek igénybe.

Az az elképzelés, mely szerint a Bíróság mérlegelési jogkörét teljes mértékben szabaddá kellene tenni a panaszok elfogadása tekintetében, megfosztaná a társadalmat és a jogi szakmát is attól, hogy előrelátható legyen, mely panasz juthat át a rostán, illetve a Bíróságot is kitérné a többbírányú gyakorlat, vagy akár az önkényesség veszélyének.⁷¹ Az elfogadhatósági kritériumok szigorításának lehetősége ezzel szemben lehetséges kiutat jelenthetne az elfogadható, de kisebb, vagy másodrangú jogi kérdéseket felvető ügyek kezelése terén.⁷² Az ilyen ügyek tagállami szintre visszautalása⁷³ azonban – bár teljes mértékben megfelel annak az ideának, hogy az alapjogok biztosítása elsősorban a nemzeti hatóságok feladata – nehéz helyzetbe hozhatja a tagállamok igazságszolgáltatási rendszerét, így előre láthatóan nehezebb lesz konszenzust elérni ebben a kérdésben a tagállamok között. Bonyolítja az esztét az a követelmény is, amely alapján csakben az esetekben sem maradhat a panaszos jogérvényesítés nélkül, tehát a belső jogorvoslati rendszer kiépítése ezekre az esetekre elsőrendű követelmény.

Miután az Egyezmény módosítása bonyolult, és a tagállamok nagymértékű konszenzusát feltételező eljárásban történhet, lényegessé válik az a javaslat, amely szerint a ma az Egyezményben lefektetett egyes másodrendű eljárási kérdéseket (pl. a kamarák létszáma) más normában helyeznék el (pl. a Bíróság statútumában), amelynek módosítására egyszerűbb eljárás állna rendelkezésre (pl. a Miniszteri Bizottságnak a Bíróság egyetértésével hozott határozata). Az eljárási rend ezzel a megoldással legalábbis részben gyorsabban módosíthatóvá válna.⁷⁴

⁷⁰ *Ibid.*, 84. §.

⁷¹ *Ibid.*, 54. old., 91. §.

⁷² Az a javaslat is megfogalmazódott, hogy a Bíróság az Egyezmény kifejezett felhatalmazására állhasson olyan ügyek kivizsgálásáról, amelyek esetében nem merül fel az Egyezmény lényegi megsértése. Mindez persze csak amennyiben lehetséges, amennyiben a „lényegi megsértés” konkrétan meghatározásra kerül, illetve amennyiben a tagállamban meglévő belső jogorvoslati fórumok hatékonysága ezt megengedi.

⁷³ Az eltérő eljárások problémája az ügyek jelentős részét teszi ki. Elsősorban ezekkel az ügyekkel kapcsolatban merült fel a nemzeti bíróságok elé való visszautalás kérdése, amelyen néhány állam, köztük Franciaország már gondolkodik. Ld. *COSTA, Jean-Paul: La Cour européenne des droits de l'Homme depuis le 1er Novembre 1998*, in: *Annuaire français de droit international*, CNRS Éditions, Paris, Vol. XLV, 1999, 745. old.

⁷⁴ Bár ez a javaslat nem jelent megoldást az ügyteher problémájára, a jövőben sokban megkönnyítheti a gyors alkalmazkodást. Ld. *Report of the Evaluation Group...*, op. cit., 54. old., 83. §.

Összegzésként...

A Bíróság problémája már ma cselekvésre késztet, amennyiben valóban azt kívánjuk, hogy megfelelően ellássa feladatát. Ezzel a problémára azonban nincs egyetlen, mindennek feletti megoldás. A kiutat csak több egyidőben végrehajtott lépéssel lehet megtalálni, amely feltételezi a Szervezet, a Bíróság és a tagállamok együttműködését.

A Bíróságon belüli reformlépések egy része már folyamatban van, ezeket azonban minél hamarabb meg kell valósítani, az Egyezmény módosításával járó nagyobb mérvű reformlépéseket pedig minél hamarabb elő kell készíteni. A valóban áttűtő reformhoz szükséges nemcsak a tagállamok anyagi hozzájárulása, hanem a nemzeti jog- és igazságszolgáltatási rendszerek közreműködése az alapjogok biztosítása és a Bíróság ítéleteinek végrehajtása terén.

A reformokhoz nagy szükség lesz a tagállamok aktív támogatására, hiszen a kontrollmechanizmus hatékonysága nemcsak a politikai konszenzuson múlik, hanem nagyban függ a nemzeti jogrendszerek megfelelő működésétől is. A nemzeti jogalkalmazók emberi jogi irányú képzése sokat lendíthet az Egyezmény sikerén, csakhogy, mint ahogy a kiegészítő reformlépéseknek a nemzeti jogalkotás szintjén történő megfogalmazása is elengedhetetlenné válik a jövőben. Elsőrendű feladat továbbá az egyének hatékony felvilágosítása az emberi jogok védelmének alapvető szabályairól, amely nagyban csökkenthetné az elfogadhatósági kritériumoknak nem megfelelő panaszok számát.

Bár sejthető, ma még nehezen kiszámítható a Bíróságra váró tőzér jövőbeni alakulása. Bárhogy is valósuljanak meg a reformlépések, a legfontosabb kritérium ennek során az Egyezmény mentén kialakult joggyakorlat minőségének megőrzése marad. Ez az érték, amely az emberi jogok európai védelmének rendszerét a mindenkor létező legjobbra tette, és amely számos, a mindennapi életben lényeges problémára megoldást adhat. A feladat nagy kihívást jelent az Egyezmény rendszerére nézve, azonban a reform gondolatának már ma el kell indulni a megvalósulás felé, ha az emberi jogok védelmét a jövőben is hatékonyan biztosítani kívánjuk.

A 11. Kiegészítő jegyzőkönyvvel bevezetett általános reform merőben átalakította az intézményrendszert. Mind a korábbi Bizottság megszüntetése, mind az egyéni panaszjog kötelezővé tétele lényeges változásokat eredményezett az előzetes kifogások rendszerében, különösen a *ratione temporis* joghatóságának kérdésében, leegyszerősítve a jövőre nézve ezt a problémakört, fenntartva azonban a korábban érvényesítő rendszert a jegyzőkönyv életbe lépése előtt csatlakozott államok tekintetében.

II. fejezet
Az időbeli hatály kérdése az Emberi Jogok Európai
Egyezményének gyakorlatában

Az Emberi Jogok Európai Bizottságának és az Emberi Jogok Európai Bíróságának az időbeli hatállyal kapcsolatos joggyakorlata fontos, de a tudomány által kissé elhanyagolt terület az ítélkezési gyakorlat feldolgozásának. Fontos, hiszen az ügyek vizsgálatánál előzetesen elbírálandó kérdésként, a joghatóság megalapozójaként merül fel, és így az elfogadhatóság lényeges kritériuma, vagy a panasz korlátozója lehet. A téma az Emberi Jogok Európai Egyezményének a 11. Jegyzőkönyvvel történő radikális módosításával aktualitást kapott, hiszen az új szabályozás alapján az intézményi felépítés mellett a jogalkalmazásban is gyökeres változások következtek, következnek be. A 11. Jegyzőkönyv tagállamok általi ratifikációja nagy hatással van a panaszok megítélésében *ratione temporis*, lévén, hogy az új struktúra tekintetében felváltotta a korábban érvényes, a Bizottság, illetve a Bíróság joghatóságának állami elismerését tartalmazó nyilatkozatokat, és ezzel a gyakorlatban új időbeli mérlegelési szempontok merülhetnek fel.

Mint majd láthatjuk, az időbeli hatály kérdése gyakran előforduló probléma mind a mai napig, amit az ezzel kapcsolatos esetek száma is mutat. A kiterjedt problémakört több pontra és alpontra bontottam, ami azzal is együtt jár, hogy bizonyos ügyek több helyen szerepelnek, illetve többször visszautalok egyes ügyekre.⁷⁵ Az államoknak az Egyezményhez csatlakozása folytán mindkét félnek – lett légyen szó akár a panaszosról, akár az államról – számolnia kell az időbeli hatály eltérő értékelési lehetőségével. A joggyakorlat felvázolása ehhez kíván segítséget nyújtani.

1. Az Egyezmény időbeli hatályáról általában

Az időbeli hatály, azaz az Egyezmény rendelkezéseinek időbeli szempontból történő alkalmazhatósága sok problémát vetett fel az Emberi Jogok Európai Egyezményének hatályba lépése után. A visszaható hatály ritkán alkalmazott jogintézmény, és a nemzetközi jogban is csak kivételesen fordul elő.

A nemzetközi jog egyik fontos szabálya alapján a nemzetközi szerződések abban az időpontban lépnek hatályba, amelyről maguk a szerződések rendelkeznek, illetve, ahogyan a tárgyaló államok erről megállapodnak (1969. évi bécsi egyezmény a szerződések jogáról 24. cikk 1. bekezdés), tehát ezen időpont előtt nem alkalmazhatók.⁷⁶ Ez természetesen érvényes az Egyezmény tekintetében is.⁷⁷

⁷⁵ Mivel az ítéletekről és határozatokról magyar nyelvű kiadás az esetek többségében nem áll rendelkezésre, a hivatkozott részeket a szerző saját fordításai.

⁷⁶ Ld. STARKE, J. G.: *Introduction to International Law*, ninth edition, London, Butterworths, 1984, 436. old.; NGUYEN, Quoc Dinh – DAILLIER, Patrick – PELLET, Alain – KOVÁCS, Péter: *Nemzetközi közjog*, Osiris Kiadó, Budapest, 1997, 87-88. old.; VAN DRIJK, P. – VAN HOOFF, G.J.H.: *Theory and Practice of*

Az Egyezményt 1950. novemberében írták alá. Az 59. cikk (korábban 66. cikk) rendelkezik arról, hogy azt meg kell erősíteni, és tíz tagállam megerősítéséről szóló okiratának letétbe helyezését követően lép hatályba.⁷⁸ ⁷⁹ Ez utóbbi esemény 1953. szeptember 3-án következett be, tehát ez tekinthető az életbe lépés általános dátumának.

Ugyanakkor az Egyezmény természetesen nyitva áll a további csatlakozási lehetőség szempontjából az Európa Tanács tagállamai előtt, és az újonnan csatlakozott államok vonatkozásában a megerősítéséről szóló okirat letétbe helyezésének időpontjában lép hatályba.⁸⁰ Így a Magyar Köztársaság tekintetében ez az időpont 1992. november 5-e volt.⁸¹

Azt hinnék, hogy ezzel meg is válaszoltuk az időbeli hatállyal kapcsolatos kérdéseket, azonban már az Egyezmény fenti cikkelye is problémákat vet fel. Általános nemzetközi jogi elv, hogy a nemzetközi egyezményeknek nincs visszaható hatálya, mégis az Egyezmény intézménycinc gyakorlatára alapján ez nem ilyen egyértelmű. Lelmerül a kérdés, hogy a később csatlakozott államok tekintetében az állam csak a megerősítő okirat letétbe helyezése után bekövetkező tények, események vonatkozásában vonható felelősségre, vagy mindez 1953. szeptember 3-ig, az Egyezmény hatályba lépésének időpontjára visszamenőleg megtörténhet. Az Egyezmény 59. cikk 3. bekezdésének nyelvtani értelmezése alapján azt a választ adhatjuk, hogy az államok mintegy „tisztalappal” indulnak, tehát semmilyen tényért nem felelnek, amely a ratifikációs okmányuk letétbe helyezése előtt morült fel. Ha mindez igaz is az esetek többségére nézve, a későbbiekben leírtak alapján látható, hogy nem kevés számú kivétel akad ez alól a szabály alól.⁸²

the European Convention on Human Rights, Kluwer, 1990, 9. old.; GOMIEN, Donna – HARRIS, David – ZWAAK, Leo : *Law and practice ...*, op. cit., 63. old. és COHEN-JONATHAN, Gérard : *La Convention Européenne des Droits de l'Homme*, Ed. ECONOMICA, 1989, 97. old.

⁷⁸ A kérdéssel foglalkozó szerzők mindegyike úgy véli, hogy az Egyezménynek nincs visszaható hatálya. Ld. GRAD, András: *Kézikönyv ...*, op. cit., 51. old.; MAVI, Viktor: *Az Európa Tanács és az emberi jogok*, Budapest, 1993, 41. old.; VAN DIJK, P. – VAN HOOF, G.J.H. : *Theory and Practice ...*, op. cit., 9. old.

⁷⁹ 59. cikk 2. bekezdés (korábbi 66. cikk 2. bekezdés)

„Az Egyezmény tíz megerősítéséről szóló okirat letétbe helyezését követően lép hatályba.”

⁸⁰ A nemzetközi szerződések hatályba lépéséhez meghatározott számú ratifikáció is megkövetelhető, ami leginkább a nemzetközi szervezetek és az alatt létrejött nemzetközi szerződéseknél gyakori, mivel a hatálybalépést meggyorsítja. Ld. NGUYEN, Quoc Dinh – DAILLIER, Patrick – PELLET, Alain – KOVÁCS, Péter: *Nemzetközi jog*, op. cit., 89. old.

⁸¹ 59. cikk 3. bekezdés (korábbi 66. cikk 3. bekezdés):

„Minden olyan állam vonatkozásában, amely utóbb erősíti meg az Egyezményt az a megerősítéséről szóló okirat letétbe helyezésének időpontjában lép hatályba.”

⁸² Ld. 76/1990. (XII.2.) ÖGY. határozat az Európa Tanács Alapszabályához és az Európa Tanács Kiváltságairól és mentességéről szóló Általános Egyezményhez való csatlakozásról, valamint az Európai Emberi Jogi egyezmény aláírásáról. A Magyar Köztársaság a közép- és kelet-európai államok közül elsőként csatlakozott az emberi jogokkal kapcsolatos általános és regionális egyezményekhez. Ennek kapcsán az ezeket beiktató és részletező törvények a preambulumukban kifejezetten utalnak ezekre a nemzetközi szerződésekre (pl. a lelkiismereti és vallásszabadságról, a személyi adatokról, a nemzeti kisebbségekről, a felsőoktatásról szóló törvények). Ld. BOKORNÉ SZEGŐ, Hanna : *La protection des droits de l'homme dans les pays de l'Europe centrale et orientale, Perspectives d'intégration des pays d'Europe centrale et orientale aux institutions de l'Europe occidentale*, ed.: Daillier, Patrick – Kovács, Péter, Acte du colloque de Miskolc, Moutchrestien, Cahiers du CEDEN, 1998, 15-16. old.

⁸³ Ld. BAKA, András: *Az egyéni emberi jogok védelme az Európa Tanács mechanizmusában (Európai intézmények és a jogharmonizáció)*, ed.: Jormici, Zoltán, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1998. 84-85. old.

2. Az Egyezmény „különös” hatálya

2.1. Az egyéni panaszjog, és annak időbeli korlátai

A korábban érvényesült eljárási rendben a Bizottság állami és egyéni panasz alapján kezdhette meg az eljárást valamely emberi jogi sérelem ügyében. Az, hogy bizonyos feltételek fennállása esetén egyének is fordulhatnak ehhez a szervhez, olyan kivételes esetet képez, amely során az egyén közvetlenül a nemzetközi jog alanyává válhat.⁸² Azonban ahhoz, hogy az intézmények egyéni panaszok folytán eljárhassanak, az eredeti szabályozás szerint – az állami szuverenitás tiszteletére építve – az adott tagállam hozzájárulása volt szükséges. A tagállamok sok esetben halogatták az egyéni panaszjog engedélyezését, így kizárták az ezekhez a szervekhez való fordulás lehetőségét és egyben a saját felelősségük megállapítását is.⁸³

Az Egyezmény korábbi 25. cikkének 1. bekezdése szerint

„A Bizottság átvehet természetes személy, nem-kormányzati szervezet, vagy egyének csoportja által az Európa Tanács Főtitkárához intézett kérelmeket, ha az említettek azt állítják, hogy a jelen Egyezményben meghatározott jogok valamely Magas Szerződő [6] által történt megsértésének áldozata, amennyiben az a Magas Szerződő Fél, amely ellen panaszt emeltek, kinyilatkoztatta, hogy elismeri a Bizottság illetékességét az ilyen kérelmek átvételére”.⁸⁴

Ezzel a szabállyal az Egyezmény lehetőséget teremtett arra, hogy az egyének nemzetközi fórum elé vigyék ügyüket egy állam nemzetközi kötelezettségbeli mulasztása miatt. Az adott állam joghatósága alá tartozó fent meghatározott jogalanyok azonban nem fordulhattak jogaik állítólagos megsértése esetén automatikusan a Bizottsághoz. Csak akkor élhettek ezzel a lehetőséggel, ha az érintett állam az Egyezmény ratifikációján túlmenően külön nyilatkozatban elismerte a Bizottság erre vonatkozó illetékességét.⁸⁵

⁸² Ld. PETTITI, Louis-Edmond – DECAUX, Emmanuel – IMBERT, Pierre-Henri : *La Convention européenne...*, op. cit., 578. old.

⁸³ Államnak vagy államoknak egy másik állam ellen benyújtott panasszal az Egyezmény hatályaba lépése óta mindössze 19 alkalommal élték, ezzel szemben az egyéni panaszok száma nagyságrendekkel többre tehető. Ld. BAKA, András: *Az egyéni emberi jogok...*, op. cit. 79. old.

⁸⁴ Ld. KRÜGER, H. C. – NØRGAARD, C. A. : *The Right of Application* [in: *The European System for the Protection of Human Rights*] Ed. R. St. J. Macdonald, F. Matscher and H. Petzold, Kluwer, 1993, 662-663. old.

⁸⁵ A Bizottság 1955. július 5-étől járhat el egyéni panaszok vizsgálatában, mivel ekkorra tette meg a 25. cikk 4. pontjában előírt számú – hat – tagállam az ehhez szükséges nyilatkozatát. Ld. még PETTITI, Louis-Edmond – DECAUX, Emmanuel – IMBERT, Pierre-Henri : *La Convention européenne...*, op. cit., 1995, 580. old.; SIEGLART, Paul : *The International Law of Human Rights*, Clarendon Press, Oxford, 1990, 393. old.; HARRIS, D.J. – O'BOYLE, M. – WARRRICK, C. : *Law of the European Convention...*, op. cit., 580. old.

A 25. cikk 2. bekezdése alapján a tagállam számára fennáll a lehetőség, hogy a Bizottság joghatóságát elismerő nyilatkozatát meghatározott időszakra tegye meg,⁸⁷ és ezzel a lehetőséggel gyakran éltek is a tagállamok.⁸⁸ Így a magyar országgyűlés az 57/1992. (X. 15.) OGY határozatban erősítette meg az Európai Emberi Jogi Egyezményt.⁸⁹ Ebben a Magyar Köztársaság 5 évre ismerte el a Bizottság 25. cikk szerinti joghatóságát egyéni panaszok átvételére és elbírálására azzal, hogy ez az időszak hallgatólagosan (visszavonás hiányában) további 5 évvel meghosszabbodik.⁹⁰

Az Egyezmény azonban nem engedett másfajta fenntartást a nyilatkozatok tekintetében.⁹¹ Így a Bizottság, majd később a Bíróság érvénytelennek nyilvánította a török nyilatkozat területi fenntartást tartalmazó részét, és megerősítette, az általános tartalmú fenntartások ellentétesek az Egyezmény 64. cikkében foglaltakkal.⁹²

Az Egyezmény 25. cikke szerinti állami nyilatkozatok azonban fontos értelmezési problémákat vetettek és vetnek fel mindmáig a Bizottság (és a Bíróság) joggyakorlatában, hiszen tartalmuk eltérő lehet aszerint, hogy az állam meghatározott időszakra tette azt meg, vagy egy pontos dátumot jelölt meg a sérelmezett helyzetek vizsgálhatóságának kezdő időpontjaként. Bizonyos esetekben az is nehézségeket okozott a Bizottságnak, amikor az adott állam semmilyen időkorlátozást nem fűzött a nyilatkozatához.

A továbbiakban többek között ezt a kérdést is szeretném bővebben körüljárni, hiszen mind a Bizottság, mind a Bíróság előtt az esetek többségében a nyilatkozatok kapcsán merült fel a visszaható hatállyal történő vizsgálat lehetősége.

A Bizottság eljárásával kapcsolatos másik fontos időbeli szabályt az Egyezmény korábbi 26., jelenleg 35. cikk 1. bekezdése mondja ki.

„Az ügyet csak akkor lehet a Bizottság elé terjeszteni, ha az összes hazai jogorvoslati lehetőséget már kimerítették a nemzetközi jog általánosan elismert szabályainak megfelelően, és pedig attól az időponttól számítot hat hónapon belül, amikor a hazai jogerős határozatot hozták.”

⁸⁷ A nyilatkozat lehetőleg helyezésének időpontjától az abban megjelölt határidőig kezdeményezhető eljárás a Bizottság előtt. Ld. még PÉTTI, Louis Edmond – DECAUX, Emmanuel – IMBERT, Pierre-Henri: *La Convention européenne...*, op. cit., 581. old.

⁸⁸ Ld. HARRIS, D.J. – O'BOYLE, M. – WARBRICK, C.: *Law of the European Convention...*, op. cit., 580. old.

⁸⁹ Ld. 57/1992. (X.15.) OGY határozat az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény megerősítéséről.

⁹⁰ Ld. Melléklet az 57/1992. (X.15.) OGY határozathoz.

„a) az Egyezmény 25. cikkével, a 4. számú kiegészítő jegyzőkönyv 6. cikkével és a 7. számú kiegészítő jegyzőkönyv 7. cikkével összhangban elismeri az Európai Emberi Jogi Bizottság illetékességét arra, hogy természetes személyektől, nem kormányzati szervektől vagy egyének csoportjaitól kérelmeket fogadjon el, ha az említettek azt állítják, hogy az Egyezményben és kiegészítő jegyzőkönyveiben biztosított jogok megsértésének áldozatai, amennyiben az állított jogsértés alapján szolgáló tények az Egyezmény és a kiegészítő jegyzőkönyvek Magyarországra nézve történt hatálybalépését követően következtek be.”

⁹¹ Ld. HARRIS, D.J. – O'BOYLE, M. – WARBRICK, C.: *Law of the European Convention...*, op. cit., 580. old.

⁹² Ld. *Chrysostomos et al c. Törökország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 15299/89, 15300/89, 15318/89, 1991. március 4., D. R. 68. 216. old. (1991) és *Loizidou c. Törökország*, 1995. március 23. (pergátló kifogások) 87-88. §.

Ez az ún. 6 hónap szabálya, melynek betartása az ítélkezés fontos részét teszi ki,⁹³ azonban a továbbiakban ezzel a kérdéssel csak érintőlegesen és amnyiban szorítottan foglalkozni, amennyiben kapcsolatba hozható az előző pontból adódó problémákkal.

2.2. A Bíróság joghatóságának *ratione temporis* szabályai

Mint láthattuk, eredetileg a Bizottsáéhoz hasonlóan a Bíróság eljárása, sem volt automatikus. A folyamatos reformok hatására egyéni panaszokkal végül már lehetett a Bírósághoz is fordulni, azonban a kérelmeket ebben az esetben sem vizsgálta automatikusan a Bíróság. A Bíróságon belül először az annak tagjaiból választott Tanács elő korlátozott, amely mintegy kiszűrte az egyszerűen megítélhető eseteket.

A korábbi szabályok szerint a Bíróság eljárása azonban nyilatkozathoz kötött volt. A korábbi 46. cikk 1. bekezdése kimondta, hogy

„bármely Magas Szerződő fél bármikor nyilatkozatot tehet, hogy kulcsjogúan és külön megállapodás nélkül kötelezőnek ismeri el a Bíróság joghatóságát a jelen Egyezmény értelmezésével és alkalmazásával összefüggő minden ügyvel kapcsolatban”.

Tehát a Bíróság csak az állami nyilatkozat megléte esetén járhatott el.⁹⁴ A nyilatkozat a Bizottságra vonatkozó szabályozáshoz hasonlóan meghatározott időszakra is megtehető volt, azonban a Bizottsággal ellentétben a Bíróság joghatóságát viszonyossághoz is lehetett kötni.

A fentiekben említett nyilatkozatokat meg lehetett tenni minden további feltétel nélkül, esetleg több, illetőleg néhány meghatározott más Magas Szerződő Fél vonatkozásában a viszonyosság feltételével, illetve meghatározott időszakra vonatkozóan is megtehetőek voltak.⁹⁵

A Bíróság csak akkor járhatott el az adott ügyben, ha a megvádolt tagállam elismerte nyilatkozatban a joghatóságát (kivéve a kizárólag az adott ügyre vonatkozó alávetést). A Bíróság joghatóságának fakultatív volta tehát a tradicionális nemzetközi jogi elveket tükrözte, így követte a Nemzetközi Bíróság joghatóságára vonatkozó elveket.⁹⁶ A Magyar Köztársaság az 57/1992. (X. 15.) OGY határozatban ismerte el (ugyancsak 5 évre) a Bíróság 46. cikk szerinti joghatóságát.⁹⁷

⁹³ Ld. BAKA, András: *Az egyéni emberi jogok ...*, op. cit., 82-83. old.

⁹⁴ Ld. PETITTI, Louis-Edmond - DECAUX, Emmanuel - IMBERT, Pierre-Henri : *La Convention européenne...*, op. cit., 771-778. old.

⁹⁵ A korábbi 46. cikk 2. bekezdése:

„A fentiekben említett nyilatkozatokat meg lehet tenni minden további feltétel nélkül, vagy több, illetőleg néhány meghatározott Magas Szerződő fél vonatkozásában a viszonyosság feltételével, vagy pedig meghatározott időszakra.”

⁹⁶ Ld. PETITTI, Louis-Edmond - DECAUX, Emmanuel - IMBERT, Pierre-Henri : *La Convention européenne...*, op. cit., 777. old.

⁹⁷ Ld. Melléklet az 57/1992. (X. 15.) OGY határozathoz.

Mind a Bizottság, mind a Bíróság tekintetében gyakori eljárás volt a tagállamok részéről a nyilatkozat meghatározott időponthoz, illetve meghatározott időszakhoz kötése. Sok esetben a tagállamok a nyilatkozatukat arra is használták, hogy a Bíróság és a Bizottság eljárásának lehetőségét időbeli szempontból korlátozzák. Az esetek egy részében ugyanis a nyilatkozat megtétele úgy különült el a ratifikációtól, hogy a tagállam meghatározott egy bizonyos időpontot, amely előtt bekövetkezett cselekmények tekintetében nem ismerle el az Egyezmény szerveinek joghatóságát, és ezzel tehát az adott tagállam a „tűrelmi idő” időjére kivonta az Egyezmény hatálya alól azokat a cselekményeket, amelyek a ratifikáció és a nyilatkozat megtétele között történtek.⁹⁸ Így Magyarország mindkét intézmény kötelező joghatóságának elismerésékor feltételként rögzítette, hogy az állítólagos jogsértés alapján szolgáló tények az Egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyvei Magyarországra nézve történt hatálybalépését követően kellett, hogy bekövetkezzenek.⁹⁹ A Bizottság és a Bíróság későbbi joggyakorlatában megállapította, hogy ez a gyakorlat nem ellentétes az Egyezményben foglaltakkal, így tehát érvényesek.

Amennyiben ilyen időpont a nyilatkozatban nem szerepel, a Bizottság és a Bíróság jogosult a ratifikáció időpontjára visszamenőleg vizsgálni az eset körülményeit.¹⁰⁰

A Bíróság állami és egyéni panaszokat is elbírál. Az egyéni panaszok kapcsán meg kell jegyezni, hogy a 11. Jegyzőkönyvvel bevezetett szabályozás nem említi az állami nyilatkozatot, mint feltételt a panaszok megtételéhez. A módosított egyezmény 34. cikke szerint:

„A Bíróság kérelmeket vehet át bármely természetes személytől, nem-kormányzati szervezettől vagy személyek csoportjaitól, akik, vagy amelyek azt állítják, hogy az Egyezményben vagy ahhoz kapcsolódó Jegyzőkönyvekben biztosított jogok valamely Magas Szerződő Fél részéről történt megsértésnek áldozatai. A Magas Szerződő Felek kötelezettségét vállalnak arra, hogy a jog hatékony gyakorlását semmilyen módon nem akadályozzák.”

A 11. Jegyzőkönyv alapján az egyéni panaszjog már kötelezővé vált, tehát a ratifikációval a tagállamok egyben elismerik a Bíróság joghatóságát is az egyéni panaszok kapcsán, illetve a korábban megtett nyilatkozatok átszálltak az új Bíróságra. Ezáltal az egyéneknek

„ b) az Egyezmény 46. cikkelyével, a 4. számú kiegészítő jegyzőkönyv 6. cikkelyével és a 7. számú kiegészítő jegyzőkönyv 7. cikkelyével összhangban teljes jogában és külön megállapodás nélkül, a viszonyosság feltételével kötelezőnek ismeri el az Európai Emberi Jogi Bíróság joghatóságát az Egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyvei értelmezésével és alkalmazásával összefüggő minden ügygel kapcsolatban, amennyiben az ezen ügy alapján szolgáló tények az Egyezménynek és a kiegészítő jegyzőkönyvnek Magyarországra nézve történt hatálybalépését követően következtek be.”

⁹⁸ Ld. MAVI, Viktor: *Az Európa Tanács...*, op. cit., 43. old. és PETTINI, Louis-Edmond – DECAUX, Emmanuel – IMBERT, Pierre-Henri: *La Convention européenne...*, op. cit., 778. old.

⁹⁹ Ehhez a Magyar Köztársaság azt az értelmezést fűzte, mely szerint nem tekintti „az állított jogsértés, illetőleg az ügy alapján szolgáló ténynek az Egyezményben és kiegészítő jegyzőkönyveiben biztosított jogok Magyarországra nézve történt hatálybalépését megelőzően bekövetkezett megsértésének lámpótlására tett állami intézkedések.” Ezen túlmenően a szabálysértési ügyekkel kapcsolatban a következő, azóta visszavont fenntartást tette: „A közigazgatási hatóságok előtt szabálysértés miatt folyó eljárásokban Magyarország ez idő szerint nem tudja biztosítani a bírósághoz fordulás jogát, minthogy a hatályos magyar jogszabályok nem tesznek ilyen jogot lehetővé a közigazgatási hatóságok szabálysértési ügyekben hozott jogerős határozatával szemben.” Ld. *Melléklet az 57/1992. (X. 15.) OGY határozathoz.*

¹⁰⁰ Ld. *X. c. Franciaország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 9587/81, 1982. december 13., D. R. 29. 228. old. és *De Varga-Hirsch c. Franciaország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 9559/81, 1983. május 9., D. R. 33. 158. old.

először nyílt joguk arra, hogy automatikusan fordulhassanak egy nemzetközi bírósághoz.¹⁰¹ A tagállamok tehát már csak egy módon szabadulhatnak az egyéni panaszjog alkalmazása elől, ha felmondják az Egyezményt.¹⁰²

Az Egyezmény által felállított felülvizsgálati mechanizmus így a gyakorlatban a Bíróság joghatóságának kötelezővé válásával a szervezetbe való felvétel feltételévé vált.¹⁰³ Ennek a rendszernek az is az előnye, hogy a 11. jegyzőkönyv hatályba lépését követően csatlakozó közép- és kelet-európai államokkal szembeni egyéni panaszok a ratifikációkor azonnal elbírálhatók, anélkül, hogy szükség lenne a 25. cikk szerinti nyilatkozat megtételére.¹⁰⁴

2.3. A felmondás intézménye, mint időbeli tényező

Az Egyezmény időbeli hatálya kapcsán felmerül a felmondás lehetőségének kérdése is. A 65. cikk 1. bekezdése, illetve a módosított Egyezmény 58. cikk 1. bekezdése szerint

„a Magas Szerződő Felek az Egyezményt csak 5 évvel azı követően mondhatják fel, amikor annak részesei lettek és pedig az Európa Tanács Főtitkárához címzett értesítésbe foglalt hathatónapos felmondással”.

Az Egyezmény életbe lépése óta csak egyszer fordult elő, hogy tagállam élt ezzel a jogával, Görögország esetében,¹⁰⁵ és ennek kapcsán panaszok folytán az időbeli hatály kérdésével is foglalkozott mind a Bizottság, mind a Bíróság.¹⁰⁶

¹⁰¹ Ld. HARRIS, D.J. – O'BOYLE, M. – WARBRICK, C.: *Law of the European Convention...*, op. cit., 708. old. és DRZEMCZEWSKI, Andrew: *A Single Court...*, op. cit.

¹⁰² Ld. PETZOLD, Herbert: *La réforme du Protocole n°11 et les incidences qu'elle aura pour la nouvelle Cour et pour l'ensemble du système de contrôle de la Cour, y compris en droit national*, In: *La France et la Cour européenne des droits de l'Homme*, Cahiers du CREDEHO N°3, 1997, Université de Rouen, Université de Paris-Sud, 14. old.

¹⁰³ Ld. még DRZEMCZEWSKI, Andrew: *A Major Overhaul...*, op. cit.

¹⁰⁴ Ld. HARRIS, D.J. – O'BOYLE, M. – WARBRICK, C.: *Law of the European Convention...*, op. cit., 711. old.

¹⁰⁵ 1967 áprilisától 1974-ig katonai diktatúra volt Görögországban, mely során 1969. december 12-én (1970. június 13-i hatállyal) felmondta az Egyezményt.

¹⁰⁶ Görögország 1974-ben újra ratifikálta az Egyezményt, és a későbbi jogesetek kapcsán felelősnek nyilvánították az 1970. június 13. előtti történeti jogsértésükért. Ld. GOMIEN, Donna – HARRIS, David – ZWAAK, Leo: *Law and practice...*, op. cit., 65. old.

3. A Bizottság és a Bíróság *ratione temporis* joggyakorlata

Az állam pergáló kifogás formájában hivatkozhat (korábban a Bizottság, ma már a Bíróság tekintetében) az eljáró szerv joghatóságának hiányára. Ezen okoknak csak egyike az intézmény kompetenciájának az időbeli okokra visszavezethető hiánya. A már említett 26. cikk alapján csak akkor lehet a Bizottság elé terjeszteni egy ügyet, ha az összes hazai jogorvoslati lehetőséget már kimerítették, és az utolsó határozat meghozatalát követően nem telt el több, mint hat hónap.¹⁰⁷ Ezen kívül a már említett 25. cikk 1. pontja (a módosított Egyezmény 34. cikk) szerinti áldozati minőség hiánya, vagy az ügynek a már ítélt volta, illetve az is, ha az ügyet már korábban eljárásra bocsátották, de nem merültek fel új tények vele kapcsolatban (27. cikk, a módosított Egyezmény 35. cikk 2. bekezdése),¹⁰⁸ a területi joghatóság hiánya, vagy a 27. cikk 2. bekezdése szerinti indokok (az Egyezmény rendelkezéseinek nem felel meg, nyilvánvalóan alaptalan, vagy a kérelmezési joggal való visszaélést valósít meg) képezhetik alapját a kifogásoknak.¹⁰⁹

Az általam vizsgált kérdés azonban a *ratione temporis* kifogás, tehát azok az esetek, amikor az állam a Bizottság vagy a Bíróság joghatóságát időbeli szempontok miatt kérdőjelezi meg. A Bizottság a gyakorlatban elkülönítette a 6 hónap szabálya szerinti kifogásokat azoktól, amelyek során az érintett állam arra hivatkozott, hogy a sérelmezett események a ratifikáció, illetve a 25. vagy 46. cikk szerinti nyilatkozatának megtételét megelőzően történtek,¹¹⁰ és kizárólag az utóbbiakat sorolta a *ratione temporis* kifogások körébe.

Mind a Bizottság, mind a Bíróság elé került esetek nagy részében felmerült az időbeli hatály visszaható értelmezése.¹¹¹ Az esetek eltérő ténybeli háttere megnehezíti logikai csoportosításukat, azonban bizonyos alapvető rendszerbe mégis beilleszthetők.

Az egyik elhatároló ismérv maga az idő, mivel az esetek egy részének ténybeli alapjai 1953. szeptember 3-át, az Egyezmény általános életbe lépését megelőző időre nyúlnak

¹⁰⁷ Ld. FAWCETT, J. E. S.: *The application of the European Convention on Human Rights*, Clarendon Press, Oxford, 1987, 356-362. old.

¹⁰⁸ 27. cikk 1. (ma 35. cikk 2.):

„A Bizottság (a Bíróság) a 25. cikkely (34. cikkely) alapján előterjesztett kérelemmel nem foglalkozik, ha az

a) névtelen, vagy

b) lényegileg azonos egy olyan ügygel, amelyet a Bizottság (Bíróság) már megvizsgált, illetve amelyet más nemzetközi vizsgáló vagy eljárási eljárás alá bocsátottak, és ha az nem tartalmaz az ügyre vonatkozó új tényeket.”

2. (35. cikk 3.) „A Bizottság a 25. cikkely (34. cikkely) alapján előterjesztett kérelmet elfogadhatatlannak nyilvánítja, amennyiben úgy találja, hogy az a jelen Egyezmény rendelkezéseinek nem felel meg, nyilvánvalóan alaptalan, vagy a kérelmezési joggal való visszaéléstnek minősül.”

¹⁰⁹ 27. cikk 2. (35. cikk 3.)

„A Bizottság a 25. cikkely (34. cikkely) alapján előterjesztett kérelmet elfogadhatatlannak nyilvánítja, amennyiben úgy találja, hogy az a jelen Egyezmény rendelkezéseinek nem felel meg, nyilvánvalóan alaptalan, vagy a kérelmezési joggal való visszaéléstnek minősül.”

¹¹⁰ Ld. FAWCETT, J.E.S.: *The application...*, op. cit., 364. old.

¹¹¹ Ld. BAKÁ, András: *Az egyéni emberi jogok...*, op. cit., 84-85. old.

vissza, vagy az adott tagállam általi ratifikáció időpontja előtt történt csemények értékelhetőség vagy figyelmen kívül hagyása merült fel problémaként. A Bizottság illetve a Bíróság joghatóságát a ratifikációtól eltérő időpontban elismerő államokat érintő esetek ugyancsak bonyolult problémákat vetettek és vetnek fel az időbeli hatály vizsgálata szempontjából.¹¹²

A jogcselekvések vizsgálhatók és csoportosíthatók aszerint is, hogy milyen típusú állítólagos jogsértések képezik az eljárások alapját. Elkülönülnek azok az esetek, amelyek alapja egy olyan hosszantartó állapot, melynek egy része a ratifikáció vagy a Bizottság, illetőleg a Bíróság joghatóságát elismerő (az Egyezmény 25. vagy 46. cikke szerinti) nyilatkozat megtételé előtt következett be.¹¹³ Elhúzódó pertartamok is alapul szolgálhatnak a visszamenőleges vizsgálatra, ha az eljárás a ratifikációt vagy nyilatkozattételt megelőzően indult, de csak azután ért véget. A két alapvető típus tovább bontható az esetek konkrét körülményei alapján, mivel a Bizottság illetve a Bíróság minden egyedi esetben külön vizsgálja a saját joghatóságának fennállását *ratione temporis*.

Alapvető elhatároló szempont természetesen az is, hogy az adott ügyet kizárólag a Bizottság tárgyalta, vagy később a Bíróság elé is került, illetve, hogy mely tagállam, mint alperes ellen indult.

A továbbiakban e szempontok szerint csoportosítva, azok fent említett sorrendjét figyelembe véve vizsgálom az eseteket.

3.1. Az Egyezmény hatályba lépését megelőzően történt állítólagos jogsértések elbírálása

Az Egyezmény hatályba lépésének időpontja meghatározó az azt ratifikáló államokkal szembeni ügyekben az időbeli hatály általános kezdeti időpontjának szempontjából, mégis a Bizottság és a Bíróság gyakorlatában sok probléma vetődött fel ezzel kapcsolatban. Az esetek egy részének alapja egy folyamatosan fennálló sérelmes helyzet volt, amelynek eredete az érintett állam általi ratifikáció előtti időpontra nyúlt vissza, míg az időbeli hatály vizsgálatával érintett panaszok másik része ésszerűtlenül hosszú belső jogi eljáráson alapult.

3.1.1. A folyamatosan fennálló jogsértések értékelése az időbeli hatály szempontjából

Felvetődik a kérdés, hogy mi is a folyamatosan fennálló jogsértés fogalma. A Bizottsághoz benyújtott panaszok nagy része hosszabb ideig tartó sérelmes helyzeten alapul. Minden sérelem hosszú hatású lehet a panaszosra nézve, azonban - ahogy a

¹¹² Ld. VAN DIJK, P. – VAN HOOF, G.J.H.: *Theory and Practice...*, op. cit., 9-10. old.

¹¹³ *Ibid.*, 9-10. old.

következő jogesetekből kiderül – közel sem biztos, hogy a Bizottság vagy a Bíróság megítélése szerinti folyamatosan fennálló kérelemnek minősül.¹¹⁴

Az egyik legkorábbi bírósági ítélet ezzel kapcsolatban, a *De Becker c. Belgium* ügy, 1962-ből származik,¹¹⁵ amely során a panaszos kérte annak megállapítását, hogy a rá kirótt mellékbüntetések fenntartása, köztük véleménynyilvánítási szabadságának korlátozása az Egyezmény 7. illetve 10. cikkébe ütközik, azonban a Bizottság csak a 10. cikk tekintetében nyilvánította elfogadhatónak a kérelmet. Kimondta, hogy a panaszos esetének alapja egy folyamatosan folytatódó sérelmes helyzet, amely kétségtelenül az Egyezmény Belgium általi ratifikációja (1955. június 14.) előtt kezdődött, azonban folytatódott ezután az időpont után is.¹¹⁶ A Bizottság előtti eljárás során felmerült az a tény is, hogy a belga kormány többször is megkísérelte módosítani a háború során elkövetett bűncselekmények esetén alkalmazható mellékbüntetésekre vonatkozó rendelkezéseket, a legutolsó ilyen próbálkozás azonban szintén előkészületi stádiumban volt és csak 1961-ben, a Bizottság határozathozatala után került elfogadásra.

A Bíróság az időbeliség kérdésében nem foglalt állást arra hivatkozva, hogy a törvénymódosítás, amely a mellékbüntetések fenntartását szükségtelenné nyilvánította a háború idején elkövetett bűncselekmények tekintetében, szükségtelenné tette a *De Becker* ügy folytatását is.¹¹⁷

Ezek az esetek egyik jelentősége az volt, hogy a Bizottság annak ellenére elfogadta a panaszt, hogy az annak alapjául szolgáló események 1955. június 14. előtt történtek, arra hivatkozva, hogy azok egy folyamatosan fennálló állapot eredményeztek. A Bizottság, és későbbi gyakorlatában a Bíróság is, abból indult ki az esetek egy részében, hogy a tagállamok a ratifikációtól vállalják az Egyezménybe foglalt jogoknak és szabadságoknak a biztosítását, és ebből a kötelezettségükből fakadóan kötelesek megszüntetni minden folyamatosan fennálló jogsértő állapotot.¹¹⁸

Egy a Bizottság előtt folyt másik, de hasonló ügyben (*X. c. Belgium*)¹¹⁹ a Bizottság nyilvánította joghatóságát *ratione temporis*, mivel kimondta, hogy a szavazati jog megvonása, amely együtt jár a bizonyos bűncselekményekkel szemben kirótt

¹¹⁴ Ld. COHEN-JONATHAN, Gérard : *La Convention Européenne...*, op. cit., 97. old. és VELU, Jacques : *ERGEC, Rusen : La Convention Européenne des Droits de l'Homme*, Bruylant, Bruxelles, 1990, 821-822. old.

¹¹⁵ *De Becker c. Belgium*, ítélet, 1962. március 27. *De Becker* belga állampolgárt a Brüsszeli Háborús Tanács (Conseil de Guerre de Bruxelles) 1946-ban hazaárulás és egyéb ezzel összefüggő bűncselekmények miatt halálra ítélte, mivel bűnösnek bizonyult a németekkel a második világháború alatti összjárásában. *De Becker a Le Soir*, az egyik legjelentősebb napilap főszerkesztője volt, és ezt a minőségét felhasználva követte el a cselekményeket. A halálbüntetés mellett – amit nem hajtották végre, mert kegyelmet kapott – mellékbüntetésként örökre eltiltották bizonyos alkotmányos jogok gyakorlásától, így többek között az aktív és a passzív választójogának érvényesítésétől, köz- illetve magánoktatásban való részvételtől, nem vehetett részt semmilyen kiadvány szerkesztésében vagy készítésében, és a gyűlekezési jogától is megfosztották.

¹¹⁶ *Ibid.*, 8. §. Ld. még FAWCETT, J. E. S. : *The application...*, op. cit., 1987, 365. old. és COHEN-JONATHAN, Gérard : *La Convention Européenne...*, op. cit., 91-98. old.

¹¹⁷ Az új jogszabály szerint azok, akiknek polgári vagy politikai jogait korlátozták, kérhették a bíróságoktól ezek visszaállítását. Ld. *De Becker c. Belgium*, op. cit., 15. §. és BERGER, Vincent : *Case Law of the European Court of Human Rights*, Volume I: 1960-1987, The Round Hall Press, 1991, 12. o. és COHEN-JONATHAN, Gérard : *La Convention Européenne...*, op. cit., 98. old.

¹¹⁸ Ld. ezzel kapcsolatban MAVI, Viktor : *Az Európa Tanács...*, op. cit., 42. old.

¹¹⁹ *X. c. Belgium*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 8701/79, 1979. december 3., D.R. 18, 250. old. A panaszost 1948-ban 20 év szabadságvesztéssel büntették az ellenséggel való összjárás miatt, amellyel együtt örökre megfosztották szavazati jogától is.

büntetésekkel, folyamatosan fennálló sérelmes helyzetet eredményez. Ennek ellenére úgy ítélte meg, hogy a szavazati jog gyakorlásától való eltiltás az ilyen típusú büncselekmények rendszerinti velejárója, s mint ilyen, nem ütközik az Egyezmény 14. cikkébe.

Hasonló, de megítélésükben eltérő események szolgáltak a *Byttebier c. Belgium* ügy¹²⁰ alapjául. A Bizottság ragaszkodott ahhoz, hogy a kérdéscs csomónyok 1946-47-ben zajlottak, az Egyezmény hatálya lépése előtt, és erre hivatkozva megállapította a *ratione temporis* joghatóságának hiányát, és nem értékelte folyamatosnak a jogsérelmet, mivel az csomónyok következményei közel négy évtized elmúltával a panaszosokat, mint leszármazókat sújtották.

A *Papamichalopoulos és mások c. Görögország* ügyben¹²¹ a Bizottság megállapította, hogy a panaszosok földterületét a haditengerészet 1967-ben elfoglalta, és így nem rendelkeztek tulajdonukkal és kártalanításban sem részesültek,¹²² tehát folyamatosan fennálló jogsértés történt. Az esetben azonban nem ez az egyetlen lényeges részlet az időbeli hatály szempontjából. Amikor az elfoglalás megtörtént, Görögország már csatlakozott az Egyezményhez és az I. Jegyzőkönyvhöz, azonban 1969. december 12-én mindkettőt felmondta (1970. június 13-i hatállyal), és csak 1974. november 28-án ratifikálta újra. Görögország 1985. november 20-án ismerte el az egyéni panaszjogot a Bizottság felé, de kizárólag az e dátum után bekövetkezett sérehekre vonatkozóan. A kormány nem élt a pergáló kifogások lehetőségével, és a Bíróság megállapította, hogy folyamatosan fennálló sérelmes helyzetről van szó.¹²³ Kimondta továbbá a jogsértés fennállását, mivel a panaszosokat több kár érte a tulajdonukkal való rendelkezési joguk ellehetetlenítésével és a visszaszorzásuk érdekében tett próbálkozással, mint ami kizárólag esetén érhetne volna őket.¹²⁴

Ugy nemrég hozott döntésében, a *Panikian c. Bulgária* ügyben,¹²⁵ a Bizottság megállapította saját joghatóságát olyan panasz elbírálására, amely az Egyezmény hatálya

¹²⁰ *Byttebier c. Belgium*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 14505/89, 1991. január 12., D. R. 68, 200. old. Mindkét panaszos apját halálra ítélték politikai és gazdasági kollaborálás vádjával 1946. szeptember 23-án. 1949. október 7-én az ítéletet helyben hagyták, és kártérítés fizetését is elrendelték az állam javára. 1982. június 17-én a katonai bíróság a gazdasági kollaboráció vádját megalapozottnak találta, és a kártérítést is elrendelte. A fellebbezést követően a Semmitőszék nem adott helyt a kérelemnek az első panaszos tekintetében, a második panaszos kapcsán pedig hatályon kívül helyezte a megtámadott határozatot. 1986. november 5-én a Katonai Felsőbíróság kimondta a második panaszos apjának bűnösségét, az első panaszossal szemben pedig megállapította az eljárás elvülését.

¹²¹ *Papamichalopoulos és mások c. Görögország*, ítélet, 1993. június 24. A panaszosok hotelcsoportot kívántak építeni az általuk birtokolt földterületen. A diktatúra kezdete után (1967. április) a kormány nagy földterületet adott át a haditengerészetnek a közelben, amely magába foglalta a panaszosok földjét is, és később egy haditámaszpontnak és ahhoz tartozó tiszti övezetnek az adott területen való felépítéséről is határozat született. A diktatúra bukásával a panaszosok több eljárást indítottak a terület visszaszerzése érdekében, majd miután a hadügyminiszter tájékoztatta őket, hogy a támaszpont miatt a területek nem állíthatók vissza eredeti állapotukba, és helyette más területet ajánlott fel, amely hotelépítésre alkalmas volt, kárték azok értékének megtérítését.

¹²² *Ibid.*, 31. §.

¹²³ *Ibid.*, 40. §.

¹²⁴ *Ibid.*, 45. §.

¹²⁵ *Panikian c. Bulgária*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 29583/96, 1997. július 10., D.R. 90-A, 109. old. A panaszos egy államosított lakás bérlője volt, majd azon tulajdoni szerzett, miután egy tanácsai végrehajtó bizottsági határozat neki ítélte azt. A politikai rendszerváltáskor, 35 évi tulajdonlás után, a bolgár államosított tulajdon visszaszerzéséről szóló törvény alapján bírósági határozatban az *initio* megfosztották tulajdonától, és csak egy névleges összeget igényelhetett csak annak ellenértékéért. Bulgária tekintetében 1992. szeptember 7-én lépett hatályba az Egyezmény.

lépését követően meghozott, de egy azt megelőző időpontra visszamenőleges hatállyal érvényesülő bírósági határozatra vonatkozik.¹²⁶ Ebben az esetben tehát a Bizottság,¹²⁷ csakúgy, mint a bolgár bíróság, a visszamenőleges vizsgálat mellett döntött, amikor értékelte a tulajdontól való megfosztás körülményeit.¹²⁸ A kérelmet magát azonban a Bizottság elfogadhatatlannak nyilvánította arra hivatkozva, hogy az említett bolgár törvény átmeneti jellegű volt, és később a tulajdon tárgya helyett annak pénzbeli megváltását is kérhették az eredeti tulajdonosok.

Láthatjuk, hogy a Bizottság és a Bíróság által időbeli hatály szempontjából vizsgált jogesetek egy részét azok teszik ki, melyek alapja egy olyan elhúzódó állapot, amely a tagállam ratifikációja előtt kezdődött, és azután is folytatódott. Ezekben az esetekben az Egyezmény hatályba lépése az adott állam tekintetében mintegy kettészeli az eseményt.

Mégis, nem minden folytatólagosan sérelmes helyzet minősül a Bizottság és a Bíróság joggyakorlatában folyamatosan fennálló jogsértésnek az időbeli hatály kapcsán. A fenti esetekkel ellentétben az *A., B. és A. S. Társaság c. NSZK* ügyben¹²⁹ a Bizottság határozatában teljesen ellentétes döntést hozott, amikor kimondta, hogy a tulajdontól vagy más dologi jogtól való megfosztás egy egyszeri esemény, és nem folytatólagos jogsértés.¹³⁰

Nehéz megválaszolni, hogy miért döntött a fenti két hasonló esetben teljesen eltérően a Bizottság, hiszen a tulajdontól való megfosztás mindkét esetben kétséges körülmények között történt, politikai-gazdasági motívumok játszottak fontos szerepet mindkét ügy során. A Bizottság talán megértőbben viszonyult a bolgár nyugdíjas panaszához és hajlandó volt megváltoztatni korábbi elveit, mint korábban a német vállalkozó kapcsán, vagy ellenségségekben ítélte meg a szocialista államosítást, illetve a társadalmi-politikai rendszerváltást követő zavaros tulajdoni helyzetet a világháború után hozott kényszerintézkedésekkel szemben.

Ugyancsak államosítással kapcsolatos panasz merült fel a *Firma GEIDEL és mások c. Németország* ügyben,¹³¹ amelyben a Bizottság elismerte, hogy a kisajátítás egyszeri aktus,

¹²⁶ „A Bizottság komparans olyan kérelem elbírálására, amelyek alapja a panaszos tulajdonjogának bírósági határozatban történő *ab initio* eltérése, és amelyet az Egyezménynek az adott állammal szemben történő hatályba lépése után hoztak.” *Ibid.*, 109. old.

¹²⁷ „Az Egyezmény intézményének ítélkezési gyakorlata alapján az I. Jegyzőkönyv 1. cikkelye szerinti „tulajdonok” lehetnek „létező tulajdonok” vagy értékkel bíró vagyon, beleértve bizonyos feltételekkel a követeléseket is. Ezzel szemben a volt tulajdon visszaszerzéséhez fűzött remény, amelyet sokáig nem gyakorolhattak, nem tekinthető „tulajdonnak”. ... A panaszosok rendelkeztek az I. Jegyzőkönyv 1. cikkely szerinti „tulajdonnal”, még akkor is, ha ez a joguk kezdetől fogva semmis volt. Így 35 évig birtokolták a kétdékes lakást és minden jogi tekintetben tulajdonosnak minősültek. ... ésszerűtlen volna elfogadni azt a ténylet, hogy egy állam olyan jogszabályt hozhat, amely megengedi szerződésen alapuló vagy más eredetű tulajdonjogok *ab initio* érvénytelenné nyilvánítását, és így kibújhat az Egyezmény szerinti tulajdonjogok összeütközése miatti felelősség alól.” *Ibid.*, 116. old.

¹²⁸ A bolgár bíróság előtt felmerült a panaszos általi tulajdonszerzés körülményeinek vizsgálata, így a felmeres vitatta a végrehajtó bizottsági eljárás pártatlanságát és szabályszerűségét. *Ibid.*, 109. old.

¹²⁹ *A., B. and Company A. S. v. Német Szövetségi Köztársaság*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 7742/76, 1978. július 4., D. R. 14 (1979) 146. old. Az A. S. vállalat erdőgazdálkodással foglalkozott, és 1965-ig A. egyediült részvényesként, 1965-öt követően pedig fiával, B-vel vezette. 1946-48-ban, amikor a térség francia ellenőrzés alatt állt, a francia hatóságok utasítására kényszerűséggel kellett végrehajtaniuk a háború utáni újjáépítés érdekében. A Német Szövetségi Köztársaság 1957. február 13-án ratifikálta az I. Jegyzőkönyvet.

¹³⁰ *Ibid.* „a tulajdonjogtól vagy más *in rem* jog megvonása elvileg egy időpontra megvalósuló cselekmény, és így nem eredményezi egy jogtól való megfosztás folyamatos helyzetét.”

¹³¹ *Firma GEIDEL és mások c. Németország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 19918/92, 1997. február 24., D. R. 88-A, 12. old. A panaszosok a Feldschlösschen sürgyár tulajdonosa, egy kft., és annak

amely nem eredményezhet folyamatosan fennálló jogsértést, azonban ebben az esetben, mivel kártalanítás nem történt, a Bizottság valóban vizsgálhatta a panaszt. Az a körülmény azonban, hogy a kisajátítást a szovjetek hajtották végre, meghíúsította a Németországgal szembeni fellépés lehetőségét.¹³²

Ugyancsak a német területeken a szovjetek által végrehajtott államosításokat sérelmezték a Mayer, Weidlich, Fullbrecht, Hasenkamp, Golf, Klausser c. Németország ügyben a panaszosok.¹³³ A Bizottság ebben az esetben nemcsak a fent már említett elvre hivatkozva utasította el a panaszt, miszerint a német hatóságok nem felelősek a szovjet megszállás idején történt államosításokért, a tulajdontól való megfosztásokért, hanem azért is, mert az NSZK csak ezt követően ratifikálta az Egyezményt, illetve az I. Jegyzőkönyvet.¹³⁴ Ezen kívül a Bizottság kiemelte azt is, hogy a panaszosoknak nem állt fenn a tulajdonjoguk, és más jogilag elismert kártérítési igényvel sem rendelkeztek, amikor a német egysítésről szóló törvény hatályba lépett, tehát így a jogbeli sérelem sem állapítható meg az Egyezmény alapján.¹³⁵

tulajdonosai. A tulajdonosokat 1946-ban robbanóanyag-tartásért elítélték, majd 1946. június 30-án a sörgyárat tulajdonos nélkülinek minősítették, és kártalanítás nélkül kisajátították. A left a sörgyár későbbi értékesítése ellen közbeni intézkedéseket kezdeményezett, amit a Berlini Tartományi Bíróság 1990. december 17-én elutasított, és közigazgatási bírósághoz tette át az ügyet. Később a Berlini Fellebbviteli Bíróság is elutasította a keresetet. 1992. január 31-én a Szövetségi Alkotmánybíróság arra hivatkozva utasította el, hogy a reprivatizáció miatt a korábbi döntések jogosak voltak. 1993. augusztus 18-án a chemnitzi Tartományi Bíróság hatályon kívül helyezte a büntető ítéleteket, és a panaszosok rehabilitálásáról rendelkezett, miután kiderült, hogy a talált robbanóanyag hamisított bizonyíték volt. A bíróság azonban nem foglalkozott a tulajdon visszaállításának kérdésével, és a panaszosok követelték a vagyoni jogaikban történt visszahelyezéskor is. 1994. október 19-én a bíróság ezt azzal utasította el, hogy a valódi tulajdonos, a kft. nem volt a büntetőeljárás alanya. 1995. január 23-án a Drezdai Fellebbviteli Bíróság is elutasította a keresetet arra hivatkozva, hogy csak büntető ítéletek szolgálhatnak rehabilitáció alapjául, és a kisajátítás közigazgatási intézkedés volt. Ezt követően a panaszosok kártérítés iránt nyújtottak be keresetet, amely eljárás azonban még mindig folyamatban volt.

¹³² *Ibid.*, 12. old. „A tulajdontól vagy más in rem jogtól való megfosztás civileg egy egyszeri aktus, és nem eredményezi „jogtól való megfosztás” folyamatos fennállását. Annymiben egy tagállam felelőssége megállapítható egy olyan kisajátítás kapcsán, amely jogilag érvénytelen, amely során kártalanítás hiányában folyamatosan megtagadták a tulajdon tárgyához való jutást, folyamatos megsértését eredményezi az I. Jegyzőkönyv 1. cikkének (...). Mégis, a szovjet megszálló erők által 1945-49 között Németországban végrehajtott kisajátítás - abban az időben, amikor a Német Szövetségi Köztársaság még nem létezett, és az Egyezmény, illetve a Jegyzőkönyv sem lépett még életbe - nem veti fel Németország felelősségét, és nem eredményez folyamatosan fennálló jogsértő helyzetet.” 12. old. „A jelen ügyben a panaszos tulajdontól való megfosztása Németország szovjet megszállásakor történt, olyan időben, amikor a Német Szövetségi Köztársaság még nem alakult meg, és az Egyezmény, illetve a Jegyzőkönyv sem lépett még hatályba. 1945 és 1949 között nem sérülhetett az I. jegyzőkönyv 1. cikke szerinti tulajdonjog, így nem vetődhetett fel a Német Szövetségi Köztársaság felelőssége, és a folyamatos jogsértés fennállása. A Bizottság úgy ítéli meg, hogy a panaszos nem rendelkezett semmilyen tulajdonjoggal.”

¹³³ Mayer, Weidlich, Fullbrecht, Hasenkamp, Golf, Klausser c. Németország, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 18890/91, 19048/91, 19049/91, 19342/92, 19549/92, 1996. március 4., D. R. 85-A, 5. old. Az 1945-49-es földreform kapcsán a panaszosok tulajdonát kisajátították, amely az ingó tulajdon is érintette. Az 1990. augusztus 31-i német egyesítésről szóló törvény szerint az 1945-49 során a szovjetek által elfoglalt területeken végzett kisajátítások kapcsán nem állítják vissza az eredeti állapotot. Az 1949-et követő intézkedésekre ez nem vonatkozik, azokra érvényes a jogok visszaállítása, vagy azok ellenében kártalanítás jár. 1991. április 23-án az Alkotmánybíróság elutasította az ezzel kapcsolatos alkotmányos panaszt arra hivatkozva, hogy a rendelkezés nem sérti az alkotmányos jogokat, többek között azért, mert az ezzel kapcsolatos jogok már nem állnak fenn.

¹³⁴ *Ibid.*, 18. old. „A Német Szövetségi Köztársaság nem volt felelős a kérdéses kisajátításokért, és ezért bármilyen kártérítési igény, amely fennállhatott az Egyesítési Törvényt megelőzően, nem volt érvényesíthető ezzel az állammal szemben.”

¹³⁵ *Ibid.*, 18. old. „a panaszosok nem rendelkeztek „valós tulajdonnal” vagy bármilyen jogilag elismert kártérítési igényvel, amikor az Egyesítési Törvény hatályba lépett. Ilyen körülmények között nem

A Papamichalopoulos ügyben hozott döntéssel ellentétben nem ismerte el folytatólagos jogsértésnek *ratione temporis* a Bizottság azt az egyszeri döntést, amelynek hatásai a ratifikáció után is fennállnak. Az *X. és Y. c. Portugália* ügyben¹³⁶ a Bizottság elismerte, hogy folyamatosan fennálló sérelemes helyzetről van szó, azonban a jogsértő állapot olyan döntésekben gyökerezik, amelyeket Portugáliának az Egyezményhez történő csatlakozását, 1978. november 9-ét megelőzően hoztak meg. A Bizottság kijelentette, hogy az a tény, hogy egy döntés az Egyezmény hatályba lépése előtt került meghozatalra, és azután is vannak hatásai, nem fosztja meg a döntést az „egyszeri” jellegétől, és nem hatalmazza fel a Bizottságot arra, hogy a döntést megelőző eljárást felülvizsgálja.¹³⁷

Érdekes határozatot hozott a Bizottság a *Kustannus oy vapaa Ajattelijain AB, Vapaa-Ajattelijain Liitto-Friiunkarnas Förbund r.y. és Sundström c. Finnország* ügyben.¹³⁸ Az egyházi adó kivétele ellen irányuló panaszok kapcsán csak a firm ratifikációt követő kötelezések jogosságát vizsgálta¹³⁹ arra hivatkozva, hogy a panaszok nem az adóeljárást sérelemzik, hanem az adó kivétel kimenetelét és hatásait,¹⁴⁰ és így a ratifikációt megelőző események vizsgálata azt eredményezné, hogy az Egyezménynek visszaható hatályt tulajdonítana, amellyel az valójában nem rendelkezik.

A Bizottság hasonló hivatkozással nem ítélte folyamatosan fennálló jogsértésnek a *K. S. c. Finnország* ügyben,¹⁴¹ amikor a panaszos katonai szolgálatát meghosszabbították, és

állapítható meg, hogy az Egyesítési Törvény tulajdoni kérdéseket érintő szabályai sértének a panaszosok az I. Jegyzőkönyv 1. cikkébe foglalt bármely jogát.”

¹³⁶ *X. és Y. c. Portugália*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 8560/79 és 8613/79, 1979. július 3., D. R. 16. 209. old. 1974-ben Portugáliában tanácsokat állítottak fel a tiszték alkalmasságának vizsgálatára. Ezt követően a panaszosokat tartaléklállományba sorolták át, amellyel egyben megszűnt a lehetőségük hivatásuk gyakorlására és előmenetelt sem remélhettek.

¹³⁷ *Ibid.*, 209. old.

¹³⁸ *Kustannus oy Vapaa Ajattelijain AB, Vapaa-Ajattelijain Liitto-Friiunkarnas Förbund r.y. és Sundström c. Finnország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 20471/92, 15. 4. 96. D. R. 85-A, 29. old. Az első panaszos egy kft., a második egy egyesület, mindkettő a szabadgondolkodást népszerűsíti, többek között könyvek eladásával. 1989. októberében az első panaszosot egyházi adó fizetésére kötelezték, amit befizetett, de vissza is igényelte. Finnország 1990. május 10-én ratifikálta az Egyezményt. 1991. március 10-én újra kötelezték az egyházi adó megfizetésére, azonban ezt a határozatot a Közigazgatási Bíróságon megfírták. A bíróság a határozatnak hely adott 1992. október 20-án. Először, 1992. január 4-én az 1990. évi adó megfizetésére is kötelezték a panaszost, 1994-ben pedig nyereségadó is kirojtak rájuk.

¹³⁹ *Ibid.* „Amint a Bizottság kompetensé vált *ratione temporis* az eljárás folyamán, vizsgálhatja az azt követő szakaszt, azonban a megelőzőt nem. Ha egy ítéletet az Egyezmény adott állammal szembeni hatályba lépését követően hoztak meg, a Bizottság jogosult megbizonyosodni arról, hogy az érintett eljárás, amely során az ítéletet hozták, megfelelt az Egyezményben foglaltaknak.”

¹⁴⁰ *Ibid.*, 41. old. „Az alábbi panasz nem az adóeljárásokkal kapcsolatos, hanem azoknak a panaszosra vonatkozó alapvető kimenetelét és hatásait érinti. Ilyen körülmények között a Bizottság úgy ítéli meg, hogy nem kompetens *ratione temporis* a vizsgálatára annyiban, amennyiben az az 1988-89-re kivetett egyházi adókat érinti. Ellenkező döntés visszaható hatályt adna az Egyezménynek, amellyel valójában nem rendelkezik.”

¹⁴¹ *K. S. c. Finnország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 21228/93, 1995. május 24., D. R. 81-A, 42. old. A panaszos 1989. február 9-én kezdte meg katonai szolgálatát, majd június 8-án áthelyezték a parti tüzérséghez, ahol egy képességfelmérés nyomán megállapították, hogy tovább kell szolgálnia azért, hogy nem-hivatásos tartalékos tiszti állományba kerülhessen. A rendelkezés meghosszabbította a katonai szolgálatát 240-ről 330 napra. A panaszos ezt elutasította, és 1989. októberében otthagya a katonai szolgálatot. Mindenközben kérelemmel fordult a Katonai Parancsnoksághoz a képességfelmérés hatályon kívül helyezéséért érdekében, amelyet elutasítottak azzal, hogy nem felülvizsgálható. 1992. május 15-én a Legfelsőbb Bíróság is elutasította a keresetét. 1991. február 20-án az illetékes hatóság megtagadta új útlevelel részére történő kiállítását arra hivatkozva, hogy a régi még további 3 évig érvényes.

üllevélcérelmét is elutasították. A Bizottság arra hivatkozott, hogy a panasz alapja egy az Egyezmény Finnországgal szembeni hatályba lépése előtt hozott rendelkezés volt.¹⁴²

A Bizottság annak a panasznak sem adott helyt az *Abraimi Leschi és mások c. Franciaország* ügyben,¹⁴³ amely század eleji államkötvények megfizetésére irányult, éppen az időbeli hatály miatti kompetencia hiányára hivatkozva.¹⁴⁴

A közép- és kelet-európai államokban lezajlott társadalmi-politikai változások egyik eredményeként ebben az évtizedben sok állam csatlakozott az Egyezményhez, és ezzel egyben megnőtt az időbeli hatállyal is foglalkozó ügyek száma is. Ezek egyike a *Lupulet c. Románia* ügy,¹⁴⁵ melynek tárgya az államosítás szolgálta. A Bizottság itt is abból indult ki, hogy a tulajdon elvesztése egyszeri, pillanatnyi esemény, amely nem képez folyamatos jogsértést, tehát az Egyezmény hatályba lépését megelőző ilyen eseményeket a Bizottság nem vizsgálhatja. Elismerte a Bizottság azonban azt, hogy a panaszos az 1991-es törvény alapján folyamosított tulajdonjogának visszaállítása érdekében, tehát az állami intézmények előtti eljárások 1991. szeptember 23-án kezdődtek és 1994. július 21-én értek véget.¹⁴⁶ A Bizottságnak tehát vizsgálnia kellett a román ratifikáció időpontját követő eljárási szakaszt.

A fentiekben leírtakból észrevehető, hogy a Bizottság és a Bíróság is sajátosan értelmezi a folyamatosan fennálló jogsértés fogalmát. Megkülönböztetik egyrészt a múltbéli aktusokat, amelyek lehetnek ugyan kihatással a jövőre, mégis egyszerinek minősülnek, másrészt a maradandó jogsértéseket.¹⁴⁷ A Bizottság a tulajdonjog, vagy más dologi jog

¹⁴² *Ibid.*, 42. old. „Az Egyezmény minden egyes tagállam tekintetében csak a vele szemben történő hatályba lépését követően bekövetkezett tényekre alkalmazható. A folyamatosan fennálló jogsértés esetleges fennállását mindig az adott eset körülményei alapján kell megítélni. Ebben az esetben a Bizottság nem vizsgálhat olyan panaszokat, amelyek a panaszos katonai szolgálatának meghosszabbításából adódó helyzetre vonatkoznak, mivel az az Egyezmény Finnországgal szembeni hatályba lépését megelőzte.”

¹⁴³ *Abraimi Leschi és mások c. Franciaország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 3/505/97, 1998. április 22., D. R. 93-A 120. old. 433 francia állampolgár, az orosz államkötvényekkel rendelkezők kistulajdonosok egyesületének tagjai, amely az 1901-es egyesületi törvény alapján működik. 1860 és 1914 között ugyanis az orosz kormány és más szervek nagy értékben vettek fel kölcsönt számos francia befektetőtől a nemzeti bankok közvetítésével. 1917 után ezek a pénzek nem kerültek visszafizetésre. 1993. április 2-án Oroszország elismerte, hogy ő a Szovjetunió egyedüli örököse az államadósságok tekintetében is, és 1996. novemberben megállapodást kötött Franciaországgal a részletben történő visszafizetésről. Az első részlet 1997. júniusában volt esedékes. Közben az egyesület 1992-ben közigazgatási eljárást indított a francia állammal szemben a megtérítés érdekében. A kérelmet 1993. december 17-én elutasították.

¹⁴⁴ *Ibid.*, 120. old. „A Bizottság nem jogosult olyan tények megismerésére, amelyek megelőzik az Egyezmény adott állam általi ratifikációját.” „...tehát nem jogosult *ratione temporis*... annyiban, amennyiben 1974. május 3. – az Egyezmény Franciaország általi ratifikációja előtti eseményeket érint.”

¹⁴⁵ *Lupulet c. Románia*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 25497/94, 1996. május 17., D. R. 85-A, 126. old. A panaszost 1953-ban jogalapra hivatkozás és formális döntés hiányában az állam megfosztotta a földjétől. Utólag értesült arról, hogy az államnak adományozta a területet egy rendelet alapján. Az 1989-es változásokat követően birtokba vette a földet. 1991-ben beperelte az, aki az államtól megkapta a föld egy részét. 1991. július 19-én a bíróság kimondta a panaszos jogosultságát, és a kisajátítást érvénytelennek nyilvánította. 1991. november 20-án az ítéletet hatályon kívül helyezték. 1992. november 30-án végül az érintett területrezt a másik félnek ítélték, és kimondták, hogy a panaszos csak a maradék földrészletre tarthat igényt.

¹⁴⁶ *Ibid.*, 126. old. „A Bizottság nem vizsgálhat olyan panaszokat, amelyek az Egyezménynek az adott állammal szembeni hatályba lépését megelőzően történt vagyonelkobzásra vonatkoznak. Mégis, a Bizottság jogosult a panaszos által a vagyon visszaszolgáltatása érdekében indított eljárás felülvizsgálatára annyiban, amennyiben az az Egyezmény hatályba lépését követően zajlott le.”

¹⁴⁷ „... Különbséget kell tenni a múltbéli események – még ha hosszantartó hatásúak is, így [a Bizottság] úgy határozott, hogy egy személynek a tulajdonjogától való megfosztása nem képezi a tulajdonjog hiányának folyamatos helyzetét. ... és a tartós jogsértések között, mint például a véleménynyilvánítási szabadság,

megvonását egyértelműen kivette ebből az utóbbi körből, abból az okból, hogy ez egy pillanatnyi esemény, amely az egyénnek személy szerint lehet ugyan sérelmes, azonban mivel a tulajdonjog, vagy más dologi jog a továbbiakban már nem áll fenn, logikailag kizárt, hogy a panaszos abban sérelmet szenvedjen. Ugyanakkor az egyes emberi jogok és alapvető szabadságok „állandó” sérelmét folyamatosan fennálló sérelmes helyzetnek minősítik.¹⁴⁸ A dologi jogoktól történő megfosztás azonban közvetett módon folyamatosan fennálló sérelmes helyzetek alapját képezheti, amennyiben nem jár együtt megfelelő kártalanítással, mint ahogy az a Papamichalopoulos és mások c. Görögország, a Panikian c. Bulgária és a Firma GEIDEL és mások c. Németország ügyekben korábban láthattuk. Természetesen szükséges feltétel az is, hogy a jogsértés a bepanaszolt államnak betudható legyen, ezért nem tartozik felelősséggel Németország a szovjet államosításokért.

Voltaképpen bonyolultabb a Bizottság eltérő értékelése az egyszeri, de elhúzódozó hatású döntések megítélésében. Az *X. és Y. c. Portugália* ügyben és a *K. S. c. Finnország* ügyben a múltbeli határozat diskrecionális döntésen alapult, amelyet a panaszosok képességei (illetve a megfelelő képességek hiánya) motiváltak. Ez ugyan lehet személy szerint sérelmes a panaszosokra nézve, mégsem fosztja meg a döntést az egyszeri, adott időponthoz kötődő jellegétől, és egyben annak feltétlen közhatalmi jogosságától. Alapvető követelmény tehát, hogy a sérelmezett aktus a későbbiekben folyamatosan sértse a panaszosnak az Egyezmény által biztosított emberi jogát vagy jogait. A hangsúly tehát egyrészt a folyamatosságon, másrészt pedig az Egyezményben lefektetett valamely joggal kapcsolatos sérelmen van.¹⁴⁹

3.1.2. Az elhúzódozó eljárások és az eljárási szabályok megsértésének megítélése az időbeli hatály vizsgálata kapcsán

Az ügyek egy részében, melyekben az állami intézmények előtt lefolytatott eljárások indokolatlan hosszúsága miatt került panasz a Bizottság illetve a Bíróság elé, ugyancsak felmerült az intézmények joghatóságának kérdése az időbeli hatály szempontjából. Mind a Bizottság, mind a Bíróság eljárásának gyakori alapja *ratione temporis* valamely eljárás elhúzódozása oly módon, hogy az az állami ratifikáció előtt kezdődik, azonban azt követően is folytatódik.¹⁵⁰

jogtalan fogvatartás, vagy a magán- és családi élethez való jog tiszteletének „állandó” megsértése.” Ld. COHEN-JONATHAN, Gérard : *La Convention Européenne...*, op. cit., 98-99. old.

¹⁴⁸ „Jogsértésnek minősül mindenkor, amikor az Egyezmény valamely cikkelye biztosít az egyénnek egy bizonyos helyzetet és a panaszos azt állítja, hogy egy időre megfosztották és megfosztott marad ettől a jogától, amely anélkül telik el, hogy bármely hatékony belső eljárás orvosolná azt.” *Ibid.*, 99. old.

¹⁴⁹ „...léteznek olyan folyamatos jogsértések, amelyek időben elkövetődnek és materiálisan is elhúzódoznak.” *Ibid.*, 99. old.

¹⁵⁰ Ld. VBLU, Jacques – ERGEC, Rusen : *La Convention Européenne...*, op. cit., 826. old.

Két panaszt is emeltek ilyen típusú ügyben Svájc ellen, mindkettőt *X. c. Svájc* néven tartják nyilván. Az első esetben¹⁵¹ a panaszost kitiltották Svájcából, és emiatt nem látogathatta meg Svájcban élő, svájci állampolgárságú feleségét. A panaszos eljárása elhúzódott a svájci hatóságok előtt, a Bizottság azonban csak a Svájcnak az Egyezményhez történő csatlakozása után meghozott szövetségi bírósági határozatokat¹⁵² ítélte meg felülvizsgálhatónak. Ebben a döntésben a panaszos magatartása is szerepet játszott, hiszen a Bizottság elismerte, hogy az, hogy a Svájcban élő feleségét nem látogathatja, folyamatosan fennálló helyzetet képez. Mégis, miután a panaszos nem nyilatkozott arról, hogy milyen hatással volt a magánéletére és a házasságára ez a helyzet, és hogy a felesége miatt nem költözik hozzá, a Bizottság elutasította a panaszt.

A másik ügyben¹⁵³ a végrendelet megtámadása miatt indult eljárást is minthogy kettészelte az Egyezmény Svájcban történő hatályba lépésének időpontja, azonban a Bizottság ebben az esetben is kimondta, hogy csak az azt követő tényeket vizsgálhatja.¹⁵⁴ Később – mint majd a továbbiakban láthatjuk – a Bizottság eltért ettől a gyakorlattól.

Portugáliával szemben a Bíróság is több alkalommal vizsgálta az időbeli hatály problémáit az állami hatóságok előtti eljárás elhúzódása kapcsán. Ezeknek az eseteknek az egyikre a *Moreira de Azevedo c. Portugália* ügy,¹⁵⁵ amelynek az alapjául szolgáló eseménynek a panaszos a sértettjeként szerepelt, és az eljárások elhúzódása akadályozta meg, hogy a terheltet elítéljék.¹⁵⁶ A Bíróság megállapította, hogy ugyan a sérelem 1977. január 23-án történt, és ez a további események kezdő időpontja, mégis csak az 1978. november 9-ét követő időszakot veheti figyelembe, ugyanis Portugália ekkor ratifikálta az Egyezményt. Ennek ellenére kijelentette, hogy annak megállapításához, hogy az ezt követő idő hosszúságú volt-e, figyelembe kell venni az eljárásoknak a ratifikáció időpontjában való állását.¹⁵⁷ Így tehát a Bíróság igenis figyelembe veszi valamilyen módon a ratifikáció előtti eseményeket.

¹⁵¹ *X. c. Svájc*, 7031/75, 1976. október 6., D. R. 6 (1977), 124. old. A panaszos tartózkodási és munkavállalási engedélyt kapott Svájcban, majd 1965-ben feleségül vett egy svájci állampolgárt. 1968-ban elvesztette állását, majd 1970-ben határoztak a kiutasításáról, amit 1972 őszén végre is hajtottak. Egyik rövid látogatásakor a hatóságok letartóztatták, majd megtiltották neki, hogy Svájc területére lépjen.

¹⁵² Svájcban az Egyezmény 1974. november 23-án lépett hatályba. Az ügyben egyetlen döntés született a hatálybalépést követően, ugyanazon a napon.

¹⁵³ *X. c. Svájc*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 7211/75, 1976. július 12., D. R. 6 (1977) 124. old. A panaszos a különböző állami bíróságok előtt végrendelet érvénytelenségének megállapítása érdekében indított eljárás kapcsán tagadta azok pártatlanságát, miután nem biztosították részére a bíró általi meghallgatás jogát, bizonyítékok önkényesen utasítottak vissza és megtagadták tőle az ingyenes jogsegélyt. Az említett ítéletekből kettő 1974 júniusából és októberéből származik, tehát az Egyezmény Svájccal szembeni hatályba lépését, 1974. november 23-át megelőzik.

¹⁵⁴ *Ibid.* „amennyiben az Egyezmény hatályba lépése egy azonos célból folyó eljárások során történik, a Bizottság csak azokat az eljárási eseményeket vizsgálhatja, amelyek a hatálybalépést követően meghozott ítélethez vezettek.”

¹⁵⁵ *Moreira de Azevedo c. Portugália*, ítélet, 1990. október 23. 1977. január 23-án a panaszost az egyik sógora fejen lötte egy családi veszekedés során. A panaszos február 2-ig kórházban tartották, azonban emiatt még sokáig munkaképtelen volt és az incidens utóhatásaitól szenvedett. A rendőrség a történetek után azonnal letartóztatta a gyanúsítottat, azonban nem sokkal később elégséges bizonyíték hiányára hivatkozva óvadék ellenében feltételesen szabadlábra helyezték.

¹⁵⁶ Az előzetes eljárás előbb az orvosi és egyéb szakértői vélemények kérésére, majd a terhelt közkeletűségének sikertelensége miatt húzódott el. Az elsőfokú bíróság a terheltet 14 hónap szabadságvesztésre ítélte 1985. február 20-án. Másodfokon a vádemlést elutasították, amely döntést a Legfelsőbb Bíróság 1986. május 7-én helybeahagyott.

¹⁵⁷ *Ibid.*, 70. §. „A Bíróság megállapítja, hogy a kérdéses incidens 1977. január 23-án következett be és ebben az időpontban történt a gyanúsított letartóztatása és kihallgatása is. Ennek ellenére, a figyelembe vehető időszak nem ekkor kezdődött, hanem 1978. november 9-én, amikor az Egyezmény Portugália

Az eljárás hosszúságának ésszerűsége felmerült a *Hokkanen c. Finnország* ügyben¹⁵⁸ is, amelyre a Bíróság sokszor hivatkozott későbbi esetek során. Korábbi ítéleteire támaszkodva¹⁵⁹ a Bíróság kimondta, hogy csak az Egyezmény Finnországban történő hatályba lépése után bekövetkezett eseményeket vizsgálhatja, azonban a vizsgált kérdésekhez szorosan kapcsolódó korábbi eseményeket is figyelembe veszi¹⁶⁰ a döntéshozatal előtt,¹⁶¹ tehát a Bíróság eltávolodott a korábbi gyakorlatiától (ld. a korábban említett X c. Svájc ügyeket).

Az eljárás vizsgálatának kérdése felmerült egy újabb X c. *Portugália* ügyben is.¹⁶² A panaszos szeptember 1978. január és március között történt, azonban Portugália csak 1978. november 9-én csatlakozott az Egyezményhez. A Bizottság a Szerződések jogáról szóló Bécsi egyezményre hivatkozva kimondta, hogy nem kompetens *ratione temporis* az Egyezmény hatályba lépése előtt bekövetkezett tények vizsgálatára, azonban miután a bekövetkezett tények sérthették a panaszos igazságos tárgyaláshoz fűződő jogát, a 6. cikk 1. bekezdés szempontjából indokoltnak tartotta a korlátozásoknak a büntetőeljárás egészének tükrében történő vizsgálatát.¹⁶³ A Bizottság azonban arra is rávilágított, hogy nem vizsgálhat olyan elkülönült eseményeket, amelyek az eljárásnak az Egyezmény hatályba lépését megelőző részében következtek be.¹⁶⁴

A Bíróság előtti egyik eljárásban sajátosan keveredtek a folytatólagos jogsérelem és az eljárás elhúzódásának elemei. A *Stamoulakatos c. Görögország* ügyben¹⁶⁵ a Bíróság nem a díktátúra idején elszenvedett sörölcmet vette alapul, amelyek miatt a panaszos rokkanatá

tekintetében életbe lépett. „Az ezt követően eltelt idő ésszerűségének megállapítása érdekében azonban szükséges az eljárások akkori állapotának figyelembe vétele.”

¹⁵⁸ *Hokkanen c. Finnország*, ítélet, 1994. szeptember 23. A panaszos felesége 1985-ben elhunyt. Ezt követően a két éves kislánya ítelegtelenül a nagyszülőkhez került, akik később megtagadták a kislány kiadását, és a látogatását sem engedték az apának. 1986-ban a panaszos a hatóságokhoz fordult, akik a nagyszülőknek ítélték a gyermekket, viszont az apának láthatási jogot adtak, amelyben foglaltaknak gyakorlását a nagyszülők megakadályozták. 1991-ben a másodfokú eljárásban a bíróság továbbra is a panaszost nevezte ki a gyermek gyámjává, azonban a felügyeleti jogot a nagyszülőknek ítélte meg. Az eljárás 1992. január 21-ig, a Legfelsőbb Bíróság határozatával zárult, amikor az a panaszos keresetét elutasította.

¹⁵⁹ *Moreira de Azevedo c. Portugália*, loc.cit. és *Stamoulakatos c. Görögország*, ítélet, 1993. október 26.

¹⁶⁰ *Hokkanen c. Finnország*, ítélet, 1994. szeptember 23., 53. §. „[A Bíróság] nem veszi figyelembe az 1990. május 10. előtti eseményeket, csak az eljárásban szereplő kérdésekkel összefüggésben, különösen a panaszos általi közigazgatási és bírósági próbálkozások nagy számát, azt a körülményt, hogy a nagyszülők minden rántzva kedvező döntést akadályoztak az ellenállással és hogy a közöttük levő viszony elmérgesedése nem kedvezett egy olyan légtér kialakulásához, amely kölcsönösen elősegítette volna a nézeteltérés aktív rendezését”

¹⁶¹ A Bíróság nem találta jogsértést a ratifikációt megelőző eljárásokban. *Ibid.*, 62. §. „Hokkanen úr láthatási jogának felügyeletének elmulasztásáról 1990. május 10. és 1993. október 21. között megállapítható, hogy sérti a 8. cikk által biztosított családi életének tisztelgetéshez fűződő jogát. Ezzel ellentétben nem történt látható jogsértés az ezt megelőző időszakban.”

¹⁶² X c. *Portugália*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 9453/81, 1982. december 13., D. R. 31. 204. old. A panaszost letartóztatták és büntetőeljárás indult ellene, amely során a rendőrség 1978. január és március között nem engedte, hogy védőjével négyesemközt tárgyaljon, és ami miatt védője visszalépett.

¹⁶³ *Ibid.* „... szükséges, hogy a nyomozás során végbeneml korlátozásokat a büntetőeljárás, mint egész összefüggésben vizsgáljunk annak érdekében, hogy megállapítsuk, a panaszosnak igazságos tárgyalásban volt-e része a 6. cikk 1. bekezdés értelmében.”

¹⁶⁴ *Ibid.* „Amennyiben egy ítéletet azután hoztak meg, hogy az Egyezmény az adott állam tekintetében hatályba lépett, a Bizottság jogosult megbizonyosodni arról, hogy az adott ítélettel lezárt eljárás összhangban volt az Egyezménnyel, beleértve annak a hatálybalépést megelőző részét is. Nem vizsgálhat azonban az eljárásnak a hatálybalépést megelőző részében bekövetkezett elkülönült eseményeket.”

¹⁶⁵ *Stamoulakatos c. Görögország*, ítélet, 1997. november 26.

vált, hanem a rokkantsági nyugdíj iránti folyamodás időpontját. A panaszos a rokkantsági nyugdíj iránti kérelmét természetesen ezekre a korábbi cseményekre alapozta, amely az időbeli hatály kérdését vetette volna fel a görög ratifikáció kapcsán. A Bíróság elutasította a görög kormánynak az időbeli hatályra vonatkozó pergátló kifogását arra hivatkozva, hogy nem kötelessége a panaszos 1967 és 1974 között bekövetkezett kínzásának vizsgálata, kizárólag a nyugdíjkérelem benyújtását követő eljárás hosszúságának ésszerűségét van hivatva értékelni.¹⁶⁶

A Bulgária ellen indított *Lukanov* ügyben¹⁶⁷ a Bizottság felülbírálatónak ítélte meg azt az előzetes letartóztatást fenntartó legfelsőbb bírósági döntést, amelyet követően a Legfőbb Ügyésztől kérelmezték a szabadon bocsátást újabb körülmények felmerülésére hivatkozva, és amelyet ugyancsak elutasítottak ilyen körülmények hiánya miatt. Ennek alapján vizsgálhatónak ítélte a Legfelsőbb Bíróság általi hivatkozásokat, amennyiben, amennyiben ezek változatlanok maradtak az Egyezmény hatályba lépése után.¹⁶⁸

A *Mission c. Szlovénia* ügyben¹⁶⁹ a Bizottság megállapította a joghatóságának hiányát *ratione temporis* az Egyezmény hatályba lépése előtt történetekre nézve,¹⁷⁰ azonban az ez utáni cseményeket vizsgálhatónak értékelte.¹⁷¹

¹⁶⁶ *Ibid.*, 27-28. §, „A Bíróság... nem köteles vizsgálni...[azt, hogy az 1969-74 közötti kínzások okozták a mostani állapotát], csak azt a panaszt, amely a panaszos által a nyugdíj megítélése miatt indult bírósági eljárások hosszát érinti.”

¹⁶⁷ *Lukanov v. Bulgária*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 21915/93, 1995. január 12., D. R. 80-A, 108. old. Az eset alapjául szolgáló 1992. július 13-i legfelsőbb bírósági ítéletet követően, amely továbbra is fenntartotta a panaszos ellen foganatosított előzetes letartóztatást, 1992. november 10-én a panaszos kérte szabadlábra helyezését. Ezt arra hivatkozva utasították el, hogy nem merültek fel olyan új tények, amelyek miatt meg kellene változtatni az előzetes letartóztatást.

¹⁶⁸ *Ibid.* „A volt miniszter ellen elrendelt előzetes letartóztatás fenntartása – az Egyezmény Bulgáriával szembeni hatályba lépését követően – a Legfelsőbb Bíróság, mint utolsó fórum által. A Legfőbb Ügyészhez intézett szabadon bocsátás iránt ezután benyújtott kérelem elutasítására került új körülmények hiányában. A Bizottság jogosult vizsgálni a Legfelsőbb Bíróság által megjelölt indokokat amennyiben, amennyiben azok az Egyezmény hatályba lépését követően változatlanok maradtak...” „és változatlanul fennálltak az Egyezmény Bulgáriával szembeni hatályba lépését követően a panaszos 1992. december 30-i szabadlábra helyezéséig.”

¹⁶⁹ *Mission c. Szlovénia*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 27337/95, 1997. január 21., D. R. 88-A, 114. old. A panaszos családjának tulajdonát 1958-61 között államosították az államosítási törvény alapján, ezt követően a házukat lebontották és egy állami építőipari vállalat székházát építették fel a területen. A panaszos 1992. januárjában eljárást indított a tulajdon visszaállítása tekintetében az államosított vagyonok visszaszolgáltatásáról szóló törvény alapján, amely ügyben még nem született döntés. Ez alapján a törvény alapján egy lakásügyi bizottság dönt az ügyekben. 1992-ben megszületett a privatizációs törvény, amely alapján az említett lakásügyi bizottság elnapollhatta a kérelmeket addig, amíg az államosított vagyonok visszaszolgáltatásáról szóló törvény szerinti döntés meg nem született. A panaszos 1993. február 3-án nyújtotta be privatizációs kérelmét. A lakásügyi bizottság megállapította, hogy mivel a földterületen új épület áll, kártérítésre jogosult az államosított vagyonok visszaszolgáltatásáról szóló törvény alapján, azonban a privatizációs kérelmet elutasította. Az ez ellen a döntés ellen benyújtott fellebbezést először a környezetvédelmi miniszter, majd a Legfelsőbb Bíróság is (1994. szeptember 22-én) elutasította, amely döntést október 20-án közölték a panaszossal. A két törvény alkotmányosságának vizsgálatának kérésével fordult az Alkotmánybírósághoz, azonban ítélet még nem született az ügyben. Szlovénia tekintetében 1994. június 28-án lépett hatályba az Egyezmény.

¹⁷⁰ *Ibid.*, 114. old. „... amennyiben, amennyiben a panaszos [a ratifikációt] megelőző döntéseket sérelem, a panasz kívül esik a Bizottság *ratione temporis* joghatóságán, és így összeférhetetlen az Egyezmény rendelkezéseivel a 27. cikk 2. bekezdés értelmében.”

¹⁷¹ *Ibid.*, 114. old. „A Legfelsőbb Bíróság 1994. szeptember 22-i döntése, az Egyezmény Szlovéniával szembeni hatályba lépését követően került meghozatalra.” „A Bizottság tehát kompetens *ratione temporis* amennyiben, amennyiben a sérelmezett csemények 1994. június után következtek be.”

A fent említett esetekből is kitűnik, hogy nehezebb a Bizottság előtt az eljárások elhúzódnását perelni, mint a folyamatos jogsértéseket. A Bizottság és a Bíróság csak a ratifikációt követő eljárásra vonatkozóan marasztalja el a tagállamokat, tehát mondhatjuk, hogy ebben a tekintetben megtagadja az Egyezmény visszamenőleg történő alkalmazását.¹⁷²

Két esetben azonban számol a korábban történt eseményekkel. Az egyik ilyen ügytípus, amikor az Egyezmény által biztosított jog megsértésének vizsgálata kapcsán szükséges a ratifikációt megelőzően bekövetkezett tények rekonstruálása és értékelése,¹⁷³ amelyre az X. c. Portugália ügyben láthatunk példát. A másik ilyen esetcsoport, amelyre jó példa a Stamoulakatos c. Görögország ügy, az eljárás hosszának ésszerűsége kapcsán merül fel. A Bizottság és a Bíróság is abból indul ki, hogy igazságtalan lenne, és indokolatlan előnyt jelentene a tagállam számára, ha az érintett eljárásnak csak a ratifikációt követő részét vonná figyelembe, így tehát az ésszerűség szempontjából az azt megelőző periódust is elemzi.¹⁷⁴

¹⁷² "... [az eljárás] korábbi része megmenekül a Bizottság „*ratione temporis*” kompetenciája alól, míg a későbbi részt nem érinti az elfogadhatatlanságnak ez a szabálya.” Ld. COHEN-JONATHAN, Gérard : *La Convention Européenne des Droits de l’Homme*, op. cit., 99-100. old.

¹⁷³ *Ibid.*, 100. old.

¹⁷⁴ Ld. *Moreira de Azevedo c. Portugália*, loc. cit., és *Hokkanen c. Finnország*, loc. cit.

3.2. Az egyes tagállamok 25. illetve 46. cikk szerinti nyilatkozattételét megelőzően kezdődött állítólagos jogsértések

A korábban érvényes intézményrendszerben a Bizottság illetve a Bíróság joghatóságát elismerő állami nyilatkozat megtétele elengedhetetlen feltétele volt annak, hogy egyéni panaszok kerülhessenek a két fórum elé. A nyilatkozatok letétbe helyezésének időpontja jelentős fontosságú volt, hiszen ettől az időpontról adhattak be az egyének panaszt az adott állam ellen a Bizottsághoz, illetve ekkortól volt továbbbítható a Bírósághoz. A nyilatkozatok letétbe helyezésének időpontja vagy az abban meghatározott időpont a panaszok elbírálhatóságára vonatkozóan azonban az esetek egy részében mintegy kettészelik a sérelmesnek tartott állapotot, vagy eljárást, és ez alapján eltérően minősülnek az intézmények gyakorlatában.¹⁷⁵

A nyilatkozatok kapcsán a Bizottság tekintetében csak időre vonatkozó fenntartás, a Bíróság esetében viszonyosságra vonatkozó fenntartás is tehető. Az Egyezmény ebben a tekintetben azektól eltérő tartalmú fenntartást nem enged.¹⁷⁶ Ennek alapján a *Chrysostomos c. Törökország*¹⁷⁷ a Bizottság, illetve a *Loizidou c. Törökország* ügyben a Bíróság elutasította a török kormánynek a nyilatkozatában tett *ratione loci* fenntartásra való hivatkozását,¹⁷⁸ és a török nyilatkozatot a területi fenntartások figyelmen kívül hagyásával¹⁷⁹ érvényesnek nyilvánította.¹⁸⁰

Mind a Bizottság, mind a Bíróság különbözőképpen értékeli azokat a nyilatkozatokat, amelyekben a tagállamok egy olyan meghatározott időpontot jelölnek meg, amely után

¹⁷⁵ I.d. *VPLU, Jacques - ERGEC, Rusen : La Convention Européenne...*, op. cit., 824-825. old.

¹⁷⁶ A 63. cikk 1. bekezdése és a 64. cikk 1. pontja engedi a *ratione loci* fenntartások megtételét és a hazai jogalkotással való összhang hiányára vonatkozó fenntartások megtételét az Egyezményre vonatkozóan, azonban a 25. és a 46. cikk ennél szigorúbb szabályt mond ki, amikor a nyilatkozatok kapcsán csak az időbeli, és a Bíróság esetében a viszonyossági fenntartásokat engedi meg.

63. cikk 1.:

Az Egyezmény megerősítése alkalmazásával vagy ezt követően bármikor, bármely állam az Európa Tanács Főtitkáriához intézett értesítéssel kijelentheti, hogy az Egyezmény minden olyan területre, vagy a területnek egy részére terjed ki, melyek nemzeti kapcsolataiért felelősséget visel.

64. cikk 1.:

Az Egyezmény aláírása vagy a megerősítéséről szóló okirat letétbe helyezése alkalmazásával bármely állam az Egyezmény minden egyedi rendelkezésével kapcsolatban fenntartást tehet amennyiben, amennyiben a területén ebben az időpontban hatályban levő valamely törvény nincs összhangban a rendelkezéssel. A jelen cikkely alapján általános jellegű fenntartásokat nem lehet tenni.

¹⁷⁷ *Chrysostomos et al c. Törökország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 15299/89, 15300/89 és 15318/89, 1991. március 4., D.R. 68. 216. old. A panaszosok, köztük Loizidou asszony részei voltak egy észak-ciprusi felvonuláson, és emiatt a török hatóságok letartóztatták őket.

¹⁷⁸ Ld. *COHEN-JONATHAN, Gérard : L'affaire Loizidou...*, op. cit., 134-135. old.

¹⁷⁹ *Loizidou c. Törökország*, ítélet, 1998. július 28., 89. §. „Figyelembe véve az Egyezmény természetét, a 25. és a 46. cikk eredeti értelmét összefüggésben és a tárgyuk és céljuk tekintetében, valamint a szerződő Felek gyakorlatát, a Bíróság úgy határoz, hogy a *ratione loci* fenntartások, amelyeket Törökország 25. és 46. cikk szerinti nyilatkozatai tartalmaznak, nem érvényesek.

¹⁸⁰ *Ibid.*, 97. §. „A 25. és 46. cikk szövegét egészében vizsgálva [a Bíróság] úgy ítéli meg, hogy a nyilvánított fenntartások elválaszthatók a szöveg többi részétől, értelmetlenül hagyva a fakultatív klauzula elfogadását.”

A 98. §. szerint „Lébből következik, hogy az 1987. január 28-i és az 1990. január 22-i az Egyezmény 25. és 46. cikke szerinti nyilatkozatok magukba foglalják a Bizottság és a Bíróság joghatóságának érvényes elfogadását.”

felmerült tények vizsgálatát engedik csak, illetve azokat, amelyek ilyen időpontot nem tartalmaznak.

3.2.1. Az időbeli hatály értelmezése a konkrét időpont-meghatározást nem tartalmazó nyilatkozatok esetében

A 25. cikk szerinti nyilatkozatok főszabály szerint visszaható hatállyal bírnak az Egyezmény ratifikációjának időpontjára.¹⁸¹

Sok állam nem élt a vizsgálat kezdő időpontja meghatározásának lehetőségével. Franciaország sem jelölt meg konkrét időpontot a nyilatkozatában a panaszok vizsgálhatóságának korlátjaként, amelynek eredményeképpen egyes esetek tényeit a Bizottság az Egyezmény Franciaország általi ratifikációjának időpontjára visszamenőlegesen vizsgálta.

Az *X. c. Franciaország* ügyben¹⁸² a Bizottság az 1975. október 20. és 1979. március 16. között zajlott eljárás egészét vizsgálta, annak ellenére, hogy a francia nyilatkozat 1981. október 2-ától érvényes. A Bizottság azzal indokolta ezt a döntését, hogy a francia nyilatkozat nem határoz meg pontos időpontot a panaszok tényei vizsgálhatóságának kezdő időpontjaként.¹⁸³

Hasonlóan fogalmazta meg érveit a Bizottság a *De Varga-Hirsch c. Franciaország* ügyben is.¹⁸⁴ Megállapításra került, hogy a kifogásolt eljárás 1976. december 30-ától, a panaszos töztes letartóztatásától, 1982. június 9-ig tartott.

Franciaország 1974. május 3-án ratifikálta az Egyezményt, és 1981. október 2-án ismerte el a Bizottság joghatóságát. A francia kormány ez utóbbi időpontra hivatkozva kijelentette, hogy a Bizottságnak csak az ezután bekövetkezett események vizsgálatára terjed ki a joghatósága. A Bizottság ennek az érvelésnek nem adott helyt, és rámutatott, hogy mivel a francia nyilatkozat nem jelöl meg határozott időpontot, amely korlátozná az

¹⁸¹ „Egy szerződő állam 25. cikk szerinti nyilatkozata, amelyben elismeri a Bizottság joghatóságát egyéni kérelmek elfogadására, főszabály szerint visszaható hatállyal bír az Egyezmény ratifikációjának pillanatára. Ld. *VAN DIJK, P. – VAN HOOFF, C.J.H. : Theory and Practice...*, Kluwer, 1990, 10. old.

¹⁸² *X. c. Franciaország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 9587/81, 1982. december 13., D. R. 29. (1982) 228. old. A panaszos ír-francia kettős állampolgár volt, és ugyan Írországban élt, Franciaországban is rendelkezett lakóhellyel. 1975. október 20-án bretagne-i parlamentaristák elleni támadások után őrizetbe vették. 1976. februárjában szabadon engedték, de Franciaországot nem hagyhatta el, majd 1977-ben elejtették a vádat. Ezt követően a panaszos jogalap nélküli fogvatartás miatt fellebbezett, de a keresetét 1979. március 16-án elutasították.

¹⁸³ *Ibid.*, „Az Egyezmény 25. cikke alapján tett állami nyilatkozat ellenkező rendelkezése hiányában a Bizottságnak jogában áll olyan tények vizsgálata, amelyek az adott állam általi egyezményi ratifikáció és a 25. cikk szerinti nyilatkozat életbe lépése között történtek.”

¹⁸⁴ *De Varga-Hirsch c. Franciaország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 9559/81, 1983. május 9., D. R. 33. 158. old. Ennek a bonyolult esetnek az alapja egy több vádlott ellen indított büntetőeljárás Jean de Broglie parlamenti képviselő és volt miniszter meggyilkolása ügyében. A panaszost 1976. december 24-én vették őrizetbe, és részben a bizonyítékok felkutatásának elhúzódása miatt az ellen folytatott eljárás 1982. június 9-ig, a végső határozat meghozataláig tartott. A panaszos sérelmezte többek között az eljárás indokolatlan elhúzódását is.

azt megelőző események vizsgálatát, a Bizottság azt visszaható hatályúnak értékeli,¹⁸⁵ és jogosult az Egyezmény Franciaország általi ratifikációjának időpontjáig visszamenőleg minden tényt értékelni.¹⁸⁶ Ugyanígy döntés született a *Godard és Egron c. Franciaország*,¹⁸⁷ az *M. c. Franciaország*,¹⁸⁸ és a *Barany c. Franciaország* ügyben¹⁸⁹ is.

Ila tehát az állam nem jelöl meg határozott időpontot a panaszok vizsgálatának korlátozására, a Bizottság a ratifikáció időpontjára visszamenőleg vizsgálja az eseményeket, abból kiindulva, hogy a tagállam az Egyezmény megerősítésével vállalta, hogy az abba foglalt jogokat biztosítja. Időkorlátozás hiányában az állam mintegy hallgatólagosan hozzájárul a ratifikáció időpontjára visszaható hatályú jogalkalmazáshoz.

3.2.2. A tagállami nyilatkozatokban szereplő konkrét időpont szerepe az időbeli hatály értelmezésében

Franciaországgal ellentétben egyes más tagállamok úgy tették meg nyilatkozataikat, hogy egyben feltételül szabták, hogy a Bizottság csak a nyilatkozattétel követő eseményeket vizsgálhatja. Az *X. c. Olaszország* ügyben¹⁹⁰ a Bizottság megállapította, hogy az ilyen tartalmú nyilatkozat nem ellentétes az Egyezmény 25. cikkével.¹⁹¹

¹⁸⁵ *Ibid.*, 158. old. „Kifejezett korlátozás hiányában ezen [25.] cikk alapján tett nyilatkozat visszaható hatályú.”

¹⁸⁶ *Ibid.*, D. R. 33. 209. old. „A francia deklaráció nem tartalmaz olyan kijelentést, amely meghatározná az egyéni panaszjog múltbéli időbeli határát”

¹⁸⁷ *Godard és Egron c. Franciaország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 10882/84, 1989. október 12., D. R. 67, 5. old. A panaszosok 1979-ben bírósághoz fordultak azt állítva, hogy a földterületük nem az 1976-os térkép alapján, hanem a valódi adatokat tartalmazó ingatlan-nyilvántartás szerint lett megállapítva, amely alapján 22-26 hektárral kevesebb lett a földtulajdonuk. Ezen kívül a területi kiigazítás során az egyik parcella gyakorlatilag művelhetetlenné vált az alakja miatt. 1979 és 1988 között több folyamodvány született az ügyben.

¹⁸⁸ *M. c. Franciaország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 11940/86, 1989. október 3., D. R. 67, 62. old. A panaszos 23 évig volt egy hajózási-szállítmányozási vállalat alkalmazottja. Üzletek lebonyolításával foglalkozott. A szabályzat folyamatosan szigorodott, például az őt érintő területen is. 1976. november 3-án a vállalat fogyni eljárást indított ellene, és egyben kártérítést is követelt. 16 nappal később a felelősségét megállapították. 1977. november 8-án a panaszos, a felesége és egy harmadik személy ellen hűtlen kezelés és más ezzel kapcsolatos bűncselekmények tárgyában eljárás indult, amely során december 16-án 3 év szabadságvesztésre ítélték. A panaszos fellebbezése után a Szennitőszék 1985. június 24-én hozta meg ítéletét, amelyben helyben hagyta a korábbi határozatot. A Bizottság ebben az ügyben a tények elválaszthatatlan voltát is kiemelte, amely alapul szolgált a büntető határozatok felülvizsgálatára.

¹⁸⁹ *Barany c. Franciaország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 11926/86, 1989. december 11., D. R. 68, 36. old. A panaszos könnyű testi sértés és szándékos károkozás miatt indított eljárást, miután meg nem határozott helyről leadott lövésekkel betörték az ablakait. Az eljárás 1981. augusztus 10-ától 1985. július 8-ig tartott.

¹⁹⁰ *X. c. Olaszország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 6323/73, 1976. március 4., D. R. 3 (1976) 80. old. A panaszost 1972. áprilisában prostitúcióra való felbujtás és annak elősegítése gyanújaival letartóztatták, majd 1973. áprilisában feltételeken szabadon engedték az eljárás folytatásával egyidejűleg. Az eljárásban érdemi döntés a hátralévő időben nem született. Olaszország 1973. július 31-én tette meg nyilatkozatát, amelyben az előbbi dátumot jelölte meg a Bizottság időbeni vizsgálati jogosultságának kezdeteként.

¹⁹¹ *Ibid.* „A Bizottságnak egyéni panaszok elbírálásához való jogosultságát elismerő olyan nyilatkozat, amely úgy rendelkezik, hogy az említett jogosultság azokra az eseményekre korlátozódik, amelyek a nyilatkozat időpontja után történtek, nem ellentétesek az Egyezmény 25. cikkével.”

Az ebbe a csoportba tartozó ügyek nagy száma indokolja, hogy azokat kisebb részekre osszam. Ennek alapjául az alapvelő tartalmi szempontokat vettem figyelembe, így a továbbiakban külön szakaszban tárgyalom a) a folyamatosan fennálló jogsértéseket; b) a quasi folyamatos jogsértéseket; c) az elhúzó eljárásokat; d) a panasz alapjául szolgáló ítéletet megelőző eljárásokat; e) az egyes speciális eljárási kérdések és f) az egyéb ügyek megítélését az intézmények gyakorlatában.

3.2.2.1. A folyamatos jogsértések megítélése a konkrét időkorlátozást tartalmazó nyilatkozatok esetében

Mint láthattuk, a folyamatosan fennálló jogsértések fontos részét képezik az időbeli hatállyal kapcsolatos joggyakorlatnak. A spanyol nyilatkozatban tett időbeli korlátozás jelentőséggel bír az *Asociación de Aviadores* ügyben.¹⁹² Az eset alapjául szolgáló büntetések az 1940-es évekből származtak, és a Bizottság kimondta az illetékességének hiányát *ratione temporis*, mivel a Bizottság joghatóságát elismerő spanyol nyilatkozat az 1981. június 11. konkrét dátumot jelölte meg, és csak az ezen időpont után kezdődött cselekményekre ismerte el a Bizottság feltülvizsgálati jogát.

Spanyolországhoz hasonlóan az Egyesült Királyság is időbeli fenntartást fűzött a 25. cikk alapján tett nyilatkozatához. Az *X. c. Egyesült Királyság* ügyben¹⁹³ a Bizottság arra alapozta joghatóságát *ratione temporis*, hogy a panaszos sérelme folyamatos jellegű, és annak ellenére, hogy a kérelmet 1974. augusztus 25-én tették meg, jóval korábban, mint ahogy a 25. cikknek megfelelő 1976. január 14-i állami nyilatkozat az egyéni panaszjogot elismerte, a Bizottság indokoltnak látta az elbírálását, mivel a panaszos ez utóbbi időpontot követően is fenntartotta kérelmét.

Folyamatosan fennálló jogsértést állapított meg a Bizottság az *Agrotexim Hellas S.A. és mások c. Görögország* ügyben is.¹⁹⁴ Megállapította a joghatóságát *ratione temporis* az ügy vizsgálatára, mivel a kisajátítás szándékával indult eljárás, a folytonosan erre irányuló

¹⁹² *Asociación de Aviadores de la República, Muta et al. c. Spanyolország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 10733/84, dec. 1985. március 11., D.R. 41, 211. old. A Franco-korszakban sok tisztet elfűttek a polgárháború alatt elkövetett katonai lázadásért, amellyel együtt mellékbüntetésüként rangjukról megfosztották őket. Franco halála után ugyan amnesztiát hirdettek a polgárháborús tettek miatt elfűtetteknek, de a köztársasági fegyveres erők tagjainak továbbra is diszkrimináló módon nem adták meg a nyugdíjjogosultságot, és korábbi rangjukat sem ismerték el. Csak 1984-ben módosították a jogszabályt, így nyugdíj- és egyéb szociális ellátásra jogosultakká váltak és rangjukat is ismerték el.

¹⁹³ *X. c. Egyesült Királyság*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 7202/75, 1976. szeptember 29., D. R. 7 (1977), 102. old. A Jersey-szigeti hatóságok engedélyt kaptak lakásfoglalásra. A panaszos kérte annak megállapítását, hogy ez a gyakorlat a 8. cikkbe ütközik.

¹⁹⁴ *Agrotexim Hellas S.A. és mások c. Görögország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 14807/89, 1992. február 12. D. R. 72, 148. old. A panaszosok társaságok, és egyben egy sörgyár részvényesei 51,35 %-ban. A sörgyár két bezárt üzemre vonatkozóan fejlesztési tervet fogadott el, bevásárló központot és irodaházat kívánt ott létesíteni, és ennek érdekében tárgyalásokat is kezdett. 1979-ben az athéni önkormányzat elrendelte mindkét terület közparkká alakítását, mire a partner visszalépett, és a vállalat bankja is megtagadta a cég további finanszírozását. Az önkormányzat közben „kisajátításra kijelölt terület”-táblákat helyeztetett el az ingatlanon. A bíróság helyt adott a közbeszó intézkedés iránti keresetnek, azonban az önkormányzat nem hajtotta végre. 1983. augusztus 8-án és november 9-én a vállalat bírósági eljárást indított az állam és az önkormányzat ellen kártérítésért. 1983. november 8-án elrendelték a gyár felszámolását, majd 1988. márciusában építési tilalommal terheltek a vállalat ingatlanait.

kijelentések és az ezt megtestesítő jelzőtáblák a görög nyilatkozattételt követően is fennmaradtak.¹⁹⁵

A joggyakorlat fontos állomására érkezett, amikor kimondásra került, hogy a folyamatos jogsértések kizárják az egyéni panaszjogot elismerő nyilatkozatokban foglalt időbeli korlátozás alkalmazását. Ezt állapította meg a Bizottság a *Varnava és mások c. Törökország*¹⁹⁶ ügyben is, annak ellenére, hogy a kérdés vizsgálatát elhalasztotta az ügy érdemi vizsgálatának idejére.¹⁹⁷

Az *A.A.G. c. Portugália* ügy¹⁹⁸ is tulajdonról való megfosztást érintett. A Bizottság kijelentette, hogy az ilyen események egyszeriek, és nem minősülnek folyamatos jogsértésnek, kivéve, ha kártalanítás nélkül került rájuk sor.¹⁹⁹ Így tehát a portugál nyilatkozattételt megelőzően kártalanítás nélkül fogatosított tulajdonról való megfosztás körülményeit vizsgálta a Bizottság.²⁰⁰

A Bíróság is foglalkozott a folyamatos jogsértések megítélésével a már említett híres *Loizidou c. Törökország* ügyben.²⁰¹ Ennek során a török kormány arra hivatkozott, hogy Törökország csak 1990. január 22-én ismerte el a Bíróság joghatóságát, és rámulatolta arra, hogy a Bizottság már korábbi joggyakorlatában elkülönítette a folyamatos jogsértéseket az egyszeri sérelmekről, és az előbbiekre elképzelhetőnek vélte a nyilatkozattételt megelőző események vizsgálatát is, azonban a tulajdonjog megvonását kizárta ebből a körből. A

¹⁹⁵ *Ibid.* „A sérelmezett intézkedések folytatódtak 1985. november 20. után is. Ez kizárja azt a tényt, hogy a panaszosok nem az intézkedések „egyszeri”, jogaira kifejtett hatását sérelmezik, hanem egy az említett intézkedések alapján létrejött folyamatos helyzetet, amely még mindig fennáll. Sőt, az ismételt nyilvános kijelentések a kisajátítás szándékáról, a „kisajátítandó terület” felirattal jelzőtáblák felállítására 1985. november 20. után történtek, vagy azután is fennmaradtak.”

¹⁹⁶ *Varnava és mások c. Törökország*, döntés a panaszok elfogadhatóságáról, 16064-16065-16066/90, 16068-16069-16070-16071-16072-16073/90, 1998. április 14., D. R. 93-A, 5. old. A panaszosok olyan görög ciprioták rokonai, akik 1974-ben eltűntek. A törökök állítólag elfogták őket, és egy kivételével mindögyüket fogságban látták.

¹⁹⁷ *Ibid.* „Folyamatosan fennálló jogsérelem létezése kizárja az időbeli korlátozás alkalmazását egy az egyéni panaszjogot elismerő nyilatkozat kapcsán (a kérdés elhalasztva az érdemi vizsgálatig).”

¹⁹⁸ *A.A.G. c. Portugália*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 29813/96, 1997. szeptember 8., D. R. 90-A, 120. old. A panaszos három földterület tulajdonosa volt, amiből kettőt az 1975-ös földreform kapcsán államosítottak, a harmadikat pedig kisajátították. A törvény szerint a tulajdonos bizonyos feltételekkel fennmarhatta a földművelést a terület egy részén, és kártalanítást is elért (az összeg és a határidő megjelölése nélkül), amit csak 1991. szeptember 16-án fizettek ki. A panaszos a terület egy részét tovább művelte, és 1990. szeptember 30-án el is birtokolta, de a föld másik részét nem. 1992. december 30-án keresetet indított kártalanításért az állam ellen, mivel azt későn, csak az események után 20 évvel kapta meg. 1993. december 9-én a Fellebbviteli Bíróság, majd 1994. május 31-én a Legfelsőbb Bíróság is elutasította a keresetet. Az Alkotmánybíróság is elutasította a panaszt. A közigazgatási bíróság kijelentette, hogy nem ítélt meg kártalanítást, amit a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság helybenhagyott 1994. július 12-én és 1995. február 7-én.

¹⁹⁹ *Ibid.* „A portugál kormány elismerte a kisajátítások idejétől a kártalanításhoz való jogot. A panaszos nem a tulajdon elvesztés tényét perli, amely vitathatatlanul egy egyszeri, pillanatnyi aktus, hanem a végleges kártalanítás hiányát, amely mindaddig az óráig fennáll. Szükséges tehát tejelenteni, hogy folyamatos sérelemmel állunk szemben. Így tehát az időbeli hatályt érintő kifogást el kell utasítani.”

²⁰⁰ *Ibid.* „A Bizottság jogosult vizsgálni az egyéni panaszjog elismerésére vonatkozó nyilatkozat hatályba lépése előtti események tényeit annyiban, amennyiben folyamatos jogsértést képeznek, amely ezután az időpont után is fennáll. Igaz, hogy a tulajdonról való megfosztás pillanatnyi esemény, azonban a végleges kártalanítás hiánya folyamatos jogsértést képez.”

²⁰¹ *Loizidou c. Törökország*, ítélet, 1995. március 23. (pergátló kifogások); *Loizidou c. Törökország*, ítélet, 1996. december 18.; *Loizidou c. Törökország*, ítélet, 1998. július 28. A panaszos több ingatlanmal rendelkezik Cipruson, azonban Észak-Ciprus Törökország általi elfoglalása miatt az egyik ingatlana felett 1974 óta nem gyakorolhatja tulajdonosi jogosítványait.

Bizottság elutasította a panaszt a 8. cikk és az 1. Jegyzőkönyv 1. cikke tekintetében, amely a panaszos tulajdonosi jogaiban történt 1987. január 29. - a török nyilatkozatban szereplő konkrét időpont előtti - korlátozásokkal megvalósított folyamatos jogsértésre vonatkozott.²⁰² Ritkán fordul elő, hogy a Bíróság véleménye ennyire eltérjen a Bizottságtól, azonban ebben az esetben ez következett be azzal, ahogy a Bíróság saját joghatóságáról *ratione temporis* az 1996. december 18-án meghozott ítéletében²⁰³ döntött, és megállapította Törökország felelősségét, mivel a panaszost sértette az a folyamatosan fennálló helyzet, amely során megakadályozták ingatlanához fűződő jogainak gyakorlásában.²⁰⁴

Felmerült a folyamatos jogsértések és a tagállami nyilatkozat kapcsolatának kérdése a *Vasilescu c. Románia* ügyben is.²⁰⁵ A panaszos lakásán lefoglalt vagyontárgyak tekintetében a panaszos férje ellen ugyan megszüntették a büntetőeljárást, a vagyontárgyakat azonban visszatartották. A Bíróság ellenkező bizonyítékok hiányában megállapította a panaszos tulajdonjogának folyamatos, máig tartó érvényességét, és egyben kimondta a folyamatos jogsértés fennállását.²⁰⁶

²⁰² „[A Bizottság] elutasította a panasznak a két utóbbi cikkelyre [8. cikk és 1. Jegyzőkönyv 1. cikk] vonatkozó részét, amely 1987. január 29. előtti folyamatos tulajdonbelfi megsértésre utal.” Ld. *Loizidou c. Törökország*, ítélet, 1995. március 23., 35. §.

²⁰³ *Loizidou c. Törökország*, 1996. december 18. A Bíróság arra hivatkozva halasztotta el döntését, hogy a folyamatos jogsértés fogalma nehéz jogbeli és ténybeli kérdéseket vet fel, és az általa ismert tények nem elegendők a határozat meghozatalához. Ld. *Loizidou c. Törökország*, ítélet, 1995. március 23., 103. §.

²⁰⁴ *Loizidou c. Törökország*, ítélet, 1998. július 28., 2. §. „1996. december 18-i érdemi ítéletében ... a Bíróság elutasította az időbeli hatályra vonatkozó pergátló kifogást, megállapította, hogy [annak a lehetőségnek] a folyamatos megtagadása a panaszostól, hogy felkeresse észak-ciprusi tulajdonát, és ebből eredően a tulajdon feletti teljes rendelkezés elvesztése ...Törökországnak tudható be.” Ld. *COHEN-JONATHAN, Gérard*: *Cour européenne des droits de l'Homme et Droit international général (1998-1999)*, In: *Annuaire français de droit international*, CNRS Editions, Paris, Vol. XLV, 1999, 769. old.

²⁰⁵ *Vasilescu c. Románia*, ítélet, 1998. május 22. 1966. június 23-án a panaszos lakásán a román milícia házkutatást tartott, mivel a panaszos férjét értéktárgyak jogtalan birtokban tartásával vádolták, amit az akkor hatályban lévő jogszabályok tiltottak. Ennek során lefoglaltak 327 arany pénzérmét, amit pár nappal később letétbe helyeztek a Nemzeti Bankban. 1966. július 8-án a milícia megszüntette az eljárást a panaszos férje ellen azzal, hogy a cselekmény társadalomra veszélyessége elenyésző, azonban a lefoglalt tárgyakat visszatartották. 1990. május 24-én az ügyész, akhez a panaszos a visszaszolgáltatás érdekében fordult, megtagadta azt. A panaszos ezután a Legfőbb Ügyészhez folyamodott, aki megállapította, hogy az ügyvel kapcsolatban semmi sem szerepel az ügyészség irattárában arra vonatkozóan, hogy akár házkutatást, akár lefoglalást rendeltek volna el. 1991-ben a belügyminiszter megerősítette, hogy 1966-ban rendelkezés született a panaszos által visszakövetelt vagyontárgyakról, és hogy ezután az eljárást megszüntették a férje ellen, azonban a helyi bíróság a lefoglalást hatályában fenntartotta. Még ebben az évben a panaszos pert indított a Nemzeti Bank ellen egyes vagyontárgyak kiadása érdekében. Az elsőfokú bíróság 1992. február 21-én elrendelte a vagyontárgyak visszaszolgáltatását, amelyet a másodfokú bíróság helyben hagyott. A panaszos ezt követően a Legfőbb Ügyészhez fordult, hogy Legfelsőbb Bíróság előtt rendkívüli eljárást indítson az összes vagyontárgy visszaszolgáltatása érdekében, a kérelme azonban elutasításra került. Időközben megnyílt a felek előtt egy további lehetőség a fellebbezésre, azonban a bíróság 1994. február 22-én mind a két kérelmet elutasította, a panaszost arra hivatkozva, hogy a kereset módosítására, felmentésre nincs lehetősége. Egyben megállapította, hogy a korábbi ítélet, amely elrendelte a két vagyontárgy visszaadását helyes. 1994-ben a Legfőbb Ügyész semmisségi kérelmet intézett a Legfelsőbb Bírósághoz, melynek következtében a Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyezte a megármadott határozatokat.

²⁰⁶ „[A Bíróság] úgy értékeli, hogy az 1. Jegyzőkönyv 1. cikke tekintetében a panaszos, akit 1966-tól kezdődően megfosztottak az érintett vagyontárgyak használati és rendelkezési jogától, mind a mai napig tulajdonosa maradt azoknak.” *Ibid.*, 48. §.

„Kétségtelen, hogy Románia csak 1994. június 20-án ismerte el az egyéni panaszjogot (25. cikk), illetve a Bíróság kötelező joghatóságát (46. cikk). Ennek ellenére a Bíróság hangsúlyozza, hogy a panasz folyamatosan fennálló jogsértésre vonatkozik, amely mind a mai napig fennáll.” *Ibid.*, 49. §.

„A Bíróság úgy értékeli, hogy az érintett dolgok feletti rendelkezési jog elvesztése, kiegészítve a máig tartó sikertelen kísérletekkel a hazai hatóságok és bíróságok előtt a kifogásolt helyzet orvoslása érdekében, elég

Amint a fenti példák is mutatják, a tagállami nyilatkozatokban megjelölt időbeli fenntartás tehát folyamatosan fennálló jogsértések esetén nem akadályozza annak, hogy a Bizottság, illetve a Bíróság az azt megelőző eseményeket is számításba vegye.

3.2.2.2. A quasi folyamatos jogsértések megítélése a konkrét időkorlátozást tartalmazó nyilatkozatok esetében

Nem ismert el a Bizottság a nyilatkozattételt megelőzően elmulasztott állami felvilágosítás kapcsán a visszamenőleges vizsgálat lehetőségét az *L. C. B. c. Egyesült Királyság* ügyben.²⁰⁷ Annak megállapítását azonban az érdemi vizsgálatig elhalasztotta, hogy a panaszos apjának emiatti radioaktív sugárzásnak való kitételének mértéke, illetve ennek a panaszos betegségével való kapcsolata milyen szorosan kötődnek a panaszos érdeméhez.

Görögországgal szemben nyújtottak be panaszt a *Kefalos c. Görögország* ügyben²⁰⁸ is, amely kapcsán a Bizottság kimondta, hogy annak megállapításához, hogy a bírósági út nyitva áll-e a panaszosok előtt, vizsgálni kell az 1984. március 30-i miniszteri rendelet meghozatalakor fennállt helyzetet, tehát a görög nyilatkozatot megelőző időre visszamenőleg kívánta értékelni a körülményeket.²⁰⁹ A Bizottság 5 tagja azonban kifejtette kisebbségi véleményében, hogy a panasz nem az említett miniszteri rendelet ellen irányult, hanem a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság felülvizsgálati eljárása és az

súlyos következményekkel járt ahhoz, hogy arra következtessünk, hogy a panaszossal *de facto* cikkbizás történt, amely ellentétes a tulajdonjog sérthetlenségével." *Ibid.*, 53. §.

²⁰⁷ *L.C.B. c. Egyesült Királyság*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 23413/94, 1995. október 28., D. R. 83-A, 31. old. A panaszos apja a Karácsony-szigeteken teljesített katonai szolgálatot 1957-58-ban, ahol négy alkalommal vetették be nukleáris kísérleteknél védő öltözék, vagy más eszköz nélkül, illetve a robbanás utáni tisztítási műveletekben is részt kellett vennie a terepen. Ennek hatásaként bőrkérbések és érelgyulladás jött ki rajta, amely miatt kórházban kezelték. 1959-ben leszerelték a bőrtünetei továbbra is fennálltak. Az első detonáció rossz időjárási körülmények között zajlott, ami növelte a radioaktív sugárzást a szigeteken. A panaszosról 1970-ben megállapították, hogy leukémiában szenved, holott a családjában korábban nem fordult elő ez a betegség. 1992. decemberében szerzett tudomást egy 1992. februárjában készült felmérésről, amely szerint az említett radioaktív sugárzásnak kitett apák gyermekei között nagyobb a rákos megbetegedések aránya.

„A Bizottság nem jogosult olyan panasz vizsgálatára, amely radioaktív sugárzásnak való kitételre vonatkozó felvilágosítás és tanácsadás elmulasztására vonatkozik, amennyiben a joghatóságának elismerését megelőző időszakhoz kapcsolódik.”

²⁰⁸ *Kefalos és mások c. Görögország*, ítélet, 1995. június 8. A panaszosok egy athéni székhelyű társaság tulajdonosai, amelyet a Görög Nemzeti Bank 1984. március 30-án „nőbiztonsággal küzdő vállalatnak” nyilvánított és az 1386/83. törvény hatálya alá helyezte, amely alapján a cégvezetést a Gazdasági Minisztérium által rendelet alapján kijelölt vezető testület vette át. Többesrési sikertelen közigazgatási és bírósági megtámadás történt a panaszosok részéről. Időközben 1986. június 10-én új részvények kibocsátásával tőkenövelést hajtottak végre a cégnél, azonban a panaszosok főleg az idő hiánya miatt nem tudták élni elővásárlási jogukkal. A részvényeket az OAL (Vállalkozásfejlesztési Iroda) társaság vásárolta fel, azonban nem vételnél, hanem követelésselhalasztás fejében. 1987. január 8-án az OAE a Kft-ekre előírt tőkeminimumra csökkentette az alaptőkét, majd egy nappal később új részvények kibocsátásával –amelyeket az OAE vásárolt fel– ismét növelte az alaptőkét. A panaszosok ezután már csupán az alaptőke 0,003423 %-ával rendelkeztek, míg az OAE 62,3 %-kal, a Nemzeti Bank pedig 33,9%-kal. A panaszosok több ízben támadták meg bíróság előtt ezeket a határozatokat is, azonban a Bizottság eljárásig a folyamatban lévő állami eljárások még nem zárultak le.

²⁰⁹ *Ibid.*, 40. §.

annak során hozott 1987. március 13-i határozatra, tehát 1985. november 20-át követő időrc.²¹⁰ A Bíróság a többségi véleményt támogatta, és kifejezte, hogy elháruló hatásai ellenére a jogsértés egy pillanat alatt következett be. Ráadásul a jogsértésre utaló tények a görög nyilatkozatban szereplő időkorlátozás hatálya alá esnek, továbbá nem a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság volt az, amely nem biztosította az Egyezmény 6. cikkében lefektetett bíróság elé jutás jogát, hanem maga a görög állam foszlotta meg a panaszosokat ettől a jogalkotás útján, az 1984. március 30-i rendeleten keresztül.²¹¹ Így tehát elutasításra került az ügy érdemi vizsgálata.

A *Chrysostomos ügyben*²¹² a Bizottság, majd a *Loizidou c. Törökország* ügyben²¹³ a Bíróság is megállapította eljárása során Törökország felelősségét *ratione loci* a török nyilatkozatba foglalt területi fenntartások ellenére az Észak-Ciprusi Török Köztársaság területén történtekért.²¹⁴ Az előbb említett ügyben a Bizottság megállapította, hogy Törökország a nyilatkozatában érvényesen ismerte el időbeli korlátozással az egyéni panaszjogot, azonban a többi korlátozás érvénytelen.²¹⁵ A *Loizidou* ügyben a török kormány arra hivatkozott, hogy Törökország csak 1990. január 22-én ismerte el a Bíróság joghatóságát, és rámutatott arra, hogy a Bizottság már korábbi joggyakorlatában elkülönítette a folyamatos jogsértéseket az egyszeri sérelmektől, és az előbbiekre elképezhetőnek vélte a nyilatkozattételt megelőző események vizsgálatát is, azonban a tulajdonjog megvonását kizárta ebből a körből. A Bíróság saját joghatóságáról *ratione temporis* az 1996. december 18-án meghozott ítéletében²¹⁶ döntött, és megállapította Törökország felelősségét, mivel a panaszost sértette az a folyamatosan fennálló helyzet, amely során megakadályozták ingatlanához fűződő jogainak gyakorlásában.²¹⁷

Amint láthattuk tehát, a Bizottság a folyamatosan fennálló jogsértésekkel szemben a szükséges felvilágosítás elmulasztása esetén nem vizsgálta a tagállami nyilatkozatban szereplő időpontot megelőzően bekövetkezett eseményeket. A Bíróság hasonlóan döntött

²¹⁰ *Ibid.*

²¹¹ *Ibid.*, 45. §.

²¹² Ld. *Chrysostomos et al c. Törökország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 15299/89, 15300/89 és 15318/89, 1991. március 4., D.R. 68. 216. old. A panaszosok, közülük *Loizidou* asszonyt részt vettek egy észak-ciprusi felvonuláson, és emiatt a török hatóságok letartóztatták őket.

²¹³ Ld. *Loizidou c. Törökország* ítéletek, 1995. március 23. (pergátló kifogások), 1996. december 18., 1998. július 28. A panaszos több ingatlannal rendelkezik Cipruson, azonban Észak-Ciprus Törökország általi elfoglalása miatt az egyik ingatlanra felett 1974 óta nem gyakorolhatja tulajdonosi jogosítványait.

²¹⁴ Törökország a Bizottság joghatóságát egyéni panaszok elbírálására először 1987. január 28-án ismerte el három évre, amelyet 1990. január 28-án és 1993. január 28-án három-három évre megújított. A Bíróság joghatósága 1990. január 22-én került elismerésre, amelyet 3 év múlva megújított. Mindkét esetben időbeli és területi korlátozásokat fogalmazott meg, amely utóbbiról a Bizottság, majd a Bíróság megállapította, hogy elkenhető az Egyezmény 25. cikk 2. bekezdésével. Ld. *Chrysostomos et al c. Törökország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, loc. cit., 216. old. és *Loizidou c. Törökország*, ítélet, 1995. március 23., 87-88. §.

²¹⁵ „A Bizottság egyéni panaszok átvételére vonatkozó joghatóságát elismerő olyan nyilatkozat, amely azt tartalmazza, hogy az említett joghatóság a nyilatkozattételt időpontja utáni eseményekre korlátozott, nem ellentétes a 25. cikkkel. A 25. cikk 2. bekezdésében szereplő időbeli korlátozásokon kívül az Egyezmény nem enged más korlátozást az egyéni panaszjogot elismerő nyilatkozat tekintetében. Ebből következik, hogy az 1987. január 28-i török nyilatkozatban szereplő egyéb fenntartások ... nem érvényesek.” Ld. *Chrysostomos et al c. Törökország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, loc. cit., 216. old.

²¹⁶ *Loizidou c. Törökország*, ítélet, 1996. december 18. A Bíróság arra hivatkozva halasztotta el döntését, hogy a folyamatos jogsértés fogalma nehéz jogbeli és ténybeli kérdéseket vet fel, és az általa ismert tények nem elegendők a határozat meghozatalához. Ld. *Loizidou c. Görögország*, 1995. március 23., 103. §.

²¹⁷ *Loizidou c. Törökország*, ítélet, 1998. július 28., 2. §. „1996. december 18-i érdemi ítéletében ... a Bíróság elutasította az időbeli hatályra vonatkozó pergátló kifogást, megállapította, hogy [annak a lehetőségnél] a folyamatos megtagadása a panaszostól, hogy felkeresse észak-ciprusi tulajdonát, és ebből eredően a tulajdon feletti teljes rendelkezés elvesztése ... Törökországnak tudható be.”

abban az esetben, amikor a jogsértés alapja a jogalkotásban rejtett, és nem volt felelős a jogalkalmazásnak.

A Bizottság és a Bíróság is ragaszkodott a korábbi gyakorlathoz a tulajdonbeli korlátozások tekintetében, azokat kártalanítás hiányában folyamatosan fennálló sérelmes helyzetnek minősítette, és vizsgálta az eset összes körülményeit.

3.2.2.3. Az elhúzó eljárások megítélése a konkrét időkorlátozást tartalmazó nyilatkozatok esetében

Az állami intézmények előtti eljárások kapcsán a Bizottság a *Lo Giacco c. Olaszország* ügyben²¹⁸ elismerte, hogy a szóban forgó eljárás egy részének vizsgálatára nem kompetens, azonban annak hosszának megítélésénél figyelembe vette az eljárásoknak a joghatóság kezdetén való állását.²¹⁹

A Bíróság a *Foti és mások c. Olaszország*,²²⁰ illetve a *Preto és mások c. Olaszország*²²¹ ügyekben hozott ítéleteire sok hivatkozás történt későbbi ügyek során. Mindkét ítélet alapján csak az 1973. augusztus 1-jét, az olasz nyilatkozat által az egyéni panaszjog elismerését követő eseményeket értékelte a Bíróság, azonban az eljárás hosszának ésszerűségét vizsgálva figyelembe vette az eljárások 1973. július 31-i állását is.^{222 223}

²¹⁸ *Lo Giacco c. Olaszország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 10659/87, 1989. július 3., D. R. 69, 7. old. A panaszos rokkantsági nyugdíjért folyamodott a társadalombiztosítási szervhez 1969. szeptember 30-án. Az eljárások 1983. május 9-én, a Semmitószék ítéletével értek véget.

²¹⁹ „Amennyiben a Bizottság – *ratione temporis* joghatósága folytán – csak az eljárások egy részét vizsgálhatja, az elhúzás megítélése érdekében figyelembe veheti az eljárások állását a vizsgálandó időszak kezdetekor.” Ld. *Lo Giacco c. Olaszország*, op. cit., 7. old.

²²⁰ *Foti és mások c. Olaszország*, ítélet, 1982. december 10. Mind a négy panaszos részt vett 1970 és 1973 közötti calabriai tüntetéseken, amelyek kapcsán büntetőeljárások indultak ellenük. Ubben az időben mintegy 1200 ember ellen indult eljárás, mert részt vettek azokban a tüntetéseken, melyeket a provincia székhelyének megváltoztatása ellen szerveztek. Három panaszos eljárása 1977-ben a negyediké 1978-ban végződött.

²²¹ *Preto és mások c. Olaszország*, ítélet, 1993. december 8. A panaszos több, mint negyven éve át haszonbérletként művelt egy területet a családja segítségével. 1971-ben a tulajdonos előszerződést kötött valaki mással a föld eladásáról. A panaszos törvényes elővásárlási jogát kívánta érvényesíteni, azonban a tulajdonos nem volt kötött szerződést. 1971. szeptemberben a panaszos beperelte az új tulajdonost az elővásárlási jogának figyelmen kívül hagyása miatt, továbbá állította, hogy az adás-vétel fiktív összeggel jött létre, a föld költséget sem ér, és felajánlotta, a ténylegesen kifizetett, vagy az adásvételi szerződésben szereplő, illetve a bíróság által meghatározott összeget a földért csurába. A bíróság a panaszosnak ítélt a területet 1973. március 21-én, azzal, hogy egy hónapon és 21 napon belül kifizeti a szerződésben szereplő összeget. A tulajdonos megfellebbezte ezt a döntést, másodfokon pedig megváltoztatták az ítéletet arra hivatkozva, hogy a panaszos késlekedett az előírt összeg befizetésével. A Legfelsőbb Bíróság 1975. február 12-én állt össze, és 1976. június 10-én elutasította a panaszos keresletét.

²²² *Foti és mások c. Olaszország*, ítélet, 1982. december 10., 53. §. „A Bizottság szerint ... a vizsgálandó időszakok 1973. augusztus 1-jén, az egyéni panaszjog Olaszország általi elismerésével kezdődnek; annak megállapításához, hogy az 1973. július 31. után felhalmozódott késedelem ésszerű-e, ennek ellenére figyelembe kell venni az ügyek akkori állását. A Bíróság csatlakozik ehhez a megállapításhoz... Megemlíti továbbá, hogy Olaszország 25. cikk szerinti nyilatkozata saját kifejezéseiével kizárólag az 1973. július 31-ét követő tettekre, döntésekre, tényekre és eseményekre érvényes.”

²²³ *Preto és mások c. Olaszország*, ítélet, 1993. december 8., 30. §. „A számlátba jövő időszak nem a vicenzai bíróság 1971. szeptember 24-i ítéletével kezdődik, hanem csak az egyéni panaszjog 1973. augusztus 1-jén Olaszország általi elismerésének ültelje lépésekor. Az 1973. július 31-ét követő késedelem ésszerűségének megítéléséhez azonban figyelembe kell venni az ügy akkori állását.”

Tehát mind a három fenti esetben a már említett *Moreira de Azevedo c. Portugália* ügyben hozott határozatban foglaltak kerültek alkalmazásra.²²⁴

A Bizottság a fenti ügyben hozott határozatra utalt vissza a *Prisca és De Santis c. Olaszország* ügyben.²²⁵ Ebben az esetben is vizsgálta az eljárás hosszának értékelésénél annak állását az olasz nyilatkozatban szereplő időpontban.

1994-ben a Bíróság ítéletet hozott két Törökország elleni esetben. A *Mansur c. Törökország* ügyben,²²⁶ csakúgy, mint a *Yagci és Sargin c. Törökország* ügyben²²⁷ a Bizottság arra hivatkozott, hogy a Bíróságnak kompetenciájába tartozik az ügynek 1987. január 28-ától történő vizsgálata, mivel az egyéni panaszok elismerése ekkor lépett hatályba. A Bíróság elutasította ezt az érvelést, és kimondta, hogy nem foglalkozhat az 1990. január 22-ét, Törökország 46. cikk szerinti nyilatkozattételét megelőző tényekkel, azonban figyelembe veszi az eljárásnak ebben az időpontban való állását.²²⁸

A későbbi *Zana c. Törökország* ügyben²²⁹ a Bíróság nem a török hatóságok előtti eljárás alapját képező interjú tekintette a vizsgálat kiindulópontjának, hanem a későbbi bírósági ítéletet, amely a török nyilatkozatban szereplő konkrét időpont után következett be.²³⁰ A

²²⁴ Ld. *Moreira de Azevedo c. Portugália*, ítélet, 1990. október 23.

²²⁵ *Prisca és De Santis c. Olaszország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 14660/89, 1991. október 10., D. R. 72, 141. old. A szóban forgó állami intézmények előtti eljárás 1968. október 16-án kezdődött, és a panasz benyújtásakor még nem ért véget.

²²⁶ *Mansur c. Törökország*, ítélet, 1995. június 8. A panaszost 1981-ben Görögországban négy év szabadságvesztésre ítélték kábítószer-kereskedelemeért. Három év múlva ugyanazon okból két eljárás indult ellene egy török bíróság előtt, és 1987. május 6-ig tartottak. A panaszost 1984-ben előzetes letartóztatásba helyezték, amit 1987 után indok megjelölése nélkül többször meghosszabbítottak, és csak 1991. június 1-jén helyezték szabadlábra.

²²⁷ *Yagci és Sargin c. Törökország*, ítélet, 1996. június 8. A két panaszos a Török Munkáspárt, illetve a Kommunista Párt főtitkára volt. 1987-ben Brüsszelben nyilvánosan bejelentették, hogy vissza kívánják térni Törökországba, és meg kívánják alapítani a Török Egyesített Kommunista Pártot. 1987. november 16-i aukarai érkezősülkkor letartóztatták őket, majd előzetes letartóztatásba kerültek állam elleni büncselekmények gyanújával. A bírósági eljárás 1988. június 8-án kezdődött. 1990 májusában feltételen szabadlábra kerültek. Az eljárásuk 1992. június 9-ig, a panaszosok elítélésével végződtek.

²²⁸ „figyelembe véve a 46. cikk szerinti török nyilatkozatot a Bíróság úgy ítéli meg, hogy 1990. január 22. előtti eseményeket nem ismerhet, és hogy a *ratione temporis* joghatósága csak a ezt követő periódusra terjed ki. Mégis, ... figyelembe veszi az eljárás állapotát abban az időben, amikor a fenti nyilatkozatot tették. [A Bíróság] tehát nem tudja elfogadni a Kormány érvelését, miszerint még az 1990. január 22. utáni tények sem tartoznak a kompetenciájába, mivel azok csupán csak egy korábbi helyzet kihatásai. Fttől az időponttól kezdve nemcsak, hogy az állam minden tettének és mulasztásának meg kell felelnie az Egyezménynek, hanem ki is van téve az Egyezmény szervei vizsgálatának.” Ld. *Mansur c. Törökország*, ítélet, 1995. június 8., 44. §. és *Yagci és Sargin c. Törökország*, ítélet, 1996. június 8., 40. §.

²²⁹ *Zana c. Törökország*, ítélet, 1997. november 25. 1983-tól kezdődően a kurdok és a török állami erők összecsapásai nyomán DK-Törökország 11 tartományából 10-ben szűkségállapotot vezettek be. 1987 augusztusában a panaszos egy vele készült börtöninterjú során kijelentette: „Támogatom a PKK nemzet felzabardító mozgalmat, azonban nem értek egyet a mérszúrásokkal. Bárki hibázhat, és a PKK nőket és gyermekeket öl tévedésből.” Az előbbi interjú 1987. augusztus 30-án egy országos lap le is közzölte, mire az isztambuli ügyészség nyomozást rendelt el. Egy hónappal később kijelentették, hogy az újsághíró ellen nincs helye eljárásnak, a panaszos ügyében pedig hiányzott az illetékeség. Több megkeresés után egy katonai ügyészség elé került az ügy, és a tárgyalások is megkezdődtek, a bíróság azonban katonai büncselekmény hiányában megállapította illetékeségének hiányát. Hosszas huzavona után 1991. március 26-án 12 hónap börtönbüntetésre ítélték azon az alapon, hogy támogatt egy a török jog szerinti súlyos bűntettek minősülő cselekményt. Ezután került a Bizottság majd a Bíróság elé az ügy.

²³⁰ *Ibid.*, 42. §. „A Bíróság hangsúlyozza, hogy Törökország csak 1990. január 22. után bekövetkezett tények és események kapcsán ismerje el a joghatóságát. A jelenlegi ügyben azonban a Bíróság úgy ítéli meg - csakúgy, mint a Bizottság képviselője -, hogy az elsőrendű tény nem Zana Úr újsághírónak tett kijelentése, hanem a Diyarbakir Nemzetvédelmi Bíróság 1991. március 26-i ítélete, amely alapján a panaszost 12 hónap

Bíróság értékelése szerint ez az ítélet képezi alapját az Egyezmény 10. cikke szerinti vizsgálatnak, és ennek alapján a török kormány időbeli hatályra vonatkozó pergátló kifogása elutasításra került. Az állami eljárások elhúzódása kapcsán azok hossza természetesen teljes mértékben értékelésre került azval a már megszokott kitéttel, hogy a Bíróság csak a török nyilatkozatban szereplő időpontra vonatkozva vizsgálhatja csak az események állását.^{231 232}

A *Proszak c. Lengyelország* ügyben²³³ a Bíróság a Foti ügyben²³⁴ hozott döntését követve, amikor az eljárás hosszának összerűségét csak az 1993. május 1-jét követő tényekre nézve vizsgálta, azonban számításba vette az ügy akkori állását is.²³⁵ Ugyanígy döntött a Bizottság a *Gibas c. Lengyelország* ügyben is.²³⁶

A *Belziuk c. Lengyelország* ügyben²³⁷ a Bizottság és a Bíróság eltérő megközelítésből vizsgálta a tényeket. A lengyel kormány az 1993. április 21-i bírói döntésre hivatkozott, mint az események kiindulópontja, amely megelőzte az 1993. május 1-i, a Bíróság joghatóságát elismerő lengyel nyilatkozattételt, tehát az nem volt felrüható Lengyelországnak *ratione temporis*.

A Bizottság ezzel ellentétben kifejtette, hogy a panaszosnak a másodfokú tárgyaláson való jelenlétre vonatkozó kérelmének visszautasítása ugyan a nyilatkozattételt megelőzte, azonban hatással volt az eljárásban a későbbi pozíciójára a védelemhez való jog

szabadságvesztésre ítélték, mivel „támogatott egy a [török] jog alapján súlyos büntettnék minősülő cselekményt”. Ez az elhűlés volt – a Bíróság kötelező joghatóságának Törökország általi elismerését követően –, amely „incurrit” az Egyezmény 10. cikkével, és saját joghatóságát a Bíróságnak ez alapján a cikk alapján kell megállapítani.”

²³¹ *Ibid.*, 74. §. „Az eljárások 1987. augusztus 30-án kezdődtek, amikor a panaszos elleni vizsgálati eljárás megindult..., és 1991. július 18-án ért véget, a Semmitűszék ítéletével... Így tehát 3 évig és 11 hónapig tartottak. Mégis, a Bíróság csak 1990. január 22., a Bíróság kötelező joghatóságát elismerő (török) nyilatkozattételt letétbe helyezésétől vechti figyelembe a büntetőeljárás hosszát sérelmező panaszt. Ennek ellenére figyelembe kell venni az eljárások állását a nyilatkozattételt időpontjában.... Ebben a kritikus időpontban az eljárások már 2 éve és 5 hónapja folytak.”

²³² *Ibid.*, 82. §. „Még akkor is, ha az említett [nyilatkozattételt megelőző] időszak a szó szoros értelmében nem tartozik a Bíróság joghatósága alá *ratione temporis*, ennek ellenér: figyelembe vehető annak meghatározásakor, hogy az „ésszerű idő” kívánalma megvalósult-e.”

²³³ *Proszak c. Lengyelország*, ítélet, 1997. december 16.

²³⁴ *Foti és mások c. Olaszország*, ítélet, 1982. december 10. I.d. még *Pretto és mások c. Olaszország*, ítélet, 1993. december 8., *Mansur c. Törökország*, ítélet, 1995. június 8., és *Yağci és Surgin c. Törökország*, 1996. június 8.

²³⁵ Ld. *Proszak c. Lengyelország*, ítélet, 1997. december 16., 30-31. §.

²³⁶ *Gibas c. Lengyelország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 24559/94, 1995. szeptember 6., D. R. 82-A, 76. old. A panaszos édesanyját megfosztották ingatlanától, és azt szanatóriumnak alakították át. Végül meggyezés született a szanatóriummal, hogy a bírleti díj 50%-ának elengedése ellenében elvégzi majd a szükséges felújításokat. Egy 1958-as közigazgatási határozat hivatalosan is a szanatórium birtokába adta az épületet. A panaszos 1977-ben megörökölte az ingatlant, és eljárást indított a szanatórium ellen a javítások elvégzésének elmulasztása miatt. 1978. novemberében a szanatórium indított közigazgatási eljárást a kiszajátítás érdekében. 1983-ban a közigazgatási miniszter hatályon kívül helyezte az időközben meghozott kiszajátítási határozatot, azonban az eljárásoknak még 1995. február 8-án sem lett vége, így összesen majdnem 18 évet vett igénybe, amelyből 2 év 4 hónap az egyéni panaszjog Lengyelország általi elismerése utána esett.

²³⁷ *Belziuk c. Lengyelország*, ítélet, 1998. március 25. A panaszost 1992. május 31-én autólópás kísérletének gyanújával tartóztatták, és június 2-ig őrizetben tartották. 1992. november 25-én a panaszost másodfokon 3 év szabadságvesztésre ítélték. 1993. április 21-én a tartományi bíróság megtagadta a panaszos előállítását arra hivatkozva, hogy a jelenléte nem szükséges a korábbi kimerítő vallomástétel miatt. 1993. május 10-én a panaszos távollétében elutasították a fellebbezését.

tekintetében, így tehát a Bizottság jogosult ennek a döntésnek a vizsgálatára.²³⁸ A Bíróság úgy ítélte meg, hogy nem a másodfokon 1993. április 21-én hozott ítélet, hanem az 1993. május 10-i határozat képezi a panaszos sérelmeinek az alapját. Ezen a tárgyaláson ugyanis a panaszos nem, az ügyész azonban jelen lehetett, és ennek a tárgyalásnak az összhangját kell vizsgálni az Egyezmény rendelkezéseivel kapcsolatban.²³⁹

Az eljárások elhúzódnásának vizsgálata kapcsán tehát mind a Bizottság, mind a Bíróság kivételes módon azt a gyakorlatot követi, hogy *figyelembe veszi az ügy állását a tagállami nyilatkozatban szereplő időpontban*, míg az esetlegesen felmerülő egyéb eljárási kérdéseket csak ezen időponttól kezdődően vizsgálja.

3.2.2.4. A panasz alapján szolgáló ítéletet megelőző eljárás megtétele a konkrét időkorlátozást tartalmazó nyilatkozatok esetében

Törökországgal szemben indult egy nyugdíjjal kapcsolatos ügy (*K. c. Törökország*),²⁴⁰ amelynek alapja az volt, hogy a panaszos Svájcban töltött munkaviszonya kapcsán a nyugdíjfolyósító hatóság nem a befizetett összeg arányát, hanem a künt munkában töltött időt számította a nyugdíjához. A Bizottság annak ellenére megállapította a joghatóságának hiányát *ratione temporis*, hogy a felsőbb bírósági döntések a török nyilatkozattételt követően születtek, ana hivatkozva, hogy azok a nyilatkozattételt megelőző tényekre vonatkoznak.²⁴¹

Ugyancsak Törökországgal szemben született a Bizottság határozata a *Mitap és Müftüoğlu* ügyben,²⁴² amely kapcsán vizsgálhatónak ítélte meg azon ítéletet megelőző eljárást, amely ítélet az egyéni panaszjogot elismerő nyilatkozatot követően keletkezett.²⁴³ Így a Bizottság az ítéletet megelőző eljárást teljes egészében vizsgálhatónak tekintette, még a nyilatkozatban szereplő időpontot megelőző részben is.²⁴⁴

²³⁸ *Ibid.*, 25. §.

²³⁹ *Ibid.*, 26. §.

²⁴⁰ *K. c. Törökország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 14206/88, 1989. június 11., D. R. G2, 303. old. A panaszos 1959-68 közötti szakmunkásként dolgozott Svájcban, és ott volt egészségügyi biztosított is. 1986. január 1-től nyugdíj jogosult.

²⁴¹ *Ibid.*, 303. old. „Annak ellenére, hogy az Ipari Bíróság és a Semmitöszék 1987. április 16-án illetve 1988. február 24-én hozták meg ítéletüket, azok 1987. január 28., a kérdéses nyilatkozat letétbe helyezése előtti eseményekhez kötődnek, és így kívül esnek a Bizottság *ratione temporis* hatáskörén.”

²⁴² *Mitap és Müftüoğlu c. Törökország* döntés a panasz elfogadhatóságáról, 15530/89 és 15531/89, 1991. október 10., D. R. 72, 169. old. A panaszosok 1981. január 22-én illetve 23-án tartóztatták le a „Dev Yol” nevű szervezet központi tanácsbeli tagságuk miatt. 3 hónapi fogva tartásuk során feljelentést tettek a katonai ügyészségen az egyik rendőrtiszt ellen a vallomástételük érdekében elkövetett lényezés miatt. A rendőrtiszt ellen megindult az eljárás, azonban később felmentették, bár a helytelen bánásmódnak helyt adtak. 1982. február 26-án büntetőeljárás indult a panaszosok ellen államellenes fellépő tevékenység vádjával. 1988. május 11-én vissza akarták vonni az erőszakkal kicsikart vallomásukat, amit azonban a bíróság elutasított. 1988. szeptember 14-én a bíróság nem pártatlan voltát kifogásolták, azonban ez is elutasításra került. 1989. július 19-én életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, majd 4 nap múlva feltételes szabadságra helyezték őket.

²⁴³ *Ibid.* „Ha egy ítéletet az egyéni panaszjogot elismerő nyilatkozat hatályba lépése után hoztak meg, a Bizottságnak joga van vizsgálni, hogy az ítéletet megelőző eljárások megfeleltek-e az Egyezményben foglaltaknak, még az említett időpontot megelőző rész tekintetében is.”

²⁴⁴ *Ibid.*, 187. old. „Igaz, hogy a Törökország által tett egyéni panaszjogot elismerő nyilatkozat alapján a Bizottságnak nincs joghatósága a nyilatkozat hatálybalépése előtti események vizsgálatára. Mégis, az

Mint láthatjuk, ebben a két ügyben a Bizottság ellentétes következtetésre jutott, hiszen míg az előbbi esetben elvetette a vizsgálat lehetőségét *ratione temporis*, addig az utóbbi esetben az ílélethozatalt megelőző eljárás teljes egészét áttekintette.

3.2.2.5. Egyes speciális eljárási kérdések megítélése a konkrét időkorlátozást tartalmazó nyilatkozatok esetében

Egy a Bizottság előtt folyó ügyben, amely a *Stamoulakatos c. Görögország*²⁴⁵ elnevezést viseli – de nem azonos a korábban már említett ilyen elnevezésű ügyvel – a Bizottság megállapította joghatóságát a másodfokú eljárás vizsgálatára,²⁴⁶ és az azt megelőző alapeljárást *ratione temporis* kivette a vizsgálódás köréből.²⁴⁷ Ezzel tehát elválaszthatónak ítélte meg az eljárás két szakaszát, amennyiben a vizsgálandó kérdés csak a második – és időbeli hatály szempontjából joghatósága alá tartozó – szakaszt érinti.

Egy Bulgáriával szembeni másik ügyben ismét felmerült a kétfokú eljárás megítélésének kérdése, és a Bizottság a *Stamoulakatos c. Görögország* ügyben²⁴⁸ hozott határozatában foglaltakat ismételte meg. A *Stoitchkov és Shindarov c. Bulgária* ügyben²⁴⁹ ugyanis a Bizottság a másodfokú eljárást felfülvizsgálhatónak ítélte meg, mivel az azt befejező ítélet a Bizottság kötelező joghatóságát elismerő tagállami nyilatkozatot követően került meghozatalra, azonban az elsőfokú eljárás értékelését elutasította.²⁵⁰

előzetes letartóztatás időtartamának vizsgálatakor a Bizottság vizsgálhatja a fogva tartás azon részét is, amely egyébként kívül kerülné a kompetenciáján.”

²⁴⁵ *Stamoulakatos c. Görögország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 12806/87, 1991. április 15., D. R. 09, 144. old. A panaszos 1979-től 1985-ig az Egyesült Királyságban dolgozott újságróként, ahonnan 2 bíróság általi elítélése után kiutasították. 1985. szeptember 19-én Brüsszelben letartóztatták, majd decemberben eszközölték a kiadatását Görögországnak, ahol börtönbüntetésre ítélték. A fellebbezési eljárásban nem hallgatták meg, és a védelemhez való joga is sérelmet szenvedett. 1986. július 16-án és október 29-én hozták meg az ítéletet a fellebbezés ügyében, majd a panaszos perújításért is folyamodott, amelyet 1991. február 14-én elutasítottak. Görögország 1985. november 20-án tette meg nyilatkozatát a Bizottság joghatóságának elismerésére vonatkozóan, amelyben az említett időpontot jelölte meg a vizsgálat kezdeteként.

²⁴⁶ *Ibid.* „Olyan ügyben, amelyben az 25. cikk szerinti nyilatkozat hatályba lépése előtti elítélést az elsőfokú eljárásban bekövetkezett hiba okozta meg, és fellebbezési eljárások követik, a Bizottság kompetens *ratione temporis* az tisztességes eljárás hiányára vonatkozó panasz vizsgálatára a másodfokú eljárások tekintetében.”

²⁴⁷ A Bizottság szerint ugyan a panaszos elítélésének alapjául 1979-80-as események szolgáltak, amelyek nem tartoznak a joghatósága alá az időbeliség szempontjából, azonban a fellebbezés során a védekezéshez való jogát nem biztosították, és ez a 6. cikkhez ütközik. *Ibid.*

²⁴⁸ *Ibid.*

²⁴⁹ *Stoitchkov és Shindarov c. Bulgária*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 24571/94 és 24572/94, 1995. június 28., D. R. 82-A, 85. old. A panaszosok magas kormányzati tisztséget töltöttek be a politikai rendszerváltást megelőzően. 1989 után büntetőeljárás indult ellenük, mivel állítólag nem tették meg a csernobili katasztrófa követően a szükséges védőintézkedéseket a nukleáris sugárzás ellen. 1991. február 22-én vádat emeltek ellenük, majd 1991. december 12-én 3 illetve 2 év szabadságvesztésre ítélték őket. Az ügyben perújítást kezdeményeztek, mely során 1993. szeptember 16-án hoztak ítéletet, majd 1994. július 6-án helybenhagyták az elsőfokú határozatot. Bulgária 1992. szeptember 17-én ismerte el az egyéni panaszjogot.

²⁵⁰ *Ibid.* „a) Amikor a Bizottság időbeli hatályt érintő joghatósága a másodfokú eljárás folyamán kezdődik, vizsgálhatja ezt az eljárást, de az elsőfokút nem. b) Amikor egy ítéletet az Egyezmény adott állammal szembeni hatályba lépését követően hoznak meg, a Bizottság jogosult meggyőződni arról, hogy az ítélettel lezárt eljárás megfelelt az Egyezményben foglaltaknak” „... mivel a bíróság előtti eljárást a végső döntés zárja le, amely magába foglal minden esetlegesen elkövetett hibát.” (ld. 94. old.)

A Bizottság tehát bizonyos esetekben elválthatónak tekinti az alapeljárások egyes szakaszait, és így lehetővé teszi a vizsgálatnak kizárólag a későbbi szakaszra történő kiterjesztését.

Az esetek egy részében felmerült annak a megítélése, miszerint a tagállami nyilatkozatban szereplő időpontot megelőzően hozott ítélet és az azt megelőző eljárás hogyan minősül, ha az ítéletet a panaszossal csak később, a konkrét időpontot követően közölték. Erre példa az *Özgüden és Tuğsavul c. Törökország* ügy,²⁵¹ amely során a Bizottság értékelhetőnek ítélte meg az Egyezmény szempontjából azt a bírósági ítéletet, amelyet a kötelező joghatóságát elismerő nyilatkozat megtevéle előtt hoztak, de csak azt követően közölték a panaszossal és a megítélésük is csak ezután történt.²⁵²

Egy Lengyelországgal szemben indított ügyben²⁵³ *C. J., J. J. és E. J. c. Lengyelország* – a Bizottság vizsgálhatóak minősítette azokat a panaszokat is, amelyek olyan iskolai értékelésre vonatkoztak, melyeket csak az egyéni panaszjog állam általi elismerését követően adtak ki.²⁵⁴

Mint látható tehát, a joggyakorlat értékelhetőnek ismerte el az olyan ítéleteket és egyéb aktusokat, amelyek ugyan a tagállami nyilatkozatban szereplő konkrét időpontot megelőzően kerültek meghozatalra, azonban a panaszosok csak később, ezen időpontot követően szereztek róla tudomást. Ebben a tekintetben tehát a Bizottság az egyént nem kívánta megfosztani attól a lehetőségétől, hogy a döntés elkövetési közlése ellenőrző jogorvoslati jogával élhessen.

²⁵¹ *Özgüden és Tuğsavul c. Törökország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 17926/91, 1993. június 28., D. R. 75, 167. old. A panaszosok az 1967-es katonai puccs után elhagyták Törökországot, ahol akkor már büntetőeljárás indult ellenük. Belgiumban kaptak menekült státust, azonban az 1974-es politikai amnesztiát követően 1977-ben megfosztották őket státusuktól. Ekkor érvényes útlevelet és újságírói igazolványt kaptak, azonban 1980 szeptemberében, egy újabb katonai puccsot követően büntetőeljárás indult ellenük. 1982. május 7-én az ügyész megállapította, hogy külföldön tartózkodásuk miatt nem folytatható le ellenük az eljárás. Ezt követően felszólították őket a hazatérésre, és miután ennek nem utaltak eleget, megfosztották őket állampolgárságuktól és vagyonukat elkobozták. A török miniszterelnököt 1988. március 4-i belgiumi látogatásakor a panaszosok, mint újságírók, a török emberi jogi helyzetről kérdezték. Az 1982-es állampolgárságtól megfosztó és vagyonekbezási határozatot csak ekkor közölték a panaszosokkal, mire ők kérelemmel fordultak az Államtanáchoz a hatályon kívül helyezés érdekében. A kérelmet elutasították, de 1992. február 9-én törvénytervezetet fogadtak el 209 személy állampolgárságának visszaállításáról, amely 1992. június 4-én törvényerőre emelkedett.

²⁵² *Ibid.* „Azok a panaszok, amelyek az egyéni panaszjogot elismerő nyilatkozat hatályba lépése előtt meghozott, de csak azt követően közölték és bíróság előtt megítélésre vonatkoznak, a Bizottság kompetenciájába tartoznak.” A Bizottság ezt a következőkkel indokolta: „Mégis, a Bizottság rámutat, hogy a panaszosok kérelme az állampolgárságtól megfosztó rendelkezés és annak hatásai ellen irányulnak. Bár azt 1983-ban hozták meg, csak 1988. május 26-án, a brüsszeli török konzulon keresztül közölték. A panaszosok által megindított eljárás az Államtanács 1990. június 12-én hozott ítéletével ért véget. Ezek az események 1987. január 28. után, a török kormány által az Egyezmény 25. cikkére utalásában tett nyilatkozatot követően történtek. Mindezen túlmenően, a panaszosok külföldiek státusával rendelkeztek Törökországban legalább 1992. június 4-ig, a török állampolgárságuk visszaállításáig.”

²⁵³ *C. J., J. J. és E. J. c. Lengyelország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 23380/94, 1996. január 16., D. R. 84-A, 46. old. A panaszosok, akiket édesanyjuk képviselt az eljárás során, nem vettek részt az iskolai hittan-
oktatáson. Ennek kapcsán felmerült a kérdés, hogy a hittan-
oktatás összefügg-e a vallási alapú diszkrimináció
tárhalmával.

²⁵⁴ *Ibid.*, 52. old. „A Bizottság jogosult vizsgálni a panaszokat annyiban, amennyiben azok az iskolai értékelésekkel kapcsolatosak.” „Hiányzik azonban a joghatósága *ratione temporis* 1993. április 30. előtti eseményekkel kapcsolatos panaszok vizsgálatára.” „[Az értékelések] hosszú távú hatásai érződnek és érződni fognak ezután az időpont után, tehát a Bizottság rendelkezésével a *ratione temporis* joghatósággal az eset kivizsgálására.”

3.2.2.6. Egyéb, a nyilatkozattétellel kapcsolatos kérdések

Az egyik Bizottság előtti folyó eljárásban felmerült a ratifikáció és a nyilatkozattétel idejének egymással kapcsolatos megítélése. Ennek az esetnek, a *Litwa c. Lengyelország* ügynek,²⁵⁵ a tárgya egy állítólagosan az I. Jegyzőkönyvbe ütköző esemény volt, amely 1994. május 5-én történt, jóval az 1993. május 1-jei lengyel nyilatkozattétel után. A lengyel kormány azonban elmulasztott arra hivatkozni, hogy Lengyelország tekintetében csak 1994. október 10-én lépett életbe az I. Jegyzőkönyv.²⁵⁶ A Bizottság határozatában kimondta, hogy a joghatósága nem terjed ki olyan tények vizsgálatára, amelyek az állami nyilatkozat után, de az érintett Jegyzőkönyv hatályba lépése előtt történtek,²⁵⁷ tehát természetesen a ratifikációnak tulajdonít elsőbbséget a nyilatkozattétel ellenében.

Szlovákiának Csehszlovákia tekintetében történt államutódlása merült fel problémaként az Egyezmény kapcsán. A *Brezny c. Szlovákia* ügyben²⁵⁸ érdekes döntés született, amikor a Bizottság annak ellenére felülvizsgálhatónak ítélte meg az ügyet, hogy a nem-bíróági igazságtételtől szóló törvény csak 1991. szeptember 30-ig, az Egyezmény Csehszlovákiával szembeni hatályba lépését megelőzően engedte az elkobzott vagyont visszaszolgáltatását. A panasz vizsgálata megtörtént, annak ellenére, hogy a kívánt vagyoni jogok visszaállítására indult eljárás a panaszos tekintetében 1992. november 30-

²⁵⁵ *Litwa c. Lengyelország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 26629/95, 1997. szeptember 15., D.R. 90-A, 13. old. A panaszos 1994. május 5-én a krakkói postára ment, ahol üresen találta a postafiókját. Ezek után a történet szupplói eltérően adták elő az eseményeket. Az biztos, hogy a rendőrség ezt követően az egyik kórház detoxikációs osztályára szállította be, ahol 6,5 óráig benntartották. A panaszos ezt követően büntetőeljárás megindítását kérte a rendőrök ellen az ügyességen, arra hivatkozva, hogy fizikailag bántalmazták, és egyébként nem megfelelő magatartást tanúsítottak vele szemben. Ezen kívül lopás miatt is feljelentést tett.

²⁵⁶ *Ibid.* „A Kormány kijelenti, hogy nincs észrevétele a Bizottság időbeli joghatóságára vonatkozóan, mivel a panaszos sérelmei 1993. április 30-át követő tényekre, döntésekre és eseményekre vonatkoznak. Igaz, hogy Lengyelország elismerte a Bizottság joghatóságát bármilyen 1993. április 30-át követő tényre, döntésre, vagy eseményre vonatkozóan.”

²⁵⁷ *Ibid.* „A Bizottság azonban észrevételezi, hogy a panaszos által sérelmezett ezen tények 1994. május 5-én következtek be, tehát 1994. október 10. – az I. Jegyzőkönyv Lengyelországgal szembeni hatályba lépése – előtt. A nemzetközi jog általánosan elfogadott szabályaival összhangban a Jegyzőkönyv minden tagállammal szemben csak olyan tényekre vonatkozik, amelyek az azzal a tagállammal szembeni hatályba lépése után következtek be.” „A Bizottság nem kompetens olyan tények vizsgálatára, amelyek az állam egyéni panaszát elismerő nyilatkozatának hatályba lépése után, de a Jegyzőkönyv állammal szembeni életbe lépése előtt történtek.”

²⁵⁸ *Brezny c. Szlovákia*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 23131/93, 1996. március 4., D. R. 85-A, 65. old. A panaszosok egyikét 1973-ban 22 hónap szabadságvesztésre és teljes vagyonelkobzásra ítélték az ország elhagyása miatt. A másik panaszossal szemben 1949-ben felfüggesztették a hazaárulás miatt indult büntetőeljárást azzal, hogy tartózkodási helye ismeretlen, majd 1956-ban bírósági ítélettel elrendelték a vagyonelkobzást. A bírósági igazságtételtől szóló törvény kapcsán 1990. szeptember 18-án az első panaszos ítéletét ex tunc hatállyal érvénytelenítették, majd 1990. december 14-én a második panaszos ellen folytatták az eljárást, de végül azt is felfüggesztették. 1991. augusztus 26-án a nem-bíróági rehabilitációról szóló törvény alapján a panaszosok kérték vagyonuk visszaadását. A bíróság 1992. április 21-én elutasította a követelést arra hivatkozva, hogy nem felel meg a törvény előírásainak, majd később a fellebbezés is elutasításra került. Csehszlovákia 1992. december 31-én felbomlott. Szlovákia 1991. január 1-től az Egyezményt kötelezőnek ismerte el magára nézve, és egyben kifejezte reményét, hogy az Európa Tanács tagjává válhat. 1993. június 30-án Szlovákia az Egyezmény tagjává vált 1993. január 1-i hatállyal.

án zárult le, amely határozatot 1993. március 12-én, a független szlovák állam megalakulása után közzölték az érintettekkel.²⁵⁹

Mint az említett esetek is mutatják, a tagállam nyilatkozatának nemcsak az időpontja, hanem a tartalma is meghatározó az ellene benyújtott panaszok megítélése során. Ha ugyanis a tagállam a nyilatkozatához olyan fenntartást fűz, miszerint csak egy meghatározott időpont utáni események tekintetében ismeri el a Bizottság, illetve a Bíróság joghatóságát, a konkrét időpont előtti jogsértések tekintetében nem marasztalható el. Ez azonban nem jelenti azt, hogy folyamatosan fennálló jogsértések, illetve eljárási szabályok megsértése tekintetében a Bizottság és a Bíróság ne az lenne figyelemmel a nyilatkozási időpontot megelőző eseményekre, - amennyiben azok az ügy megítélése szempontjából lényegesek - illetve az eljárásnak a nyilatkozat időpontjában való állapotára, és ez utóbbi esetben is természetesen tudomást szerez az azt megelőző tényekről.

Összegzésként...

Az időbeli hatály megítélése az Emberi Jogok Európai Egyezménye kapcsán igen összetett. A bemutatott ezzel kapcsolatos joggyakorlat alapján azonban több következtetés is levonható.

Való igaz, hogy sem a Bíróság, sem a Bizottság nem marasztalhat el egy államot sem az Egyezmény általa történt ratifikációját, illetve - ha ől ezzel a lehetőséggel - az egyéni panaszjog elismerését tartalmazó nyilatkozatában korlátozó időpontként megjelölt dátumot megelőzően történt jogsértésekért.

Mindkét intézmény szem előtt tartja azonban, hogy a tagállamok az Egyezmény megerősítésével vállalták, hogy a fennálló jogsértéseket megszüntetik, és mindent megtesznek azért, hogy az Egyezményben foglalt jogok a továbbiakban ne sérüljenek.

Annak ellenére, hogy a tagállamok nem marasztalhatók el a ratifikációt, illetve a nyilatkozatban szereplő konkrét időpontot megelőző tényekre, eseményekre vonatkozóan, mindkét intézmény rekonstruálja bizonyos esetekben az azt megelőző körülményeket annak érdekében, hogy teljes képet kapjon az állítólagos jogsérelmről. Közvetetten tehát valóban értékelésre kerülnek a ratifikáció időpontját, illetve a 25. vagy 46. cikk szerinti nyilatkozatban szereplő időpontot megelőző tények, események.

Az esetek egyik csoportja, a folyamatosan fennálló sérelmek helyzetek kapcsán mind a Bizottság, mind a Bíróság vizsgálja a korábbi eseményeket, feltéve, hogy az Egyezményben lefektetett valamely jog olyan folyamatos megsértéséről van szó, amely a tagállami ratifikációt, illetve nyilatkozási időpontot megelőzően kezdődött, de azt követően ért véget.

²⁵⁹ „Igaz, hogy a nem-bírósági igazságtételről szóló... törvény, amely 1991. április 1-én lépett hatályba, csak 1991. szeptember 30-át megelőzően - tehát az Egyezmény Csehszlovákiával szembeni hatályba lépése előtt - engedi az elkövetett vagyoni visszaadását, a Bizottság jogosult a panasz vizsgálatára, mivel a vagyoni jogok helyreállítása érdekében a panaszosok által indított eljárást egy 1992. november 30-i határozat zárta le, amelyet 1993. március 12-én közzöltek.” *Ibid.*

Az egyes tagállami intézmények előtt lefolytatott eljárások indokolatlan elhúzódnásának vizsgálata kapcsán mindkét intézmény méltánytalannak tartotta volna a panaszosra nézve, és indokolatlan előnyt biztosítana a tagállamnak, ha csak a ratifikációt, illetve a nyilatkozatbeli konkrét időpontot követően venné figyelembe az eljárással töltött időt. Ebben a tekintetben tehát kialakult az a gyakorlat, miszerint a Bíróság és a Bizottság is figyelembe veszi az adott ügynek a fenti időpontban való állását.

Az egyes eljárási szabálysértések kapcsán a gyakorlat eltérő eredményeket mutat aszerint, hogy a ratifikáció, illetve a nyilatkozatbeli konkrét időpont előtti események mennyire vannak szoros kapcsolatban az eljárás kiemelésével. Szoros kapcsolat esetén²⁶⁰ (ld. X. c. Portugália ügy) lehetséges a megelőző események felülvizsgálata, ennek hiányában azonban az intézmények kizárólag az azt követő körülményeket bírálták el.

Az alapeljárás egészének vizsgálata akkor sem kizárt, ha csak az ítélőhatalom történt a tagállami nyilatkozattételt követően.²⁶¹ A gyakorlatban bizonyos esetekben az alapeljárás részekre osztható, és lehetséges kizárólag a későbbi szakasz vizsgálata is, ha a körülmények ezt indokolják.²⁶²

Előfordult az is, hogy a panasz alapjául szolgáló döntést a nyilatkozási időpontot megelőzően hozták, azonban csak ezt követően közölték a panaszossal.²⁶³ Ebben az esetben a Bizottság úgy ítélte meg, hogy indokolatlan hátrányt jelentene a panaszosra nézve, ha emiatt nem élhetne jogorvoslati jogával, és vizsgálta az eset körülményeit.

Külön kell tehát választani a Bizottság és a Bíróság általi jogalkalmazás során alkalmazott vizsgálati módszert, és a tényleges kompetenciájukat az államok elmarasztalását illetően, hiszen míg az előbbi esetben felmerül a visszamenőleges tényfeltárás lehetősége, az utóbbi kapcsán semmiképp sem beszélhetünk visszaható hatályról.

Az Egyezményvel kapcsolatos *ratione temporis* joghatóságra vonatkozó joggyakorlat nagyon széles körű, az Egyezmény egyes tagállamokkal szembeni konkrét esetekben való alkalmazását szűkíti le, vagy kivételesen, ahogy láthattuk, bővíti ki. A nyugat-európai államok némelyike esetében (Görögország, Spanyolország, Portugália) a *ratione temporis* joghatóság problémája összefüggésbe került a rendszerváltás kérdéskörével is. A probléma, ahogy az a következő fejezet alapján látható lesz, a közép- és kelet-európai államokban bekövetkezett politikai változások után is megjelent, és számos esetben gazdagította a joggyakorlatot ebben a tekintetben. A *ratione temporis* joghatóság múltbeli és jövőbeli szabályrendszere is logikában a közép- és kelet-európai államok kapcsán érvelhető, hiszen a II. Jegyzőkönyv vízvonalatóként határozza el az azt követően csatlakozott államokra érvényesülő egyszerűsített rendszert, és az azt megelőzően taggá vált államok esetében vizsgálandó ratifikációs és nyilatkozási időpontokra lekövetelt.

²⁶⁰ Id. X. c. Portugália, loc. cit., 204. old.

²⁶¹ Id. *Mitap és Mühlhögge c. Törökország*, loc. cit., 169. old.

²⁶² Id. *Stamoulakatos c. Görögország*, loc. cit., 144. old.; és *Stoitchkov és Shindrov c. Bulgária*, loc. cit., 85. old.

²⁶³ Id. *Öngüden és Yagavul c. Törökország*, loc. cit., 167. old.; és *C.J., J.J. és E.J. c. Lengyelország*, loc. cit., 46. old.

összetettebb kritériumokat. A közép- kelet-európai államok csatlakozása azonban számos más területen is gazdagította, módosította a joggyakorlatot, és az eredmények értékelése fontos tanulságokkal szolgálhat a jövő elgondolásaira nézve.

III. Fejezet
A közép- és kelet-európai államok joggyakorlatának
tanulságai

A közép- és kelet-európai államokban végbement rendszerváltás a jogi koncepciók radikális megváltozását is eredményezte, illetve feltételezte. A szocialista jogfelfogástól, amelynek középpontjában az egyént háttérbe szorítva a közösség áll, gyökeres változtatással lehet csak eljutni a demokratikus államfelfogásig, amelyben az egyén fontos szerepet kap. Mindez természetesen nehéz feladat, és bizonyos esetekben a szemléletváltás a mai napig várat magára, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a közép- és kelet-európai államok egy részében negyvenévi, más esetekben viszont hetven éves múltat jelent. Egyes államokban ráadásul a szocialista államrend térnyerése előtt sem volt mód a demokratikus berendezkedés kialakítására, amely azt jelenti, hogy ezekben az államokban teljes mértékben csak „mintaátvételtől” beszélhetünk, és a történelemben az egyes demokratikus intézményeknek a csfáját sem találjuk.

Ugyanakkor a hirtelen rájuk zúdult szabadság sok tekintetben a ló másik oldalára taszította a társadalmakat. A legnagyobb kihívás tehát az emberi jogok terén is az arany középut, a jogok, és az azok ellentételezéseként meglévő kötelezettségek összhangjának megtalálása.

Mindehhez hosszú tanulási folyamat szükséges, amelynek része lehet a demokratikus államfelfogás kritériumainak elemzése, és a jogrendszer ezzel való összhangjának biztosítása. Az Emberi Jogok Európai Egyezményének joggyakorlata nagy segítséget nyújt ehhez, hiszen rámutat az állami jogrendszerek lehetséges hibáira. Különösen sokat tanulhatunk a közép- és kelet-európai államok kapcsán kialakult ítélkezési gyakorlatból, amely a hasonló problémákkal küzdő államok viszonylatában hatékony segítséget adhat az érzékeny pontok azonnali felismerésére, és a jogrendszer megfelelő harmonizációjára.

Nem lehet azonban szó nélkül említeni a szocialista múlt mellett, amely sok mai problémának a gyökere, és amelynek megértése nélkül az emberi jog védelme területén is jóval nehezebb lehet a rendszerváltás.

Bár a szocialista rendszer felbomlását a berlini fal ledöntésétől szokás datálni, valójában a 80-as évek lengyelországi Szolidaritás-mozgalma, a Szovjetunió belüli végrehajtott enyhébb ideológiai reformok,²⁶⁴ és az egyre növekvő gazdasági krízishelyzet²⁶⁵ mind hozzájárult a Közép- és Kelet-Európában lezajlott rendszerváltozáshoz. Az, hogy az államok zömében békésen zajlott le az irányváltás folyamata, azt bizonyítja, hogy valóban megérezték az akarat ezekben a társadalmakban a demokratikus átalakulásra. A közép- és kelet-európai államok hamar kifejezték szándékukat a nyugat-európai államokat tömörítő nemzetközi szervezetekhez való csatlakozásra, amelyet csak még inkább erősített a Varsói Szerződés felbomlása, illetve a Szovjetunió belüli érzékelt gazdasági és politikai instabilitás.²⁶⁶

²⁶⁴ A glasznoszty és a peresztrojka gondolata valójában a béke és biztonság eléréséhez szükséges, az ideológiai, politikai és gazdasági különbségek fenntartása mellett együttműködési készséget takarták. I.á. *KISSINGER, Henry : Diplomácia, Panem-Grafo, Budapest, 1998, 789. old.* és *HUBER, Denis : Une décennie pour l'Histoire - Le Conseil de l'Europe 1989-1999, Európa Tanács, 1999 szeptember, 5. old.*

²⁶⁵ I.á. *KEGLEY JR., Charles W. - WITTKOPF, Eugene R. : World Politics, Trend and Transformation, 4. kiadás, St. Martin's Press, Inc., New York, 1993, 253-254. old.*

²⁶⁶ A nemzetközi ellenőrzési mechanizmusok korábbi teljes elutasítását követően a rendszerváltozás ebben a tekintetben is változást hozott. L.á. *LAMM, Vanda : Quatre nouvelles déclarations d'acceptation de la jurisprudence obligatoire de la CIJ émanant d'Etats d'Europe Centrale (Bulgarie, Estonie, Hongrie, Pologne), in : Revue générale de Droit international public, 1996*

A biztonsági tényezőkön túl azonban a demokratikus jogállamiság kiépítésének és az emberi jogok védelmének igénye is felértékelődött. Bár egy második európai regionális emberi jogvédelmi rendszer kiépítése már a hetvenes években felmerült, nem jutott túl a tárgyalások menetén, és soha nem került sor hivatalos deklarációra ezen a téren. Ugyanakkor egyértelműen megállapíthatóak ennek a törekvésnek az alapvető okai: egyrészt a térség államai javítani kívánták az emberi jogvédelemmel kapcsolatos megítélésüket, másrészt egyensúlyi helyzetet kívántak felállítani a nyugat-európai rendszerrel szemben.²⁶⁷

A demokratikus átalakulás folyamata és az emberi jogok védelmének kérdésében az első lépést az Európa Tanács tette meg, amely 1989-től – a különleges meghívóli státusz kialakításával²⁶⁸ – aktívan részt vett a térség államainak ezirányú "képzésében".²⁶⁹ Az Európa Tanács figyelmének kelet felé irányulásával egyidőben 1990-től a demokratikus átalakulást segítő programokat dolgozott ki, amelyek keretében a leendő tagállamok megismerkedhettek a szervezet *acquis*-jával.²⁷⁰ Az Európa Tanács taggá válásának kérdése nagy vitát eredményezett a közép- és kelet-európai államok integrációjának kapcsán, hiszen többen aggodalmukat fejezték ki a térség egyes államainak felkészületlensége, illetve a Szervezet, és különösen az Egyezmény által védett jogok devalválódásának veszélye láttán. Ugyanakkor az Európa Tanács láthatóan arra törekedett, hogy a térség államait elsősorban a tagsággal járó kötelezettségeken keresztül készítse a Szervezet céljainak megfelelő magatartásra. Emellett hamar megjelent az a tudományos életben is felvetett szempont, mely szerint a taggá válás feltételeként az európaiságnak nem a földrajzi, hanem a kultúrára vonatkozó jelentőséget kellene alkalmazni.²⁷¹

Fontos megemlíteni, hogy az egyes államok között nagy eltérések mutatkoztak: mutatkoznak a demokratikus átalakulás és az emberi jogok biztosítása terén, hiszen azokban a közép-európai államokban, amelyekben a második világháború előtt már létezett a demokratikus államiság gondolata, sokkal hamarabb tudtak alkalmazkodni a szervezet által előírt követelményeknek. Ugyanakkor Magyarországi taggá válását követően a szervezet enyhített a csatlakozási kritériumokon,²⁷² melynek célja természetesen az volt, hogy az államokra a szervezeten belül immár nagyobb nyomást gyakorolhasson a jogharmonizáció tekintetében.²⁷³ Ebben azonban nagy szerepe volt

²⁶⁷ Ld. KĘDZIA, Zdzisław: *An East-European Perspective...*, In: All-European Human Rights Yearbook, ed.: Kędzia, Zdzisław, N. P. Engel Verlag, 1991, 167. old.

²⁶⁸ Ld. BLOED, Arie: *Eastern Europe and the Council of Europe: Membership or Association?* In: All-European Human Rights Yearbook, ed.: Kędzia, Zdzisław, N. P. Engel Verlag, 1991, 51-52. old.

²⁶⁹ Ld. GUTHRIE, Robin: *Europe – What Europe? The Future in the Conscience of Europe*, ed.: Coleman, John, Council of Europe Publishing, 1999.

²⁷⁰ J. d. *La coopération intergouvernementale au sein du Conseil de l'Europe: Objectifs 92*, Les éditions du Conseil de l'Europe, 1992, 10. old.

²⁷¹ Ld. KOVÁCS, Péter: *The Council of Europe and the Eastern European Countries*, In: All-European Human Rights Yearbook, ed.: Kędzia, Zdzisław, N. P. Engel Verlag, 1991, 177. old., és DECAUX, Emmanuel: *Les pays d'Europe centrale et orientale et l'idéologie des droits de l'homme. De la CSCE à l'adhésion au Conseil de l'Europe*, In: *Quelle Europe pour les Droits de l'Homme?* ed.: Tavernier, Paul, Bruylant, Brüssel, 1996, 344-345. old.

²⁷² Különösen nagy vita övezte Oroszország csatlakozását, sőt, a csatlakozásául kövülő szisztematikus jogsértések tekintetében is felvetődött, hogy a jogsértések talán szorosabban az orosz jogrendszerben és a gyakorlatban gyökereznek. Ld. BOWRING, Bill: *Russia's Accession to the Council of Europe and Human Rights: Compliance or Cross-Purposes?* In: *European Human Rights Law Review*, 1997, No. 6, 629. old.

²⁷³ Ld. TARSCHYS, Daniel: *Fél évszázad egy szervezet történetében*, In: *Gazdag, Ferenc – Kovács, Péter: Európa Tanács – Tanulmányok és dokumentumok*, Budapest, 1999, 21. old. és PINTO, Diana: *Accompagner les mutations de l'Europe centrale et orientale*, In: *Les enjeux de la Grande Europe – Le*

annak a nyomásnak is, amely az Európa Tanács és az Európai Közösségek közötti versengés nyomán alakult ki. A közép- és kelet-európai államok befogadása egyben az Európa Tanács egyik lehetőség volt a megújulásra, amelyhez azonban az államok egy csoportjának csatlakozásával a „menyiségi szempont” győzött a minőség felett.²⁷⁴

Az Európa Tanácsnak a többi regionális szervezettel ellentétben nem volt szüksége céljainak, illetve filozófiájának újrafogalmazására a közép- és kelet-európai államok csatlakozása tekintetében.²⁷⁵ A taggá válás egyik jól ismert feltétele az emberi jogoknak és alapvető szabadságoknak a tagállam joghatósága alá tartozó minden egyén részére történő biztosítása.²⁷⁶ A közép- és kelet-európai bővítéssel pedig előfeltétellé vált az Európai Emberi Jogi Egyezmény ratifikációja is.²⁷⁷ A 11. Jegyzőkönyvet követő reform emellett kötelezővé tette az egyéni panaszjog és a Bíróság joghatóságának elismerését is, amely a korábbi főcímek egy részét sikeresen hártotta el.²⁷⁸

A régió államainak gazdasági és társadalmi szempontból nehéz helyzete az emberi jogok, különösen az állam részéről aktív szerepvállalást feltételező gazdasági és szociális jogok terén ellentétben áll az alapjogok körének bővítésével.²⁷⁹ Emellett ezeknek a jogoknak az érvényesítése az új liberális nézettel, és a korábbi államberendezkedés eltávolításával is szemben áll.²⁸⁰ Vitathatatlan ugyanakkor – az egyes regionális szervezetek által előírt kritériumokon túl – az Egyezmény szerepe a demokratikus átalakulás folyamataira nézve, amely az utóbbi időben egyre több a térség államainak aktuális problémáit tükröző kérdésre ad választ, és egyértelmű gyakorlati mintákat helyez az államok elé, amelyek segítséget nyújtanak a tényleges előrelépéshez.

Conseil de l'Europe et la sécurité démocratique, la Nuée Bleue/Éditions du Conseil de l'Europe, 1996, 53. old.

²⁷⁴ Ld. KARDOS, Gábor : *A Hungarian View on the All-European Protection of Human Rights*, In : All-European Human Rights Yearbook, ed.: Kędzia, Zdzisław, N. P. Engel Verlag, 1991, 155. old.

²⁷⁵ Ibid.

²⁷⁶ Ld. *La coopération intergouvernementale au sein du Conseil de l'Europe ; Objectifs 92*, op. cit., 13. old.

²⁷⁷ Ld. HUBER, Denis : *Une décennie pour l'Histoire – Le Conseil de l'Europe 1989-1999*, op. cit., 42. old.

²⁷⁸ Ld. BENEDEK, Wolfgang : *Domestic Policy Function and New Challenges of an All-European System of Human Rights*, In : All-European Human Rights Yearbook, ed.: Kędzia, Zdzisław, N. P. Engel Verlag, 1991, 26-27. old.

²⁷⁹ Ld. KOVÁCS, Péter : *Le retour des mythes aux réalités – Le passé et le présent des droits économiques, sociaux et culturels dans les pays de l'Europe centrale et orientale*, op. cit., 284. old.

²⁸⁰ Ld. LEUPRECHT, Peter : *The Contribution of the Council of Europe to an All-European System of Human Rights Protection*, In : All-European Human Rights Yearbook, ed.: Kędzia, Zdzisław, N. P. Engel Verlag, 1991, 181. old.

1. Az anyagi jogok helyzete Közép- és Kelet-Európában

A közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos ítéletek számos esetben az anyagi jogokkal vannak kapcsolatban, és egyben a politikai és társadalmi átalakulások nehézségeit mutatják. A szocialista alkotmányok ugyan deklarálják az emberi jogokat, ez azonban csak a leginkább esetben jelentett tényleges védelmet. A Bíróság joggyakorlatában szereplő ügyek egy része arra a nehézségre mutat rá, hogyan is lehet a korábban már deklarált jognak konkrét érvényt szerezni.

A közép- és kelet-európai ügyek körében találunk bőven példákat a polgári és politikai jogok, vagy akár a gazdasági jogok köréből. Az esetek egy része különösen lényeges az elemzés szempontjából, hiszen egyértelműen a szocialista múltta vonatkozó elemeket fedezhetünk fel bennük. A belső jogszabályoknak, vagy szabályozási mechanizmusoknak az Egyezmény rendelkezéseibe tükröződése számos esetben tanulópéldát ad a térség más államai részére is, különösen, ahol az Egyezmény ratifikációját megelőzően nem került sor a jogrendszer alapos átvilágítására. Az anyagi jogok szempontjából az Egyezményben foglalt jogok sérelmét nem cikkek szerint, hanem relevanciájuk alapján, témakörök szerint elemzem, foglalkozva az élethez és testi épséghez fűződő jog, a magánélet, családi élet és a kapcsolattartás jogának, a véleménynyilvánítási szabadság és a tulajdonjog problémáival csak úgy, mint az összefoglaló témakörként jelentkező kisebbségi jogok egyes vetületeivel.

1.1. Az élet és testi épség védelme Közép- és Kelet-Európában

Életünk és testi épségünk védelme mindannyiunk legfontosabb értéke. Ezek az értékek jelentik az emberi jogok védelmének alappilléreit, melyek egyben a többi alapjog védelmének *conditio sine qua non*-ját is képezik. Mindkét alapjog fontos részét képezi a nemzetközi emberi jogi dokumentumoknak, így az Emberi Jogok Európai Egyezményének is.

Mindkét jogot tekintve jelentős joggyakorlat alakult ki az Emberi Jogok Európai Bíróságának működése során. Kérdés, hogy a közép- és kelet-európai államok csatlakozását követően mennyiben módosult ez a joggyakorlat, illetve a térség államainak fél évszázados, vagy annál is hosszabb szocialista múltja mennyiben adott lehetőséget a Bíróságnak új körülmények megvizsgálására. Vitathatatlan, hogy a térség államai mögött hagyott totalitárius államberendezkedés jelentősen hozzájárult az élethez és a testi épséghez való jog leértékelődéséhez. Az értekezés célja tehát annak bemutatása, hogy mennyiben hatnak napjainkra a korábbi évtizedek boidogzódásai, és melyek azok a jelenségek, amelyek nemcsak jogszabályi, hanem jelentős társadalmi, szemléletbeli változást tesznek szükségessé.

1.1.1. Az élethez való jog egyes kérdései

Az élethez való joggal az Emberi Jogok Európai Egyezményének 2. cikke foglalkozik, mely kimondja, hogy

« 1. A törvény védi mindenkinek az élethez való jogát. Senkit nem lehet életétől szándékosan megfosztani... »

Az Egyezmény tehát az államokra jelentős kötelezettséget hárít, mely elsősorban tartózkodást jelent az élet szándékos kioltásától, ezen túlmenően azonban az élet védelméhez szükséges lépések megtételét is megköveteli.²⁸¹ Ugyanakkor bizonyos kivételek enyhítik ezt a szabályt:

- (1) « ... ha ez halálbüntetést kiszabó bírói ítélet végrehajtása útján történik » (2. cikk 1. bekezdés)
- (2) « ... személyek erőszakkal szembeni védelme érdekében » (2. cikk 2. bekezdés a) pont)
- (3) « ... törvényes letartóztatás foganatosítása vagy a törvényesen fogva tartott személy szökésének megakadályozása érdekében » (2. cikk 2. bekezdés b) pont)

²⁸¹ Ld. *RENUCCI, Jean-François* : Droit européen des droits de l'Homme, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, E.J.A., 1999, 59. old.

- (4) « ... zavarás vagy felkelés elfojtása céljából törvényesen tett intézkedés esetén » (2. cikk 2. bekezdés c) pont)
- (5) « ... a jogszerű háborús cselekmények következtében okozott halálesetek »

körében derogációt enged a 2. cikk alól háború vagy a nemzet létét fenyegető más rendkívüli állapot esetén a 15. cikk 1. bekezdés alapján.

Míndamelltek azok a kivételek csak imperatív szükség esetén, a kifejtett arányos voltának figyelembe vételével alkalmazhatók. A kivételek körén túl az állam pedig felelős marad az élethez való jog védelmének biztosításáért.

A Bíróság a 2. cikket az Egyezmény egyik legfontosabb részének, és egyben az emberi jogok egyik legkiemelkedőbb jelentőségű szabályának tekinti, melynek köszönhetően az élet kioltásával kapcsolatos panaszokat a legszigorúbb körülményekkel vizsgálja meg.²⁸²

A közép- és kelet-európai ügyek körében a *Velikova c. Bulgária* ügyben²⁸³ hozott ítéletben a Bíróság ebben a kérdéskörben feszeget jónéhány problémát. A panaszos a 2. cikk megsértésére hivatkozva fordult az Egyezmény szerveire, kifejtve, hogy az áldozat (a panaszos élettársa) a rendőrség által szándékosan okozott sérülésekbe halt bele, a sérülései ellenőrc nem kapott orvosi segítséget a fogvatartása alatt, illetve a halála körülményeinek felderítése sem volt megfelelő. Kijelentette, hogy Tsoncsev jó egészségi állapotban volt, és enyhe itassága nem érintette ezt az állapotát. A Kormány elmulasztott megfelelő magyarázattal szolgálni a történelekről, és az eljáró rendőrökkel szemben sem érvényesítette a felelősségi szabályokat.²⁸⁴

²⁸² Erről a Bíróság joggyakorlata is tanúskodik, ld. *Çakici c. Törökország*, ítélet, 1999. július 18., §. 86. Továbbá lásd *GRAD, Anbrás: Kézikönyv ...*, op. cit., 68. old.

²⁸³ Ld. *Velikova c. Bulgária*, ítélet, 2000. május 18. (A továbbiakban a bolgár círelt ábcé átírásának különbségei miatt az ügyek megnevezésekor a magyar kiejtsé követő változatot adom meg.) Az ügy egy lopásért való letartóztatásából nőtt ki, melyet követően az ügy körülményeinek rekonstruálása a jelentősen eltérő tanvallomások miatt megnehezült. A rendőrség álláspontja szerint (melyet a többiek tagadnak) a letartóztatott Tsoncsev nevű férfi (a panaszos élettársa) részeg volt, amikor a rendőrcsoporthoz kísérték. Ott azonnal cellába zárták arra hivatkozva, hogy túl sok alkoholt fogyasztott ahhoz, hogy kihallgassák. Az áldozat rosszul érezte magát, mire a rendőrök kihívták a mentőket. A mentős közölte, hogy a beteg állapota miatt a vizsgálat nem hajtható végre. Néhány órával később újra ki kellett hívni a mentőket, de Tsoncsev ekkorra már halott volt. Az orvosi jelentés bizonyos sérüléseket és véráramlásokat állapított meg a testen, mely sérülések egy része 10 cm hosszú és 1,5-2 cm széles, illetve 40 és 18 cm-esek voltak. Következtetésben a jelentés tartalmazta, hogy a halál oka a vérvesztés, melyet a kemény, hosszú és keskeny lárgyak okoztak. Az ügyben kezdeményezett vizsgálat fontos részleteket hagyott figyelmen kívül, melyek később megnehezítette az események tisztázását. (Nem terjedt ki a vizsgálat a sérülések keletkezésének idejére, a halál beálltának időpontjára, stb.) Az ügyészség hat hónap után felfüggesztette a büntetőeljárást arra hivatkozva, hogy nem állapítható meg, ki és hol verte meg az áldozatot. A Főügyészség később újra elrendelte az eljárás lefolytatását, jelezve a korábbi vizsgálat hiányosságait, és előírva jónéhány tényt, mely tisztázásra várt. A Bíróság ítélethozatalakor ez az eljárás még nem zárult le.

²⁸⁴ A bolgár kormány érdekes perátdó kifogást terjesztett elő. A panasz érvénytelenségének megállapítását kérte arra hivatkozva, hogy a panaszos által jogi képviselővel megbízott jegyző által benyújtott nyilatkozat a panaszos ujjlenyomatát tartalmazta, illetve a jegyző azon nyilatkozatát, hogy a panaszos frásztudatlan. A kormány tagadta a meghatalmazás érvényességét, mivel a bolgár jog szerint a megbízó ujjlenyomata mellett két tanú aláírása is szükséges. A Bíróság a korábbi, azonos kérdésben kialakult joggyakorlatára hivatkozva kijelentette, hogy a probléma megítéléséhez szükséges a bizonyítékok általános megvizsgálása, és különösen az arról való megbizonyosodás, hogy a panaszosnak érdekében áll-e még az ügy folytatása. (Ld. *Frigi c. Törökország*, ítélet, 1998. július 28., 63-64. §., *Sarli c. Törökország*, bizottsági jelentés, 21. 10. 99., 107. §.) A Bíróság érvényesnek ismerte el a meghatalmazást az előtte folyó eljárásra nézve, kijelentve, hogy az egyszerű meghatalmazás megfelelő, kivéve, ha behizonyosodik, hogy a panaszos megértése és hozzájárulása nélkül állították ki. Mivel a panaszosnak az ügy vitelére irányuló akaratához nem fért kétség, és az ügyvédnek egyike a nemzeti hatóságok előtt is évcikig képviselte a panaszost, a Bíróság elutasította a kifogást.

A panasz első részére vonatkozóan a Bíróság kiemelte, hogy amennyiben valakit jó egészségi állapotban tartóztatnak le, és ezt követően meghal, az állam köteles megfelelő magyarázatot adni azokra az eseményekre, amelyek a halálhoz vezettek. Amennyiben ezt elmulasztja, a 2. cikk megsértésében elmarasztalják. A bizonyítékok mérlegelésének általános szempontja a kialakult gyakorlat szerint „az ésszerű gyanún túli bizonyítás”.²⁸⁵ Ugyanakkor, mint ahogy ezt a Bíróság is megállapította, ez a bizonyítás világos, egyértelmű és meggyőző tényeken, vagy hasonló, meg nem döntött vélelmeken is alapulhat. A Bíróság kiemelte, hogy azokban az esetekben, ahol az események lefolyásáról szerzett információk teljesen, vagy részben a hatóságoktól erednek – mint például az általuk fogvatartott egyének kapcsán –, erős vélelem alakul ki, hogy a sérülések és a halál a fogvatartás utáni következtetések be. A bizonyítási teher a hatóságokra hárul, tehát nekik kell kielégítő és meggyőző magyarázattal szolgálniuk az események bekövetkezésével kapcsolatban.²⁸⁶

A kormány felvetette, hogy Tsoncsev a sérüléseit a letartóztatása előtt is szerzhette, de a Bíróság ezt elutasította, miután az áldozat tárgyalóképes volt, illetve a letartóztatás előtt, és az azt követő két órán belül nem is panaszkodott az állapotáról. A Bíróság figyelembe vette azt az ügyészi határozatot is, amely a sérülések okaként szándékos testi sértést nevezett meg, így kellően bizonyítottnak ítélte, hogy az áldozat halálát a rendőrségen való fogvatartása során szerzett sérülések okozták, azaz felmerül az állam felelőssége.²⁸⁷ A Bíróság az orvosi vizsgálatot is értékelte, és arra a következtetésre jutott, hogy nem bizonyított a vizsgálat kellő körültekintéssel való véghezvitele, így a fentiekre tekintettel együtt az állam megsértette a 2. cikket.

Arra vonatkozóan, hogy az állam felelőssége megállapítható-e a 2. cikk kapcsán az eszt kivizsgálására vonatkozóan, a Bíróság figyelembe vette, hogy ugyan a belső vizsgálat azonnal megindult, mégis az illetékesek már a kezdetektől fogva számos hibát követtek el. Az orvosszakértő nem állapította meg a sérülések keletkezésének idejét, az eljáró mentősök adatait sem vették fel, így fontos tanúkat sem hallgattak ki a későbbiek folyamán.

A Bíróság hangsúlyozta, hogy az állam köteles biztosítani a 2. cikkben rögzített alapjogot az 1. cikkel összhangban „a joghatóságuk alatt álló minden személy számára”, amely kötelezettség magában foglalja azt is, hogy amennyiben az egyén halála erőszakkal következik be, a hatóságoknak megfelelő vizsgálatot kell lefolytatniuk. A hatósági vizsgálatot az eset összes körülményeinek figyelembe vételével kell értékelni, annak keresésével, hogy kellően hatékony volt-e, illetve ami még ennél is fontosabb, megfelelően lett-e lefolytatva az eljárás.

A Bíróság az eset körülményei alapján úgy értékelte, hogy a bolgár kormánynak magyarázattal kellett volna szolgálnia a hatósági vizsgálat során elkövetett hibákkal és hiányosságokkal kapcsolatban. Hasonló esetben az állam felelőssége egyértelműen felmerül a 2. cikk értelmében. Mivel a kormány nem védekezett eredményesen a felmerült hiányosságok tekintetében, a Bíróság megállapította ennek alapján is a 2. cikk sérelmét.

²⁸⁵ Ezt az elvet az angol nyelvű joggyakorlat « beyond any reasonable doubt », a francia « au-delà de toute doute raisonnable » kifejezésként ismeri, melyet többek között az *Franciaország c. Egyesült Királyság* ügy (1978. január 18., 161. §.) is tartalmazott.

²⁸⁶ *Ld. Velikova c. Bulgária*, loc. cit., 70. §.

²⁸⁷ *Ibid.* 74. §.

A Bíróság egy hasonló, és ugyancsak Bulgáriát érintő ügyben, még ennél is több szabálytalanságra mutatott rá.²⁸⁸ Az *Angelova c. Bulgária* ügyben a 2. cikknek szinte minden lehetséges aspektusa felmerült, rámutatva a rendvédelmi szervek kiemelkedő felelősségére az élethez való jog terén. A panaszos fiának halálát később egy fejszérüléssel hozták kapcsolatba, amely során vérömleny keletkezett, és károsan befolyásolta az agy beszéd- és légzőközpontját. Az ügy kivizsgálása során két szakértői vélemény született, az első a holttest boncolásakor, a második csupán a holttestről készült fényképek alapján, a sérüléseket a vérárvadás mértéke miatt jóval korábbi időpontra téve. Az ügyész vizsgálata a második szakértői véleményre alapozva szüntette meg a vizsgálatot, a sérülés okait immáron a rendőri beavatkozást megelőző időre téve. A Bíróság figyelembe vette, hogy a vizsgálat során nem indokolták, hogy miért nem a közvetlen tapasztalatok nyomán készült szakértői véleményt fogadták el, és miért kizárólag a fejszérülést elemezték, amikor emellett számos más komoly sérülés is volt a holttesten (többek között az egyik csuklón, ami valószínűleg a bilincs nyoma, viszont arra utal, hogy a fiút erősen megragadták, vagy ő védekezett valami ellen). Ráadásul a fiú konkrét panaszainak kezdetekor nem orvost vagy a mentőket értesítették, hanem az őt leartóztató rendőrt, aki észrevéve, hogy valami baj van, a fiút azonnali kórházba szállítása helyett maga ment el a kórházba, és vitt egy orvost a beteghez. Ezek mellett a feltűnő szabálytalanságok mellett a rendőrségen a fogvatartottakról vezetett naplót is meghamisították, a fiú neve helyén „ismeretlen személy” megnevezés szerepelt, és az időpontokat is észrevétlenül módosították. A Bíróság figyelemmel cselekedett a körülményekre, illetve arra, hogy a bolgár kormány nem szolgáltatott megfelelő magyarázatot az esetre, több ponton is megállapította a 2. cikk sérelmét: egyrészt arra vonatkozóan, hogy kellő kimentés hiányában és a hatóság gyanús viselkedéséből következően a halál valószínűsíthetően a rendőrségi fogvatartás során bekövetkezett nem megfelelő bánásmód következménye volt és a hatóság nem biztosított megfelelő orvosi ellátást az áldozat panaszainak felmerülését követően.

Az ügy kivizsgálásával kapcsolatos 2. cikk szerinti követelmények értékelése során a Bíróság feltárta, hogy a boncolás során számos fontos részlet figyelmen kívül hagyott, így azt sem értékelték, milyen tárgy okozhatta a fejszérülést. A fogvatartási napló meghamisítása ugyancsak hátrányosan befolyásolta az ügy felderítését. Az eljárás során feltűnően csak a fejszérülés eredetét vizsgálták, illetve a rendőrök feltűnően gyanús viselkedése ellenére is hitelt adtak a tanúvallomásaiknak. Mindez kiegészült továbbá a boncolás eredményeinek indoklás nélküli figyelmen kívül hagyásával, így a Bíróság megállapította, hogy a belső vizsgálat a kellő pártatlanság és alaposság hiányában nem felelt meg a 2. cikk kívánalmainak.²⁸⁹

A fenti ügyek a 2. cikk különböző aspektusait vetették fel. Egyrészt az állam pozitív kötelezettségét az élet tisztelete kapcsán, azaz az élet szándékos kioltásának tilalmát, illetve az élet hathatós védelme tekintetében a szükséges intézkedések megtételének kötelezettségét, jelen esetekben a megfelelő orvosi vizsgálat és ellátás biztosítását. Felvetette ugyanakkor az ügy az államnak a haláleset után beálló kötelezettségét, hiszen amennyiben az állam felelőssége ügynekei útján felmerül, köteles azt hatékonyan kivizsgálni.

²⁸⁸ *I. d. Angelova c. Bulgária*, ítélet, 2002. június 13. A panaszos 17 éves fiát lopás gyanújával szállították be a rendőrségre, ahol néhány óra múlva elhunyt.

²⁸⁹ *Ibid.*, 141-144. §.

A probléma gyökere – mint a későbbi ügyekben is látható lesz – a rendőrség szerepében keresendő. A szocialista államban a karhatalom fontos szerephez jutott, és korszakoktól függően korlátlan hatalommal, vagy csekély korlátozásnak alávetetten működött. A politikai változásokkal követően, mivel mindez természetesen teljes mértékben ellentmond a jogállamiság elveinek, a rendőrség egyfajta identitási válságba került, melynek következményeit nehéz leltudni. Elsősorban az egyéni mentalitásnak kell megváltoznia ahhoz, hogy a teljes szemléletváltás megtörténhessen, bár ezt az ilyen irányú képzés is nagyban elősegíti.

El kell ismerni azonban, hogy a rendőrség kiszolgáltatott helyzetben van, hiszen míg a szocialista rendszerben az állampárt vezetése mellett kellett eredményt felmutatni, jelenleg a büntildözést a pozitív emberi jogi szabályrendszernek megfelelően, sőt, az emberi jogi lobbik értelmezésének megfelelően kell megvalósítani. Ráadásul az olyan krízishelyzetek, mint a média figyelmét felkeltő kimagaslóan súlyos büncselekmények, vagy akár a terrorizmus, a társadalom felől inkább az eredményességet akár az emberi jogok kárára megvalósító törekvéseket helyezi előtérbe.

1.1.2. A kínzás tilalma

A kínzás és embertelen, megalázó bánásmód tilalma a nemzetközi jog több területén rögzítésre került. Nemcsak az emberi jogok védelme körében kap jelentőséget, hanem a humanitárius jog területén is. Ugyanakkor ennek a jognak a jelentőségét mi sem igazolja jobban, mint az, hogy még magán az európai alapjogvédelmi rendszeren belül is kettős védelmet találunk: az Egyezmény 3. cikkén túl az Európa Tanácson belül az 1987. június 26-án elfogadott Európai egyezmény a kínzás és embertelen vagy megalázó bánásmód megelőzéséről egy nem-bírói típusú, döntően preventív jellegű védelmet biztosít.

Az Egyezmény 3. cikke kimondja, hogy:

„Senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.”

Ez a cikkely egy kivételt nem tűrő szabályt alkot, amely a demokratikus társadalmak egyik alapelve.²⁹⁰ Jelentőségét az is jól mutatja, hogy ugyanez az elv a humanitárius jog területén is alapvető, minden körülmények között követendő norma, függetlenül a fegyveres konfliktus minősítésétől.²⁹¹ A volt Jugoszlávia területén elkövetett büncselekmények elbírálására létrejött Nemzetközi Törvényszék ennél is tovább menve kijelentette, hogy a norma által védett tárgy fontossága miatt ez az elv elsőbbséget élvező, *ius cogens* szabállyá vált, azaz a szerződéses, illetve szokásjogi szabályok felett áll.²⁹² A kínzás és az élet önkényes elvétele kapcsán az Emberi Jogi Bizottság – bár az erre

²⁹⁰ Ld. PETTYI, Louis-Edmond – DECAUX, Emmanuel – IMBERT, Pierre-Henri: *La Convention européenne ...*, op. cit., 155. old.

²⁹¹ Ld. az 1949. augusztus 12-i Geníi egyezmények közös 3. cikkelye 1. bekezdés a) és c) pontjait, melyet megerősített a volt Jugoszlávia területén elkövetett büncselekmények elbírálására létrejött Nemzetközi Törvényszék is pl. a *Milan Martić* ellen meghozott ítéletében. Ld. a 1996. március 8-i ítélet 14. §-át, illetve *SASSÖLL, Marco – BOUVIER, Antoine A.: How Does Law Protect in War?*, International Committee of the Red Cross, Gené, 1999, 1228. old.

²⁹² Ld. az *Anto Furundžija* ellen 1998. december 10-án meghozott ítélet 143. és 153. §-át.

vonalkozó hatásköre igen kétséges -- ugyancsak elismeri ezeknek a normáknak a *ius cogens* voltát.²⁹³

Az államok felelőssége ebben az esetben is kettős, csakúgy, mint a 2. cikknél láttuk. Negatív irányú kötelezettség az ilyen magatartásoktól való tartózkodás, illetve pozitív irányú kötelezettség a joghatósága alatt álló minden személy védelme az ilyen behatásoktól, még akkor is, ha a veszély a területén kívüli ered.²⁹⁴

A 3. cikkben említett magatartások nem természetükben, hanem intenzitásukban különböznek.²⁹⁵ Eszerint az embertelen bánásmód egy olyan sértés eredménye, amely nem feltétlenül fizikai eredetű, de erős fizikai és mentális szenvedést okoz.²⁹⁶ A megalázó bánásmód alapja egy olyan behatás, amely félelmet, mentális szenvedést és kisebbségi érzést okoz, és amely képes az egyén fizikai és pszichikai ellenállásának megtörésére. A kínzás egy szándékos és súlyos kegyetlenség következménye, melyet csak komoly fizikai vagy pszichikai sérülések esetén lehet megállapítani.²⁹⁷

Mindemelllett a bánásmódnak el kell érnie egy bizonyos súlyossági fokot ahhoz, hogy a 3. cikk látókörébe kerülhessen.²⁹⁸ A súlyosság értékelése az eset összes körülményeitől függ, különösen a bánásmód elhúzódásától, fizikai vagy mentális hatásaitól, illetve bizonyos esetekben az áldozat nemétől, korától, egészségügyi állapotától, stb.²⁹⁹

A közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlat két problémakört vetett fel a 3. cikk kapcsán: a fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmódot, illetve a menekültstátuszért folyamodók helyzetét. Mindkét esetben az egyén a hatóságokkal szemben alárendelt, függő helyzetben találja magát, így a hatóságoknak különösen törekedniük kell arra, hogy elkerüljék az embertelen vagy megalázó bánásmód alkalmazását.

²⁹³ Ld. COHEN-JONATHAN, Gérard: *Droits et devoirs internationaux des individus*, In: *Droit international public*, ed.: Alland, Denis, Presses Universitaires de France, 2000, 581. old.

²⁹⁴ Ezt az elvet erősítette meg a Bíróság a *Soering* c. Egyesült Királyság ügyben (1989. július 7.); BERGER, Vincent: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata*, HVG-ORAC, Budapest, 1999, 20. old, §33.

²⁹⁵ I.á. FAWCETT, J. E. S.: *The Application ...*, 43. old.

²⁹⁶ *Ibid.*, 42. old.

²⁹⁷ Ezeket a definíciókat alkalmazta a Bíróság az *Írország c. Egyesült Királyság* ügyben is (1978. január 13.; 167. §.). Ld. még SIEGHART, Paul: *The International Law of Human Rights*, Clarendon Press, Oxford, 1990, 162. old.

²⁹⁸ Ld. PETTITI, Louis-Edmond - DECAUX, Emmanuel - IMBERT, Pierre-Henri: *La Convention européenne ...*, op. cit., 158. old.

²⁹⁹ *Ibid.*, 74. old. Ld. még *Írország c. Egyesült Királyság*, 1978. január 18., 162. §.

1.1.2.1. Bántalmazás, sértő bánásmód a letartóztatás, illetve fogvatartás ideje alatt

Az egyén a rendvédelmi szervekkel szemben alapvetően alárendelt pozíciót foglal el, amely a letartóztatás, illetve a fogvatartás idején különösen feleltérődik. Lényeges tehát, hogy ezekben az esetekben az alárendeltséggel együttjáró pszichés terhek ne egészülhessenek ki az intézkedés végrehajtásához feltétlenül szükséges kényszerítő eszközökön túl más, sérelmes bánásmóddal.

A joggyakorlat egészére nagy hatást tett az *Asszenov és mások c. Bulgária* ügy,³⁰⁰ amely két eljárással kapcsolatban is felvetette a 3. cikk alkalmazását. Az első a tiltott szerencsejáték szervezésével kapcsolatos letartóztatás esete, amely a bolgár jogban szabálysértés, és amiért tizenhat év alatti elkövető nem vonható felelősségre. A panaszosok szerint a rendőrség bántalmazta Asszenovot, így tehát megvalósult a 3. cikk sérelme, illetve a hatóságok nem folytattak le pártatlan és azonnali vizsgálatot az állítások igazolása érdekében.

A Bíróság a már kialakult vizsgálati szempontok figyelembe vételével kijelentette, hogy az orvosi lelet alapján a sérülések kellően súlyosak voltak ahhoz, hogy a 3. cikk alkalmazhatósági körébe essenek, tehát továbbra is fennállt a lehetőség az állam felelősségének megállapítására. A Bíróság azt is figyelembe vette, hogy a bolgár kormány nem tagadta, hogy a panaszost 1992. szeptember 19-én bántalmazták, így vélelmezte, hogy ezen a napon, a letartóztatást követően keletkeztek a sérülései.³⁰¹ Asszenovot apja is többször megütötte a letartóztatásuk előtt, melyet a Bíróság figyelembe vett, ugyanakkor a panaszosok tagadták, hogy ezek az orvosi leletben leírt sérülésekhez vezettek. Végül a Bíróság lehetetlennek ítélte annak megállapítását, hogy a sérüléseket rendőrök okozták-e,

³⁰⁰ Ld. *Asszenov et al. c. Bulgária*, ítélet, 1998. október 28. A panaszosok egy roma család tagjai. A fiút a rendőrség 14 évesen elfogta tiltott szerencsejáték szervezése miatt. A letartóztatáskor az apa ültetve kezdte a fiút, mire a szolgálatban lévő rendőrök megérkeztek, és a panaszosok állítása szerint gumibottal bántalmazták a fiút, melynek hatására a rendőrök és a panaszosok között heves vita alakult ki. A fiút és az apját a rendőrségre vitték, ahol kb. két órát töltöttek, majd elengedték őket. Asszenov állítása szerint a rendőrök bántalmazták. Két nappal később, a következő munkanapon a panaszosok orvoshoz fordultak, aki szakvéleményében megállapította, hogy a sérülések a panaszosok által leírt módon is keletkezhettek. A panaszos édesanyja a keresetére megindult eljárásban annak megállapítását kérte, hogy a rendőrök felelősségét állapítsák meg a letartóztatás idején, illetve a rendőrkapitányságon okozott testi sértésért. Az illetékes kijelentette, hogy a rendőrök jogosan cselekedtek, így bünteljeljárás kezdeményezésének nincs helye. A panaszosok a kulonai ügyészséghez fordultak az ügyben, de a keresetet elutasították arra hivatkozva, hogy «mégma a fiút meg is ütötték, az azt követően történt, hogy megtagadta a rendőri utasításokat».

A panasz második lényeges pontjának alapját Asszenov három évvel későbbi őrizetbe vétele és elfizetés letartóztatása jelentette. A panaszost ekkor egy tucat rendbeli lopással, illetve az esetek egy részében rablással vádolták. Fél évvel a letartóztatása után orvosi vizsgálatot végeztek rajta, melynek eredményeként jó egészségi állapotban találták. A szabadlábra helyezési kérelmeit minden esetben a visszasesés veszélyére, illetve a cselekmények súlyosságára és jelentős számára hivatkozva elutasították. A rablások esetében 1997 júliusában börtönbüntetésre ítélték, de a betörései lopások tekintetében a Bíróság előtti eljárás befejezéséig nem született ítélet.

³⁰¹ A Bulgáriában a fogvatartás során alkalmazott bánásmóddal kapcsolatban a bolgár Helsinki Bizottság számos példát feltárt a börtönszemélyzet általi ellenőrzés nélküli erőszakalkalmazásra, és megemlíti, hogy a felügyeleti és monitoring rendszer alig működik, és az ügyek nagy részét nem jelentik. Hivatkozik rá *GANEV, Venelin I.: Prisoners' Rights, Public Services, and Institutional Collapse in Bulgaria*, in: *East European Constitutional Review*, 1995, Vol. 4, No. 4, 71. old.

bár a bizonyítékok alapján emellett erős gyanú merült fel.³⁰² A Bizottság előtti eljárásban a panaszosok hivatkoztak arra is, hogy Asszenovot gyakran szóban is sértetgetlék cigány származása miatt, ami faji diszkriminációt jelent, és amely megvalósította a 14. cikknek a 3. cikkkel való együttes sérelmét.³⁰³ Mivel azonban a panaszosok ezt a belső jogorvoslati fórumok előtt nem peresítették, a Bizottság sem foglalkozott a továbbiakban ezzel a kérdéssel.

Letartóztatás közbeni állítólagos bántalmazásra hivatkozott a panaszos a *Rehbock c. Szlovénia* ügyben³⁰⁴ is. A Bíróság el kívánt térni a Bizottság álláspontjától, amely az előtte lefolytatott eljárásban a Ribitsch ügyben kialakított joggyakorlatra támaszkodva³⁰⁵ megállapította a 3. cikk sérelmét arra hivatkozva, hogy a szlovén kormány nem állt elő hihető magyarázattal arra vonatkozóan, hogyan is alakulhatott ki a sérülés, és nem sikerült olyan bizonyítékokat bemutatnia, amelyek a panaszos által elmondottakat kétségtelenné tették. A Bíróság érvét arra alapozta, hogy míg a Ribitsch ügy a fogvatartás idején elszenvedett bánásmódra vonatkozott, a jelen esetben a letartóztatási akció körülményei vitatottak.³⁰⁶

A Bíróság figyelembe vette, hogy a letartóztatási akció előre megtervezett volt, és a panaszos nem állt ellen, nem támadott a rendőrökre, és nem viselt fegyvert sem. A kormány egy későbbi vizsgálati jegyzőkönyvet mutatott be, amely a Bizottság előtti eljárásban még nem szerepelt, és amelyről a Bíróság megállapította, hogy az esetet követően öt hónappal keletkezett, az eljáró rendőrhatalóság adta ki, nem tartalmazta, hogy milyen bizonyítékokon alapult, és nem derült ki belőle, hogy a panaszost és a többi letartóztatott személyt, vagy más, a rendőrökön kívüli tanút meghallgattak volna. Nem adott magyarázatot a szlovén kormány arra sem, miért az eljárás ilyen előrehaladott stádiumában került elő a jegyzőkönyv.³⁰⁷ Azt az ellentmondást sem sikerült eloszlatni, hogy a Bizottság előtti eljárásban a szlovén kormány szerint a sérüléseket az okozta, hogy a panaszos az autó lökhárítójába verte be a fejét, míg az említett jelentés szerint a sárvédőbe, majd az aszfaltba. Figyelembe véve azonban a kettős állkapocsstörés sérülésének fontosságát, a szlovén kormány sem a rendőri vizsgálati jelentésben foglaltak alapján, sem az eljárás során elhangzottakat figyelembe véve nem adott meggyőző és hihető magyarázatot az alkalmazott erő súlyosságának igazolásával kapcsolatban. Az alkalmazott erőszaknak ilyen súlyos sérülés lett a következménye, amely a panaszosnak vitathatatlanul az embertelen bánásmód szintjét megülő súlyos szenvedést okozott.³⁰⁸ Arra

³⁰² *Ibid.*, 100. §.

³⁰³ A kérdés azért érdekes, mert a Bizottság korábban, a Kelet-afrikai ázsiaiak ügyben (*East African Asians*) már utalt arra, hogy faji okokon alapuló diszkriminatív bánásmód a 3. cikk értelmében megalázó bánásmódnak minősülhet. A Bizottság az 1973. december 14-i döntésében megállapította a 3. cikk sérelmét, azonban a Miniszteri Bizottság később ezzel ellentétesen határozott (D11 (77) 2. számú határozat).

³⁰⁴ Ld. *Rehbock c. Szlovénia*, ítélet, 2000. november 28. A panaszos német állampolgár, akét egy kábítószeresempésztellel kapcsolatos ügyben tartóztattak le, és a letartóztatás pontos körülményei vitatottak. Ami biztos, a letartóztatás előre megtervezett, tizánhárom rendőr részvételével végrehajtott akció volt, mely során a panaszos megsérült. Másnap, már a fogvatartás ideje alatt vizsgálták meg, és megállapították, hogy két helyen történt az állkapocs, amelynek helyrehozatalára műtétet javasoltak. A panaszos alkot és később sem járult hozzá a műtét elvégzéséhez, bízva abban, hogy hamarosan kiszabadul, és hazájában elvégeztesetheti azt. Fogvatartása során folyamatosan fájdalmakra panaszkodott, és arra, hogy a fegyverek nem biztosítják számára a felül fájdalomcsillapítókat.

³⁰⁵ Ld. *Ribitsch c. Ausztria*, ítélet, 1995. december 4. 38. §.

³⁰⁶ A Bíróság elkülönítette az ügyet az ugyancsak megalázó *Klaas c. Németország* (1993. december 22. 26-30. §.) ügyben született megoldástól is, amelyben a panaszos kevésbé súlyos sérülést szenvedett, és a hazai bíróságok tanúk meghallgatását és hitelességük ellenőrzését követően megállapították a tényeket.

³⁰⁷ Ld. *Rehbock c. Szlovénia*, loc. cit., 74. §.

³⁰⁸ *Ibid.*, 76-78. §.

vonatkozóan, hogy ugyanebben az ügyben a fegyőrök ehmszázolták biztosítani a megfelelő fájdalomcsillapítókat a panaszos részére, a Bíróság megállapította, hogy bár ez többször előfordult, nem érte el a szenvedésnek azt a szintjét, amelyet a 3. cikk a jogsérelem kimondásához megkíván.³⁰⁹

Ugyancsak a letartóztatás körülményei okoztak problémát a *Berlinski c. Lengyelország* ügyben,³¹⁰ amely során azonban a Bíróság lígyelcme vette a panaszosok testi erejét, illetve a letartóztatás során tanúsított komoly ellenállásukat (a panaszosok végül csak fegyveres fenyegetésre voltak hajlandók alávetni magukat a letartóztatási intézkedésnek), amely alapján az alkalmazott erőszakot arányosnak ítélte meg.

A *Valasinas c. Litvánia* ügyben³¹¹ a panaszos férfi kifogásolta, hogy egy motozás alkalmával egy női fegyőr jelenlétében elrendelték, hogy vctközözn le. A Bíróság megállapította, hogy a kérdéses időszakban volt egy női fegyőr az intézetben, aki lehetséges, hogy jelen volt az incidens alkalmával. A meztelenre vctközés elrendelése megengedett látogatást követően, azonban a panaszos tiltakozásait követően semmilyen hivatalos feljegyzés nem készült, amely a hatóság érdektelenségét mutatja az eset kivizsgálása kapcsán. Mivel a litván kormány semmilyen bizonyítékot nem tárt elő ezzel kapcsolatban, sőt a rendelkezésre álló bizonyítékok inkább az ellentétére utalnak, a Bíróság a panaszos által leírt motozást fogadta el lehetségesnek. A motozás szükséges intézkedés lehet bizonyos esetekben, ugyanakkor azt megfelelően kell lefolytatni. Az, hogy a panaszost egy nő előtt kényszerítették a levctközésre, illetve a motozást kesztyű nélkül végezték és ezt követően ugyanazzal a kézzel vizsgálták át az élelmiszert, egyértelműen az emberi méltóság tisztelctének figyelmen kívül hagyására utal. A panaszosban valószínűleg indulatokat és kisebbségi érzéseket ébresztett, melyek megalázták és degradáltak, lealacsonyították az adott helyzetben. Mindezekre tekintettel a Bíróság megállapította, hogy a kérdéses motozás elérte a 3. cikk által megkívánt súlyosságot és megalázó bánásmódnak minősül.

Ugyancsak az ügyben a panaszos azt is sérelmezte, hogy a fogvatartása során önkényesen alkalmaztak vele szemben fegyelmi büntetéseket, és ezek ellen nem állt rendelkezésre hatékony jogorvoslat a börtönhatóság előtt. Állítása szerint a fegyelmi büntetéseket azért kapta, mert vezetője lett egy a foglyok jogaiért harcoló érdekvédelmi szervezetnek, kritizálta a fogvatartási körülményeket, sőt, egy panaszt is benyújtott a Bírósághoz.³¹² A Bíróság megállapította, hogy a fegyelmi büntetések takarítást, társadalmi-gazdasági jogok időleges megvonását, mozgásszabadság korlátozását, illetve dorgálást jelentettek. Ugyanakkor a Bíróság utalt arra, hogy a fogvatartás körülményei nem érték el a 3. cikk szerinti súlyosság mértékét, és semmilyen bizonyíték nincs arra, hogy az intézkedések hatására a panaszos a szükségesnél erősebb fájdalmat, kétségbeesést

³⁰⁹ *Ibid.*, 80. §.

³¹⁰ Ld. *Berlinski c. Lengyelország*, ítélet, 2002. szeptember 20. A panaszosok testépítők, akiket egy testépítőklubból, miután nem rendelkeztek belépővel, a klub vezetője rendőri segítséggel próbált elűzölvitani. Hat rendőr fogatosította a cselelményt, melynek lezajlását illetően a panaszosok és a hatóság is eltérő leírással állt elő. Az orvosi leletek mindenesetre számos sérülést megállapítottak. A panaszosok eljárást kezdeményeztek a rendőrök ellen, amelyet nem sokkal később megszüntettek, és a panaszos ellen indult eljárás hatósági személy bántalmazása miatt, mely során felfüggesztett szabadságvesztés büntetésére ítélték mindkettőjüket.

³¹¹ Ld. *Valasinas c. Litvánia*, ítélet, 2001. július 24. A panaszos (férfi) sérelmezte, hogy fogvatartása ideje alatt egy motozás alkalmával meztelenre kellett vctköznie egy női fegyőr jelenlétében. A motozás alkalmával az altestér, majd az általa kapott életmet is kesztyű nélkül vizsgálták át.

³¹² Ez utóbbi körülmény kapcsán a panaszos kérelmezte a panaszjogot deklaráló 34. cikk sérelmének megállapítását, melyet azonban a Bíróság bizonyítottság hiányában elutasított.

élt volna át. A fegyelmi intézkedések szükségszerűen együtt járnak a rend fenntartásához szükséges legitim bánásmóddal, melynek szükségképpen eleme a szenvedés vagy megáldozás, ugyanakkor a panaszos esztében ez a bánásmód nem érte el a 3. cikk alkalmazásához szükséges mértéket.³¹³

A panaszos sérelmezte a kifogásainak kivizsgálási módját is, azonban a Bíróság megállapította, hogy a panaszos szabadon érvelhetett szóban és írásban egyaránt a börtön fegyelmi bizottsága előtt, és az intézkedések is kellő indokkal kerültek elrendelésre. A Bíróság hiányolta ugyan, hogy a börtön belső szabályzata a kérdéses időben nem volt kihirdetve, de mivel a panaszos ennek hiányát nem sérelmezte, ezt a mulasztást nem vette figyelembe. A panaszos az ombudsmanhoz is fordult, akinek határozatára válaszul a börtön igazgatósága két ízben is intézkedéseket tett. A börtön igazgatósága ráadásul a foglyok érdekvédelmi szervezete ellen sem lépett föl, sürte annak tevékenységét. Mindezek figyelembe vételével tehát a fegyelmi intézkedések és azok kivizsgálása nem sértette a 3. cikket.

Az *Iwanczuk v. Lengyelország* ügyben³¹⁴ a panaszos azt sérelmezte, hogy a börtönhatóság az országgyűlési választásokon való részvételhez megkövetelte a teljes motorozást. A Bíróság kiemelte, hogy az előzetes letartóztatásban lévő személyek esetén fennáll az ártatlanság vételeme, amely kiterjed nemcsak a büntetőeljárásra vonatkozó jogaira, hanem a fogvatartás során velük szemben alkalmazott bánásmódra is. A szavazati jog gyakorlása kapcsán a Bíróság utalt arra, hogy nehezen elképzelhető, hogy a börtön biztonságához szükséges feltételeken kívül más feltételeket is lehessen támasztani előzetes letartóztatásban lévők esetén. Mindenesetre nem találta igazoltnak, hogy a szavazati jog gyakorlásához szükséges lett volna az örök egy csoportja előtti meztelenséget.³¹⁵ Beadványában a lengyel kormány elmulasztotta bemutatni, hogyan kerültek a jogszabályi előírások alkalmazásra a gyakorlatban, illetve hogy azokat minden fogvatartottal szemben azonos módon alkalmazták volna. Figyelembe véve a panaszos személyiségét, békés magatartását, azt hogy nem erőszakos cselekménnyel vádolták, és nem szerepelt korábban a büntető nyilvántartásban, nem sikerült a kormánynak bizonyítania, mennyire lehetett az erőszakos viselkedésétől tartani. A megyei bíróság által elrendelt nyomonzés során a panaszost nem hallgatták ki, nem is reagálhatt az örök vallomására, amely mutatja a hatóságoknak az ügygel kapcsolatos érdektelenségét.

A Bíróság elismerte, hogy a teljes motorozás elrendelése szükséges lehet a börtön rendjének biztosítása és védelme esetén, de megfelelő módon kell azt lefolytatni. Jelen esetben az örök szóban bántalmazták és neveltségessé tették a panaszost. Ez a magatartás arra irányult, hogy benne megaláztatottságot és kisebbségi érzést ébreszessenek, és ez bizonyítja az emberi méltósága iránti tisztelt hiányát. Figyelembe véve, hogy ezt egy szavazni kívánó személyt szemben, megfelelő indok nélkül tették, ez a bánásmód a hatását tekintve a 3. cikkben is leírt megalázó bánásmódnak minősül.³¹⁶

³¹³ *Id. Valstinas v. Litvánia*, loc. cit., 122. §.

³¹⁴ *Id. Iwanczuk v. Lengyelország*, ítélet, 2001. november 15. A panaszos részt kívánt venni az 1993-as országgyűlési választásokon, melyhez azonban teljes motorozást rendeltek el meztelenséggel. A panaszos a felfűrtmájja kivételével mindent levett, mire az örök állítása szerint megalázó szavakkal illették, és neveltségessé tették. A panaszos a felszólítás ellenére megtagadta a meztelenséget, mire visszavitték a cellájába. Az örök a többi szavazni kívánó fogoly esetében is elrendelték a teljes motorozást.

³¹⁵ *Ibid.*, 54. §.

³¹⁶ *Ibid.*, 59. §.

Láthatóan lényeges szerepet kap tehát a fogvatartottakkal szembeni megfelelő bánásmód. Mivel a fogvatartott szükségképpen alárendelt helyzetben van, az államnak különleges körültekintéssel kell eljárnia a fogvatartás során.³¹⁷ Ez azt is jelenti, hogy csak a börtön fegyelmi rendje és biztonsága indokolhat és tehet legitimná intézkedéseket a fogvatartottakkal szemben.

³¹⁷ Ld. WEIJER, *Mónika : A kínzás elleni védelem, különös tekintettel a kínzás megelőzésére*, In : Acta Iuriana, No. 11, 1993, 43. old.

1.1.2.2. A fogvatartás körülményeinek problematikája

Sok esetben felmerül problémaként a fogvatartás körülményeire való panasz. Nem kétséges, hogy a közép- és kelet-európai államokban tapasztalható börtönviszonyok sok tekintetben messze elmaradnak az ebből a szempontból ideálisnak tekinthető államokétól. A Bíróság joggyakorlatából azonban kitűnik, hogy a fizikai körülmények vizsgálatakor az egyéni elhelyezés, a tisztálkodási és egyéb lehetőségek alapvető biztosítottságát veszi alapul.

Az *Asszenov és mások v. Bulgária* ügyben is jelentős szerepet kapott ez a kérdés, amikor erre vonatkozóan a panaszos kijelentette, hogy a fogvatartásának körülményei megvalósították az 5. cikk 1. bekezdésének sértevést. A Bizottság úgy értékelte, hogy a panaszos ezen állításai a 3. cikk vizsgálati körébe esnek, melyhez a későbbiekben a Bíróság is csatlakozott, kiemelve, hogy az ügy tényeinek jogi minősítése az ő hatáskörébe tartozik.³¹⁸

A panaszos csaknem tizencz négy hónapot töltött rendőrségi fogdában, illetve még az áthelyezési határozat meghozatalát követően három és fél hónapot, mielőtt átszállították a fiatalkorúak fegyintézetébe. Ráadásul a főügyész ekkor kiadott véleménye szerint is amennyiben nem változtatnak a fogvatartás körülményein, azok súlyosan veszélyeztetik az illető fizikai és mentális fejlődését. A Bíróság emellett fontosnak tartotta annak vizsgálatát, hogy a körülmények valóban olyan súlyosak voltak, hogy a 3. cikk látókörébe vonhatók. Vizsgálta tehát a fogvatartás összes körülményeit, különösen a cella méretét, zsúfoltságát, a tisztasági feltételeket, a kikapcsolódás és sport lehetőségeit, az orvosi kezelésket és feltigyeletet, a fogvatartott egészségi állapotát.³¹⁹ Mivel a felek nem mutattak fel a panaszos fogvatartási körülményeivel kapcsolatban objektív bizonyítékokat, a Bíróság úgy ítélte meg, hogy nem kellő mértékben igazolt, hogy Asszenov fogvatartásának körülményei kellően súlyosak voltak ahhoz, hogy a 3. cikk sértevést eredményezzék.

A fogvatartás körülményeinek problémája merült fel a *P. M. v. Magyarország* ügyben³²⁰ is. A panaszos többek között a higiéniai körülményeket kifogásolta, illetve, hogy a hatóság nem biztosította számára rendszeresen a szabad levegőn való tartózkodás lehetőségét. Mindemellett kiemelte azt is, hogy a máig fennálló egészségi problémái annak köszönhetőek, hogy a hatóságok az 1986-os gerincműtétét követően nem biztosították számára megfelelő orvosi kezelést.

³¹⁸ *I. d. Asszenov et al v. Bulgária*, loc. cit., 132. §.

³¹⁹ *Ibid.*, 135. §.

³²⁰ *I. d. P. M. v. Magyarország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, n°23636/94, 1997. május 21.,. A panaszost életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték az elvált felesége és fivőnapos kislánya meggyilkolása miatt, melytől követően azonnal öngyilkosságot kísérelt meg. A kötéltől a rendőrök szedték le, de ennek következtében lebénult. A panaszost előbb börtönkórházban ápolták, majd átszállították egy fegyintézetbe. A felek eltérően értékelték az eset körülményeit, ugyanakkor az illetékes ügyész vizsgálata azt mutatta, hogy a panaszos elégedett volt a kezeléssel és a fogvatartásának körülményeivel. A panaszos ezzel szemben többek között arra hivatkozott, hogy azonnali egészségügyi segítséget nem kap sem éjszaka, sem máskor, amikor szüksége van rá.

A Bizottság először is az Egyezmény alapján fennálló *ratione temporis* joghatóságát elemelte, és emlékeztetett arra, hogy az események 1986-ra, jóval az Egyezmény Magyarország általi 1992-es ratifikációját megelőző időre nyúlnak vissza. Az 1992 utáni helyzet értékelését mind ténybeli, mind jogi szempontból összetettnek ítélte meg, melynek további, érdemi vizsgálata szükséges. Ezzel ellentétben az 1986-os gerinctörést követő orvosi kezelések elmaradását tekintve a Bizottság figyelembe vette, hogy a magyar igazságszolgáltatás előtt folyamatban lévő polgári jogi kártérítési per megelőző kártalanítást jelent az Egyezmény belső jogorvoslati fórumok kimerítéséről szóló 35. cikke alapján, tehát elutasította a panasznak ezt a részét.

A fogvatartással kapcsolatos egészségügyi ellátás állt a *Kudla c. Lengyelország* ügy³²¹ középpontjában is. A panaszos azt kifogásolta, hogy a fogvatartása idején nem részesült megfelelő pszichiátriai kezelésben, figyelemmel arra, hogy a börtönben nem volt pszichiátriai részleg, és a krónikus depresszióját sem kezelték hatékonyan. A Bíróság az eljárás során az embertelen és megalázó bánásmód joggyakorlat által kialakított fogalmakból indult ki, és kiemelte, hogy elemekben a fogvatartás is megvalósíthat ilyen körülményeket. Ugyanakkor *nem mondható az, hogy az előzetes letartóztatás végrehajtása önmagában felveti a 3. cikk alkalmazását, és ez a tilalom nem hordozza magában azt az általános kötelezettséget sem, hogy a fogvatartottat a rossz egészségi állapota miatt civil kórházba kellene szállítani és különleges egészségügyi ellátásban kellene részesíteni.*³²² Ugyanakkor az állam köteles biztosítani, hogy a fogvatartott az emberi méltóság tiszteletével összhangban álló bánásmódban részesüljön, és hogy a fogvatartás végrehajtása ne járjon egy a fogvatartással szükségszerűen velejárón túlmenő, elviselhetetlen méretet öltő szenvedéssel, vagy nehézségekkel. A jó egészségi állapotot pedig megfelelően, többek között kielégítő egészségügyi ellátással is segíteni kell.³²³

A Bíróság a bizonyítékok alapján megállapította, hogy a panaszos rendszeresen kért és kapott orvosi ellátást, többféle orvos vizsgálta, és végül pszichiátriai kezelésben részesült. Az öngyilkossági kísérletéről nem bizonyosodott be, hogy a hatóságok mulasztása miatt következett volna be. Általában véve a Bíróság nem tudott találni semmilyen csemet, amely a hatóságok mulasztását bizonyította volna. Elfogadta, hogy a panaszos pszichológiai állapota sérülékenyebbé tette az állandós fogvatartattal összehasonlítva, és a fogvatartás bizonyos főlélményt és elkeseredettséget okozott számára. Ráadásul több mint négy hónapig úgy tartották fogva, hogy a pszichiátriai vélemény szerint a fogvatartás veszélyeztette az életét, mivel fennállt az öngyilkosság veszélye. Ugyanakkor a Bíróság

³²¹ Ld. *Kudla c. Lengyelország*, ítélet, 2000. október 26. A panaszost család és okirat hamisítás miatt vették őrizetbe. Mivel egészségi állapotára panaszkodott, orvosi vizsgálatot rendeltek el, amely megállapította, hogy a fogvatartás szempontjából megfelelő az egészség, és a későbbi szabadlábra helyezés iránti kérelmeit is elutasították. 1991 októberében öngyilkosságot kísérelt meg, illetve novemberből éhségsztrájkba kezdett. Az ekkor végzett orvosi vizsgálat úgy ítélte meg, hogy a panaszos nincs megfelelő egészségi állapotban a börtönben való fogvatartáshoz, és ajánlották, hogy a börtönkórház pszichiátriai osztályán kapjon ellátást. 1992 januárjában az orvosi jelentés kimondta, hogy szükséges a további pszichiátriai kezelés, de már nem szükséges a börtönkórházban tartani. A büntetőeljárás során végzett orvosszakértői jelentés kimondta, hogy a pszichiátriai kezelés javasolt, mivel a panaszosnak nagy az öngyilkosságra való hajlama, illetve, hogy a börtönben való fogvatartás veszélyezteti az életét. Ezt követően a bíróság hatályon kívül helyezte a fogvatartást ehendelő végzést. A következő tárgyalásokat a panaszos távolmaradása miatt kellett elhalasztani, melyeket nem tudott érvényesen kimenteni. Végül a panaszost egy közlekedési szabálysértés folytán tartóztatták le. A további tárgyalások hol a panaszos öngyilkossági kísérlete, az eljáró bíró betegsége, a védő meghatalmazásának visszavonása, illetve a másik vádlott betegsége miatt maradtak el. Végül a panaszost öt év szabadságvesztésre ítélték.

³²² *Ibid.*, 93. §.

³²³ *Ibid.*, 94. §.

nem tudott arra a megállapításra jutni, hogy a panaszossal szembeni bánásmód elérte volna a 3. cikk alkalmazásához szükséges mértéket.³²⁴

A *Valasinas c. Litvánia* ügyben³²⁵ a panaszos arra hivatkozott, hogy fogvatartásának körülményei kincritették a 3. cikkben foglaltakat. A Bíróság először az elkülönítő részleget vizsgálta, majd a nomál fogvatartási körülményeket. Az elsőbíró megállapította, hogy a rendelkezésre álló hely, megvilágítás és szellőzés, illetve a higiéniai körülmények³²⁶ megfelelőek voltak. A nomál fogvatartási körülmények tekintetében bebizonyosodott, hogy a helyzet közel sem volt olyan súlyos, mint ahogy azt a panaszos leírta. A Bíróság tehát arra a következtetésre jutott, hogy a fogvatartás feltételei általában véve nem érték el a 3. cikk által megkívánt mértéket.

A fogvatartás körülményei ugyancsak lényeges szerepet kaptak a *Kokavecz c. Magyarország* ügyben.³²⁷ A Bíróság figyelembe vette, hogy a fogvatartás idején a panaszos kéréseit teljesítették, illetve a panaszos az ellenőrzések során nem állt elő komoly panasszal. A Bíróság bizonyíték hiányában, különösen figyelembe véve, hogy a panaszos a belső jogorvoslati fórumokat nem merítette ki, elutasította a panaszt.

Az eddigi egyik legmegdöbbentőbb körülményekre a *Kalashnikov c. Oroszország* ügy³²⁸ világított rá. A Kínzás és Embertelen vagy Megalázó Bánásmód Megelőzésének Bizottsága (CPT) 7 m²-ben állapított meg azt a minimális területet, amelyet egy fogvatartottra nézve biztosítani kell. Az ügyben szereplő intézményekben egy főre 0,9-1,9 m² jutott, a fogvatartottnak csak turnusokban tudtak aludni, állandó volt a zaj és a fény, a helyiség levegőzése cölgtelen volt, higiéniai szempontból sem felelt meg a fogvatartási körülmények az elvárhatónak, sőt, sok esetben fertőző betegségeket is egy cellában őriztek a panaszossal. A Bíróság megállapította, hogy a panaszos által ilyen körülmények között eltöltött csaknem öt év komoly lelki szenvedést okozhatott, emberi

³²⁴ *Ibid.*, 99. §.

³²⁵ *I.d. Valasinas c. Litvánia*, loc. cit. A panaszos 1993 októberétől töltötte kilencévi szabadságvesztés büntetését löfegyver lopása, birtoklása és eladása miatt. 1998 áprilisában egy másik börtönbe helyezték át, ahol egy elkülönítő részlegbe tették. Innen csak két hónap után helyezték át egy általános részlegbe. A panaszos tizenöt napot magánzárkában is töltött.

³²⁶ A panaszos kifogásolta, hogy csak ritkán használhatták a zuhanyt, az ársiai típusú, egymástól nem elkülönített toalették pedig sértik az emberi méltóságot. A Bíróság azonban figyelembe vette, hogy a gyakorlatban a foglyok egyenként használták a toalettet, így ez a sérelem nem valósult meg. Az ágyemléket rendszeresen mosták, a panaszosnak pedig módja volt saját ruháinak állandó mosására is.

³²⁷ *Ld. Kokavecz c. Magyarország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, n°27312/95, 1999. április 20. A panaszos tüzetlebent 1994 márciusában letartóztatták Z. D. meggyilkolásában való részvétel gyanújával, majd négy nap múlva előzetes letartóztatásba helyezték. Ezzel egyidőben átkutatták lakását és üzlethelyiségeit és lefoglaltak csaknem 4 millió forintot. Az alapos gyanút támasztó iratok és egy előzetes patológiai vélemény támasztotta alá. A panaszos szabadlábra helyezési kérelmét a bíróság a szökés és az összejátszás veszélyére tekintettel rendre elutasította. 1994 májusában az illetékes ügyész kiballantta a panaszost, amikoris úgy nyilatkozott, hogy elégedett a fogvatartása körülményeivel. Két héttel később az ügyész ellenőrzést végzett a börtönben, de a panaszos akkor sem emelt kifogást a fogvatartásának körülményeivel kapcsolatban. Néhány kivétellel, amikor a panaszos kérte, hogy gyakrabban és hosszabb ideig zuhanyozhasson, illetve kifogásolta, hogy egy roma származású fogollyal kellett megosztani a celláját, mindig úgy nyilatkozott, hogy elégedett a fogvatartása körülményeivel. 1995 augusztusában megszületett a vádirat a panaszos ellen előre megfontoltan elkövetett szándékos emberölésre való felbujtás és löfegyverrel és löszerezal való visszaélés tárgyában. A panaszost csak 1996 februárjában helyezték szabadlábra. Később a bíróság az emberölés tárgyában kellő bizonyíték hiányában felmentette, de löszerezal való visszaélés tekintetében pénzbírságra ítélte. A panaszosnak a fogvatartás miatt indított kártérítési pere a Bíróság eljárásakor még folyamatban volt.

³²⁸ *Ld. Kalashnikov c. Oroszország*, ítélet, 2002. október 15.

méltóságát csökkenthette, és megaláztatás, alárendeltség érzését alakíthatta ki benne, mindezekre tekintettel tehát a 3. cikk sérelme megállapítást nyert.³²⁹

A fogvatartás körülményei fontos szerepet kapnak nemcsak az Egyezmény alapján végzett *ex post facto* jellegű értékelés, hanem az Európa Tanács keretében létrejött a Kínzás megelőzéséről szóló egyezmény alkalmazása során is. A fogvatartás körülményeinek fejlesztése azonban nemcsak az emberi jogok érvényesülése szempontjából elsősorú kérdés, hiszen kihatással lehet az igazságszolgáltatás egészére, és a bünelkövetés arányára is.³³⁰

1.1.2.3. A belső vizsgálatok elégtelensége megvalósítja a 3. cikk sérelmét

A belső vizsgálatok jelentőségét az indokolja, hogy ezek hiányában a 3. cikk kiüresedhetne, hiszen az állami hatóságok részére kvázi büntetlenséget biztosítana.³³¹ Ennek rögzítésével a Bíróság kiterjesztette a 2. cikk alapján kialakult joggyakorlatot a 3. cikkre is.

Az *Asszenov és mások c. Bulgária* ügyben a belső vizsgálatok megfelelő voltát értékelve a Bíróság abból az alapulból indult ki, hogy az Egyezmény 3. cikke az 1. cikkkel együtt összhangban értelmezve az államokra azt az általános kötelezettséget rója, hogy hatékony hivatalos vizsgálatot vezessenek le azokban az ügyekben, ahol egy magánszemély azt állítja, hogy a 3. cikkbe ütköző jogellenes és súlyos bántalmazás áldozata volt.³³² Akkor megfelelő a vizsgálat, ha alapos, a lehető legtöbb független tanú meghallgatásával jár, és megfelelő bizonyítékokat vesz alapul, tehát nem elégszik meg a hatóságok által elmondottakkal.³³³

A Bíróság ugyan értékelt, hogy folytak vizsgálatok, de azok hatékonysága nem volt meggyőző, mivel a hatóságok nem hallgatták ki azonnal az eset tanút. A katonai ügyészség vizsgálata ennél is meglepőbb volt, mivel a szükséges bizonyítottság nélkül arra a következtetésre jutott, hogy Asszenov nem mutatott kellő engedelmességet, illetve kijelentette, hogy „még ha a fiút meg is ütötték, az azt követően történt, hogy megtagadta a rendőri utasításokat”. Ez a kijelentés sérti azt az alapelvet, mely szerint egy a szabadságától megfosztott személlyel szembeni fizikai erő alkalmazása a 3. cikkbe ütközik, amennyiben az a magatartása folytán nem elkerülhetetlenül szükséges.³³⁴ Mivel nem történt alapos és hatékony vizsgálat az ügyben, a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy ez megvalósította a 3. cikk sérelmét.

³²⁹ *Ibid.*, 97-103. §.

³³⁰ Ld. WELLER, *Mónica : A kínzás elleni védelem, különös tekintettel a kínzás megelőzésére*, In : *Acta Humana*, No. 11, 1993, 60. old.

³³¹ Ld. ROSENBERG, *Dominique : Observations - L'arrêt Assenov : un premier pas vers une reconnaissance juridictionnelle des droits des Tsiganes en Europe ?* ; In : *Revue trimestrielle des droits de l'Homme*, N°38, 1999. április 1., 392. old.

³³² Ld. Asszenov ..., loc. cit., 102. §.

³³³ *Ibid.*, 103-104. §.

³³⁴ *Ibid.*, 104. §.

Összefoglalva tehát a fentebb leírtakat elmondható, hogy a letartóztatás és a fogvatartás ideje alatt a hatóságok kötelesek mindenkit megfelelő bánásmódban részesíteni. Ez a 3. cikkbe egyértelműen tükröző eslelekmények tilalmán túl magában foglalja a megfelelő fogvatartási körülmények biztosítását, és a fogvatartott jó egészségi állapotának visszaállításához szükséges egészségügyi ellátást is. Abban az esetben pedig, ha az a gyanú merül fel, hogy bármely hatóság megsértette bárkinek a 3. cikk szerinti jogait, a hatóságok kötelesek megfelelő belső fegyelmi vizsgálatot lefolytatni az ügy felderítése érdekében. A fogvatartottak kiszolgáltatott helyzetét valancnyire mérséklő az eljárások során az, hogy ilyen esetekben az állam bizonyítási terhe nő.

A fogvatartás körében a 3. cikk több szempontból fontos szerepet kap, azonban a menekültstátuszért folyamodók esetében ez számos egyéb problémával is kiegészül.

1.1.2.4. A menekültstátuszért folyamodókkal szembeni bánásmód

A negyedik kiegészítő jegyzőkönyv, bár biztosít bizonyos jogokat a külföldiek számára, nem garantálja azonban a külföldieknek a belépés, tartózkodás vagy letelepedés jogát az állam területén. Így az Egyezmény 3. cikkének körébe esik, ha a külföldit olyan államba kívánják visszaküldeni, ahol pl. politikai megtorlás vagy túlzott büntetés vár rá.³³⁵ A *Soering c. Egyesült Királyság* ügyben a Bíróság megerősítette az Egyezmény 3. cikkének alkalmazhatóságát a kiadatás esetében, amely *mutatis mutandis* a kiutasítás esérére is érvényes.³³⁶ A külföldiek bizonyos mértékű védelmet élveznek kiadatás és kiutasítás esetén.³³⁷ A *non-refoulement* elve, azaz a visszaküldés tilalma alapján a menekült és a menekült az életét vagy szabadságát fenyegető veszély esetén nem küldhető vissza a hazájába, mégha az az Egyezmény területi hatályán kívül található állam is.³³⁸ Az elv abszolút tilalomként jelentkezik, és a védelem vonatkozik tehát a kínzás, embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés eseteire is.³³⁹ A külföldiek által kezdeményezett ezzel

³³⁵ Ld. KRÜGER, H. L. : *Bilan de la Convention européenne des droits de l'homme*, 1982, idézi DRZEMCZEWSKI, Andrew : *La situation des étrangers au regard de la Convention européenne des droits de l'homme*, Dossiers sur les droits de l'homme, Európa Tanács, Strasbourg, 1985, 15. old.

³³⁶ Ld. *Soering c. Egyesült Királyság*, loc. cit., 82. §. és BERGER, Vincent : *Az Emberi Jogok...*, op. cit., 20. old., 33. §. A külföldiekkel kapcsolatos joggyakorlat széleskörű, tartalmaz eseteket a kiutasításra, kiadatásra, kitoloncolásra, visszatelepítésre és más államnak jogszolgáltatás céljából történő átadásra. Ld. DRZEMCZEWSKI, Andrew : *La situation des étrangers...*, op. cit., 15. old.

³³⁷ A *Soering* ügyben a sáralombárban eltöltött idő kapcsán vélte úgy a Bíróság, hogy az megvalósíthatja a 3. cikk sérthetlenségét, kiegészítve persze azzal, hogy mivel a panaszos állampolgársága szerinti államban (Németország), amely ugyancsak kérte a kiadatását, nincs érvényben a halálbüntetés, a halálbüntetés veszélye is elhárítható, azaz ebben az esetben nem szabad kiadni a panaszost az Egyesült Államoknak. Ld. ezzel kapcsolatban SCHABAS, William A. : *Soering's Legacy : The Human Rights Committee and the Judicial Committee of the Privy Council Take a Walk Down Death Row*, In : *International and Comparative Law Quarterly*, 1994. október, Vol. 43, No. 4, 913-914. old., és VAN DEN WYNGAERT, Christine : *Applying the European Convention on Human Rights to Extradition : Opening Pandora's Box ?* In : *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 39, No. 4, 1990. október, 768. old.

³³⁸ Ld. GRANT, Stephanie : *Refugee Protection in Europe*, In : *All-European Human Rights Yearbook*, Ld. Kędzia, Leuprecht, Nowak, Vol. 1 (1991), 109. old.

³³⁹ Ld. *Menekültjog a magyar gyakorlatban - Kézikönyv a menekültügyi eljárás résztvevői számára*, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, 2001, 455. old.

kapcsolatos ügyekben a leggyakrabban a 3. cikkre hivatkoznak a panaszosok,³⁴⁰ azval érvelve, hogy hazájukban embortelen bánásmód várná rájuk.³⁴¹ Ugyanakkor lényeges megemlíteni, hogy az Egyezmény általában véve nem véd a kiadatás vagy kiutasítás ellen, kivéve, ha ezek az intézkedések a 3. vagy 8. cikk sérelmével járnak együtt.³⁴²

A *Sabri Ali Al-Jazaeery c. Magyarország* ügy³⁴³ jó példa a külföldiekkel kapcsolatos joggyakorlat alakulására a 3. cikk kapcsán. A panaszos kifogásolta, hogy a magyar hatóságok előtti eljárás és potenciális visszatoloncolása kimerítette a 3. cikkben foglaltakat. Gyakori érv a hasonló esetekben az is, hogy az érintett a kiadást vagy kiutasítást követően, a saját államában várja a 3. cikkkelylel ellentétes bánásmód. Uyen esetekben a bíróságnak a jövőbe kellene látnia, amely természetesen nehéz feladat, és egyben ellentétes az Egyezmény általános alkalmazásával, amely a korábban már megírtként eszmények értékelésére épül.

A magyar kormány az Országos Menekültügyi és Migrációs Hivatal 1999. január 25-i határozatára hivatkozott, amely kimondta, hogy a panaszos nem szállítható vissza Irakba vagy Lígyiptomba, utalva az üldöztetés veszélyére. A 64/1994. sz. Kormányrendelet 25. szakasza alapján a panaszos addig nem szállítható el a magyar állam területéről, ameddig a határozat alapjául szolgáló helyzet a saját hazájában fennáll. Mivel a panaszos a menedékjog elbírálásáig Magyarországon tartózkodhat, a magyar kormány szerint a panasz ezáltal elvesztette jelentőségét.

A panaszos kifejtette, hogy az Egyiptomba való kitoloncolásának kísérlete a magyar hatóságok részéről az Irakba való kiutasításához vezethetett volna, így kitchette volna őt egy a 3. cikket sértő bánásmódnak. A menedékjoggal kapcsolatos eljárásban előadott érveit a hatóság nem vizsgálta ki, és nem akadályozták meg az iraki konzul beavatkozását sem az eljárásba, így megvalósult a 3. cikk sérelme. Hivatkozott továbbá arra is, hogy az ideiglenes tartózkodási engedély nem garantál semmilyen jogi státuszt a Magyarországon maradás tekintetében.

³⁴⁰ Ld. COHEN-JONATHAN, Gérard : *La Convention Européenne ...*, op. cit., 304. old. ; és van Dijk, P. – van Hoof, G. J. H. : *Theory and Practice...*, op. cit., 238-239. old.

³⁴¹ Ld. GUIRODON, Virginie : *La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme à l'égard des étrangers et son incorporation nationale*, in : *Quelle identité pour l'Europe ? Le multiculturalisme à l'épreuve*, Presses de Sciences Po, 1998, 147. old.

³⁴² Ld. GRÁD, András : *Kénikönyv...*, op. cit., 80. old. ; és Fowcett, J. F. S. : *The Application of the European Convention on Human Rights*, op. cit., 51. old.

³⁴³ Ld. *Sabri Ali Al-Jazaeery c. Magyarország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, n°45163/99, 1999. május 4. A panaszos iraki állampolgár. 1998. december 14-én érkezett Kairóhól a ferihegyi reptérre. Ütvelele átutazóvizumot tartalmazott, melyet a jordániai magyar nagykövetség állított ki, és rehir jegye volt Amman-Kairó-Budapest állomásokkal. A határőr a belépésnél észlelte, hogy az útvelel valószínűleg hamis, így a belépést nem engedélyezte, és chendelte a visszatérését Kairóba. Ezt követően a panaszos kéte a menekültként való elismerését. A menekültügyi hatóságok előtt azt vallotta, hogy édesapja az iraki ellenzékhez tartozott és 1992-ben letartóztatták, melyet követően a panaszos két fivére elhagyta az országot. A panaszost letartóztatták és cikárosokkal vallatták. 1995-ben jutott hozzá egy vízummal ellátott útvelelhez, és Jordániába utazott, ahonnan egy hónap múlva tért vissza. Ezután is vallatták az apja jordániai kapcsolatai felől. A beadott menekültstátuszra vonatkozó kérelmet a magyar hatóság elutasította annak megalapozatlanságára hivatkozva. A határozat jelezte, hogy mennyiben a panaszos bíróság előtt megtámadja a határozatot, ennek nincs felfüggesztő hatálya az Egyiptomba való visszatérésének elrendelésére. A panaszos megtámadta a határozatot. 1998. december 31. éjjelén a hatóságok megkísérelték kiadatását Ammannak Kairón keresztül, de az egyiptomi hatóságok megtagadták a belépés jogát, így 1999. január 2-án a panaszos visszatért Magyarországra.

A Bíróság visszautalt a *Soering c. Egyesült Királyság* ügyben hozott ítéletére, amely az államok kötelességének mondta ki, hogy ne utasítsanak ki, toloncoljanak vissza, vagy adjanak ki senkit egy olyan állam felé, ahol komoly indokkal felmerülhet, hogy kínzásnak vetik alá.³⁴⁴ A kiadatást elrendelő állam felelősségét a kiadatást kérő államban elkövetett alapjogokba ütköző bánásmódot nem tünteti el az, hogy egy másik állam hatóságai alkalmazzák a kérdéses bánásmódot. *Az állam feletlős a cselekményeinek külföldön bekövetkező hatásaiért, és az alapjogokba ütközést nem a kiadatást kérő állam magatartása alapozza meg, hanem a külföldi joghatóság alá helyező aktus maga.* Ebben az esetben tehát nem indirekt, egy másik állam magatartásáért való felelősség merül fel, hanem a kiadatást elrendelő állam saját hibájáért való felelősség.³⁴⁵

A Bíróság a fenti alapelvek figyelembe vételével értékelte a magyar hatóság által hozott határozatot, és megállapította, hogy a panaszos nincs a továbbiakban kitéve annak a veszélynek, hogy visszairányítanak Egyiptomba vagy Irakba, így nem válhat a 3. cikkbe ütköző bánásmód áldozatává. A *Yang Chun Jin* alias *Yang Xiaolin c. Magyarország* ügyben,³⁴⁶ amelyet töröltek a Bíróság ügyrendjéből, ugyancsak hasonló problémák merültek fel.

A menekültállamok esetére a modern történelem sajnos egyre több alkalmat teremt. A Bíróság joggyakorlatának figyelembe vétele azonban elsőrendű kötelezettsége minden tagállamnak, és ez magába foglalja azt a nem egyszerű kötelezettséget is, hogy az államok meggyőződjenek arról, hogy a kiadás, visszatoloncolás esetén a származás szerinti államban nem vár az adott egyénre az Egyezménybe ütköző bánásmód. Ahogy az a

³⁴⁴ Ld. *Soering c. Egyesült Királyság*, ítélet, 1989. július 7., 88. és 91. §. Ld. még PETITI, Louis-Edmond – DECAUX, Emmanuel – IMBERT, Pierre-Henri: *La Convention européenne...*, op. cit., 163. old. és GOMIEN, Donna – HARRIS, David – ZWAAK, Leo: *Law and Practice...*, op. cit., 112. old.

³⁴⁵ Ld. VOGLER, Theo: *The Scope of Extradition in the Light of the European Convention on Human Rights*, in: *Protection des droits de l'Homme: la dimension européenne, Mélanges en l'honneur de Gérard J. Wiarda*, 2. kiadás, Carl Heymanns Verlag KG, 1990, 667. old.; BLUTMAN, László: *A kiutasítás és visszatérés az alapjogok árnyékában*, in: *Acta Juridica et Politica*, Tomus LII, Szeged, 1997, 10. old., és VAN DEN WYNGAERT, Christine: *Applying the European Convention on Human Rights to Extradition: Opening Pandora's Box?* op. cit., 761. old.

³⁴⁶ Ld. *Yang Chun Jin* alias *Yang Xiaolin c. Magyarország*, 2001. március 8. A panaszos 1994-ben még Kínában leszart és lelőt egy embert, aki maradandó sérüléseket szenvedett. Ezt követően 1995-ben illegálisan lépte át a magyar határt, és Magyarországon emberrablás és okirathamisítás vádjával négy év szabadságvesztésre ítélték (amely 1999. decemberében telt le), melyet kiutasítás követt. Az Interpol Pekingi Irodájának körözése alapján a magyar hatóságok a kiadás elbírálását előzetes letartóztatásban tartották. Az előzetes letartóztatást az ügyészség azért indítványozta, mert a budapesti Kínai Nagykövetségtől vártak információkat a panaszos ellen Kínában folyó, « vandálizmus » vádjával (mely hét év szabadságvesztéssel büntethető) indított eljárás kapcsán, amely miatt Kína a kiadását kérte. A bíróság a tények alapján a magyar jog szerint fegyveres rablásnak minősíthetőnek mondta ki az esetet, amely esetében nincs akadály a kiadásnak, bár a Kínában folyó eljárást a kiadási kérelemben foglalatokra kell leszűkíteni. Ugyanelekor egy kínai ügyvédi iroda által kiadott szakvélemény szerint az elkövetett bűncselekmény különös kegyetlenséggel elkövetett, maradandó fogyatékoságot okozó testi sértésnek minősül, mely a kínai jog szerint akár halállal is büntethető. Az előzetes letartóztatás elrendelése ellen a panaszos fellebbezést nyújtott be, melyet elutasítottak. A kínai igazságügyi miniszter később ígértet tett arra, hogy « a halálbüntetés nem kerül majd kiszabásra, vagy ... ha mégis kiszabják, nem hajtják végre [a panaszosra] a Kínának történő kiadása után ». Egy későbbi levélváltásban a kínai Igazságügyi Minisztérium megígérte, hogy (1) a panaszos ügyét nem summás eljárásban fogják elbírálni; (2) a jog alapján nyílt tárgyalást rendelnek el; (3) ügyvédet is megbízáhat, vagy kineveznek mellé; (4) az ügyvédnek elegendő időt hagynak arra, hogy felkészüljön a védelemre, és személyesen találkozzon a panasossal; (5) a tárgyalás során a panaszos is, és ügyvédje is felszólalhat a saját védelmében. 2001. január 18-án a magyar Igazságügyi Minisztérium megtagadta a panaszos kiadását Kínának, majd pár nappal később a panaszos Sierra Leonába távozott. Mindezekre figyelemmel a Bíróság a 37. cikk 1. bekezdés b) pontja alapján (arra hivatkozva, hogy az ügy megoldódott) megszüntette az eljárást.

későbbiekben még tárgyalásra kerül, a terrorizmus problémája tovább bonyolítja a 3. cikk ilyen irányú értelmezését. A megfelelő bánásmód biztosításának kötelezettsége azonban továbbra is fennáll, és még nagyobb fokú harmonizációt feltételez, melynek megvalósítása elkerülhetetlen a közeljövőben a térség minden államában.³⁴⁷

³⁴⁷ Erre utal Grád András is a *Kézikönyv a strasbourgi emberi jogi ítélkezésvől* c. könyvében, op. cit., 86. old.

1.2. A magánszférához közvetlenül kapcsolódó jogok

Az Egyczmény a 8. cikkben foglalja össze az egyéni élet leghensőségebb életteréhez kapcsolódó jogokat:

1. „Mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tisztelőben tartsák.
2. E jog gyakorlásába hatóság csak a törvényben meghatározott, olyan esetekben avalkozhat be, amikor az egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság vagy az ország gazdasági jóléte érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, avagy mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges.”

Az intím szférával kapcsolatos jogok magukban foglalják a magánélet, a családi élet, a lakás és a levelezés szabadságát.³⁴⁸ Ezek a területek azonban meghatározatlanok maradnak: folyamatosan bővülnek, melyhez az is hozzájárul, hogy az értelmezésük kultúránként, tagállamonként változik.³⁴⁹ A szocialista múlt, vagy legalábbis a történelmi specialitása a közép- és kelet-európai térségnek ezen a területen éppen úgy megjelenik, és adalékot jelent a joggyakorláshoz, csakúgy, mint az Egyczményben lefektetett más jogok kapcsán. Vitathatatlan, hogy a szocialista államrend célja, vagy inkább eszköze a pluralizmus felszámolása, és a teljes egység létrehozatala, melynek érdekében kiemelkedően fontos volt a magánélet és az intím szféra lecsökkentése,³⁵⁰ az állam túlsúlyának biztosítása. A politikai átalakulás ezzel szemben újra a pluralizmus eszményét hirdette meg, amely – mint a továbbiakban látható lesz – sokszor nőczen érvényesül, és cunck egyik oka az, hogy gyakran a múltbeli érdekek jelenbe való átmentésének fogságában van.

1.2.1. A 8. cikk új, speciális sérelme

Bár a személyes adatok védelmét a 8. cikk kifejezetten nem tartalmazza, az adatok helytelen kezelése, illetve az azokkal való visszaélés vitathatatlanul sértheti az egyén életvitelét, így közvetlen életszféráját is. Különleges fontosságot kapnak az adatok, ha múltbeli, történelmi csmányekben való állítólagos részvételt tükröznek,³⁵¹ hiszen a

³⁴⁸ A 8. cikkben szereplő védett értékek nagyon eltérő fogalmak, melyekben azonban közös elem, hogy mindegyik a magánszféra körébe tartozik. Ld. BÁN, Tamás : *A magánszféra tisztelőben tartásához való jog*. In : Acta Humana, 1992, No. 6-7, 102. old.

³⁴⁹ Ld. MEULDERS-KLEIN, Marie-Thérèse : *Vie privée, vie familiale et droits de l'homme*, In : Revue Internationale de Droit Comparé, Vol. 44, No. 4, 1992. október, 769. old. Az összehasonlító jog mindehhez nagy segítséget nyújthat. J.A. DRZEMCZEWSKI, Andrew : *The rights to respect for private and family life, home and correspondence*, Human rights files, No. 7, Council of Europe Press, 1993, 17. old.

³⁵⁰ Ld. ERRERA, Roger : *Privacy as a Right*, In : *Western Rights? Post Communist Application*, op. cit., 31. old.

³⁵¹ Nem szükséges hosszasan elemezni, de a besúgó-hálózat és a titkos adatnyilvántartás meghaladó elem volt az elmúlt évtizedeknek (Ibid., 31-32. old.), és napjainkban is következményekkel járnak.

közép- és kelet-európai térségben a politikai változások nyomán akár a fasiszta, akár a kommunista múlt lényeges hatással lehet az egyén társadalmi viszonyaira, megítélésére.

A személyes adatok védelme nagy változásokon ment keresztül a joggyakorlatban. Fontosnak tartom az ítélkezési gyakorlat lényeges állomásainak felvázolását, hiszen így világossá válik az az ív, amely a *Rotaru c. Románia* ügyben tetőzik. A *Leander c. Svédország* ügyben³⁵² a panaszos sérelmezte, hogy a tengerészeti múzeumba való felvételi kérelme kapcsán szükségtelenül vették fel a Biztonsági Osztály adatbázisába, „biztonsági kockázatnak” minősítették, amely miatt nem vállalhatta el a konkrét munkát. Nem tagadta ugyanakkor a személyi ellenőrzés szükségességét, és a kormány hatáskörét arra vonatkozóan, hogy az extrém politikai irányzatokat távol tartsa a biztonság szempontjából érintett helyekről, és adatokat gyűjtsön az ilyen személyekről.

A Bíróság elismerte, hogy a titkos rendőrségi adatállomány a panaszos magánéletével kapcsolatos információkat tartalmazott, melyek tárolása és felhasználása azzal együtt, hogy a panaszosnak nem engedték az ezzel kapcsolatos ellentmondást, beavatkozásnak minősült a 8. cikk szerint biztosított jogokba.³⁵³ Tagadhatatlan azonban, hogy a nemzetbiztonság védelme szempontjából szükséges a nemzeti hatóságoknak jogkört biztosító jogszabályok léte, amely engedi az egyénekről a közösség előtt elzárt adatok gyűjtését és tárolását, és felhasználásukat is akkor, amikor a nemzetbiztonság szempontjából fontos állásokra jelentkezők alkalmasságáról van szó. Az Egyezmény nem biztosít jogot közhivatal betöltéséhez, és bár a beavatkozás sértette a panaszos jogos érdekét, nem akadályozta a magánélet-viteltől megválasztását.³⁵⁴

A *Niemietz c. Németország* ügyben³⁵⁵ a Bíróság a magánélet meghatározására vonatkozóan kifejtette, hogy az nem csak a személyes életnek a külvilágtól elzárt „belső körrel” érinti, hanem magában foglalja azt a jogot is, hogy az egyén más emberekkel kapcsolatot építsen ki és tartson fel. Másrészt a magánéletbe tartozik a szakmai vagy

³⁵² Ld. *Leander c. Svédország*, ítélet, 1987. március 26. A panaszost a karlskronai tengerészeti múzeumba vették fel helyettesítő munkakerűnek. A múzeum a tengerészet bázisa mellett helyezkedik el. A panaszos arra számított, hogy a helyettesített személy távolléte alatt, tíz hónapig foglalkoztatják. Eközben egy ellenőrzésnek köszönhetően tízenegy napig dolgozhatott a múzeumban. A kormány szerint a munkahely betöltése során két hibát is elkövettek: nem vették figyelembe a személyi ellenőrzésről szóló határozatot, és nem hűdelték meg előzőleg a munkahelyet. Ezt követően a munkahelyet meghirdették, de a panaszos nem jelentkezett rá. Időközben a vele kapcsolatos személyi ellenőrzés is negatív eredménnyel zárult, így közölték vele, hogy nem alkalmazható a múzeumban. A panaszos felvilágosítást kért a tengerőrnagytól ennek okairól, aki tájékoztatásként közölte, hogy a kiállítási helységek közül néhányának a biztonságáért a tengerészeti bázis felelős, és az így biztonságtechnikailag korlátozott belépést engedő területre nem mennek fel. Az ellenőrzés során beszerzett adatok alapján úgy értékelte, hogy a biztonság szempontjából nem helyes az alkalmazása, bár amennyiben az érintett helyiségekbe a munkakörre alapján nem szükséges a belépés, nem támasztanak akadályokat a foglalkoztatásához. A panaszos minden kérelme eredmény nélkül maradt.

³⁵³ *Ibid.*, 48. §.

³⁵⁴ *Ibid.*, 59. §.

³⁵⁵ Ld. *Niemietz c. Németország*, ítélet, 1992. december 6. A panaszos ügyvéd, tagja egy antiklerikális pártmozgalomnak. 1985. decemberében egy levelet kapott, amely egy a munkavállalói által fizetendő egyházi adó levonását megtagadó személlyel kapcsolatos eljárásról szólt. A levél a szervezettől származott, és egy bíró számára vették, hogy az említett személy ellencben jár el, és figyelmeztette, hogy a jövőben is figyelemmel kísérik az ügyvel kapcsolatos eljárását, és javasolták, hogy «lépjön le a terrorizálás útjáról», és menjen fel a vádlottal. A levelet fiktív névben írták, aki ellen később rágalmaszást eljárást is kezdeményeztek, de nem sikerült felderíteni a valódi kilétét. A hatóság házkutatást rendelt el a panaszos irodájában, és más személyeknél is. Az érintettek tiltakozására a tartományi legfelsőbb bíróság elnöke közölte (amit később más fórumok is megerősítettek), hogy a házkutatás arányos intézkedés volt, hiszen egy folyamatban lévő ügybe beavatkozó levéllel volt kapcsolatos.

üzleti tevékenység is, hiszen az emberek többsége ezen keresztül kerül kapcsolatba másokkal, és gyakran nem is különíthető el a szorosán magánéleti tevékenységektől.³⁵⁶

A már említett *Amann c. Svájc* ügyben³⁵⁷ a panaszos sérelmezte, hogy a berni szövetségi nagykövetségről érkezett telefonjainak lehallgatására vonatkozóan bekerült az állami adatbázisba, mint az Orosz Nagykövetséggel kapcsolatot tartó személy. A Bíróság az 1981. január 28-án az Európa Tanács keretében létrejött, az egyéneknek a személyes adatok automatikus kezelése elleni védelméről szóló egyezményre hivatkozva megjegyezte, hogy annak 2. cikke, amely szorint személyes adat „minden információ, amely egy azonosított vagy azonosítható egyénre vonatkozik”, egybe vág a magánéleti fogalom értelmezésével.³⁵⁸

A *Rotaru c. Románia* ügy³⁵⁹ jelentősége, hogy a személyes adatok körét definiálva azoknak a 8. cikkkel való kapcsolatát értelmezte. A panaszos arra hivatkozott, hogy az SRI-nek olyan, a magánéletével kapcsolatos, részben hamis, és a jóhírnevét sértő adatok vannak a birtokában, melyeket bármikor felhasználhat. A román kormány tagadta a 8. cikk alkalmazhatóságát, kiemelve, hogy a kérdéskör nem a panaszos magánéletére, hanem a közéletre vonatkozik. A Bíróság, anélkül, hogy valóban definiálni akarná a magánéletbe tartozó jogok körét, párhuzamot vont a magánéleti fogalom értelmezése és az 1981. január 28-án az Európa Tanács keretében létrejött, az egyéneknek a személyes adatok automatikus kezelése elleni védelméről szóló egyezmény között. Ez utóbbi egyezmény a személyes adatokat úgy definiálja, hogy „minden információ, amely egy azonosított, vagy azonosítható létező személyre vonatkozik”.³⁶⁰

³⁵⁶ *Ibid.*, 29. §.

³⁵⁷ *Ld. Amann c. Svájc*, ítélet, 2000. február 16.

³⁵⁸ *Ibid.*, 65. §.

³⁵⁹ *Ld. Rotaru c. Románia*, ítélet, 2000. május 4. 1946-ban, a kommunista rezsim megalakulása után, kormányellenességre hivatkozva a helyi prefektus megakadályozta a panaszos két pamfletjének kiadását. A panaszos két levelet intézett a prefektushoz, melyekben a véleménynyilvánítási szabadságnak az új rezsim általi elnyomása ellen tiltakozott. A levelek hatására 1948-ban lázadásért letartóztaták, és egy év szabadságvesztésre ítélték. A politikai változásokat követően a 118/1990. sz. törvényerejű rendelet bizonyos jogokat biztosított a kommunista rendszer által üldözötteknek, feltéve, hogy nem volt fasiszta múltjuk. A jogszabály alapján a panaszos a hatóságokhoz fordult, kérelmezve, hogy a fogvatartásának időtartamát számítsák be a munkaviszonyban eltöltött időbe, és ennek alapján határozzák meg a nyugdíját. A bíróság a panaszos kérelmét helyben hagyta, azonban az eljárás során a belügyminiszter csatolt egy levelet, melyet korábban az SRI-től, a Román Hírszerzési Irodától kapott. A levél tartalmazta többek között, hogy a panaszos Iaşiban volt tudománygyógytérmi hallgató, és ezalatt tagja volt a „Légionárius” mozgalomnak (1927-ben alapított szélsőjobboldali, nacionalista és antiszemita szervezet), továbbá, hogy nincs benne a bírósági nyilvántartásban, és a kérdéses időben nem áll fogvatartás alatt. A panaszos eljárást kezdeményezett az SRI ellen, hivatkozva arra, hogy soha sem volt „Légionárius”, Iaşiban a jogi karon tanult, és az információk egy további része is hamis és sérti a jóhírnevét. Erkölcsi kár megtérítését és a dokumentáció megváltoztatását, vagy megszüntetését követelte. Az eljárás során a bíróság kimondta, hogy az SRI csak letétmentese a korábbi államvédelmi hatóság dokumentumainak, így a bíróság az adatokat nem semmisítheti, vagy módosíthatja meg.

A panaszos időközben a Bizottsághoz fordult egy beadvánnyal, amely azt ellöghadhatóságát nyilvánította. Az igazságügyi miniszter által az SRI-től kért tájékoztatásban szerepelt, hogy egy 1937-ből származó leírás alapján egy bizonyos Anca Rotaru egyetemi hallgató a kérdéses szervezet tagja volt. Mivel a panaszos ekkor 16 éves volt, nem lehetett egyetemi hallgató, tehát tévedés történt. A panaszos azonnal kérte a bírósági ítélet felülvizsgálatát és a jóhírnevét sértő adatok megszüntetését, melynek a bíróság helyt adott, bár kártérítést és költségeket nem ítélt meg.

³⁶⁰ A Bíróság, mint láthattuk, korábban az *Amann c. Svájc* ügyben jutott erre a következtetésre. A két ítélet kapcsán fontos megjegyezni, hogy a Bíróság ezzel megcúszta értelmezési pozícióját az emberi jogok területén, nem meghátálva az akár az 1981-es egyezmény által létrehozott konzultatív bizottság, akár az Európai Bírósággal a jövőben előfordulható értelmezési konfliktus előtt. Az Európai Unió Alapjogi Chartája ugyanis tartalmazza a személyes adatok védelméhez fűződő jogot (8. cikk). Ez a terület ráadásul a

A személyes adatok kapcsán kiemelendő, hogy – a Bíróság megállapítása szerint – bizonyos közérdekű adatok a magánéletre vezethetők vissza, amennyiben azokat közhatalmi szervek által vezetett dossziékban rendszerezetten gyűjtik és tárolják. Ez különösen igaz arra az esetre, ha az adatok az egyén távoli múltjára vonatkoznak.³⁶¹ Az esetre vonatkoztatva az SRI által adott, a panaszos tanulmányaira, politikai tevékenységére és priuszára adott információk, melyek egy része több, mint ötven éves múlttal rendelkezik, a magánéletre vonatkoznak, így a 8. cikk hatálya alá esnek, amennyiben rendszerezetten gyűjtik és tárolják őket az állami hatóságok adatállományában. Különösen így van ez akkor – csakúgy, mint ebben az esetben –, ha az információk egy része hamis, és veszélyezteti az érintett jóhírét.³⁶²

A beavatkozás jogosságát vizsgálva a Bíróság abból indult ki, hogy a 8. cikk 2. bekezdése kizárólag szűken értelmezhető, azaz bár az információs szolgálatok léte lehet legitím egy demokratikus társadalomban, az állampolgárok titkos megfigyelése az Egyezmény alapján csak akkor tűrhető el, ha az a demokratikus intézményrendszer védelmében szükséges.³⁶³ Az adatgyűjtést és –tárolást szabályozó jogszabályokat vizsgálva a Bíróság kiemelte, hogy azok ugyan engedik a nemzetbiztonság érdekében az azt érintő adatok gyűjtését, tárolását és felhasználását, kétséges, hogy a panaszossal kapcsolatos adatok ebbe a kategóriába vonhatók lennének. Mivel azonban a jogszabályok értelmezése a nemzeti hatóságok elsődleges feladata, és az illetékes román bíróság jogszerűnek minősítette az SRI adattárolását, a beavatkozásnak volt jogszabályi alapja.

Az előreláthatóság problémáját boncolva a Bíróság feltárta, hogy a hivatkozott jogszabályok egyike sem jelöli meg, hogy mely adatok gyűjthetők, a személyeknek mely köre válhat ilyen ellenőrzések tárgyává, milyen körülmények között alkalmazhatók az érintett eszközök, milyen eljárás keretén belül, milyen régiók lehetnek az információk, és meddig tárolhatók. Nem tartalmazznak rendelkezéseket abban az értelemben sem, hogy mely személyi kör tekinthet bele és milyen jellegű dossziékba, melyek az eljárás körülményei, és hogyan használhatók fel a megszerzett adatok. Ráadásul a jogszabály azt sem pontosítja, hogy melyek azok a nemzetbiztonságra leselkedő veszélyek, amelyek indokolhatnak egy ilyen jellegű beavatkozást, és nem biztosít kontrollmechanizmust sem a jogsérelemre. Mivel a jogszabályi háttér egyértelműen nem felelt meg az előreláthatóság követelményeinek, a Bíróság a további feltételek vizsgálata nélkül megállapította a 8. cikk sérelmét.

Az ügy több szempontból lényeges a joggyakorlat fejlődését tekintve. A Bíróság első esetében nem vizsgálta az érintett adatok személyesnek való elfogadása kapcsán, hogy vajon azok az egyén magánéletére vonatkoznak-e. Nem volt fontos tehát az a kérdés, hogy olyan tevékenységekre vonatkoztak-e, amelyeknek a nyilvánosságra hozatalához az érintett hozzájárult, vagy sem.³⁶⁴ Az ítélet körülményei vitathatatlanul rámutatnak a volt szocialista országokban megélt, a korábbi államvédelmi hatóságok által gyűjtött adatok

jövőben az elé a kérdés elé is állíthatja a Bíróságot, hogy vajon kimondhatja-e az Egyezménynek az Unió tagállamai által történő megsértését, akár az intézmények által meghozott aktusoktól való együttes felcölösség okán is. Ld. ezzel kapcsolatban DE SCHUTTER, Olivier : *Observations – Vie privée et protection de l'individu vis-à-vis des traitements de données à caractère personnel*, In : Revue trimestrielle des droits de l'Homme, No. 45, 2001. január 1., 181-182. old.

³⁶¹ Ld. *Rotaru c. România*, loc. cit., 43. §.

³⁶² *Ibid.*, 44. §.

³⁶³ *Ibid.*, 47. §.

³⁶⁴ Ld. DE SCHUTTER, Olivier : *Observations ...*, op. cit., 165. old.

megismerhetőségének problémáira, hiszen a gyűjtött adatok egyértelműen tükrözték a totális állam egyénekhez való viszonyát, a teljes ellenőrzést az élet minden területén. A fasiszta múltra vonatkozó adatok nyilvánosságra kerülése ugyan minden államban terület jelenthet az egyén további boldogulása szempontjából, azonban a közép- és kelet-európai térség politikai átmenetében ha lehet, még jobban hátrálthatja az egyén érvényesülését. Így van ez különösen akkor, ha ráadásul valótlan adatokról van szó.

Azzal, hogy az ügy körülményeinek a 8. cikk szerinti vizsgálata az előreláthatóság problémakörénél pozitívnak bizonyult, egyben a román adatvédelmi jogszabályok elégtelenségére mutatott rá. A volt államvédelmi hatóságtól átvett adatok kezelésé során a jogszabályi háttér elmulasztotta az alapvető garanciák biztosítását, és lehetetlenné tette az adatfelhasználás igazságszolgáltatási kontrollját is. Mindez természetesen nagy tanulságokkal szolgálhat a régió államainak is, hiszen a személyes adatok védelmé merőben új terület a demokratikus átmenet szempontjából, az alapjog biztosításával kapcsolatos feltételek teljesítése pedig elengedhetetlen.

1.2.2. A családi élet védelme

A családi élet fogalmának meghatározása nehéz, hiszen figyelemmel kell lenni az érzelmi kapcsolatok, az egyéni és társadalmi felelősség és a gazdasági szükségesség végtelen kombinációs lehetőségeire.³⁶⁵ A családi élet az Egyezmény kapcsán kialakult joggyakorlatban nagyon széles értelmű fogalom, hiszen minden a családhoz kapcsolódó helyzetre alkalmazható, függetlenül attól, hogy az házassági kötelékben, vagy anélkül jön létre. Általában véve a szülő-gyermek, nevelőszülő-nevelt gyermek, és a közeli rokonok közötti kapcsolatot fedi le.³⁶⁶ A joggyakorlat megköveteli a családi életnek a jogsértést megelőző fennálltát, és a ténylegességet, azaz a felek közötti valós és szoros, *de facto* kapcsolatot feltételez.³⁶⁷

A családi élet kapcsán a közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlat a szülő-gyermek kapcsolat kérdését, ezen belül is a házasságon kívüli kapcsolattartás problémáit elemzi.³⁶⁸ Az *Ignacolo-Zenide c. Románia* ügy³⁶⁹ az állampolgársági

³⁶⁵ Ld. DRZEMCZEWSKI, Andrew : *The rights to respect for family life, home and correspondence – as guaranteed by Article 8 of the European Convention on Human Rights*, Európa Tanács, Strasbourg, 1984, 10. old.

³⁶⁶ A 8. cikkből eredő jogokat nemcsak a felhőttek, hanem a képviselő szabályainak figyelembe vételével gyermekek is érvényesíthetik. Ld. BRÖTEL, Achim : *Schutz des Familienlebens*, In : *Rechtszeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, Tübingen, 1999, No. 3-4, 584. old.

³⁶⁷ Ld. RENUCCI, Jean-François : *Droit européen...*, op. cit., 108. old. és DRZEMCZEWSKI, Andrew : *The rights to respect...*, op. cit., 10. old.

³⁶⁸ Elvált szülők esetében a szülői felelősség-megosztás elve aránylag új fogalom, döntően a 80-as évek eredménye. Ld. MEULDERS-KLEIN, Marie-Thérèse : *Vie privée, vie familiale et droits de l'homme*, In : *Revue Internationale de Droit Comparé*, Vol. 44, No. 4, 1992. október, 785. old.

³⁶⁹ Ld. *Ignacolo-Zenide c. Románia*, ítélet, 2000. január 25. A francia panaszos és román férje 1980-ban kötött házasságából két gyermek született, majd 1989-ben elváltak. A válóper során a felek közös megegyezése alapján a gyermekek az apánál kerültek elhelyezésre, és a panaszos kapcsolattartási jogot kapott. A volt férj 1990-ben az Egyesült Államokba költözött a gyerekekkel. A panaszos a gyermeklátogatási jogának figyelmen kívül hagyására hivatkozva keresetet nyújtott be volt férje ellen, és kérte, hogy a metzi bíróság neki ítélje a gyermekek feletti felügyeleti jogot, és tiltsa meg az apának, hogy elvigye őket Franciaország területéről. A bíróság a két szülőnek ítélte a felügyeleti jogot, de az anyának

szempontból vegyes házasságok felbontását követő problémákra vet fényt. A panaszos a 8. cikk sérelmére hivatkozott, mivel a román hatóságok nem tették meg a megfelelő intézkedéseket a meghozott ítéletek végrehajtása érdekében, és nem támogatták a lányai visszatérését hozzá.

A Bíróság megerősítette, hogy az Egyezmény 8. cikke a családi élet védelme kapcsán védi az egyént a közszolgálatok önkényes beavatkozásai ellen, ugyanakkor a családi élet valós védelme érdekében pozitív kötelezettségeket is támaszt velük szemben. Mindkét esetben megfelelő egyensúlyt kell tartani az egyén és a társadalom érdekei között, és az állam egy bizonyos mérlegelési jogkörrel rendelkezik. Az állam pozitív kötelezettsége annak a jognak a biztosítása, hogy a szülők és a gyermek egysítéséhez a megfelelő intézkedések megtörténjenek. Ugyanakkor ez az államot terhelő kötelezettség nem abszolút jellegű, hiszen az egyik szülőnél élő gyermekeknek a másik szülővel történő egysítésre időt és előzetes felkészülést vehet igénybe, amelyeknek az elhúzódása esetenként változó, és az összes érintett együttműködését és megértését feltételezi. Az államok kötelesek az együttműködés érdekében eljárni, ennek azonban gátat szabnak az érintett személyek alapjogai, a gyermek jogai. Az állam az érdekek konfliktusa esetén köteles azok egyensúlyára törekedni.³⁷⁰ Mindezen túlmenően az államra az Egyezmény 8. cikkéből háruló kötelezettségeket a szülők és a gyermekek egysítése kapcsán, amennyiben annak részese, az 1980. október 25-i, a gyermek jogellenes külföldre vitelének polgári jogi vonatkozásairól szóló hágai egyezmény fényében kell értékelni.³⁷¹

Az állam részéről fennálló pozitív kötelezettségeket vizsgálva, és különösen, hogy a jogsérelem kapcsán mely időtartamot kell figyelembe venni, a Bíróság korábbi joggyakorlatára hivatkozva kimondta, hogy esetenként kell vizsgálni, különösen a kívánt intézkedések súlyosságára figyelemmel, hogy a szülők elegendő mértékben tudták-e védeni a saját érdekeiket az eljárás során. Amennyiben nem, úgy a családi élethez való joguk sérült, és a döntésből eredő beavatkozás nem felel meg a 8. cikk 2. bekezdése szerinti szükségesség feltételének. Az 1998. május 28-i ítélettel lezárult eljárásban sem a panaszos, sem a képviselője nem vett részt, mivel bár lakóhelye ismert volt, nem idézték be, és az ítéletet sem közölték vele. A román kormány is csak 1999. szeptember 13-án tudatta a Bírósággal, hogy a panaszos tudomást szerzett a szóban forgó ítéletről. Az, hogy a jogi képviselőjét értesítették, nem tesz eleget annak a kötelezettségnek, hogy az érintett

helyezze el a gyermekeket, és az apának rendszeres kapcsolattartási jogot biztosított. Az apa az ítélet meghozatalát követően nem adta át a gyermekeket. Több, mint egyéves texasi tartózkodása idején eljárást kezdeményezett a panaszos ellen (a jelenléte nélkül) az amerikai hatóságok előtt, amelyek hatályon kívül helyezték a francia bíróság ítéletét, és az apának ítélték meg a felügyeleti jogot, a panaszos kapcsolattartási jogot kapott. Fél évre rá a francia fellebbviteli bíróság eljárást kezdeményezett az apa ellen a gyermekek átadásának megtagadása miatt, mely során egyévi szabadságvesztés büntetésre ítélték, amely azonban az elítélt távolléte miatt nem volt végrehajtható. Időközben a panaszos öt eljárást is kezdeményezett az Egyesült Államokban, melyek mindegyike neki ítélt a gyerekek felügyeleti jogát. Az apa 1994 elején Romániába költözött a gyerekekkel. Ugyanazon év végén az Egyesült Államok központi hatósága kérte a román igazságügyi minisztertől a gyermekek visszaküldését, míg a panaszos a román elsőfokú bírósághoz fordult a korábbi ítéletek végrehajtása érdekében. A bíróság helyt adott a kérelmeknek, azonban a végrehajtás sikertelen volt, mivel az apa elrejtette a gyerekeket. Az apa fellebbezés és más eljárási cselekményei az eljárás elhúzódasához vezettek, melyek a továbbiakban a panaszos távollétében folytak. A panaszos többször a helyszínről utazott, hogy láthassa a gyerekeit, de ez mindannyiszor meghiúsult. Végül, 1997 januárjában hét év után találkozhatott velük. A találkozás tíz percig tartott, az iskola tanári szobájában. Ekkorra a gyermekek is elidegenedtek már tőle, így a panaszos elélt a további követeléstől, és kérte az iskolaingázgatót, hogy rendszeresen értesítse a lányai iskolai előmeneteléről, amit az nem teljesített.

³⁷⁰Ld. *Hokkanen c. Finnország*, loc. cit.

³⁷¹Románia tagja az említett egyezménynek.

értcsíteni kell.³⁷² Mindezek fényében a Bíróság kimondta, hogy a fenti ítéletet megcélzó eljárás nem felelt meg a 8. cikkből fakadó követelményeknek.

Arra vonatkozóan, hogy az állam megtett-e mindent annak érdekében, hogy segítse a panaszos szülői jogainak érvényesítését, és a gyermekei visszaadását, a Bíróság kiemelte, hogy a hasonló esetekben a gyorsaságuk alapján kell megítélni az intézkedéseket, mivel a késlekedés visszafordíthatatlan következményekkel járhat. Ezt a kötelezettséget az említett hágai egyezmény is megőrösíti, melynek 11. cikke alapján minden hat hétnél hosszabb idejű késlekedés okot adhat indoklás kérésére.³⁷³

A Bíróság több a román hatóságokat terhelő mulasztást is feltárt. Így a román hatóságok nem tudtak érdemleges igazolást adni arra, miért késlekedtek az 1994. december 14-i ítélet végrehajtásának megkísérlésével, hiszen bár az első két próbálkozás pár nappal később megtörtént, a harmadikra csak több, mint négy hónappal, a negyedikre pedig majd egy évre rá került sor, sőt, 1995 nyarára az illetékes bíróság fel is függesztette a végrehajtást. További egy éven át a román hatóságok teljes inaktivitásáról tettek tanúbizonyságot, és általában az érintett időszakban semmilyen kényszerintézkedést³⁷⁴ sem fogantottak az apával szemben, és előkészületeket sem tettek a gyermekök átadására. A román kormány ezzel védekezett, hogy ilyen intézkedéseket csak a panaszos kérelmére lehetett volna végrehajtani, aki nem folyamodott ilyen kérelemmel a hatóságokhoz. A Bíróság nem tartotta feladatának a belső jogrendben rendelkezésre álló szankciós eszközök vizsgálatát, kizárólag az ügy kapcsán kívánta eldönteni, a román hatóságok által alkalmazott eszközök megfelelőek és elégségesek voltak-e. Ráadásul a panaszos csak közvetetten kérheti kényszerítő eszközök alkalmazását, amely a végrehajtás kivételes esete lehet csak, és a panaszos cselekményének hiánya egyéb módon sem menti fel a hatóságokat a végrehajtási kötelezettség alól.³⁷⁵ A panaszos egy az igazságügyi miniszterhez intézett levelében jelezte, hogy büntetőeljárást kíván kezdeményezni az apával szemben, és kérte, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket, aminek semmilyen folyamánya nem lett. Az eljárás során a Bíróság megállapította, hogy bár az apa többször nem jelent meg a hazai bíróság előtt, és megtagadta a gyermekek átadását, egyik esetben sem lett ennek semmilyen jogkövetkezménye, és a román hatóság nem tett intézkedést a gyermekek felkutatására sem. Nem vettek igénybe továbbá olyan szociális intézkedéseket, mint a gyermekpszichológiai vizsgálat, szociális gondozói ellenőrzés, stb. A panaszos és a gyermekei találkozásának egyetlen lehetőség sem megfelelő körülmények között zajlott, hiszen megfelelő előkészületek nélkül, pszichológus távollétében, a gyermekek iskolájában (ahol az apjuk is tanít), tanárok, hivatalnokok, diplomaták, stb. jelenlétében történt. Mindezek fényében nyilvánvaló, hogy a román hatóságok nem tették meg a szükséges intézkedéseket a gyermekeknek az édesanyjukkal való egyesítésére, így megvalósult a 8. cikk sérelme.

A szülő-gyermek kapcsolattartás állt a *Szegő c. Magyarország* ügy³⁷⁶ középpontjában is. A kormány a belső jogorvoslatok kimerítésének hiányára hivatkozott, mivel a panaszos

³⁷² Ld. *Ignaccolo-Zentile c. Románia*, loc. cit., 99. §.

³⁷³ *Ibid.*, 102. §.

³⁷⁴ A Bíróság kihangsúlyozta, hogy ezen az érzékeny területen a kényszerintézkedések alkalmazása nem ajánlott, ugyanakkor a nyilvánvalóan jogsértő cselekményt elkövető szülő szankcionálható. *Ibid.*, 106. §.

³⁷⁵ *Ibid.*, 111. §.

³⁷⁶ Ld. *Szegő c. Magyarország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, No. 21647/93, 1996. január 16. A panaszos 1984 novemberében kötött házasságot. Felcsúsga egy évre rá lányt, majd még egy év elteltével fiút született. 1987 végén az asszony válópert kezdeményezett, mely során a panaszos mindkét gyermekkel kapcsolatban kérelmezte a rendszeres kapcsolattartási jog megállapítását. A Bíróság kimondta a házasság

nem kezdeményezett bírósági eljárást a gyermek elhelyezésének megváltoztatásával kapcsolatban. Mivel azonban a nemzetközi jog csak a rendelkezésre álló és elégséges eszközöket veszi figyelembe ebben a tekintetben, a Bizottság megállapította, hogy egy ilyen per nem orvosolja a panaszos sérelmét, hogy nem láthatta a fiát. A konkrét körülményeket vizsgálva a Bizottság megállapította, hogy a panaszos többször fordult az illetékes hatósághoz, amely több intézkedést is tett az ítélet végrehajtása érdekében, melyek sikertelenségét követően az anyát többször megbírságotlák, és egy hivatalnokot rendeltek ki a panaszos mellé a jog foganatosítására. A családkönyvek további sikertelensége esetére a hatóság kılátásba helyezte az ügy bíróság elé vitelét, és akár a felügyeleti jog megváltoztatását is. Mindezeket figyelembe véve a Bizottság úgy értékelte, hogy a magyar hatóságok megtették minden ésszerü intézkedést annak érdekében, hogy a panaszos érvényt szerezhessen kapcsolattartási jogának.

A fenti két ügybıl kifürk, hogy a szülı-gyermek kapcsolatrendszer különleges helyet foglal el az állami szabályozás terén. Eppen a magánélet és a családi élet területén biztosított egyéni autonómia akadályozza a hatóságok tevékenységét. Ugyanezen alapul az is, hogy logikailag egy ilyen szoros személyek közötti kapcsolatba a hatóság közérdeket érvényesítı szerepe nehezen illeszthetı be. Mindezek függvényében kell értelmezni azt is, hogy a gyámhatóságok meglehetősen kevés jogosítvánnyal rendelkeznek a családi problémák terén. A bíróság kivételénél lehetıség ugyan fennáll, a szülı-gyermek viszonyban azonban ez végsı soron a gyermekre jelent hátrányos következményt. Fontos azonban látni, hogy az Egyezmény joggyakorlata nyomán is a hatóságok kötelesek a jogukat érvényre szerezni, tehát az eljárási kötelezettségük alól nem kapnak felmentést, és jogsértés esetén szankciós lehetıségeik kihasználásával akár segíthetik is a szülı és a gyermek kapcsolatfelvételének végrehajtását.

A családi élet kapcsán Magyarországgal kapcsolatban merültek fel olyan örökbefogadási ügyek, amely során az eljárás elhúzódása miatt a gyerekeket ideiglenesen, az eljárás befejeztıg állami nevelésbe vették. Az *E. T. c. Magyarország* és az *A.L. H., F.S. H., D.C. L., B.M. L. és M. E. c. Magyarország* ügyben³⁷¹ a panaszosok sérelmezték az ideiglenes állami nevelésbe vételt, mely szerintük sértette a magánélethez és a családi élethez fızıdı jogukat, mivel az örökbefogadással és az emigrációval kapcsolatos ügyük végleges lefolyásáig nevelıszülıknel helyezték el ıket. A Bizottság elfogadta azt az érvetést, hogy a gyermekek jogi képviselıjére senki nem volt jogosult a természetes szülık és a várható örökbefogadók távollétében, így a hatóságok joggal gondolhatták szükségesnek az

felbontását, de szakértıi bizonyítás alapján megerısítette, hogy mivel a nagyobbik gyermeknek nem ı a biológiai apja, csak a kisebbikkel kapcsolatban rendel el a látogatást. Az idı múlásával a panaszos az anya magatartására visszavezethetıen egyre kevésbé tudta érvényesíteni a kapcsolattartási jogát, bár igénybe vette a hatóságokhoz fordulás minden látszólagos lehetıségét.

³⁷¹ Ld. *E. T. c. Magyarország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, No. 25954/94, 1996. május 20. és *A.L. H., F.S. H., D.C. L., B.M. L. és M. E. c. Magyarország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, No. 23558/94, 1996. május 20. Mindkét ügy panaszosai 1992 augusztusa és októbere között egyedüli ismert szülıjükkel, édesanyjukkal érkeztek Romániából Magyarországra. Az édesanyák közjegyzı elıtt végleg hozzájárultak a gyerekek amerikai állampolgárok által történı örökbe fogadásához, majd visszatértek Romániába. A gyerekekért ideiglenesen a leendı örökbefogadók által fizetett nevelıszülık gondoskodtak. 1993 márciusában-áprilisában a gyerekeket az ı érdekeltek védelmére, és arra hivatkozva, hogy természetes szülıjük elhagyta az országot, és örökbefogadók hiányában jogi képviselı nélkül maradtak, állami nevelıintézetben helyezték el. 1993 júliusában az illetékes hatóság megszüntette a nevelıintézetben való elhelyezést, mivel az illetékes minisztérium értesítette Romániát a gyermekek örökbefogadásáról, és a román nagykövetség hozzájárult a gyerekek kivándorlásához. A gyerekeket ezt követően az Egyesült Államokban átadták örökbefogadó szülıknek.

ideiglenes állami nevelésbe vételt, amíg a román hatóságokkal ki nem vizsgálják az ügyet. Ezek alapján a Bizottság nem fogadta el a 8. cikk sérelmére vonatkozó érvelést.

A családi élet védelme a külföldiek kiutasításának problémájával összefüggésben merült fel az *Al-Nashif c. Bulgária* ügyben.³⁷⁸ A Bíróság kiemelte, hogy *hár a 8. cikk nem rója az államokra azt a kötelezettséget, hogy alávegyék magukat a házaspárok által a letelepedésük helyére vonatkozó döntésnek, és engedélyezzék a család egyesítését a területükön, az olyan személyek kiutasítása, akiknek családja az adott állam területén él, sértheti a 8. cikkben foglaltakat.* A panaszos kötődése több szempontból is bizonyított volt, hiszen, felcsőgével állandó tartózkodási engedéllyel több évig élt Bulgáriában, és az ott született gyermekeik megkapták a bolgár állampolgárságot, és tanulmányaikat is bolgár oktatási intézményekben végezték. A kiutasítás elrendelése kapcsán a Bíróság hangsúlyozta azt a kritériumot, hogy amennyiben nemzetbiztonsági érdekek is merül fel, a kontradiktóris eljárás követelményeit biztosítani kell, melynek során lehetőség kell biztosítani az érintettek a vádakkal szembeni bizonyításra. Az ügyben a bolgár kormány nem bizonyította, hogy valóban pártatlan eljárás során döntöttek a panaszos kiutasításáról, és mindez ráadásul minden indoklás nélkül történt, fellebbezés lehetősége nélkül, ami tovább súlyosította a panaszos helyzetét. Mindezekre tekintettel a Bíróság megállapította, hogy a bolgár hatóságok a törvényesség feltételeinek nem megfelelő eljárás során határoztak a panaszos deportálásáról, amely a családi körülményeit tekintve megvalósította a 8. cikk sérelmét.

A családi élethez fűződő jog elsősorban tartózkodást vár el az állami hatóságoktól, akik kötelesek hatósági intézkedések során figyelemmel lenni a joghatóságuk alatt álló személyek ebből fakadó jogaira. A családi egység és a szülői felügyelet joga azonban bizonyos esetben konkrét aktív intézkedést is megkövetel a hatóságoktól a gyámügyi és a menekültügyi eljárás tekintetében is. Az Egyezmény rendszere elvárja a hatóságoktól a szülői jogokkal kapcsolatos határozatok foganatosítását, figyelemmel különösen arra a körülményre, hogy a gyermekek életében minden ilyen irányú kálckedés ellehetetlenítheti a jövőre nézve a szülői jogok hatékony gyakorlását. Az egy államon belül élő családtagok elszakítása ugyancsak problémákat vethet fel, ami még súlyos, az állam biztonságát veszélyeztető cselekmények eselén is kellő gondosságot követel,³⁷⁹ és semmiképpen sem igazolható kellő indoklás és a veszélyeztetettség bizonyítása nélkül.

1.2.3. A 8. cikk kényszerintézkedések és fogvatartás során megvalósult sérelme

A 8. cikk alkalmazása az egyént, ha korlátozottan is, de olyan kivételes körülmények között is megilleti, mint a fogvatartás, vagy a különböző kényszerintézkedések

³⁷⁸ Ld. *Al-Nashif c. Bulgária*, ítélet, 2002, szeptember 20. A panaszos palesztin származású, kuvaitban született honatlan személy, aki 1992 és 1999 között Bulgáriában telepedett le az ugyancsak honatlan feleségével. A Bulgáriában született két gyermekük bolgár állampolgár. 1999 júniusában a rendőrség határozatot hozott a panaszos letartóztatásáról és kiutasításáról. A határozat indoklást nem tartalmazott, és fellebbezéssel sem lehetett élni ellene. A panaszos Szíriában telepedett le, ahová később családja is követte.

³⁷⁹ Ld. ennek kapcsán a terrorizmussal kapcsolatban kifejtésre kerülő *Boujlifa c. Franciaország és Boughanemi c. Franciaország* ügyet.

alkalmazása. Ez utóbbira jó példa a *Matter c. Szlovákia* ügy,³⁸⁰ melyben a panaszos arra hivatkozott, hogy az ideggyógyászati klinikán történt kényszerrel elrendelt orvosi vizsgálata sértette a 8. cikk szerinti magánélethez fűződő jogát.

A Bíróság kiemelte, hogy a cselekvőképességtől megfosztás súlyos mértékű beavatkozás jelent a panaszos 8. cikk szerinti jogaiba, éppen ezért hasonló esetekben hasznos lehet egy idő elteltével az eset felülvizsgálata, különösen, ha azt az érintett kéri.³⁸¹ A Bíróság figyelembe vette, hogy a cselekvőképesség helyreállításával kapcsolatos ügyekben a bíróságokat nem kötik a kérelemben foglaltak, tehát a körülmények nem ura az eljárásnak, a bíróság pedig köteles maga gondoskodni a kérelmező jogainak gyors és hatékony védelméről. Ugyanakkor az ilyen ügyek bonyolultsága és a különleges képzettség szükségessége miatt természetesen igazolt az illetékes bíróságnak a szakvélemény beszerzésére vonatkozó erőfeszítése.³⁸² A Bíróság figyelembe vette azt is, hogy a szakértő először arra törekedett, hogy a panaszos önszántából vesse magát alá a vizsgálatnak, majd amikor ezt elutasította, akkor rendeltek el a kórházi vizsgálatot, és kötszori sikertelen felszólítást követően szállították be rendőri kísérettel a vizsgálatra. A Bíróság az eset összes körülményét tekintve arra a következtetésre jutott, hogy a beavatkozás nem volt aránytalan az elérni kívánt célokkal, tehát megfelelt az „egy demokratikus társadalomban ... szükséges” feltételnek a 8. cikk 2. bekezdése értelmében.

A fogvatartás és a 8. cikkben foglalt jogok leggyakrabban talán a levelezés tisztelgésben tartásával kapcsolatban érintkeznek.³⁸³ A „levelezés” mind az angol, mind a francia szöveg nyelvtani értelmezéséből adódóan elsősorban az írásos kapcsolattartásra vonatkozik, azonban a 8. cikk sérelmét eredményezhetik a lehallgatások, táviratok „elfogása”, rádió vagy más technikai eszközön keresztül továbbított információk elfogása, stb.³⁸⁴ Ezzel a közép- és kelet-európai térség államaival kapcsolatos joggyakorlat is szolgál néhány példával. A *Beck László c. Magyarország* ügyben³⁸⁵ a szórt intézkedések egy részét, azokat elkülönült eseményekként értékelve a Bíróság a *ratione temporis* joghatóságának hiányára való hivatkozással kizárta a vizsgálatból. A büntetővádlóhajtási intézet által gyakorolt ellenőrzés egyrészt a panaszos magánlevelezésével, másrészt a

³⁸⁰ Ld. *Matter c. Szlovákia*, ítélet, 1999. július 5. A panaszos cselekvőképességét 1976-ban korlátozták, majd 1983-ban teljesen megvonták, mivel a paranoiás pszichózis egy súlyos változatában szenvedett. A panaszos négy évvel ezután eljárást kezdeményezését kérte a cselekvőképessége visszaállítása céljából. Az eljárás során a szakértői vizsgálatokon való részvételt megtagadta, mire a bíróság elutasította a keresetet. A megismételt eljárás során az eljárási cselekmények hol azért késtek, mert a panaszos nem kívánta alávetni magát a szükséges orvosi vizsgálatoknak, hol pedig a gondnok kinevezése okozott gondot. Végül rendőri kísérettel előállították a vizsgálatra, ahol megállapították, hogy a cselekvőképességét részben visszakaphatja, de két-három év elteltével újra meg kell vizsgálni. A teljes cselekvőképesség megállapításáért indított eljárás többek között azért nem haladt előre, mert a panaszos kérte, hogy másik bíróság tárgyalja, majd ennek sikertelensége után az eljáró bírák ellen is összeférhetetlenségi kifogást tett.

³⁸¹ *Ibid.*, 68. §.

³⁸² *Ibid.*, 70. §.

³⁸³ Ld. DRZEMCZEWSKI, Andrew: *The rights to respect for family life, home and correspondence – as guaranteed by Article 8 of the European Convention on Human Rights*, Human rights files, No. 7, Council of Europe Press, 1993, Strasbourg, 1993, 15. old.

³⁸⁴ Ld. DRZEMCZEWSKI, Andrew: *The rights to respect for family life, home and correspondence – as guaranteed by Article 8 of the European Convention on Human Rights*, Human rights files, No. 7, Európa Tanács, Strasbourg, 1984, 15. old.

³⁸⁵ Ld. *Beck László c. Magyarország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, No. 23198/94, 1997. január 15. A panasz benyújtása idején a panaszos szabadságvesztés büntetését töltötte. A fogvatartása idején felesége többször panaszkodott arra, hogy a levelei későn érnek el hozzá, vagy egyáltalán nem kapja meg őket. A panaszos belső vizsgálatot kezdeményezett néhány rendőrtiszt ellen hivatali visszaélés gyanúja miatt, mellyel kapcsolatos döntéseket felleltott bíróságban közbüsitettek, illetve az egyiküket a beérkezését követően tíz nappal adták át.

magyar hatóságok határozatainak kézbesítésével kapcsolatban érvényesült. Ez utóbbiak felbontása ellen semmilyen különös körülmény, mint például a levelezés bizalmaságának a fenntartása, nem szólt, mivel a panaszosnak az információ kikértilésével okozott veszteségek sommájképp sem számyalják túl a börtönök biztonságához fűződő általános állami érdeket. A magánlevelezés tekintetében a Bizottság megállapította, hogy a találonra kiválasztott levelek alkalmankénti felbontása nem lép túl a fogvatartás általános és ésszerű feltételei közepette megkívánt ellenőrzési mechanizmus mértékén, és nem haladja meg a fogvatartottak megengedett ellenőrzésének határait.

A fentiekkel szemben a *Petra c. Románia* ügyben³⁸⁶ a panaszosnak nemcsak a magánlevelezése és a hatóságokkal való levelezése (melyet bizonyítani nem tudott), hanem a Bizottsággal történő levelezésével kapcsolatban is probléma merült fel. A kormány által hivatkozott jogszabály vizsgálva a Bíróság úgy találta, hogy az a hatóságoknak túl nagy mozgásteret biztosít, mivel a fogvatartottak levelezéssel kapcsolatos jogát nagyon általánosan fogalmazza meg, és a fegyintézet igazgatóságának biztosítja a jogot, hogy magánál tartson minden levelet, újságot, könyvet, magazint, amely nem egyeztethető össze az elítélt átvizelésével. Ezek alapján az említett jogszabály majdhogynem automatikus ellenőrzési lehetőséget biztosít a levelezéssel kapcsolatban, függetlenül bármilyen bírósági döntéstől, és felbontási jogot sem biztosít. A végrehajtási rendelet pedig nincs kibírdelve, tehát az elítéltek nem ismerhetik meg annak tartalmát.³⁸⁷ Minderre figyelemmel az említett jogszabályok nem feleltek meg a törvényesség kritériumainak.³⁸⁸

A *Niedbala c. Lengyelország* ügy³⁸⁹ során a panaszos azt sérelmezte, hogy az ombudsmannak küldött levélét az ügyésznek küldték, aki azt felbontotta, és csak két hónappal később továbbította a címzettnek. A panaszos szerint nehezen elképzelhető, hogy egy ilyen levél sérelmes lehet a börtön biztonságára nézve. Az eset a hatályos lengyel jogszabályokon bukott el, hiszen a Bíróság megállapította, hogy az érintett rendelet a büntetőeljárást lefolytató hatóságoknak automatikus cenzúrát engedélyezett a fogvatartottak levelezése kapcsán, mivel nem tartalmazott semmilyen megkülönböztetést arra nézve, hogy a fogvatartottak kivel levelezhetnek, aminck következtében az ombudsman is a cenzúrával érintett személyi körbe esett. A rendelet az ellenőrzés gyakorlásának módját sem állapította meg, így határidőt sem szabott meg erre a tevékenységre vonatkozóan, és indoklási kötelezettséget sem írt elő az alkalmazása

³⁸⁶ Ld. *Petra c. Románia*, ítélet, 1998. szeptember 23. A Bizottsághoz először a panaszos felesége fordult azzal, hogy sértült a panaszos tisztességes eljáráshoz fűződő joga, de a börtönből nem tud ő maga levelet küldeni. 1994. májusában a panaszos már személyesen kereszte meg levélben a Bizottságot, kérve, hogy minden küldeményt az otthoni címére kézbesítsenek. A Bizottság kérte, hogy adja meg a szükséges adatokat, és a panaszt alátámasztó dokumentumokat is csatolja. A panaszos a feleségén keresztül tudatta a Bizottsággal, hogy a börtön titkársága nem engedi, hogy kiírtassa a panasznyomtatványt. Később az Igazságügyi Minisztérium pecsétjével a börtön hivatalos papírján levél érkezett a panaszos nevével, amely, bár mellékletnek számított, nem tartalmazta a panaszos írását. A Bizottság küldött egy panasznyomtatványt a panaszosnak, melyet a börtönhatóságok keresztül meg is küldtek a Bizottság részére. A panaszos állítása szerint nem kapott meg egy a Bizottságtól jövő levelet, majd amikor átküldték egy másik intézménybe, hivatalos úton nem, csak a feleségén keresztül értesíthette arról a Bizottságot.

³⁸⁷ *Ibid.*, 31. §.

³⁸⁸ Hasonló következtetésre jutott a Bíróság a *Lavents v. Lettország* ügyben is. Ld. *Lavents v. Lettország*, ítélet, 2002. november 28.

³⁸⁹ Ld. *Niedbala c. Lengyelország*, ítélet, 2000. július 4. A panaszos, előzetes letartóztatása idején, 1994. november 2-án levelet írt az ombudsmannak, mely szerint az ellene folyó eljárás szabálytalanságokkal teli, és a letartóztatása idején a rendőrök bántalmazták. A börtönből az ügyésznek továbbították a levelet, aki november 23-án tájékoztatta a panaszost, hogy a kivizsgálás céljából továbbította a levelet az illetékes ügyésznek. A levelet csak ezt követően, december 27-én küldték meg az ombudsmannak.

esetére.³⁹⁰ A lengyel kormány hivatkozott arra is, hogy a szóban forgó rendelet alapot adhatott volna az ellenőrzés elleni fellépésre. A Bíróság ezzel kapcsolatban azonban megállapította, hogy mivel a panaszos előzetes letartóztatás alatt állt, valószínűleg nem fordulhatott volna a felsőbb bíróság elnökéhez (ennek ellenkezőjét a kormány sem tudta példával igazolni), tehát az ügyész cselekmény ellen nem állt rendelkezésre fellebbezési lehetőség.³⁹¹

A korábban már említett *Valasinas c. Litvánia* ügyben a panaszos azt sérelmezte, hogy hátrónhatóság felbontotta az Egyezmény szerveivel történt levelezését, és a leveleket nem tarthatta magánál. A Bíróság egyetértett abban, hogy az intézkedésnek volt megfelelő jogszabályi alapja, és alapvető törvényes célokat szolgált, a litván kormány elmulasztott azonban magyarázatot adni arra, mi indokolta a Bírósággal történt levelezés ellenőrzését, melynek bizalmasságát tisztelni kell. Mindezek fényében a beavatkozás nem felelt meg a szükségesség követelményének.³⁹²

A magánlevelezés mellett a fogvatartás során kiemelt jelentőséggel bír a fogvatartottnak a külvilággal történő fizikai kapcsolattartása, ami a látogatás jogában is testesül. A családtagokkal történő kapcsolattartás is csak az általános kritériumok mentén, és az arányosság követelményeinek tiszteletben tartásával korlátozható. Sem a *Lavents c. Lettország*,³⁹³ sem a *Nowicka c. Lengyelország* ügyben³⁹⁴ nem tudott kellő indokot felhozni az állam a korlátozás kapcsán. Az utóbbi ügyben már a letartóztatás indoka is kétséges, hiszen a panaszos nem tagadta az ellen felhozott tényeket, így a Bíróság különösen indokolatlannak minősítette a látogatási jog ilyen mértékű korlátozását. A lengyel kormány nem tudta igazolni, hogy a korlátozás a fogvatartás mindemmapos következménye lett volna, vagy hogy egyelmi okokból kerülhetett rá sor, így nem tudott felmutatni semmilyen jogos célt az intézkedés alátámasztására.

A *Ploski c. Lengyelország* ügyben a panaszos kérte, hogy részt vehessen a szülői temetésén. A kérelmet mindkét esetben írásban is támogatta a büntetésvégrehajtási intézmény egyik dolgozója. A Bíróság ígyletbe vette, hogy bár a lengyel jogszabályok alapján lehetséges a fogvatartottak felügyelet mellett eltávoztása, a hatóságok figyelembe sem vették ezt a lehetőséget. A panaszost nem erőszakos bűncselekmény miatt tartották fogva, és hamarosan szabadult volna, ami a szóbeli csökölyét ugyancsak csökkentette. A 8. cikk nem biztosít automatikus eltávoztási jogot a fogvatartottnak egy temetésen való részvételhez, és ennek keretében a hatóságok mérlegelhetik az eltávoztás körülményeit. Ebben az esetben azonban az eltávoztási jog korlátozása nem volt „szükséges egy

³⁹⁰ *Ibid.*, 81. §.

³⁹¹ *Ibid.*, 80. §. Megdöbbenő, hogy két év alatt gyakorlatilag semmilyen változás nem történt ezen a jogterületen, és a Bíróság a *Radaj c. Lengyelország* ügyben a Bizottsággal való levelezés automatikus ellenőrzése kapcsán kénytelen volt megismélni a korábbi ítéletben foglaltakat. Ld. *Radaj c. Lengyelország*, ítélet, 2002. november 28.

³⁹² Ld. *Valasinas c. Litvánia*, loc. cit., 129. §.

³⁹³ Ld. *Lavents c. Lettország*, loc. cit.

³⁹⁴ Ld. *Nowicka c. Lengyelország*, ítélet, 2002. december 3. Az ügy körülményei egy tulajdonvitára vezethetők vissza. A panaszos egy bérház 25 %-os tulajdonjogát örökölte. A tulajdon kezelésével korábban megbízott társaság a panaszos ilyen jogait elismerő bírósági határozat ellenére is folytatta a bérleti díjak szedését. A panaszos levelet írt a társaság számláját vezető banknak, melyben azt állította, hogy a társaság a banktól hamis adatok alapján kapott kölcsönt, és a részleteket az ő tulajdonát képező bérház bérleti díjaiból teljesíti. A társaság vezetője magánindítványt nyújtott be becsületserzés miatt a panaszos ellen. Az eljárás során kitűdött, hogy a panaszost még 1973-ban paranoiás skizofrénia gyamijával gyógyították egy pszichiátriai klinikán. A panaszos megtagadta az orvosi vizsgálatokon való részvételt, mire letartóztatták. A panaszos lányának csak havi egy látogatást engedélyeztek.

demokratikus társadalomban”, mivel nem szolgált semmilye nyomós társadalmi érdeket, és nem volt arányos az elérti kívánt jogos céllal.

A magánlevelezés és az egyének közötti kapcsolattartás tisztelőben tartása alapvető érdek minden demokratikus társadalomban. Nem mond azonban célt ennek az, hogy a fogvatartottak esetén, figyelemmel a társadalmi érdekekre, ezt a jogot fokozottabb korlátozásnak vessék alá. A korlátozás alkalmazásával kapcsolatban azonban minden esetben figyelni kell a megfelelő jogszabályi háttér kialakítására, amely véd az önkényes állami beavatkozásoktól. Látható, hogy ebből a szempontból a magyar jogszabály jó vizsgát tett, míg más államokban az ügyek rávilágították a figyelmet alapvető hiányosságokra, amely nemcsak az érintett államok, hanem más tagállamok részére is fontos tanulságot jelent.

1.3. Tesznek-e lakatot a szánkra? – avagy a véleménynyilvánítás szabadsága

Vitathatatlan, hogy a demokratikus intézményrendszer fejlettségének egyik indikátora a szólás- és a sajtószabadság helyzete.³⁹⁵ Éppen ezért a védendő jogok egyik legvitalosabbjika a szólásszabadságot deklaráló 10. cikk:

1. Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a véleménynyilvánítás szabadságát és az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát országhatárokon tekintet nélkül és anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhasson. Ez a Cikk nem akadályozza, hogy az államok a rádió- és televízió- vagy mozgókép-vállalatok működését engedélyezéshez kössék.
2. E jogok gyakorlását csak a törvényben meghatározott, olyan korlátoknak kell alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság vagy közbiztonság, a zavargás vagy a bűnözés megakadályozása, a közegészség, az erkölcsök, illetve mások jogai és szabadságai védelme érdekében szükségesek. Ez a Cikk nem tiltja, hogy a jogoknak a fegyveres erők, a rendőrség vagy az államigazgatás tagjai által történő gyakorlását a törvény korlátozza.

A közép- és kelet-európai államok mindennapjainak releváns része volt évtizedeken át az egypártrendszer által uralt sajtó, és a totalitárius rendszer egyik ismételten az ezt szükségszerűen kiegészítő cenzúra. A sajtó a szocialista államideológiát szolgálta, és a sajtón kívül is csak a kormányzati politikával megegyező, annak megfelelő nézetek, vélemények kinyilvánítása volt szabad.

A politikai és gazdasági rendszerváltás eredményeként a tulajdonosi szerkezet kívéssé változott, a honi sajtótermékeket a korábbi politikai rendszer kedvezményezettjei, vagy a politikailag többé-kevésbé indifferens külföldi befektetők tudták megvásárolni. Az elmúlt rendszerben elhanyagolt sajtó napjainkban a véleménynyilvánítás szabadságára hivatkozva gyakran állandóan a 10. cikk oldalára. Az igazi kihívás ezen a téren az arany középut megtalálása, azaz a sajtó tájékoztatói kötelessége és az extrém megnyilvánulások közötti egyensúlyt kell megteremtetni.

Az Egyezményvel kapcsolatos joggyakorlat immáron csaknem fél évszázadra nyúlik vissza. Ennyi idő alatt rengeteg panasz-típus megfordult az intézmények előtt, és a kialakult joggyakorlat sok tekintetben az Egyezmény szövegén túli értelmezést is megvalósított. Ezen túlmenően egyes módosított államok diktatórikus rendszerbeli múltja korábban már sok tekintetben felvetett a közép- és kelet-európai rendszerek és rendszerváltozásokhoz hasonló körülményeket. A volt szocialista államok kapcsán az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata két kérdéskörre bontható: a politikai véleménynyilvánítás szabadságára és a sajtóügyek területére.

³⁹⁵ Ld. MARIE, Jean-Bernard : *Les droits de l'homme...*, op. cit., 35. old.

1.3.1. Mennyiben változott az utóbbi években a politikai véleménynyilvánítás helyzete?

A közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlat egyik legmarkánsabb ügye a *Rekvényi c. Magyarország* ügy,³⁹⁶ melynek alapjául az 1993. évi CVII. törvénnyel eszközölt alkotmánymódosítás szolgált, amely megtiltotta a fegyveres erők, a rendőrség és a titkosszolgálatok tagjainak, hogy pártok tagjai legyenek, illetve pártpolitikai tevékenységet végezzenek. A rendőrszakszervezet vezetője az Alkotmánybírósághoz fordult azval, hogy a törvény alkotmányos jogokat sért, a nemzetközi jog általános elveibe ütközik, és azt a Parlament az Alkotmány ellenében fogadta el. Az Alkotmánybíróság azonban elutasította a keresetet arra hivatkozva, hogy az Alkotmányt magát nem semmisítheti meg. Az ügy ezt követően került a Bíróság elé.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága a politikai tevékenységet akkor tartja a 10. cikk alá tartozónak, ha a véleménynyilvánítási szabadsághoz képest különleges jelleggel rendelkezik, vagy a politikai véleménynyilvánítás.³⁹⁷ Ezen kívül a 10. cikk vonatkozik katonákra és köztisztviselőkre is,³⁹⁸ mely körből a rendőrök sem zárhatók ki.

A korlátozás tekintetében a panaszos arra hivatkozott, hogy a jogszabály megfogalmazását tekintve túl általános, tetszőlegesen értelmezhető, ellentétes a jogforrási hierarchia alsóbb szintű szabályaival, és a politikai tevékenységet sem definiálja. A Bizottság döntésével ellentétben, amely szerint a szóban forgó jogszabály túl tág értelmezésre lett megfogalmazva, és nincs értelmezve, a Bíróság kifejtette, hogy más normákkal szemben az Alkotmány tekintetében alacsonyabb mértékű a pontosság elvárása.³⁹⁹ Az értelmezés tekintetében a politikai tevékenység meghatározása kapcsán a Bíróság a sérelmezett normákat megfelelőnek ítélte meg, és egyben a rendőrségi hierarchiát alapul véve arra az álláspontra helyezkedett, hogy a feltesttől minden esetben kérhető konkrét értelmezés.⁴⁰⁰

A törvényes cél fennállta kapcsán a Bíróság fontosnak tartotta kijelenteni, hogy Európában nem Magyarország az egyetlen állam, amely korlátozza a karhatalom politikai részvételét. *A rendőrség politikai semlegességére való törekvés összeegyeztethető a demokratikus elvekkel, és ezt a speciális történelmi háttér is nyomatékossítja,* hiszen a

³⁹⁶ Ld. *Rekvényi c. Magyarország*, ítélet, 1999. május 20. A panaszos rendőr, a rendőrszakszervezet vezetője. Az Alkotmány 40/B. cikk 4. bekezdését az 1993. évi CVII. törvény úgy módosította, hogy „a fegyveres erők, a rendőrség és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai nem lehetnek tagjai pártoknak és politikai tevékenységet nem folytathatnak”. Egy 1994. január 28-i körlevélben az országos rendőrtörőkapitány kérte a rendőröket, hogy a közlegő választásokra tekintettel tartózkodjanak minden politikai tevékenységtől, majd egy másik, 1994. február 16-i körlevélben kihirdette, hogy ez alól a tilalom alól nincs mentesítés. 1994. március 9-én a Független Rendőrszakszervezet panasszal fordult az Alkotmánybírósághoz arra hivatkozva, hogy az alkotmánymódosítás sérti a rendőrök alkotmányos jogait, a nemzetközi jog általánosan elfogadott elveit, és azt a parlament az Alkotmánytal ellentétben fogadta el. Az Alkotmánybíróság elutasította a panaszt, és kijelentette, hogy az Alkotmány egy részének hatályon kívül helyezésére nem rendelkezik hatáskörrel.

³⁹⁷ Ld. *Lingens et al. c. Ausztria*, ítélet, 1986. július 8., 42. §.

³⁹⁸ Ld. *Engel et al. c. Hollandia*, ítélet, 1976. június 8., 100. §.

³⁹⁹ Ld. *Rekvényi c. Magyarország*, loc. cit., 34. §.

⁴⁰⁰ *Ibid.*, 36. §.

korábbi totalitárius államberendezkedés a rendőrség aktív politikai szerepvállalására épült.⁴⁰¹ Cél az is, hogy a társadalom ne úgy tekintsen a rendőri testületre, mint a totális állam védelmezőjére, hanem mint a demokratikus intézményrendszer őrére.⁴⁰²

Azt a feltételt vizsgálva, hogy az adott korlátozás „szükséges[-e] egy demokratikus társadalomban”, a Bíróság kifejtette, hogy a tagállamok egy bizonyos értékelési szabadsággal rendelkeznek az elémi kívánt cél – ez esetben a politikailag semleges rendőrség – tekintetében. A Bíróság kifejezetten figyelembe vette, hogy Magyarország negyven éves szocialista berendezkedése alatti történelmére tekintettel, és abból az erőfeszítésből kiindulva, amely a rendőrséget meg kívánja védeni a politikai pártok közvetlen befolyásától, „elsőrendű társadalmi célt” valósít meg.⁴⁰³ Ugyanakkor a korlátozásokat vizsgálva a Bíróság megállapította, hogy a rendőrök egyéni politikai véleménynyilvánítási szabadsága nem korlátozott, tehát a beavatkozás nem túlzott mértékű a 10. cikk tekintetében.

Az ügy jelentősége vitathatatlan, különösen abból a szempontból, hogy a Bíróság ígycsombe véve a Közép- és Kelet-Európában lezajlott politikai-társadalmi változások jelentőségét, tekintettel volt arra az újonnan megfogalmazott törekvésc, amely egy politikától mentes rendőrséget kívánt létrehozni.⁴⁰⁴ A korábbi államberendezkedés vizsgálatából kiindulva, és így a volt szocialista államok korábbi és mai helyzetét figyelembe véve döntött egy lényeges állami tényező közvetlen politikai szerepvállalása tekintetében. A Bíróság legitimnek ítélte tehát meg azt a törekvést, amely a rendőrség depolitizálása mellett döntött az átmeneti, konszolidációs évek tartamára.⁴⁰⁵ Megkülönböztette továbbá a pártpolitikai tevékenységet a politikai tevékenységtől, és az előbbihez – ha a párttagságot nem is, de – a párthoz való szoros kötődéket alapvető ismérvként nevezte meg. A kérdés azonban a szabályozás jövője, hiszen problémaként merülhet fel, hogy mikor célszerű az alapjog korlátozásának megszüntetése, illetve amennyiben ez a politikai akarat megfogalmazódik, mennyiben realizálódhat, figyelemmel a kétharmados többség szükségességére.⁴⁰⁶

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy kételyek is megfogalmazódtak az ítélettel kapcsolatban, kifejezve, hogy amennyiben a cél valóban a demokratikus intézményrendszer védelme, a politikai szerepvállalás ennek egyik alapvető eleme.⁴⁰⁷ Elmondható ugyanakkor, hogy ez a vélemény alapvetően a nyugati demokrácia-víziből indul ki, és kevésbé látja a kérdéskör fontos, a történelmi körülményekre tekintettel nemcsak elfogadható, hanem egyenesen szükséges voltát. Ha mindez talán kevésbé lényeges is a karhatalom tagjainak beállítódását tekintve, különösen nagy fontosságot kap a társadalom bizalmának felkeltésében.

⁴⁰¹ *Ibid.*, 41. §.

⁴⁰² *Ibid.*, 44. §.

⁴⁰³ *Ibid.*, 48. §.

⁴⁰⁴ Kovács Péter ezt az érvrendszert a nemzetközi jogi ítélkezési gyakorlat egyik nemjogi korlátjaként csemlzi. Ld. KOVÁCS, Péter: *Développement et limites de la jurisprudence en droit international*, Rapport préparé au colloque 2002 de la Société Française pour le Droit International, Lille, 2002. szeptember 12-14., (kézirat) 65. old.

⁴⁰⁵ Ld. WELLER, Mónika: *A Rekvényi ügy*, In: Acta Humana, No. 35-36., Budapest, 1999, 100. old. és COUSSIRAT-COUSTÈRE, Vincent: *L'activité de la Cour...*, op. cit., 753. old.

⁴⁰⁶ Ld. ezzel kapcsolatban BÁN, Tamás: *A Rekvényi-ügy és környéke*, In: Fundamentum, Budapest, 1999. 3. szám, 98-99. old.

⁴⁰⁷ Ld. CAJJEWAERT, Johan: *Observations – De la fausse vraie neutralité politique*, In: Revue trimestrielle des droits de l'Homme, No. 41, 2000. január 1., Bruylant, 107. old.

A Rekvenyi ügy központjában tehát a közhatalmi szervezetek az állam életében való aktív szerepvállalása áll, ugyanakkor a Bíróságnak alkalma volt a passzív alanykénti helyzetüket is vizsgálni a *Janowski c. Lengyelország* ügyben.⁴⁰⁸

A panaszos arra hivatkozott, hogy az eset egyértelműen közérdekű kérdéseket vetett fel, ugyanakkor a Bíróság úgy ítélte meg, hogy a „bunkó” és az „idióta” jelzőkkel illetés nem része a közérdekű kérdéseknek. Másrészt a Bíróság nem fogadta el azt az érvelést, miszerint a politikusok analógiájára a közfunkciót ellátóknál az elfogadható kritika határa magasabb, hiszen a közfunkciót ellátó személyek nincsenek közvetlenül kitéve az állandó ellenőrzésnek tetteik és eszelkedeteik miatt. Ráadásul a közösség bizalmát kell élvezniük, minden zavaró hatás nélkül, tehát a sértetéseik nem lehet legítim.

A fenti esetekből látható, hogy mennyire fontos meghúzni a határokat a közfunkciót ellátók kapcsán. Az aktív politikai szerepvállalás tekintetében a rendőrség depolitizálása a társadalom rendjét és nyugalomát biztosítja, ugyanakkor az egyének és a társadalom is kötelesek a tiszteletet tisztelni az eljáró hatósággal szemben.

Az ügyek rámutattak, hogy a történelmi múlt fontos, el nem hanyagolható tényező, amely alátámaszthatja az állam részéről megvalósított korlátozást, különösen egy olyan jogintézmény kapcsán, amelyre nézve nincs egységes európai joggyakorlat. A rendőrség évtizedeken át megvalósult túlpolitizáltsága, és az ebből adódó túlkapásai kellő alapot adhatnak tehát ahhoz, hogy a gond nélküli demokratikus átmenet érdekében – figyelembe véve a lakosság azon jogát, hogy politikailag semleges rendőrség foglalkozzon az ügyeivel – korlátozzák a rendőrség aktív politikai részvételét.

Ugyanakkor a közfunkció ellátása során a közfunkciót ellátókat tiszteletben kell tartani, amely szükséges feladataik maradéktalan ellátásához. Az ilyen feladatokat ellátók sértetése a hatékony működést zavarja, megítélésüket csorbítja, amely ellentétes a közösség érdekével.

1.3.2. A demokrácia „házőrző kutyája”

A sajtó a véleménynyilvánítási szabadság egyik legfontosabb része, amely indikátor szerepet is betölt: jelzi a társadalom demokratikus jellegét. Míg a szocialista társadalmakban a cenzúra szinte automatikus volt, és a politikai közvélemény állandó felügyeletnek, irányításnak megvalósításával a politikai ideológiák homogenitását kívánta biztosítani, az Emberi Jogok Európai Egyezményének joggyakorlata a pluralizmust támogatja.⁴⁰⁹ A Bíróság állandóan utal a sajtó „házőrző kutyá” szerepére, amely a közérdekű információközlés és –értékelés fontosságát hangsúlyozza. Mindezek az adatok és vélemények lehetnek sértők, sokkolók vagy aggasztók is.⁴¹⁰

⁴⁰⁸ I.A. *Janowski c. Lengyelország*, ítélet, 1999. január 21. Az ügy egy közterületen történt botrányból pattant ki, amikor is a panaszos (újságíró) a rendőrök által éppen megbírságotlított árusok védelmére kelt, arra hivatkozva, hogy a helyi önkormányzat nem fogadott el olyan rendeletet, mely értelmében megbírságozhatták és elkergethették volna őket. A hatóság feljelentést tett a panaszos ellen arra hivatkozva, hogy sértette őket, és a végső eljárásban súlyos pénzbírságra ítélték.

⁴⁰⁹ Ld. *MARJÉ, Jean-Bernard: Les droits de l'homme...*, op. cit., 41. old.

⁴¹⁰ Ld. *Handyside c. Egyesült Királyság*, 1976. december 7.

A Bíróság joggyakorlatát tekintve a közép- és kelet-európai államokban a sajtó sajátos problémákat vet fel. A *Gaweda c. Lengyelország*⁴¹¹ egy új havilap bejegyzését az elnevezés nem megfelelő voltával indokolta a bíróság. Az irányadó jogszabály alapján a hatóságok akkor utasíthatják el a bejegyzést, ha a kérelem hiányos adatokat tartalmaz a megjelenettnél kívánt kiadványról, ha más létező kiadvány címénél védelemmel kapcsolatos jogokat sért, vagy ha a hatályos jogszabályokba ütközik, illetve „a realitással ellentétes”. A nemzeti bíróság ez utóbbi kitételekre alapozott a kérelem elutasítása során.

A Bíróság hangsúlyozta, hogy a hatóságok a „realitással ellentétes” kitételekből vezették le a visszautasítási jogosítványukat, amikor úgy gondolták, hogy a kérdéses címek nem igazak, azaz valótlanságot tükröznek. A jogszabály ugyan kétértelmű, mégis azt sugallja, hogy az említett kifejezést tekintve a technikai rendelkezésekbe ütközés indokolható a bejegyzési kérelem elutasítását. *Ha a hatóságok ennél tovább merészkednek, és megkívánják, hogy egy magazin címe igaz információkat tartalmazzon, sértik a sajtószabadságot, mivel a hírlapcímek nem minősülnek tényállításnak, hiszen azok alapvető funkciója, hogy a kiadványokat az olvasóknak felismerhetővé tegyék a hírlappiacon. Ráadásul az ilyen értelmezés csak kifejezett jogszabályi felhatalmazás esetén volna lehetséges, így a bíróságok egy új, előre nem látható feltételt iktattak az eljárásba.*⁴¹² Az alkalmazott intézkedés tehát nem felelt meg az előre láthatóság feltételeinek, így a 10. cikk sérelme megvalósult.

A *Dalban c. Románia* ügy⁴¹³ a sajtószabadsággal kapcsolatos problémák új oldalait világította meg, és felvetette az egyensúlykeresés kérdését a térségben. Valóban, a korrupció a térség társadalmának egyik leg súlyosabb politikai kérdése, és a társadalomszerkezet miatt a korrupciós botrányok nagyobb hatást válthatnak ki, mint más régiókban.

A román kormány pergátló kifogásában kihangsúlyozta, hogy a Legfelsőbb Bíróság az áldozat halála után megszüntette az ellene indított eljárást, amely kifejezett bocsánatkérésnek minősül. A Bíróság korábbi joggyakorlatára hivatkozva újra megerősítette, hogy „a panaszos számára kedvező döntés vagy intézkedés önmagában nem elégséges az áldozati minőség töle történő megvonásához, kivéve, ha a nemzeti hatóságok kifejezetten, vagy lényegében elismerték, majd helyreállították az Égvezményen esett sérelmet”.⁴¹⁴

A Bíróság ítéletében hangsúlyozta, hogy az állami vagyon sorsa és a politikusok szerepe közérdekű kérdés. Az állami hatóságok cselekvési szabadságát az a demokratikus társadalmi érdek határozza meg, hogy a sajtó az elengedhetetlen „házőrző kutya” szerepét eljátszhassa, azaz minden komoly közérdekű kérdéssel információt szolgáltatson. Jelen esetben a Bíróság kifejtette, hogy nem bizonyított, hogy a hír teljesen hamis lett volna,

⁴¹¹ Ld. *Gaweda c. Lengyelország*, ítélet, 2002. március 14. Az „A szociális és politikai havilap – Egy európai bíróság” elnevezés szerint nem tükrözte a tervezett tartalmát, és azt sugallta, hogy egy európai intézményt alapítottak Ketyben, ami nem igaz és félrevezeti a vásárlókat. A hatóságok később elutasították a „Németország – Lengyelország ezeréves ellensége” címmel történő bejegyzést is, mivel az káros lenne a lengyel-német kibékülési folyamatra és a határmenti együttműködésekre nézve is.

⁴¹² *Ibid.*, 43. §.

⁴¹³ Ld. *Dalban c. Románia*, ítélet, 1999. szeptember 28. A panaszos újságról tényfeltáró cikksorozatot közölt egy politikussal és egy állami vállalat vezetőjével kapcsolatban, amely során az érintett két személyt korrupcióval vádolta. Ennek eredményeként rágalmaszást elítélték.

⁴¹⁴ *Ibid.*, 44. §.

illetve hogy rágalmozási kampány részét képezte volna. Az információ egy nép által választott politikus közéleti szerepét, tevékenységét érintette, tehát a panaszos elitélősc aránytalanul súlyos szankció volt.⁴¹⁵ A Bíróság megismételte már korábban is hangsúlyozott érvét, hogy a politikusok a magánszemélyekkel ellentétben a közérdeklődés középpontjába helyezik tevékenységüket, és a közösség érdekében a „magánszférájuk” is lecsökken, azaz több érdeklődést és a magánéletükbe való bepillantást kell eltűrniük a közéleti szerepvállalás velejárójaként.

A sajtó alapvető feladata az információszolgáltatás, amely kiegészíti a közvélemény információszerezéshez való jogát. Ennek nem mond azonban ellent, hogy az említett jogok nem korlát nélküliek, hiszen legitím célból korlátozásoknak vehetőek alá. Mindezekre akadt is példa szép számmal a régió államaival kapcsolatos ügyekben.

A *Feldek c. Szlovákia* ügyben⁴¹⁶ a beavatkozás szükségességét vizsgálva a Bíróság elismerte, hogy a kijelentések Szlovákia születéskor, fontos és lényeges politikai kontextusban fogalmazódtak meg, utalva Szlovákia emancipációjára, és demokratikus jellegének kibontakoztatására. A megjegyzések ugyan erősök voltak, azonban nem nélkülözték a ténybeli alapot, melyet a „sértett” önmaga is már korábban elismert. Ráadásul nem vitatható a panaszos jó szándéka sem, amellyel a demokráciára nehezedő veszélyekre hívta fel a figyelmet.⁴¹⁷

A Bíróság elutasította Szlovákia azon érvelését, mely szerint az értékteltek csak tényekkel alátámasztva fogadhatók el, utalva arra, hogy az értékteltek bizonyítási kötelezettségének előírásával a véleménynyilvánítási szabadság tényege kerülne veszélybe. Ugyanakkor a jelenlegi ügyben a ténybeli alátámasztottság igazolt, mivel az állítás olyan körülményre vonatkozott, amely a közvélemény által már tudott volt, mind a Slobodník által kiadott önéletrajzból, mind pedig a sérelmezett írások megjelenése előtt a sajtóban megjelent tájékoztatásokból. A szlovák jog a Hlinka Ifjúsági Szervezetet a fasiszta szervezetek közé sorolja, és a „fasiszta múlt” az aktív parancsteljesítésnél távolabban is értelmezhető, magában foglalhatja az egyszerű tagságot is.⁴¹⁸ A személynévként lehat nem tudta megfelelően igazolni a sürgős társadalmi szükséglet, amely egy közszereplő személyhez fűződő jogait a panaszos véleménynyilvánítási szabadsága és a közérdeklődés témák közlésének kötelezettsége fölé emelt volna. Ráadásul a bírósági ítéletek arra sem utaltak, hogy a megjelent írások mennyiben érintették hátrányosan Slobodník politikai karrierjét vagy szakmai és magánéletét.

A *Constantinescu c. Románia* ügyben⁴¹⁹ a közérdeklődés információk közlési kötelezettsége mellett a Bíróság fontosnak tartotta kiemelni, hogy a véleménynyilvánításnak vannak

⁴¹⁵ *Ibid.*, 50. §.

⁴¹⁶ T.A. *Feldek c. Szlovákia*, ítélet, 2001. július 12. 1991-ben Dusan Slobodník önéletrajzában elismerte, hogy 1945-ben a szovjet katonai törvényszék elítélte, mivel 1944-ben részt vett egy a németek által vezetett katonai kiképzésen és később parancsot kapott, hogy kémkedjen a szovjetek ellen. Szlovákia függetlenné válása után pár nappal, amikor Slobodníkot oktatási miniszteri posztra juttatták, megjelent a panaszos egyik verse, amelyben sokak szerint Slobodníkra és a múltjára utal; majd később egy hosszabb lélegzetvételű cikkben, melynek címe «Egy jobb Szlovákiáért – fasiszta múltú miniszter nélkül», felszólította, hogy mondjon le. A panaszos Slobodník beperelte rágalmozásért, melynek következtében a panaszost elítélték, kimondva, hogy a korlátozás megjelöl a 10. cikk 2. bekezdésében foglaltaknak a felperes jövedelmének védelme érdekében, és sajtóhelyreigazításra kötelezték.

⁴¹⁷ *Ibid.*, 84. §.

⁴¹⁸ *Ibid.*, 86. §.

⁴¹⁹ L.d. *Constantinescu c. Románia*, ítélet, 2000. június 27. A panaszos a tanári szakszervezet volt vezetője azzal vádolta, hogy nem szolgáltatták vissza a szakszervezet tulajdonában álló bizonyos tárgyakat és

korlátai, többek között „mások jóhírének vagy jogainak védelme”. A Bíróság a panaszos szóhasználatát vizsgálta, és megállapította, hogy azzal, hogy „sikkasztóknak” bélyegzte az általa megvádolt személyeket, túltejeszkedett ezen a korláton, tehát az ellene alkalmazott szankció indokolt és arányos volt. A panaszosnak jogában állt kifejeteni az esetről a véleményét, ugyanakkor a „sikkasztók” kifejezés használata nélkül is megtehetné volna ezt, figyelembe véve ráadásul, hogy az érintetteket semmilyen hasonló büncselekményben nem találták bűnösnek. Az állam beavatkozása az érintettek védelmében tehát nem sértette a panaszos véleménynyilvánítási szabadságát.

Ugyancsak a „mások jóhírének vagy jogainak védelme” kitétel került a *Tammer c. Észtország* ügy⁴²⁰ középpontjába, ahol a Bíróság két kifejezés kapcsán vizsgálta, hogy mennyiben hordoznak negatív értékítéletet. Az ügy megítélése már csak azért is bonyolult volt, mert az említett két szónak nincs angol nyelvű megfelelője. A Bíróság hangsúlyozta a sajtószabadság fontosságát, amely túlzást, sőt provokációt is megvalósíthat. Ezen kívül közéleti személyeknél a kritika lehetőség tágabb, mint magán személyeknél. A „mások jogainak védelme” kritériumot az újságírói közérdekű információkat érintő tájékoztatási érdekekkel kell egybevetni.

Az érintett memoárjában ugyan korábban már megjelentek az adott információk, azonban a használt kifejezések indokoltsága kérdéses maradt. A Bíróság egyetértett a nemzeti bíróságokkal abban, hogy az említett szavak értékítéletet tükröznek, amely nem volt szükséges a negatív vélemény kifejezéséhez, azaz más megfogalmazás is lehetséges lett volna.⁴²¹ A Bíróság, figyelembe véve, hogy az érintett már 1995-ben visszavonult a kormányzati hatalomból, habár párttevékenységet továbbra is folytatott, nem fogadta el, hogy az érintett magánéletével kapcsolatos kérdések közérdekű információk lettek volna,⁴²² így a panaszos ellenében döntött, és indokoltnak és arányosnak tartotta az ellene kiszabott szankciót.

Adott esetben azonban a rágalmozási perek olyan politikai színvetett eseteket érintenek, ahol a rágalmozás, mint tényállás megvalósultsága vitatott. A *Marónek c. Szlovákia* ügyben⁴²³ egy túlpolitikizált társadalmi problémával állunk szemben. A Bíróság rámutatott

dokumentumokat, illetve azokat egy új szakszervezet alapításához használják fel. A panaszos egy interjúban sikkasztóknak bélyegzte őket, melyért pénzbüntetésre ítélték. A román kormány pergráfó kifogásában tagadta az áldozati minőséget, arra hivatkozva, hogy a panaszost a Legfelsőbb Bíróság felmentette. A Bíróság megismételte Dalban ügyben kimondott elvet (op. cit.), és kifejtette, hogy a panaszos elítélését követően 5 évvel, újítárgyalás keretében, kizárólag a rágalmozás szándékának hiányára alapozott ítéletről van szó, amely nem tartalmaz semmilyen kifejezett vagy lényegi elismerést a 6. cikk 1. bekezdés sérelmével kapcsolatban, és nem jelenti a jogsérelem kártalanítását sem. (43-44.§.)

⁴²⁰ Ld. *Tammer c. Észtország*, ítélet, 2001. február 6. A panaszos újságíró interjú készített egy másik újságíróval, aki korábban egy volt miniszterelnök feleségének életrajzát írta meg és publikálta egy napilapban (az érintett beleegyezése nélkül). Az életrajzát időközben az érintett is megjelentette. Az interjú során egyik kérdésében utalt arra a nő önéletrajzában is megjelent tényre, mely szerint rossz anyja volt, és férje korábbi családja neki köszönhetően bomlott fel. Ezt a két körülményt két, az észtr nyelvben egyesek szerint pejoratív értelmű szóval jelezte. A panaszost pénzbírságra ítélték.

⁴²¹ *Ibid.*, 65-67. §.

⁴²² *Ibid.*, 68. §.

⁴²³ Ld. *Marónek c. Szlovákia*, ítélet, 2001. április 19. A panaszosnak kiutaltak egy lakást, amely azonban foglalt volt. Egy polgármesteri költévé szerint a lakó nem köteles elhagyni a lakást, amíg másik lakóhely nem biztosított számára. A lakó a korábbi tulajdonos elhunytja után jogosulatlanul maradt a lakásban, és ezzel egyidőben a szüleivel volt bejelentve. A polgármestert hivatal megtagadta, hogy a panaszossal szerződést kössön, mire a panaszos nyílt levelet írt a miniszterelnöknek és egy újságcikket is megjelentetett, felhívva a figyelmet a problémára, és kérve más hasonló helyzetűek csatlakozását. A panaszos ellen rágalmozás vádjával indult eljárás, mely során el is ítélték.

arra, hogy azzal, hogy a panaszos a sajtót választotta eszközként, nem csak saját problémáját kívánta megoldani, hanem egy másokat is érintő közérdekű kérdést vetett fel. Az újságcikkekben leírt kijelentések tárgyszerűek, nem túlzóak és korábban már megjelentek, tehát a cselekmény és az ellene kirótt szankció között nem valósult meg az arányosság követelménye.¹²⁴ Tehát a „mások jóhírének és jogainak védelme” kitélt a Bíróság szigorúan vizsgálja, azaz egyensúlyt kíván teremteni a közérdekű kérdések csúszton fennálló közlési kötelezettség és a tárgyilagosság követelménye, illetve az érintettek jogai között.

Összegzésként...

A véleménynyilvánítási szabadság kapcsán a közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlat megmutatta, mennyire nehéz az új demokráciákban az információszerezés közösségi érdeke és az érintettek egyéni jogai közötti egyensúlyi helyzet kialakítása.

A sajtó szerepe nagyon képlékeny a régió országaiban, a tulajdonosi szerkezet is nehezen ad lehetőséget a valóban plurális véleménynyilvánításra. A Bíróság tehát szükségesnek tartotta megerősíteni a sajtó alapfeladatát adó elvet, mely alapján kötelessége a közérdekű információk, vélemények feltárása, közlése. Mindez történhet sokkolóan, túlzásokkal, vagy akár provokációt is tartalmazhat, nem szabad azonban ezen túli értékítéletet tartalmaznia, azaz nem sértheti mások jóhíréit, vagy jogait. Amint tehát ezen a nehezen definiálható határon túllép a sajtó, a véleménynyilvánítási szabadság körén túltejeszkedik, és jogosan találhatja magát szemben az állam szankciójával.

A véleménynyilvánítás szabadsága nehezen megszokható jogosultság az évtizedeken át ellenőrzött megnyilvánulási lehetőségek után. Ezen belül is a sajtó szerepe is nehezen alakítható a politikai és gazdasági rendszerváltás után. Bár a Bíróság iránymutatásai a jogalkotó szemében egyértelműek lehetnek, a valódi célszempélyek egyelőre nehezen találják a közérdek kiszolgálása és a rághalmazás közötti határvonalat. A gyakorlatban ez az elkövetkező tanulóévek tananyaga marad...

¹²⁴ *Ibid.*, 57. §.

1.4. A demokratikus átalakulás és a kisebbségek⁴²⁵

A nemzeti és etnikai kisebbségek (a továbbiakban: kisebbségek) jogainak védelme a népek önrendelkezési jogának az emberi jogok védelmében érvényesülő alapvető szerepére vezethető vissza.⁴²⁶ Napjainkban a kisebbség kifejezést sokan pejoratívnak érzékelik,⁴²⁷ amely ráadásul nem is tükrözi sem a nyugat-európai államok alkotmányos berendezkedését, ahol sok esetben a különböző etnikai csoportok egymás mellett élése valósul meg, sem a közép- és kelet-európai új kisebbségek helyzetét, amelyek korábban hosszú időn át többségi nemzetként éltek.⁴²⁸

A kisebbségvédelem nemzetközi jogi rendszerét tekintve egyet kell értenünk azzal a megállapítással, mely szerint, összehasonlítva az emberi jogok általános védelmével, jelenleg „még sem konkrétitását, sem garanciáit tekintve sem érte el az általános emberi jogokét”.⁴²⁹ A kisebbségek jogait jórészt kollektív jogokként értékelik, effektív védelmük azonban éppen emiatt az egyéni jogok védelmére épülő Európai Emberi Jogi Egyezményen belül ellentmondásosan alakul.⁴³⁰ A kisebbségi jogok megsértése kollektív jogokra jellemző védelmet nem kap,⁴³¹ és csak az Egyezményben szereplő alapjogokba ütközés, egyéni jogsérelem vezethet közvetve a kisebbségek jogainak védelméhez.⁴³² Ugyanakkor az Egyezmény nem tulajdonít elsőrendű védelmet a kisebbségeknek. A diszkrimináció tilalmáról szóló 14. cikk ugyan tiltja a kisebbség hovatartozáson alapuló hátrányos megkülönböztetést, illetve más cikkek alkalmazása is felmerülhet kisebbségi jogsérelemek kapcsán, ugyanakkor az Egyezmény nem tartalmaz speciális, kisebbségi jogok védelmére vonatkozó szabályt.⁴³³ Ezen kívül, a 14. cikk szubviziárius jellegű,⁴³⁴

⁴²⁵ A kisebbség kifejezés jogi megítélése ugyan sokrétű lehet, mint majd láthatóvá válik a fejezet elemzéséből, a nemzeti, etnikai és vallási kisebbségeket érintő ügyek közülnek itt kifejtésre.

⁴²⁶ Ld. NAGY, Károly: *A jogalanyok körének bővülése a nemzetközi jogban*, In: Szentpéteri István Félévkönyv, Acta Juridica et Politica, Tomus XLIX., Szeged, 1996, 410. old.; MALENOVSKÝ, Jiri: *Vers un régime cohérent de protection des minorités nationales en droit international?* In: Nationalité, minorités et succession d'Etats en Europe de l'Est, ed. Pellet, Alain – Decaux, Emmanuel, Montchrestien, 1996, 100. old.; KARDOS, Gábor: *Emberi jogok egy új korszak háttérén*, T-Twins Kiadó, 1995, 169. old.

⁴²⁷ Gyakran a kisebbségek maguk, illetve vezetőik tiltakoznak a kifejezés ellen.

⁴²⁸ Belgium és Svájc példája az etnikai csoportok paritására épül, míg a közép- és kelet-európai nemzetállamok kialakulásával az orosz illetve oroszajkú népesség számos államban kisebbségi létbe kényszerült. Ld. DECAUX, Emmanuel: *Les nouveaux cadres du droit des minorités nationales en Europe*, In: *Quelle identité pour l'Europe? Le multiculturalisme à l'épreuve*, Presses de Sciences Po, 1998, 125. old.

⁴²⁹ Ld. SZALAYNÉ SÁNDOR, Erzsébet: *A kisebbségi kérdés előzményei és összefüggései a nemzetközi jogrendben*, In: *Regio. Kisebbség, Közösség, Társadalom*, Budapest, 1998. No. 1., 141. old.

⁴³⁰ Az egyéni és kollektív jogok problematikájáról lásd bővebben KOVÁCS, Péter: *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem*, Osiris Kiadó, 1996, 107-108. old.

⁴³¹ A kollektív jogok biztosításának problémái annak „veszélyeihez” tehetnek: egyrészt az absztrakt jogalanyiség nehézségei, másrészt a múltbeli visszaélések újjáéledésétől való félelem akadályozza azt. Ld. KARDOS, Gábor: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi kérdései és az átalakuló európai biztonság*, In: Acta Facultatis Politico-Juridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae, Tomus XXXII., ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1990, 184. old.

⁴³² Ld. ezzel kapcsolatban LE TIRILLY, Sylvie: *La contribution du Conseil de l'Europe à la protection des minorités*, In: *Le Conseil de l'Europe acteur de la recomposition du territoire européen*, Cahiers de l'espace, No. 10, 1997. május, Université Pierre Mendès France, Grenoble, 123. old.

⁴³³ Lásd RENUCCI, Jean-François: *Droit européen...*, op. cit., 395-396. old.

⁴³⁴ Ugyanakkor a 14. cikk annyiban autonómnak minősül, hogy az alapul szolgáló más cikely sérelemnek megállapítása nem előfeltétele a vizsgálatának. Ld. PETIT, Louis-Edmond – DECAUX, Emmanuel IMBERT, Pierre-Henri: *La Convention européenne...*, op. cit., 478. old.

tehát az Egyezményben foglalt más jogok sérelméhez való kapcsolódása,⁴³⁵ illetve a joggyakorlat precedensrendszer szerű működése az Egyezmény szorveit előtt hátráltatta a kisebbségi jogok érvényesítését.⁴³⁶ Bár az időközben létrejött 12. kiegészítő jegyzőkönyv a 14. cikkhez képest nagyvonalúbb megoldást tesz magáévá, a hatályba lépése még várat magára.

A fentieknek köszönhetően a kisebbségi vetületű Bírósági joggyakorlat elenyésző. Tény azonban, hogy az utóbbi évek jelentős változásokat hoztak e téren, nem csak a nemzeti és etnikai kisebbségek jogait érintő ügyek számát, hanem jelentőségüket is tekintve.

A kisebbségi ügyek egy része az intim szféra jogait felölelő 8., 9. és 10. cikk kapcsán merül fel. Igaz ugyan, hogy a közép- és kelet-európai államok csatlakozásával a Bíróságnak lehetősége nyílt egy roma nemzetiségű áldozat ügyében a 14. cikknek a 2. cikk tükrében való értékelésére, ez azonban a már korábban lefektetett elvek alkalmazását eredményezte. A bővebben kifejtésre kerülő, a 8. és 9. cikk kapcsán hozott ítéletek ezzel szemben precedens értékkel bírhatnak, sőt, a Bíróság egyes döntumai talán új fejezetet nyithatnak a nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak védelme terén az Egyezmény joggyakorlatában.

1.4.1. Egyéni jogok ... – „kollektívizált” jogok?

A közép- és kelet-európai államok integrációja régi-új problémákkal szembesítette a Bíróságot. A térség államainak nemzeti és etnikai térképe adott, amely a demokratikus intézményrendszer kialakításakor jelentős kötelezettségeket állított az egyes államok elé. Ezt kiegészítve ugyanakkor az a problémakör, amely az elmúlt évtizedek intézkedéseinek nyomán a politikai változások után a többségi lakosságnál, ha lehet, még súlyosabb helyzetbe került, és a lakosság jelentős hányadát kitevő roma kisebbséget érinti.

A Bíróságnak két ízben is alkalma nyílt közép- és kelet-európai roma származású panaszosok ügyeinek értékelésére. Az *Asszenov ügyben*⁴³⁷ azonban bármilyen hangsúlyossá is vált a tényeket taglaló fejezeten a panaszosok származása,⁴³⁸ az eljárásban ez a körülmény nem kapott lényeges szerepet.⁴³⁹

⁴³⁵ Ld. ALBANESE, *Ferdinando*: *Ethnic and Linguistic Minorities in Europe*. In: Yearbook of European Law, No. 11, 1991, Clarendon Press, Oxford, 1992, 325. old.

⁴³⁶ Ld. KOVÁCS, *Péter*: *International Law and Minority protection; Rights of Minorities or Law of Minorities?*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000, 72. old.; KOVÁCS, *Péter*: *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája*, Acta Humana, No. 10., 1993, 65. old.; COHEN JONATHAN, *Gérard*: *Aspects européens des droits fondamentaux*, Montchrestien, 1999; KOPAL, *Vladimir*: *Quelques remarques sur l'évolution du droit international vers un système général de protection des minorités*, In: Nationalité, minorités et succession d'États en Europe de l'Est, prec., 109-110. old.; illetve DECAUX, *Emmanuel*: *Le contrôle international*, In: Nationalité, minorités et succession d'États en Europe de l'Est, prec., 121. old.

⁴³⁷ Ld. *Asszenov et al. c. Bulgária*, loc. cit.

⁴³⁸ *Ibid.*, §§. 1., 28., 30., és 50.

⁴³⁹ A Bíróság csak a 25. cikk 1. bekezdés alapján említi meg, hogy a panaszosok által a Bizottság elé vitt kérelem a rendőrség és a nyomozó hatóságok által állítólagosan elkövetett súlyos jogsértésekre vonatkozott. Ebben az időszakban az első panaszos előzetes letartóztatásban volt, és a körülményeket figyelembe véve a

Ezzel szemben a *Velikova ügyben*⁴⁴⁰ fontos szerepet kapott az eljárás során az elhunyt roma eredete.⁴⁴¹ A panaszos hivatkozott arra, hogy az elhunyt származásán alapuló diszkrimináció áldozatává vált a 14. cikk értelmében, melynek alátámasztására nemzetközi szervezetek és testületek Bulgáriára vonatkozó jelöltéseit is említette.⁴⁴² A Bíróság rámutatott azonban arra, hogy – bár az állam nem tudott megfelelő magyarázatot adni az elhunyt halálának körülményeivel kapcsolatban, illetve, hogy az ezzel kapcsolatos vizsgálati eljárás miért szenvedett alapvető hibáktól és hiányosságoktól –, a panaszos nem tudta „az ésszerű gyanún felül” bizonyítani, és emiatt a Bíróság sem jutott arra az egyértelmű következtetésre, hogy az elhunyt halálát és annak megfelelő kivizsgálásának hiányát rasszista előítéletek motiválták volna.⁴⁴³ A Bíróság ebben az ítélletben tehát tartotta magát a jól ismert vizsgálati elvekhez, különösen „az ésszerű gyanún felül történő bizonyítás” elvéhez.

A Bíróság az ügyben is foglalkozott a 14. cikk alkalmazhatóságával. Bár a Bíróság nem állapította meg a jogsértést, különvéleményében Bonello bíró bírálta a Bíróság álláspontját, rámutatva, hogy az ésszerű gyanún túli bizonyításnak köszönhetően a 14. cikk 3. cikkkel való összefüggésben történő felmerülésc ellenére nem került még sor az államok elmarasztalására, különösen, hogy Bulgáriával szemben ez volt a harmadik hasonló eset. „Amíg a Bíróság kitart az emberi jogi vitákban egy olyan bizonyítási rend mellett, amelyről ötven év tapasztalata kimutatta, hogy éppoly valótlán, mint amilyen irracionális és megvalósíthatatlan, addig valójában komolytalan tiszteltet ad azoknak a garanciáknak, melyek fenntartását lehetetlenné teszi.”⁴⁴⁴

Ugyanakkor ezen a téren csak az hozhat lényeges változást, ha a panaszos oldalán jelentkező bizonyítási terhet valami módon azt az állam kimentési kötelezettsége váltja fel. A 2. cikk körében a Bíróságnak sikerült áthidalni a bizonyítatlanság problémáját azzal, hogy amennyiben a halálcset pl. rendőrségi fogdában merül fel, vélelmem szól amellett, hogy a rendőrségen bekövetkező körülmények okozták. A bizonyítás hasonló reformja nyomán a 14. cikk is felébredhetne Csipkerózsika-álmából és konkrét alapjogvédelmi eszközzé válhatna.

Mindezek a kisebbséghez tartozást egyéni alapjogokhoz kapcsoló esetek. A joggyakorlatban megjelent azonban a kisebbségek tekintetében egy teljesen új szemlélet, amely az egyéni jogok mellett a közösség fontos szerepét is hangsúlyozza. Ez az új irányvonal ugyanakkor nemcsak a közép- és kelet-európai régiót illetheti, hanem a nyugat-európai régiókat is megmutatkoztak.⁴⁴⁵

szülei alapos okkal gondolhatták, hogy rá nézve hátrányos esélyüknek érhetik a hatóságok részéről, annak tudatában is, hogy a panaszosok egy kisebbségi csoporthoz tartoztak, és sajtókommentárok alanyaivá is váltak, amely még tovább növelte a rájuk nehezedő nyomás veszélyét. *Ibid.*, 170. §.

⁴⁴⁰ *Ld. Velikova c. Bulgária*, loc. cit.

⁴⁴¹ *Ibid.*, 13. §.

⁴⁴² *Ibid.*, 92. §.

⁴⁴³ *Ibid.*, 94. §.

⁴⁴⁴ T. d. Bonello bíró különvéleményének 13. pontját, *Angelova c. Bulgária*, loc. cit.

⁴⁴⁵ A Bíróságnak alkalma adódott „nyugat-európai” kisebbségi problémákkal is foglalkozni, hiszen az Egyesült Királyságban élő roma kisebbség helyzete több ügyben is fontos kérdésként merült fel a 8. cikkkel kapcsolatban, és ez a közép- és kelet-európai államokra nézve is tanulságos lehet a jövőben. A *Chapman, Beard, Lee és Coster ügyek (Chapman c. Egyesült Királyság, Beard c. Egyesült Királyság, Lee c. Egyesült Királyság és Coster c. Egyesült Királyság*, 2001. január 18.) a korábbi, jól ismert *Buckley ügy (Buckley c. Egyesült Királyság*, 1996. augusztus 26.) tényeivel azonos körülmények kapcsán merültek fel. Az ügyek

A *Buckley* ügyben a Bíróság hangsúlyozta, hogy az eset kapcsán az egyén 8. cikkbeli joga a többségi közösség jogával találja magát szemben. Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy a 8. cikk nem enged teret az egyéni preferenciáknak a közösségi érdekekkel szemben.⁴⁴⁶ Az újabb ügyekben a panaszosok hangsúlyosan támaszkodtak a *Buckley* ügyben hozott ítéletre, azonban kicincelték, hogy a hatósági aktusok nemcsak a magánlakásokhoz való jogukat érintették, hanem hatással voltak a hagyományos nomád életmódhoz fűződő magán- és családi életükre is, melyet a Bíróság el is ismert.⁴⁴⁷ A legfontosabb új elem az érvrendszerben azonban az volt, hogy az Egyesült Királyság időközben ratifikálta a Kisebbségek védelméről szóló Keretegyezményt (a továbbiakban: Keretegyezmény). A panaszosok arra hivatkoztak, hogy a Keretegyezmény a kisebbségek problémáinak általános elismerésével csökkenti a tagállamok mérlegelési jogkörét. A Bíróság következtetésében rámutatott arra, hogy az egy kisebbséghez való tartozás nem eredményezhet többletjogokat a hasonlóan nomád életmódot folytató, de nem roma származású cigányokkal szemben, továbbá nem nyújthat mentességet a többségi közösségi érdekeket védő általános jogszabályok alól.⁴⁴⁸

Megállapítható tehát, hogy a fenti ügyek ugyan bizonyos tekintetben új elemeket hangsúlyoztak a joggyakorlatban, hiszen a közösségek legalább a szóhasználat és az állítólagos jogsérelm vizsgálatakor középpontba kerültek. A Bíróság – figyelembe véve a megfelelő állami intézkedések megtételét a nomád népcsoport részére megfelelő ideiglenes telephely biztosítása tekintetében – tiszteletben tartotta az állam mérlegelési jogát az ezen túli igények érvényesítése tekintetében. A nemzeti és etnikai kisebbségek közösségként való megítélés ezekben az ügyekben azonban nem vezetett a korábbi bírósági gyakorlattól való elrugaszkodáshoz. A konkrétabb közösségi szemlélet valamivel korábban, Európa keleti részének államaival kapcsolatban jelent meg.

Kevesebb, mint egy óvón belül két esetben, a *Szerif c. Görögország*⁴⁴⁹ és a *Hasszán és Csauz c. Bulgária*⁴⁵⁰ ügyben is foglalkozott a Bíróság a muzulmán vallási kisebbségek jogaival. Az iszlám hívők Görögországban és Bulgáriában nemcsak vallási kisebbséget, hanem etnikai, nyelvi, kulturális kisebbséget is alkotnak. Mindkét esetben a vallási

mindegyike az Egyesült Királyság területén élő vándorcsoportok jogait érinti. (Az angol jog minden nomád csoportot fűjától és nemzetiségétől függetlenül „cigányként” említi, kivéve a szervezeten utazó mutatványos és egyéb csoportokat.) A cigányok részére az állam és az önkormányzatok, illetve magánüzemeltetők kijelölt helyeket tartanak fenn az ország egész területén a lakóközségekkel való ideiglenes letelepedésre. Az állandó vándorlásba beleuntak azonban sorra kezdtek fölterületet vásárolni. A tulajdonjog keletkezéséhez az angol jog ugyanakkor megkívánja az állandó hatósági engedély meglétét, amellyel a fenti ügyek egyik panaszosa sem rendelkezett. Az engedélyek megadását a hatóságok elutasították – bizonyos esetekben közlekedés-biztonsági megfontolásokból is – és minden esetben javasoltak egy-egy engedélyezett helyen történő ideiglenes letelepedési lehetőséget. A *Buckley* ügy panaszosa a 8. cikk kapcsán arra hivatkozott, hogy a hatóságok megakadályozták a saját földjén való letelepedését, illetve nomád életmódjának folytatását.

⁴⁴⁶ *Ibid.*, 81. §.

⁴⁴⁷ Ld. *Chapman c. Egyesült Királyság*, ítélet, 2001. január 18., 73. §. Ugyanakkor a Bíróság a kérdés vizsgálata nyomán kijelentette, hogy a panaszosok letelepedési szándéka arra utal, hogy fel akartak hagyni nomád életmódjukkal, ezért az ügy nem érinti a hagyományos vándorcigány életmódot.

⁴⁴⁸ Ld. ezzel kapcsolatban bővebben *HORVÁTH, Krisztina: A kisebbségvédelem legújabb perspektívái az Emberi Jogok Európai Egyezményének tükrében*, Magyarország és Európa az ezredfordulón c. konferencia (Pécs, 2001. május 18-19.), *Studia Europaea* 9., Pécs, 2001., 219-230. old.

⁴⁴⁹ *Szerif c. Görögország*, ítélet, 1999. december 14.

⁴⁵⁰ *Hasszán és Csauz c. Bulgária*, ítélet, 2000. október 26.

szervezet vezetése került középpontba. A muzulmán hívők szempontjából az egyik legfontosabb jogkör a saját vallási szervezet és annak vezetőségének kialakítása.

Az iszlám eszmarendszereből eredően, illetve az iszlám vallás és jog összefonódására visszavezethetően a vallási vezetők szerepe kiemelkedő jelentőségű. A muftik a legképzettebb vallásjogi tudósok köréből kerülnek ki és nemcsak vallási vezetőkként, hanem mint igazságszolgáltatási-közigazgatási fórum is fontos szerepet töltenek be a muzulmán közösségekben. A muzulmán jog – mely az állami joggal együtt létezik a muzulmánok tekintetében, bár alkalmazási köre szorosan szabályozott – értelmezése és alkalmazása a muftikra hárul, akik főleg a családjog területén a Korán és a Szuma szövegeiből többnyire az analógia módszerrel alkalmazásával hozzák meg döntésüket.⁴⁵¹

Mindkét úgy a korábban megüresedett mufti helyének betöltésével kapcsolatban került fel. A Szerif ügyben az elhunyt rodopci mufti helyére az állam ideiglenes muftit nevezett ki. Amikor a hívők bejelentették egy muftiválasztó gyűlés megrendezését, új állami jogszabály született a muftiválasztás rendszeréről, amely alapjaiban megváltoztatta a korábban nemzetközi dokumentumokban lefektetett elveket.

A mufti megválasztásának menetét alapvetően az 1913. évi athéni béke fektette le. A muzulmánokat érintő jogokat megerősített továbbá az 1920. évi sèvres-i béke és az 1923-ban Lausanne-ban aláírt görög-török lakosságcsere egyezmény. A nemzetközi egyezmények és az ennek hatására létrejött jogszabályok széles körben biztosították a muzulmán kisebbség vallási jogait, kiemelve ezen belül a muftiválasztás szabadságát és a muftik vallási és igazságszolgáltatási szerepét. Az 1990. december 24-i jogszabály mindezzel ellentétben a muftik kijelölését előzői rendelethez köti, melyet az oktatási miniszter a helyi prefektus és az állam által választott muzulmán előjárók javaslatára terjeszt elő.

A hívők által megválasztott mufti ellen az állam büntetőeljárást kezdeményezett egy „bevett vallás” papi funkciójának bitorlása és papi öltözet nyilvános helyen való jogtalan viselése címén. Az eljárások eredményeként a panaszost szabadságvesztés-büntetést átvaltoztatva pénzbüntetésre ítélték.

A görög kormány érvei között fontos helyet foglalt el az az állítás, hogy a muftiválasztásra vonatkozó nemzetközi jogi szabályok már régen hatályukat veszítették, melyet a panaszos tagadott. A Bíróság azonban nem taglalta a nemzetközi szerződések hatályosságára vonatkozó kérdést, arra hivatkozva, hogy az állami beavatkozás más körülményekre visszavezethetően egyébként is elcsúszhat a 9. cikk 2. bekezdésével.⁴⁵²

Valóban, a Bíróság elismerte, hogy ugyan az állam legitim célt követett, mivel az aktusa a közrend védelmére irányult, nem fogadta el azonban, hogy az aktusok „egy demokratikus társadalomban szükséges mértékűek” lettek volna. A legfontosabb érv az lett, hogy a „parancsoló társadalmi szükséglet” és az arányosság feltételeinek nem felel meg egy ilyen

⁴⁵¹ I.á. bővebben ROSTOVÁNYI, Zsolt: *Az iszlám a 21. század küszöbén*, Aula Kiadó, 1998, 40. old.

⁴⁵² I.á. bővebben KOVÁCS, Péter: *A rodopi mufti esete a nemzetközi joggal: Kisebbségi autonómiabírási ítélet az Emberi Jogok Európai Bíróságán: magányos fecske, vagy új tendencia?* in Magyar Kisebbség, 2000. 1. (19.) szám, Kolozsvár, <http://www.hbri.org/magyarokkisebbség/m000120.html>. 3. rész, illetve Kisebbségi Alternatívák, Magyar Kisebbség Könyvtára, T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, Románia, 2002, 239. old.

beavatkozás, lévén, hogy a pluralizmus ellen hat, amely a demokratikus társadalmak egyik védendő érdeke.⁴⁵³

Tény, hogy az állam által elszórt büntetőeljárásnak köszönhető ez az ítélet, hiszen az autonómia csökkentését egyéb módon aligha lehetett volna a Bíróság elé vinni.⁴⁵⁴ A Szerif ügy tehát – bár áttételesen – középpontba állította a muzulmán közösség vallási autonómiájának kérdését és az egyéni és kollektív jogok kapcsolatát is.

Mindaz még markánsabban jelent meg a Hasszán ügyben, amely ugyanezen jogok eltérő történelmi körülmények közötti érvényesíthetőségének kérdését vetette fel. Bulgáriában a politikai rendszerváltás nyomán a túlnyomórészt török eredetű muzulmánok⁴⁵⁵ – a korábbi asszimilációs politikával ellentétben – vallásszabadságot érintő alapvető biztosítékokat kaptak, és ennek keretében saját kulturális és társadalmi szervezeteket hozhatalak létre.⁴⁵⁶

Az alaphelyzet ebben az ügyben is egy vallási kisebbség ügyeibe való állami beavatkozás volt, melynek eseményeit a közép- és kelet-európai politikai változásokat gyakran követő bonyolult és néhol zavaros hatalmi harcok, illetve az aktuális politikának a vallási életre való hatása, ha lehet, még jobban összekuszálták, mint a korábbi hasonló tárgyú Szerif ügyben.⁴⁵⁷

⁴⁵³ Ld. Szerif c. Görögország, ítélet, 1999. december 14., 51. és 53. §.

⁴⁵⁴ Ld. KOVÁCS, Péter: *A rodopi mufti esete a nemzetközi joggal...* op. cit., 4. rész.

⁴⁵⁵ A pomákok, az áttért bolgárok a muzulmán közösség kis részét képezik.

⁴⁵⁶ Ld. ROMSICS, Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép és Dél-kelet Európában a 19. és 20. században*, Napvilág Kiadó, 1998, 345-346. old.

⁴⁵⁷ Az 1989-es bolgár demokratikus változásokat követően néhány hívő és muzulmán aktivista megkísérelte a vallási szervezet vezetőjének leváltását az akkori főmuftinak (Gendzsev) és a Szent Lőtanács vezetőinek a kommunista rezsimmel való összejárására hivatkozva. Mivel ez a vezetőség ugyancsak rendelkezett támogatottsággal a hívők körében, a helyzet belső vitákhoz és pártszakadáshoz vezetett. 1991-ben, Bulgáriában demokratikus kormány került hatalomra, melyet követően a Vallási Kinevezési Igazgatóság (továbbiakban: Igazgatóság), mely a Minisztertanácshoz kapcsolt kormányhivatal, Gendzsev 1988-as bolgár főmuftivá való választását semmisnek nyilvánította és elmozdította hivatalából. A Muzulmán Nemzeti Kongresszus, 1992-ben Hasszánt választotta a bulgáriai moszlimok főmuftijává, és az Igazgatóság 1994 közepéig őt tekintette főmuftinak. Gendzsev hívei 1994. november 2-án rendeztek egy kongresszust, melyen megválasztották Gendzsevet. Az újonnan megválasztott vezetőség benyújtotta bejegyzés iránti kérelmét az Igazgatósághoz.

Bulgáriában, esakégy, mint a kétség több más államában, a politikai változások utáni második demokratikus választások a politikai visszarendeződés igényét mutatták. A szocialisták kerültek hatalomra, melyet követően az Igazgatóság levelet írt Hasszának, melyben mint főmuftit arra kérte, hogy halassza el megrendezni kívánt konferenciát, aggodalmát fejezve ki a muzulmán közösség megosztottságával kapcsolatban és egyben egy egységes kongresszus megrendezését javasolva. Ugyanakkor Sivarov bolgár miniszterelnök-helyettes felügyeleti jogkörében határozatot adott ki, melyben elfogadta a Gendzsev által rendezett konferencián születtetteket,⁴⁵⁷ és ennek alapján az Igazgatóság bejegyzatnak nyilvánította a Gendzsev vezette gárdát. A Hasszán által szervezett gyűlésen őt újraválasztották főmuftivá, és bejegyzési kérelmet intézett a Minisztertanácshoz, majd válasz hiányában a Legfelsőbb Bírósághoz fordult, mely ítéletében kifejtette, hogy a Hasszán vezette Főmufti Iroda 1992-ben megfelelően bejegyzésre került, és ezzel jogi személlyé vált, mely státusát azt követően sem veszítette el. Ennek következtében a Minisztertanács kötelessége az új szabállyal vagy vezetői személyesrével kapcsolatos bejegyzési kérelem megvizsgálása, illetve a Minisztertanács hallgatóságos elutasítása jogsértő volt. 1996. november 19-én Sivarov miniszterelnök-helyettes elutasította a bejegyzési kérelmet, melyet a Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyezett a bejegyzési kérelmet elutasító határozatot az alkotmány 13. cikkébe való ütközésre hivatkozva. Főszereplő az elutasítás „jogsértő közigazgatási beavatkozást [jelentett] egy vallási közösség belső szervezetébe”. A Legfelsőbb Bíróság ítéletei ellenére a Minisztertanács nem jegyezte be a Hasszán vezette vallási vezetést.

Ahhoz, hogy az események új fordulatot vegyenek, újabb kormányváltásnak kellett bekövetkeznie Bulgáriában 1997. februárjában. Ekkor ismét demokratikus erőik alakítottak kormányt. Ezt követően Hasszán kérelmezte a Minisztertanácstól az 1995-ös alapszabály és az akkor megválasztott vezetőség

Alapvető vita alakult ki a felek között abban a tekintetben, hogy vajon az Egyezmény mely cikke alkalmazható az esetre. A Bíróság a kérdés vizsgálata során kiítette, hogy a vallási közösségek hagyományosan szervezettel rendelkeznek, és az eljárók személye a közösség minden tagjának különös fontosságú. Így tehát a vallási közösség életében való részvétel hitbeli megnyilvánulás, azaz a 9. cikk alapján védendőnek minősül. Ugyan a vallási szervezettel kapcsolatos kérdések a gyülekezési és egyesülési szabadságot kimondó 11. cikk hatálya alá tartoznak, a 9. cikk magába foglalja az állami beavatkozástól mentes közösségi működést is.

A Bíróság hangsúlyozta, hogy a vallási közösségek autonómiája elengedhetetlen feltétele a pluralizmusnak, és nem csak a közösségi szervezetet érinti, hanem kihat az aktív tagok vallásszabadsághoz fűződő jogainak hatékony gyakorlására is. Így tehát a vallási közösség szervezeti életének 9. cikkbeli védelme nélkül az egyéni vallásszabadsághoz fűződő jog válna sérülékenyebbé.⁴⁵⁸

Az Egyezmény szervei korábban kevésbé markáns gyakorlatot alakítottak ki a vallásszabadság kapcsán. Ennek egyik oka a tagállamok szabályozási rendszerének, illetve általában az egyházakkal kialakított viszonyrendszerének eltérősége.⁴⁵⁹ Az említett ügyek ugyanakkor láthatóan előrelendítették az egyházak helyzetének középpontba kerülését. Amint a fentiekből kitűnik, a Bíróság ugyan nem kezeli a 9. cikkben foglalt jogokat egyértelműen kollektív jogokként, ugyanakkor hangsúlyozza a vallási közösség fontos szerepét, és egyben utal arra, hogy a közösség jogainak sérelme az egyéni jogok sérelmét is maga után vonhatja. Ezzel az érveléssel a Bíróság a 9. cikk szigorúan egyéni jogként való értelmezésétől a közösség jogainak védelme irányába mozdul el, amennyiben ezek jogainak sérelme egyéni jogsérelmhez vezethet, és ezzel egy egyértelmű előrelépést tesz a kisebbségi jogok egyezményi védelme terén.

A muzulmán közösség szervezeti életébe való beavatkozás tekintetében a Bíróság nem kívánt a vallási közösségek bejegyzésének természetével kapcsolatban általánosan állást foglalni, és inkább az állami beavatkozás tényét vizsgálta. Megcsoúsította, hogy az állami hatóságoknak ezen a területen érvényesülő semlegességi kötelezettségének megszegése a 9. cikkben foglalt jogok gyakorlásába történő beavatkozásnak minősül, lévén, hogy a vallásszabadság általában véve kizár mindenféle állami díszkréciókat annak meghatározásában, vajon vallások, vagy egyes vallási eszközök legitimek-e. Ugyanígy az az állami cselekmény, amely egy megosztott vallási közösséget illetően az egyik vezetőt támogatja, vagy amely a közösséget egy személy vezetése alá kényszeríti, ugyancsak beavatkozásnak minősül, miután egy demokratikus társadalomban az államnak szükségtelen lépéseket tennie egy vallási közösség egységesítése érdekében.⁴⁶⁰

Arra a kormány által kimondott érvelésre, miszerint az Igazgatóság bejegyzési aktusa kizárólag deklaratív jellegű, a Bíróság az eset körülményeit vizsgálva kifejtette, hogy az első számú panaszos jogilag és ténylegesen is akadályozottá vált a köpviseleti jogaiban, melyeket egyéb úton sem érvényesíthetett, tehát nem tudta ellátni a tömúlti tisztébe.

bejegyzését. A Minisztertanács egy egységes kongresszuson megválasztott vezetőséget kívánt bejegyezni. Az új vezetői testület Hasszán társai közül került ki, azonban Hasszán nem került közérük. A Kormány az új vezetést bejegyezte.

⁴⁵⁸ *Ibid.*, 62. §.

⁴⁵⁹ J. d. SCHANDA, Balázs: *Az Európai Emberi Jogi Bíróság joggyakorlatának hatása a vallásszabadság érvényesülésére*, In: *Acta Humana*, 2000. No. 41-42., Budapest, 93. old.

⁴⁶⁰ *Ibid.*, 78. §., amely visszautal a Szerif ügyben hozott döntésre.

kapcsolódó feladatokat, és a közösségi tulajdon felett sem gyakorolható semmilyen hatalmat. Továbbá, az, hogy a Minisztertanács semmibe vette a Legfelsőbb Bíróság által hozott döntéseket, ugyancsak a funkció gyakorlásának effektív ellehetetlenítéséhez vezetett.

A Bíróság az állami beavatkozást tovább elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a bepanaszolt állami cselekmények fontossága az egyszerű bejegyzési akción túlmutató, hiszen a muzulmán vallási közösség egy részére biztosítottak kedvezményeket a másik, korábbi vezetés kizárásával egyidőjtől. Ezzel az állami hatóságok a kizárt vezetőséget megfosztották minden lehetőség(től) a közösség akár csak egy részének is, annak a beleegyezésével történő irányítására.⁴⁶¹

Mint látható, a Bíróság ebben az esetben – a Szerif c. Görögország ügyben hozott ítéletével ellentétben – nem mélyült el az azonos vallási közösség több mufti általi megosztott vezetés problematikájában, ugyanakkor azzal ellentétben ilyen megosztott helyzet lehetőségét egyértelműen elismerte, tehát egyértelműen a közösségen belüli önrendelkezési szabadságot húzta alá.

A beavatkozás „törvényben meghatározott[ságát]” vizsgálva a Bíróság kimutatta, hogy a bejegyzésre vonatkozó jogszabályok nem írják elő a kérelmek megvizsgálásakor alkalmazandó kritériumokat, és eljárási biztosítékokat sem nyújtanak ebben a körben. Az R-12-es határozatot és az Igazgatóság döntését nem közölték az érintettekkel, nem tartalmaztak indoklást, és a jogi hatásuk tekintetében is homályosak voltak. Mindezeket a tényeket figyelembe véve tehát a Bíróság úgy döntött, hogy a beavatkozás nem volt „törvényben meghatározott”, mivel olyan főképp diszkreciót engedő jogszabályokon alapultak, melyek nem biztosítják a világosság és előre láthatóság követelményeinek megvalósulását, melyet tovább súlyosított a Legfelsőbb Bíróság ítéletek figyelmen kívül hagyása a Minisztertanács által.

Ezzel a megállapításokkal a Bíróság az érintett területen uralkodó jogszabályi hiányosságokat és az eljárási jogsértéseket is érzékeltette, mellyel remélhetően megfelelő példát mutat a jövőbeni ilyen típusú jogalkotáshoz és jogalkalmazáshoz, nemcsak Bulgária, hanem más államok tekintetében is.

Így tehát nem látszott igazolódni az állami beavatkozás törvényes volta, és az érintett cselekményeknek az Egyezmény 9. cikkébe való ütközése megállapításra került, anélkül, hogy a Bíróság a 11. cikk kapcsán is vizsgálta volna a panaszt. Ezzel az esetben a pusztán egyesülési jogot érintő mivolta került háttérbe, tehát a 9. cikkben keresztül megvalósult értelmezéssel a Bíróság biztosította a közösség lényeges jellemzőjének figyelembe vételét, azaz a vallásszabadsági aspektus szempontjainak felülkerekedését az általános közigazgatási szempontok felett.

A Szerif és a Hasszán ügyekben a vallási vezető egyéni jogain keresztül a vallási közösség jogai is előtérbe kerültek. Az utóbbi ügyben különösen a Bíróság többször kitért a jogsértésnek a közösségre vonatkozó hatásaira. Ez ugyan nem változtat a Bíróság gyakorlatán, miszerint a kollektív jogsérelmeket nem, csak az egyéni jogsérelmeket vizsgálja, ugyanakkor az eset alapjául szolgáló sérelmeknek a közösségre vonatkozó hatása fontos szerepet kapott az ítéletben. Így az a kijelentés, melyben a Kormány

⁴⁶¹ *Ibid.*, 82. §.

álláspontját elvetve a Bíróság a vallási közösség szervezeti autonómiáját a 9. cikk hatálya alá tartozó problémaként említi, amely a közösség és az aktív tagok jogait egyaránt érinti, egyértelműen kiemeli a vallási közösség fontosságát, mely a fenti cikkely szempontjából is védelmet élvez, és amely védelem nélkül az egyéni vallásszabadság sérülne.

Egy másik fontos kijelentés szerint minden állami cselekmény, amely egy megosztott vallási közösségen belül az egyik vezetőt pártolja a másikkal szemben, vagy a tömörülések egységsíntására kényszeríti a közösséget, a vallásszabadságba való beavatkozásnak minősül.⁴⁶² Ehhez kapcsolható az a megállapítás, mely szerint az állami cselekmények jogilag és ténylegesen is megakadályozták az elmozdított vezetőséget akár a közösség egy részének is a képviselőiben. A Bíróság következtetésében « a muzulmán vallási közösség szervezetébe való beavatkozást » és a panaszosok jogaiba való beavatkozást együtt említi.

Láthatjuk, hogy a Bíróság hosszan foglalkozott az érintett panaszosok jogsérelmein keresztül és ahhoz kapcsolódóan a közösség 9. cikk szerinti jogaival. Igaz, tehát, hogy az Egyezmény kollektív jogok védelmét nem biztosítja, azonban potenciális áldozatok panaszai is elfogadásra kerültek, illetve, mint ezen a példán keresztül láthatjuk, az egyéni jogok védelme fontos közösségi jogbeli kiterjesztéshez is vezethet. Nehéz előre megjósolni, milyen folyamatok lehetnek ennek az álláspontnak és mennyiben indulhat el az Egyezmény a kollektív jogok védelmének irányába, ezen belül is a kisebbségi jogok hatékonyabb védelme felé. Az első lépés ezzel az ügygel meg történt, hiszen a Bíróság lényeges megállapításokat tett a vallási közösséget érintő állami beavatkozások tekintetében. Kérdés ugyan, hogy ezt mennyire lehet aprópénzre váltani a vallásszabadságot nem érintő kisebbségi ügyekben, bár a fenti ítélet jelentős precedenssé válhat ilyen tekintetben is.

⁴⁶² J.A. Hászán és Csász v. Bulgária, ítélet, 2000. október 26., 78.§.

1.4.2. Élhetnek-e közösségi jellegű jogaikkal a kisebbségek?

Az Egyezmény alapvetően az egyéni alapjogok rendszerét adja, és kollektív jogokat nem biztosít. Ennek nem mond azonban ellent az, hogy bizonyos szabadságjogok csak csoportosan gyakorolva nyernek értelmet. Eerre példa lehet a 9 cikk keretében tartozóan az egyházalapítás, vagy a 11. cikk alapján a gyülekezési és egyesülési szabadság kérdése.

Az előbbire példa a *Besszarábiai Érseki Egyház és mások c. Moldova* ügy,⁴⁶³ amelyben az állam negatív szerepe az egyház elismerésének megtagadásával kapcsolatban morált fel⁴⁶⁴ és rámutatott egyrészt a moldovai etnikai megoszlás egyik gyakorlati következményére,⁴⁶⁵ másrészt az ország gazdasági és politikai kiszolgáltatottságára.⁴⁶⁶ A 9. cikk állítólagos sérelme kapcsán a moldovai kormány azzal védekezett, hogy (1) a kérdéses egyház a vallási kérdésekben nem különítette el magát a Moldovai Érseki Egyháztól, így a hívek szabad vallásgyakorláshoz fűződő joga sem sérült, mert az utóbbi egyház ki tudta elégíteni ezeket az igényeket is; (2) a panaszos egyház valójában új adminisztratív egységet kívánt létrehozni a másik egyházzal ellentétben, és a kettőjük konfliktusába az elismerésen keresztül beavatkozó állam a vallási kérdésekben megkívánt semlegességét veszítette volna el; (3) politikai rendszerbeli konfliktust eredményezett volna Oroszország és Románia között, amely az újonnan létrejött Moldovai Köztársaság függetlenségére és területi épségére nézve nagy veszélyt jelentett volna.⁴⁶⁷

⁴⁶³ Ld. *Besszarábiai Érseki Egyház és mások c. Moldova (Eglise métropolitaine de Bessarabie et autres c. Moldova)*, ítélet, 2001. december 13. A panaszos egyház autonóm ortodox egyház a Moldovai Köztársaság területén, a többi panaszos pedig moldovai állampolgár, az egyházi tanács tagjai. Az egyházat 1992 szeptemberében alakították, amely az alapító okirat szerint jogutódja az 1944-ig ugyanilyen néven működött egyháznak, és 1992 decemberében a bukaresti pátriárka fennhatósága alá helyezte. Az egyház külföldön is kialakított egyházközségeket (Oroszország, Ukrajna, Fesztország, Lettország és Litvánia). Lettországban és Litvániában pedig be is jegyezték, jogi személyiséget kapott. A moszkvai pátriárka kivételével minden pátriárka elismerte. A bejegyzést a moldovai kormány elutasította, arra hivatkozva, hogy az elismerés a moszkvai pátriárka fennhatósága alá tartozó Moldovai Érseki Egyházzal, és annak híveivel okozna konfliktust. Ráadásul kihatna a Romániával és az Orosz Föderációval kialakított békés viszonyokra is. Mindeközben a kormány 1993 februárjában jóváhagyta a Moldovai Érseki Egyház alapszabályát, és más ortodox, és egyéb egyházat is elismert. A hivatalos elutasítás mellett konkrét incidensek is történtek a papok, a szertartások és a hívek ellen. Az időközben szerzett vagyont a másik egyház vette át arra hivatkozva, hogy mivel a panaszos egyház nincs bejegyezve, nem jogi személy, így vagyonnal sem rendelkezhet érvényesen. Mindeközben a Helsinkai Bizottság egy 1997-es jelentésében elítélte a kormány elutasító álláspontját.

⁴⁶⁴ Az eset, mint majd látjuk, ellentmond Moldova vállalásainak, melyeket az 1993. április 20-án az Európa Tanácshoz benyújtott csatlakozási kérelmében tett, miszerint minden állampolgárnak, diszkrimináció nélkül teljes vallászabadságot biztosít, és segíti a Besszarábiai és a Moldovai Érseki Egyházak közötti konfliktus békés megoldását. Ld. WEBER, Anne: *Article 9 – Cour EDH, Eglise métropolitaine de Bessarabie et autres c. Moldova*, 13 décembre 2001, in: L'Europe des libertés, Revue d'Actualité juridique, Strasbourg, No. 7., 2002. január, 26. old.

⁴⁶⁵ A románajkú többség mellett kimagaslóan nagy számú, 30 %-ot meghaladó a kisebbségek aránya.

⁴⁶⁶ A politikai változásokat követően több külső ok akadályozta a Romániával való egyesülést: (1) a szovjet hadsereg jelenléte, (2) Moszkva által bevezetett gazdasági szankciók, (3) a nyugat ellenkezése. Ld. ROMSICS, Ignác: *Nemzet, nemzetiség...*, op. cit., 346-347. old.

⁴⁶⁷ A problémakör, és így a kormány érvelése is híven tükrözi azt a szorongást, amely abból adódik, hogy Moldova lakosságának nagyobb része román ajkú, azonban az orosz és más szláv anyanyelvű kisebbségek és a gazdasági és nyersanyagbeli kiszolgáltatottság miatt az ország mindennapi helyzete nagymértékben függ a környező államokkal, elsősorban Oroszországgal és Ukrajnával fennartott jószomszédi viszonytól.

Az érdekelt félként beavatkozó Moldovai Érseki Egyház képviselőjének megfogalmazása szerint a pásztoros egyház valójában az ő kötelességekéből, egyéni ambíciók miatt vált ki (ami azért is kétséges, mert a beavatkozóként fellépő egyházat jóval később ismerte el a kormány, mint ahogy a pásztoros egyház beadta a bejegyzés iránti kérelmét), etnikai kritériumok alapján jött létre, így az elismerése a már említett okokon kívül a már létező nacionalista irányzatokat is felerősítené.

A Bíróság a beavatkozás fennálltát állapította meg, hiszen a moldovai jog alapján az egyházak a bejegyzéskor válnak jogi személyé, és addig nem is működhetnek legálisan. Legitim célként a kormány a nemzetbiztonság védelmét jelölte meg, arra hivatkozva, hogy az elismerés folyamánként a több egyház között megoszoló hívek és a bukaresti pátriárka alá tartozó pásztoros egyház mögött álló hívek a Besszarábiának Romániához történő csatolása mellett álló érdekeket támogatják.

Azt vizsgálva, hogy a kérdéses intézkedés szükséges volt-e egy demokratikus társadalomban, a Bíróság a korábbi joggyakorlatát hívta segítségül. Így, bár az állam több felekezeti létezése mellett fenntarthatja magának a korlátozási jogkört azokra, amelyeknek a működése összeegyeztethető a többi csoport érdekeivel és mindgyükik hiteinek (születésével, köteles ekközben semleges és pártatlanul eljárni.⁴⁶⁸ Nem szükséges továbbá, hogy az állam egy vezetés alatt egyesítse a vallási közösségeket.⁴⁶⁹ A hívek szabad vallásgyakorláshoz fűződő joga magába foglalja azt a jogot, hogy közösségben gyakorolhassák vallásukat, szabadon, az állam beavatkozása nélkül egyesülhessenek.⁴⁷⁰ Mindazon túlmenően a vallásszabadság, különösen egy vallási közösségre nézve – a közösségi kiterjedésében – a közösség, a tagok és a javainak igazságszolgáltatás előtti védelmét is jelenti, így, hogy ezekben az esetekben a 9. cikknek nem csak a 11. cikk, hanem a 6. cikk fényében is meg kell valósulnia.⁴⁷¹

A Bíróság a kormány álláspontját vizsgálva kifejtette, hogy nehezen hihető az a hivatkozás, hogy egy elszakadó egyház elismeréséről lett volna szó, mivel a pásztoros egyház jóval a Moldovai Érseki Egyház bejegyzési kérelmének benyújtása előtt kérte elismerését. Ráadásul a semlegességi és pártatlansági követelmény az állam részéről feltételezi azt is, hogy a legitimitás alapján ne legyen különbséget a felekezetek között. *Azzal, hogy az állam értékelte, hogy a pásztoros egyház nem képvisel új vallási irányzatot, és hogy az elismerését egy már elismert vallási tekintély (a Moldovai Érseki Egyház) akarától tette függővé, a kormány nem tett eleget a semlegességi és pártatlansági kötelezettségének.*⁴⁷²

A Bíróság azt sem találta bizonyítottnak, hogy a pásztoros egyház az alapító okiratában foglalt célokkal ellentétesen működött volna, hogy a Besszarábia Romániával történő egyesítéséért küzdő politikai pártokat támogatta volna. Ráadásul a kormány sem állította, hogy ezeknek a pártoknak és más szervezeteknek a tevékenysége jogellenes lenne.

Az arányosság kérdését vizsgálva a Bíróság abból a megállapításból indult ki, hogy az egyházak bejegyzés nélkül nem szereznek jogi személyiséget, így jogilag nem is működhetnek Moldovában. Az, hogy az állam, bár nem ismerte el a pásztoros egyházat,

⁴⁶⁸ *I.á. Kokkinakis v. Görögország*, ítélet, 1993. május 25. 33. §. és *Hasszán és Csau v. Bulgária*, ítélet, 2000. október 26., 78. §.

⁴⁶⁹ *Ld. Szerif v. Görögország*, loc. cit., 52. §.

⁴⁷⁰ *Ld. Hasszán és Csau v. Bulgária*, loc. cit., 62. §.

⁴⁷¹ *Ld. Sidiropoulos és mások v. Görögország*, ítélet, 1998. június 10., 40. §.

⁴⁷² *Ld. Besszarábiai Érseki Egyház és mások v. Moldova*, loc. cit., 123. §.

megítérte a tevékenységét, nem elégséges a valós működéshez, tehát nem helyettesítheti a bejegyzést. Ráadásul az állam, bár a kérdéses időszakban több más egyházat elismert, egy ízben sem pontosította, milyen alapon utasította el a panaszos egyház bejegyzését, és az eljárás során sem bizonyította az eltérő bánásmód jogosságát. Mindezekre figyelemmel az elismerés megtagadása az arányosság követelményének figyelmen kívül hagyása miatt nem fogadható el szükségesnek egy demokratikus társadalomban.⁴⁷³

Bár a panaszosok hivatkoztak a 14. cikknek a 9. cikkkel kapcsolatos sérelmére, a 9. cikk sérelmének megállapíttóságára figyelemmel a Bíróság nem tartotta érdemben fontosnak, hogy ezt külön is megvizsgálja.⁴⁷⁴

A közösségen keresztül gyakorolható jogok szerepére a 11. cikk is fontos példát nyújt, különösen, amikor kisebbségek helyzetének vizsgálatára ad módot.⁴⁷⁵ A nemzeti és etnikai kisebbségek 11. cikkkel kapcsolatos jogai fontos szerepet kapnak a politikai és társadalmi átalakulás folyamatában, hiszen a kisebbségi jogok érvényesülésének egyik leglátványosabb részét képezik. A Bíróság a gyűlékezési jognak ezzel az aspektusával a *Stankov és az Ütlen Egyesült Macedóniai Szervezet c. Bulgária*⁴⁷⁶ ügyben került szembe. A szervezet a Bulgária dél-nyugati Pirin régiójában élő macedónokat kívánta összefogni. A bolgár kormány vitatta, hogy a szervezet tagjai valóban a bolgártól eltérő kultúrájú népcsoportot alkotnának.

A Bíróság arra hivatkozva, hogy a rendezvények szervezői részéről nem bizonyított, hogy erőszakos szándékkal jártak volna el, a békés gyűlékezési jogát deklaráló 11. cikk alkalmazhatóságából indult ki. Az eset nagyban hasonlított a Törökország területén alapított kurd pártokkal és más szervezetekkel kapcsolatos ügyekhez, melynek tanulmányait a Bíróság fel is használta az eset vizsgálata során.

A „beavatkozás”, azok „törvényben meghatározott” volta, illetve a „legitim cél” megvalósultságának megállapítása után a Bíróság hosszasan vizsgálta, hogy vajon a korlátozások „szükségesek [voltak-e] egy demokratikus társadalomban”. A bolgár kormány arra hivatkozott, hogy a szervezetet azért nem jegyezték be, mert a bíróságok alkotmányellenesnek találták. A Bíróság ezzel szemben kijelentette, hogy a nemzeti bíróságok ilyen határozataira való automatikus hagyatkozás – bár ezek fontossága nem

⁴⁷³ *Ibid.*, 129-130. §.

⁴⁷⁴ *Ibid.*, 134. §.

⁴⁷⁵ Ld. *KITSOU-MILONAS, Irène: Article 11 – Cour EDH, Stankov et Organisation macédonienne unie Ütlen c. Bulgarie, 2 octobre 2001. Constaté au autres c. Pologne, 20 décembre 2001*, In: *L'Europe des libertés, Revue d'Actualité juridique, Strasbourg, No. 7., 2002. január, 27. old.*

⁴⁷⁶ Ld. *Stankov és Ütlen Egyesült Macedóniai Szervezet (Stankov and United Macedonian Organisation Ütlen) c. Bulgária, Ítélet, 2001. október 2.* Az Ütlen 1990-ben alakult, székhelye Dél-nyugat Bulgáriában, az ún. Pirin-térségben (Pirin-Macedónia) van, egyik ágazatának vezetője Stankov. A Bulgáriában, az ún. Pirin-térségben (Pirin-Macedónia) van, egyik ágazatának vezetője Stankov. A szervezet célja a bulgáriai macedónok regionális és kulturális egyesítése, és a macedón kisebbség Bulgáriában történő elismerésének kieszközölése. A szervezet bejegyzését a hatóságok elutasították, arra hivatkozva, hogy a nemzet egysége ellen irányul, etnikai gyűlöletet szít, és veszélyes Bulgária integritására nézve. Egy 1991. április 20-i, a köztársasági elnökhöz intézett deklarációjában a szervezet tagjai különböző kulturális jogokat, a macedón egyház függetlenségét követelték, illetve kihangsúlyozták a kulturális, gazdasági és politikai autonómiát és a bolgár hadseregnek a térségből történő kivonulását is. A szervezet többször kért engedélyt különböző jelszavakon megemlékezésekre, felvonulások rendezésére, a hatóságok azonban következetesen megtagadták az engedélyt. Ezek egy része indoklás nélkül történt, más esetekben a közrendre való veszélyt, mások jogainak védelmét említték, illetve azt, hogy nem legitim szervezetről van szó.

vitatható – nem igazolhatja önmagában véve a békés gyűlölközcés szisztematikus betiltását.⁴⁷⁷

A bolgár kormány számos indokot felhozott a beavatkozás igazolására.⁴⁷⁸ A téma szempontjából az minden céljaiból és kijelentésiből eredeztetett veszélyek fontosak, melyek közül a szeparatista elvek kaplak kitüntetett szerepet. A Bíróság kiemelte, hogy az a tény, hogy egy csoport autonómiát, vagy akár elszakadást is követel, nem igazolhatja automatikusan a gyűlölései betiltását. Területi változtatásoknak beszédekben és demonstrációk során történő követelése nem jelenthet automatikus veszélyt az ország területi integritására és nemzetbiztonságára nézve. A demokrácia lényege a problémák nyílt vitákon keresztül történő megoldása. A véleménynyilvánítás és a gyűlölközcés szabadságának preventív célzattal történő korlátozása – a gyűlölethez uszítás vagy a demokratikus elvek elutasítása kivételével –, bármilyen meghökkenítő vagy elfogadhatatlan elvek, szavak hangzanak el, illetve illegitim kérésekkel vetnek fel, a demokrácia ellen hat, és gyakran veszélyezteti is azt.⁴⁷⁹ Az tehát, hogy egy gyűlésen szeparatista elvek hangozhatnak el, még nem igazolhatja annak betiltását.

Az erőszak szításával és a demokratikus elvek elutasításával kapcsolatos érveket vizsgálva a Bíróság utalt arra, hogy az minden bejegyzésének elutasításával kapcsolatos határozatok nem említik ezeket az akadályokat, és soha nem irányult a szervezet tagjai és vezetői ellen ilyen indítási büntetőeljárás. A Bíróság kiemelte az *Incal c. Törökország* ügyben már ismertetett elvet, hogy az a tény, hogy egy beszédben elhangzanak az „ellenállás”, „harc”, és a „felszabadítás” szavak, nem jelenti, hogy az erőszakra, fegyveres ellenállásra, vagy felkelésre való felbujtás lenne.⁴⁸⁰ Az minden deklarációinak egy része valóban alkalmazott túlzást, ami a figyelemfelkeltés eszköze volt. Ugyanakkor nem bizonyított, hogy a gyűlések az erőszak szításának, illetve a demokratikus elvek elutasításának szintercívé váltak volna, amelynek potenciális veszélyeztető hatása a betiltást vonta volna maga után.⁴⁸¹

A bolgár kormány hosszasan fejtegette, hogy a macedón kisebbség valójában nem létezik, és a szervezet céljainak elérése érdekében bolgárokat akar „áttéríteni”. A Bíróság azonban nem fogadta el az érvelést, mely szerint a gyűlölközcési szabadság korlátozása szükséges volt ahhoz, hogy megvédjék azokat, akiket a panaszosok állítólag „át [kivántak] téríteni”, az áttérés érdekében pedig nem bizonyították semmilyen jogellenes, mások jogjaival ellentétes eszközök igénybevételét. A Bíróság szerint az a tény, hogy az eset nemzeti jelképeket és a nemzeti identitást is érintette, nem ad nagyobb cselekvési szabadságot a nemzeti hatóságoknak. Mivel erőszakra való felbujtás, illetve erőszakos cselekmények elkövetése nem volt előre látható, és a demokratikus elvek elutasítása más módon sem volt észlelhető, a Bíróság a 11. cikk 2. bekezdésével ellentétesnek minősítette a bolgár hatóságok aktusait.

Mint látható, a Bíróság, bár az eset középpontjában, ha közvetve is, egy nemzeti és etnikai kisebbség léte vagy nem léte állt, a problémának ezt a részét nem vizsgálta. A csoportérdekek hangsúlyozásával, és a gyűlölközcési és egyesülési szabadsággal kapcsolatos

⁴⁷⁷ *Ibid.*, 92. §.

⁴⁷⁸ Újságcikkkel próbálta bizonyítani a fegyvertartás tényét, melyet a Bíróság elutasított arra hivatkozva, hogy ha valóban megtörtént volna, ennél komolyabb bizonyítékokkal is alá lehetett volna támasztani. A közbiztonságra való veszélyt vizsgálva a Bíróság nem talált valóban komoly incidensekre utalást.

⁴⁷⁹ *Ibid.*, 97. §.

⁴⁸⁰ Ld. *Incal c. Törökország*, loc. cit.

⁴⁸¹ Ld. *Sziantkov és Minden Egyesült Macedóniai Szervezet*, loc. cit., 103. §.

hatósági korlátozási jogkörök pontosításával mégis fontos útmutatást ad a jövőben felmerülő hasonló problémák megoldására nézve. A Bíróság a bolgár kormánynak attól az érvrendszerétől is függetlenül magát, hogy a demokratikus átalakulás, a politikai és gazdasági válság, illetve a régió etnikai feszültségei miatt a hatóságok a szeparatista propagandát a nemzetbiztonságot és a térség békéjét veszélyeztető cselekményként fogták fel,⁴⁸² ráadásul a nemzeti hatóságok jobban meg tudják ítélni ezt a kockázatot. A Bíróság láthatóan nem engedett ennek az érvelésnek, és nem hagyott jóvá a helyzetre való figyelemmel nagyobb mozgásteret a hatóságoknak beavatkozásuk során.

A *Gorzelik és mások c. Lengyelország* ügyben⁴⁸³ a lengyel kormány azzal indokolta a beavatkozást, hogy a közrend és mások jogainak védelme érdekében meg kellett akadályozni, hogy az egyesület a bejegyzés útján megszerezze a sziléziai „nemzeti kisebbség” státuszt, és az ezzel járó előjogokat, sőtve ezzel más nemzeti kisebbségek jogait, és a jog előtti egyenlőség elvét. A Bíróság ezt követően már csak azt vizsgálta, hogy a beavatkozás „szükséges [volt-e] egy demokratikus társadalomban”.

A Bíróság, csakúgy, mint az előző ügyben el kívánta kerülni annak vizsgálatát, hogy a sziléziai nemzeti kisebbséget alkotnak-e,⁴⁸⁴ vagy sem – különösen, mert nincs egszleges definíció a nemzeti kisebbség meghatározására –, és a kérdést pusztán a 11. cikk fényében vizsgálta. Kifejtette ugyanakkor, hogy – bár ez a panasz nem érinti közvetlenül a lengyel jogrendszer ezen a téren joghézzal terhes, hiszen elismert nemzeti kisebbségeknek biztosít a parlamenti választások során előjogokat, azonban nem ad lehetőséget a nemzeti kisebbségként való elismerésre, tehát az el nem ismert csoportok csak indirekt módon, egyesületi bejegyzéssel szerzhették meg az elismert státuszt.

A Bíróság figyelembe vette, hogy az alapító okirat nyelvezete (utalva a „nemzeti”, „kisebbség”, és „szervezet” kitöltőkre) és az egyesület elnevezése is valóban megerősíti azt a feltételezést, hogy a tagok a jövőben el kívánják indulni a választásokon. Az egyesület ráadásul hamar eloszlathatta volna a csekket a félremlöket azzal, ha megváltoztatja a nevét, és módosítja az alapszabályának a kifogásolt részeit. A választási rendszer esetében,

⁴⁸² *Ibid.*, 73. §.

⁴⁸³ *I.d. Gorzelik és mások c. Lengyelország*, ítélet, 2001. december 20. A panaszosok elhatározták, hogy megalakítják a „Sziléziai Nemzetiségi Egyesületét”. Az alapító okirat a kulturális és szociális jogok előmozdítása mellett tartalmazta azt a később vitatott passzst is, hogy „az Egyesület a sziléziai nemzeti kisebbség szervezete”. A bejegyzési kérelmet soma elutasították, és a bíróság kimondta, hogy a sziléziaiak (1) nem alkotnak nemzeti kisebbséget, (2) ennek elismerése ráadásul sértené az Alkotmány 67. cikkének 2. és a 81. cikkének 1. bekezdését, amely egyenlő jogokat biztosít minden lengyel állampolgárnak. A Parlamenti választásokról szóló törvény értelmében pedig az Egyesület bejegyzésével egyidőben privilegizált helyzetbe kerülne a Parlamentben történő ülőhelyelosztás során. (A választások során a pártoknak és más szervezeteknek 5 illetve 7%-os határt kell elérniük, mely alól a nemzetiségek elismert szervezetei mentesítést kaphatnak.) Bár ezzel ellentétes ítélet is született, azt később, a fellebbezés során hatályon kívül helyezték. A bírói fórumok soma tagadták a sziléziaiak nemzeti kisebbségi létét, bár az etnikai kisebbséget szociológiai tanulmányokat alapul véve elfogadták. Mindhuz az is segítségül szolgált, hogy a nemzetközi jogban nem sikerült máig sem egszleges definíciót elfogadni a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatban. A Legfelsőbb Bíróság ítéletében inkább arra szorítkozik, tagadva a sziléziaiak nemzetiségi létét, hogy az egyenlőség Alkotmányban lefektetett elve sértülne, illetve illetéktelen előnyökhöz jutna ez a csoport, amennyiben az Egyesület elismerésre kerülne. A bejegyzés a közrendet is sértené, hiszen egy nem létező nemzetiségnek biztosítana nemzeti kisebbségként illlő jogokat, így mások jogainak sérelmét is megvalósítaná.

⁴⁸⁴ A felső-sziléziai népesség egy nagy része nímct, míg a löbbi része döntően szláv eredetű (lengyel, cseh, morva) volt. Ez utóbbiak is a németekkel való együttélés során a lengyelétől eltérő kultúrát fejlesztettek ki, melynek eredményeként valóban sokan gondolják magukat a lengyelétől eltérő nemzetiségűeknek. *Ld. KAMUSELLA, Tomasz – SULLIVAN, Terry: The Germans of Upper Silesia: The Struggle for Recognition*, In: *Ethnicity and Democratization in the New Europe*, Ed.: Karl Cordell, Routledge, London, 1999, 180. old.

amely az állam életét alapvetően meghatározza, még inkább megkívánja az egyéni jogok közösségi érdekekkel való összhangját. A longvel hatóságok beavatkozása tehát az eset körülményeire tekintettel indokolt volt a választási rendszer védelme érdekében, amely a demokratikus társadalom megfelelő működésének elengedhetetlen eleme.⁴⁸⁵

A nemzeti, etnikai és vallási kisebbségek alapvető jogai tekintetében elengedhetetlen tehát, hogy az állam biztosítsa azt az életteret, amelyben ezek a szabadságok megfelelően gyakorolhatók, azonban az állam jogszerűen jár el azokkal szemben, akik szándékosan, vagy sem, de a kiskapuk, joghézagok kihasználásával a privilegizált csoportokkal jogosulatlanul azonos bánásmódot kívánnak elérni maguknak. A nemzeti, etnikai és vallási kisebbségek részvételt a demokratikus intézményrendszerben egyrésztől a véleménynyilvánítási és gyűlékezési szabadság biztosítja. Fontos szerepet kap azonban a demokrácia működésében a választójog is, amely közvetlen vagy közvetett korlátozásokkal szorítható ezzel is csökkentve a kisebbségi érdekek tényorósét.

1.4.3. A kisebbségek és a passzív választójog kapcsolata

A balti államoknak a nagyszámú orosz kisebbséggel kapcsolatos problémáinak egy különleges aspektusát vizsgálta a Bíróság a *Podkolzina c. Lettország* ügyben.⁴⁸⁶ A lett kormány előterjesztése szerint a passzív választójognak az állam hivatalos nyelve, a lett bizonyos szintű ismeretéhez való kötését az ország 1993-as függetlenségét követő parlamenti ciklus tanulságai indokolták, amikor az orosz anyanyelvű képviselők lett nyelvtudásbeli hiányosságuknak köszönhetően nem tudtak érdemben részt venni a parlamenti munkában. A Bíróság elismerte, hogy a választási jogszabályok államokként, a történelmi körülményeknek és múltuknak köszönhetően változnak, és azok a korlátozások, amelyek elfogadhatók egy bizonyos államban, lehet, hogy nem összeegyeztethetők az Egyezményben foglaltakkal egy másik államban.⁴⁸⁷

Az Egyezmény ezzel kapcsolatos, az 1. kiegészítő jegyzőkönyvben szereplő 3. cikke így szól:

„A Magas Szerződő Felek kötelezik magukat arra, hogy észterü időközönként, titkos szavazással szabad választásokat tartanak olyan körülmények között, melyek a törvényhozó terület megválasztását illetően biztosítja a nép véleményének kifejezését.”⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ Ld. *Gorzelik és mások ...*, loc. cit., 66. §.

⁴⁸⁶ Ld. *Podkolzina c. Lettország*, ítélet, 2002. április 9. A panaszos az orosz kisebbség tagja. 1998-ban felkerült a Nemzeti Harmónia Pártjának képviselőjelölti listájára. A módosított jogszabály szerint a képviselőjelölteknek, amennyiben nem lettől végezték általános és középiskolai tanulmányaikat, 3. szintű hivatalos nyelvvizsgával kell rendelkezniük a nyelvből. A panaszos rendelkezett ezzel a dokumentummal. 1998. augusztus 6-án a hivatalos nyelvtüntet egy ellenőre meglátogatta, és szóban vizsgáztatta a nyelvből, majd másnap visszatérve írásban is megkísérelte levizsgáztatni, de a panaszos ellépte a vizsgalapot. Az ellenőr kiállított egy jegyzőkönyvet, amely alapján a panaszos nem rendelkezik a megfelelő szintű nyelvtudással, és erre hivatkozva a panaszost törölték a képviselőjelöltek közül.

⁴⁸⁷ *Ibid.*, 33. §.

⁴⁸⁸ Meg kell jegyezni, hogy az eredeti szöveg a „libre expression” kitélt tartalmazza, tehát a nép véleményének szabad kifejezését említi.

A fenti szabály tehát nem abszolút jellegű, országonként más és más okokból korlátozható, a korlátozás nem veszélyeztetheti azonban a cikk lényegi elemét, azaz „a törvényhozó testület megválasztását illetően a nép [szabad] véleményének kifejezését”.⁴⁸⁹ Az Egyezmény ezzel a szabállyal egy intézményi jellegű normával egészítette ki, bár számos korlátozással terhelt, melyeket a Bíróság joggyakorlata is fenntart.⁴⁹¹

Esztünkben tehát a kérdés az volt, mennyiben igazolt a panaszos képviselőjelölti névsorból való törlése a törvény által előírt szintű lett nyelvtudás hiányára hivatkozva. A Bíróság a lett kormány történeti fejtegetéseit elfogadta, és elismerte a törvényes célt, amely a kérdéses intézkedés bevezetését indokolta. A panaszos konkrét esetét az arányosság szempontjából vizsgálva kifejtette, hogy a passzív választójogot korlátozó intézkedéseket kellő garanciákkal kell övezni. Az ezzel kapcsolatos döntéseket tehát a pártatlanság feltételeinek megfelelő testület hozhatja meg, a jogszabályok által megszabott kereten belül, azaz úgy, hogy a hatósággal szemben ne merülhessen fel a joggal való visszaélés lehetősége.

Jelen esetben a képviselőjelölti névsorból úgy törölték a panaszost, hogy rendelkezett a törvény által előírt szintű hivatalos nyelvvizsga-bizonyítvánnyal, melynek érvényességét a lett kormány sem vitatta. A kiszállásos vizsgáztatás körülményeit tekintve problémásnak ítélte a Bíróság, hogy az érintett huszonegy jelölt közül csupán nyolc főt vetettek alá ellenőrző vizsgának, amit a lett kormány meg sem kísérelt megmagyarázni, és a Bíróság is kételeyt fejezte ki, hogy ilyen megkülönböztetés indokolt lehetne.⁴⁹¹ Ráadásul az ellenőrző vizsga menete nagyban eltért az általános eljárástól, hiszen bizottság helyett egy személy kísérelte meg lefolytatni, akit nem kötöttek az eljárás és a végső értékelés garanciái. Az eljáró személy tehát teljes diszkrecionális jogkörrel bírt a nyelvvizsga folyamán. Különösen meglepő volt az a körülmény, amit a lett kormány sem tagadott, hogy a vizsga során feltett kérdések egy része a panaszos politikai elkötelezettségére vonatkozott, amely téma nem tartozik a nyelvismeret követelményének körébe.⁴⁹²

A fent említett eljárás objektivitásának hiányát súlyosbította az illetékes bíróság eljárása, amely kizárólag az ellenőrző vizsga jegyzőkönyvére támaszkodva utasította el a panaszos fellebbezését. Az tehát, hogy a bíróság egy olyan bizonyítékra támaszkodott, amely a tisztességes eljárás szabályainak nem felelt meg, arra utal, hogy szándékosan nem kívánta orvosolni a jogsérelmet.

A balti államokban élő nagyszámú oroszajkú kisebbség jelenléte fontos problémákat vetett fel az ezen államokban lezajlott politikai függetlenedést követően.⁴⁹³ Az állam hivatalos nyelvének megfelelő szintű ismerete, mint követelmény felmerült nemcsak a passzív választójog gyakorlása tekintetében, hanem az állampolgárság megszerzésének feltételei

⁴⁸⁹ Podkolzina v. Lettország, loc. cit., 33. §.

⁴⁹⁰ Ld. GOY, Raymond : La garantie européenne du droit à des libres élections législatives. L'article 3 du premier protocole additionnel à la Convention de Rome, in : Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger, 1986, No. 5, 1278. old.

⁴⁹¹ Ibid., 36. §.

⁴⁹² Ibid.

⁴⁹³ Az oroszajkú kisebbség nagy része gazdasági bevándorlóként került a balti államokba, majd a Szovjetunió felbomlását követően egyik napról a másikra elvesztette uralkodó pozícióját, kisebbségi létbe kényszerült, és jövője politikai kérdéssé vált. Ld. SZALAYNÉ SÁNDOR, Frásébet : Huszadik századi nemzetközi jogi kisebbségvédelem - Indokok és intézmények, in : Kutatási Füzetek, 6., JPTF, Pécs, 1999., 158-159. old.

között is.⁴⁹⁴ A nyelvi kérdés az állam identitásának sarokkövévé vált, az állampolgárság nyelvtudáshoz kötése pedig a visszavándorlást kívánta elősegíteni.⁴⁹⁵ Ezek a korlátozások nyilvánvalóan a XX. századi sérelmekben gyökereznek, és az említett államok végső függetlenségét kívánják szolgálni, bár teljes mértékben elismernék a jogállamiság következményeit.

Kiegészül mindez azzal a problémával, ahogyan Oroszország viszonyul a más államok területén élő oroszok helyzetéhez. Az orosz kormány elfogadott egy segélyprogramot, melynek alapja az, hogy *Oroszország nem támogatja a területére való visszatérésüket*, hanem elsősorban a tartózkodási helyükön való boldogulásukat segíti. Oroszország felvállalja tehát az „külföldön élő honfitársak” érdekeinek a nemzetközi intézmények előtti védelmét, és az orosz területtel való gazdasági kapcsolatok fejlesztésének elősegítését, mint például az oroszországi és a többi országban lévő orosz tőkés vállalkozások megalakulásának biztosítását.⁴⁹⁶ Mindez persze a térség más államai esetében is megfigyelhető. A magyar,⁴⁹⁷ az albán, a román, a szerb és a macedón alkotmány is tartalmaz a határon túl élő honfitársak érdekeinek védelmére vonatkozó kitételeket.⁴⁹⁸

A közép- és kelet-európai átalakulásokkal a nemzetállami eszme a nacionalizmussal kiegészülve újra megjelent. Mindez a történelmi múltat figyelembe véve nem meglepő, ugyanakkor a XX. század legutolsó évtizedeinek eseményei is rámutatnak arra, hogy talán a nemzeti és etnikai kisebbségek sorsa jelenti a legnagyobb kihívást a békére és a stabilitásra nézve is. A Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlása területi és határviták láncolatához vezetett, és egyben új konfliktusforrásokká váltak.⁴⁹⁹ A kisebbségek léte történelmi és társadalmi jelenség, amely ellen a nemzetállam eszméjébe burkolózva küzdeni konkrét veszélyeket is rejtget magában. Fontos tehát a kisebbségek jelenlétéhez való alkalmazkodás, és az államszervezet ilyen irányú kiépítése.⁵⁰⁰ A jövő tehát az önmeghatározási jog tényreérésevel oldható meg annyiban, hogy csak a népi szuverenitás, és

⁴⁹⁴ I.d. az EBESZ Kisebbség Főbiztosának a balti államoknak szóló ajánlásait, pl. HCNM Gal/1/97, 1997. szept. 11, www.osce.org/hcnm/documents/recommendations/latvia/1997/43hc17.html és R.F.F.HC/3/97, 1997. március 25., www.osce.org/hcnm/documents/recommendations/latvia/1997/43hc37.html; továbbá ROMSICS, Ignác: *Nemzet, nemzetiség ...*, op. cit., 351. old. Ugyanakkor mindez ellenmondani látszik a balti államok alkotmányaiban rögzített diszkrimináció tilalmának is. I.d. KOVÁCS, Péter: *El Estado, la nación y la minoría en Europa Central y Oriental*, In: Estado, nación y soberanía (Problemas actuales en Europa), Temas del Senado, 2000, 457-458. old.

⁴⁹⁵ Ld. DIMITRIJEVIC, Vojin: *The Fate of Non-Members of Dominant Nations in Post-Communist European Countries*, In: Nationalité, Minorités et Succession d'Etats en Europe de l'Est, Acte de colloque, Montchrestien, 1996, 149-151. old., és BODEAU, Pierre: *Naissance d'une minorité: les russes dans les Etats baltes*, ibid., 218. old.

⁴⁹⁶ Ld. LESAGE, Michel: *La dissolution de l'U.R.S.S. et les solutions envisagées au problème des minorités*, In: L'Etat multinational et l'Europe, Presses Universitaires de Nancy, 1997, No. 4, 124. old.

⁴⁹⁷ Ld. A Magyar Köztársaság Alkotmánya 6. cikk 3. bekezdését:

„A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatok ápolását.”

⁴⁹⁸ Ld. ROTH, Stephen J.: *The Effect of Ethno-Nationalism on Citizens' Rights in the Former Communist Countries*, In: Western Rights? Post Communist Application, Kluwer Law International, 1996, 282-283. old.

⁴⁹⁹ A politikai változások nyomán számos területi, illetve határvita alakult ki. Ilyen például Besszarbia státusza, amely Romániával állította szembe az akkori Szovjetuniót, majd később Oroszországot és Ukrajnát is, vagy gondolhatunk a karabachi térség, Dél-Oszétia, Dageszrán területeire, stb. Jugoszlávia felbomlását követően a Macedónia önállóvá válása sok tekintetben felelevenítette a korábbi területi konfliktusokat Bulgáriával, Görögországgal, és az újjonnan létrejött Kis-Jugoszláviával.

⁵⁰⁰ Ld. SZALAYNÉ SÁNDOR, Erzsébet: *Kisebbségvédelem a Nemzetek Szövetségének ágiszte alatt – Egy nemzetközi jogi kísérlet tanulságai*, Ph.D. dolgozat, Pécs, 1998, 169. old.

a kisebbségi jogok párhuzamos kiszélesítésével⁵⁰¹ lehetséges a demokratikus államrend újraértelmezése, ahol a többség súlyos jogsértő tevékenységével szemben a kisebbségek védelmet találhatnak.

Az európai integrációs folyamatok új megvilágításba helyezik a kisebbségi problémát, hiszen alkalmat teremthetnek a jövőben arra, hogy a nemzetállami eszmének a kisebbségeknek biztosított autonómiával való kibővítésével az együttélés természetessé, és kevésbé politizálttá váljon. Amennyiben minden népcsoport megtalálhatja jogai gyakorlásának megfelelő lehetőségét, eltűnhetnek, megoldottá válhatnak az évszázados sérelmek. Az európai integrációs törekvések nyomán, elsősorban Európa Tanács és az Európai Unió közvetítésével ezek a problémák visszaszorultak a közéletből, és alapvetően más, a demokratikus intézményszorrel összhangban lévő megoldást követelnek.

⁵⁰¹ Ld. SZALAYNÉ SÁNDOR, *Erzsébet : A kisebbségi kérdés előzményei ...*, op. cit., 145. old.

1.5. A tulajdonhoz fűződő jog problémái

Szükségtelen hangsúlyozni a tulajdonjog társadalmi és jogi szerepét. Az utóbbi évtizedek történelmi tapasztalatai is alátámasztják, hogy a társadalom és a jog alapvető intézményéről van szó, melynek védelme minden demokratikus állam jogrendszerében fontos szerepet kap.

A belső jogban a tulajdonjog békés gyakorlását alapvetően a polgári jog szabályozza, sérelme esetén pedig a polgári jog mellett a szabálysértési, illetve súlyosabb esetben a büntetőjog is bekapcsolódik, hiszen a tulajdonviszonyok a védendő értékek egyik legfontosabb területét adják a jogrendszernek.

A tulajdonhoz fűződő jog, mint alapvető szabadságjog, az emberi jogok második generációjához tartozik, melyet a XX. század első felének szociáldemokrata és kommunista mozgalmainak köszönhetünk. Igaz ugyan, hogy a szocialista jogrendszer is elismerte a tulajdonjog létét, sőt, az egyes alkotmányok a szovjet alkotmány mintájára állampolgári alapjogként rögzítették, védelmi mechanizmus nem kapcsolódott hozzá, illetve szűkebb értelemben került megfogalmazásra, mint a mai ismert formájában.⁵⁰²

A tulajdonjog jogállami alapérték. Az Emberi Jogok Európai Egyezményének szövege eredetileg nem tartalmazta, és a tagállamok között nagy vitákat váltott ki a rögzítése, tekintettel arra, hogy vitatott és vitatható az is, hogy egyáltalán szabadságjognak tekinthető-e.⁵⁰³ Végül az 1. Kiegészítő Jegyzőkönyvnek 1. cikkében kapott helyet, amely így fogalmazza meg:

1. Minden természetes vagy jogi személynek joga van javai tiszteletben tartásához. Senkit sem lehet tulajdonától megfosztani, kivéve, ha ez közérdekből és a törvényben meghatározott feltételek, valamint a nemzetközi jog általános elvei szerint történik.
2. Az előző bekezdésben foglaltak nem korlátozzák az államok jogát olyan törvények alkalmazásában, melyeket szükségesnek ítélnék ahhoz, hogy a javaknak a köz érdekében történő használatát szabályozhassák, illetőleg az adók, más közterhek vagy bírságok megfizetését biztosítsák.

Látható, hogy a megfogalmazás eléggé általános, amely az előbb említett kodifikációs nehézségekre utal vissza.⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ Igaz, ugyan, hogy az államok széleskörű

⁵⁰² A személyi tulajdon elkülönítése.

⁵⁰³ Ld. HARTWIG, Matthias : *Der Eigentumschutz nach Art. 1 des 1. Zusatzprotokolls zur EMRK*, in : *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, 1999, No. 3-4, 563. old. Mivel ez a jog nem kizárólag tartózkodási kötelezettséget ró az államra, hanem bizonyos pozitív kötelezettséget is, nehéz elhelyezni a klasszikus polgári és politikai, illetve a gazdasági és szociális jogok között. Ld. MATSCHER, Franz : *La mise en oeuvre des droits économiques et sociaux*, in: *Die Durchsetzung wirtschaftlicher und sozialer Grundrechte. Eine rechtsvergleichende Bestandsaufnahme*, N. P. Engel Verlag, 1991, 17. old.

⁵⁰⁴ Ld. BÁN, Tamás: *A tulajdonhoz való jog*, in: *Acta Humana*, 1992, No. 6-7, Budapest, 149. old.

⁵⁰⁵ Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a szövegezés nem koherens, hiszen az angol nyelvű szövegben felváltva szerepel a "property" és a "possessions" kifejezés, míg a franciában a "biens" és a "propriété" kifejezések. A Bíróság joggyakorlatában azonban a kifejezéseket szinonimáknak tekinti, és ugyanazt az

mozgásszabadsággal rendelkeznek a tulajdonhoz fűződő jog korlátozása tekintetében, azonban a tulajdon fontossága kétségtelenül vonhatóan, hiszen a gazdasági és társadalmi viszonyok szabályozását segíti elő az igazságosság, az emberi méltóság és sok esetben az egyenlőség figyelembe vételével.⁵⁰⁶

Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az államok között létrejött kompromisszum eredményeként csak a már birtokolt dolog feletti tulajdon kapcsán biztosított a védelem, így tehát a tulajdonhoz való hozzájutás garanciája nem került rögzítésre. Mindez visszavezethető a véleménykülönbségekre, mivel fontos politikai, gazdasági és társadalmi kérdések csoportja érintett a tulajdonhoz fűződő jog elismerése kapcsán. A tulajdonhoz fűződő jog azonban természetesen magába foglalja a már uralt dolgok feletti hatalom fenntartását, ugyanakkor a birtokban nem lévő, de már jogilag megszerzett dolgokhoz való hozzájutást is biztosítja.

Hozzá kell azonban tenni mindkét oldalhoz, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezményének hatására a közösségi bíróság a fent említett szabályban a tulajdonhoz fűződő jogot biztosító „közös európai szabvány” kifejeződését látják, és ezzel magyarázható a közösségi jogrend érdeklődése is a norma iránt.⁵⁰⁷

1.5.1. Az államosítások szelleme ma is kérvény

A közép- és kelet-európai államok csatlakozása, éppen a korábbi berendezkedésük miatt lényeges kérdéseket vetett fel az I. kiegészítő joggyűjtemény 1. cikkének értelmezése kapcsán. Elmondható ugyan, hogy a Bíróság már korábban is szembesült a diktatórikus rendszerek államosításainak egyénekre gyakorolt hatásaival, az ilyen társadalmi mértékben azonban elsősorban a szocialista államrend eszköze volt. Éppen ezért, a tulajdonhoz fűződő jog fontos szerepet kapott és kap ma is az új alkotmányozási folyamatokban a térség államaiban.⁵⁰⁸ A kommunista ideológia eszménye az egyének gazdasági egyenlősége, és az egyénektől elvett tulajdon ennek érdekében az államra, a „közösségre” szállt, amely a közösség boldogulása, jóléte érdekében „gazdálkodott” a felhalmozott vagyonnal.

Az államosítások azonban a térségben nemcsak a jólétben élőket, hanem az új ideológiának ellenállókat is sújtották. Az államosítás egyik speciális formájává vált a térségi térség is, amely a belépőktől (akár jószántukból, akár erőszakkal váltak tagokká) megkövetelte a földjeik, egyéb ingatlanok és gépek, felszerelések felajánlását a termelőszövetkezet javára. Mint a joggyakorlatból a következőkben kiderül, ebbe a

értelmezt tulajdonítja nekik. Ld. HARTWIG, Matthias : *Der Eigentumschutz nach Art. 1 des 1. Zusatzprotokolls zur EMRK*, op. cit., 564. old.

⁵⁰⁶ Ld. RENUCCI, Jean-François: *Droit européen ...*, op. cit., 231. old és KORNAI, János: *Szocializmusból a kapitalizmusba*, in: Magyarország évtizedkönyve – A rendszerváltás (1988-1998), Demokrácia Kutatások Központja Alapítvány, 1998.

⁵⁰⁷ Ld. COHEN-JONATHAN, Gérard: *L'incidence de la Convention européenne des droits de l'homme sur les Communautés européennes*, in Ann. europ., 1981, 870. old.

⁵⁰⁸ Ld. KEDZIA, Zdzisław : *The Implementation of Social and Economic Rights in Central and Eastern European Countries*. In: *Die Durchsetzung wirtschaftlicher und sozialer Grundrechte. Eine rechtsvergleichende Bestandsaufnahme*, N. P. Engel Verlag, 1991

kérdéskörbe vonható az elkobzás speciális problémája is, amely a személyi tulajdon meghaladó értékű tárgyak állami tulajdonba vételével kapcsolatban merült fel.

A masszív államosítások időszaka, amely a volt Szovjetunióban (ideértve mai utódállamainak többségét) a két világháború között, a térség más államai esetében pedig zömmel a második világháború után zajlott le, természetesen, annak *ratione temporis* joghatóságának hiányában nem esnek az Egyezmény látószögébe. Ami miatt az Egyezmény szervei mégis foglalkozhattak ezzel a kérdéskörrel, az a tulajdon elvétele során a kártalanítás hiánya, vagy nem megfelelő volta, illetve a későbbi visszaszolgáltatás meg nem történte.

A *Brumarescu c. Románia* ügy⁵⁰⁹ tipikus példáját adja ennek a problémának. A kérdéses ingatlan kapcsán a panaszos sérelmezte a Legfelsőbb Bíróságnak azt a döntését, amely a korábbi államosítási döntést helybenhagyta. A Bíróság megállapította, hogy a ház az I. kiegészítő jegyzőkönyv I. cikke szerinti „javak” kategóriába tartozik, és a panaszos tulajdonjogát a szülei tulajdonjogából levezetve egy 1993. évi ítélet is elismerte, tehát az visszavonhatatlan. Az említett ítéletet követően tehát (1993. decemberétől 1995. március 1-ig) a panaszos, mint törvényes tulajdonos békésen élvezhette a tulajdonát, amit megerősít az is, hogy adó- és illeték fizetési kötelezettségének is eleget tett.⁵¹⁰

A beavatkozást vizsgálva a Bíróság megállapította, hogy bár a Legfelsőbb Bíróságnak eredetileg nem volt szándékában a panaszos tulajdonjogát érinteni, azzal, hogy hatályon kívül helyezte az 1993. évi ítéletet, beavatkozott a panaszos házzal kapcsolatos jogaiba. A Bíróság állandó joggyakorlata alapján vizsgálja a beavatkozás indokait, amelynek első lépése annak értékelése, hogy a formális tulajdonról való megfosztás valóságos, ténybeli jogi helyzetet is maga után vont-e.⁵¹¹ Mivel az említett 1993. évi ítélet jogerőssé vált, végre is hajtották. A Legfelsőbb Bíróság későbbi döntése megfosztotta a panaszost a jogerős döntés eredményeitől, tehát megfosztotta tulajdonosi jogosítványaitól.

A tulajdonról való megfosztás csak akkor igazolható, ha közérdek alapján, a törvényben meghatározott feltételek mellett történik, és megfelel az arányosság követelményeinek, azaz a közérdek és az egyéni érdekek egyensúlyban állnak. Mivel sem a Legfelsőbb Bíróság ítélete, sem a Bíróság előtti eljárás folyamán a román kormány nem szolgáltatott komoly érveket a közérdek alátámasztására, a történet hatására a panaszos immáron több,

⁵⁰⁹ Ld. *Brumarescu c. Románia*, ítélet, 1999. október 28. A panaszos szülei 1930-ban építettek egy házat, amelynek a földszintjét 1939-ben kiadták a Mirescu testvéreknek. 1950-ban a ház a 92/1950. sz. rendelet alapján állami tulajdonba került, azonban a konkrét okokat és az alapjául szolgáló jogszabályt nem közölték. A panaszos szülei állami bérletként maradhattak a házban. 1974-ben az állam eladta a Mirescu fivéreknak azt a házrészt, amelyben addig is laktak, majd az később átvételezésre szállt. A panaszos 1993-ban eljárást kezdeményezett az államosítás érvénytelenítése érdekében, mely során a bíróság meg is állapította, hogy azt hibásan rendelték el, mivel a panaszos szülei nem tartoztak a 92/1950. számú rendelet hatálya alá. Az állam tehát erőszakkal szerzett tulajdon, ami elbirtoklás alapján sem szolgálhat, így a bíróság kimondta a ház visszaszolgáltatását. Az ítéletet végre is hajtották, és a panaszos abbahagyta a lakbérfizetést, és elkezdte fizetni az ingatlanadót. Ekkorban Mirescu megítélte az ítéletet, és a Legfelsőbb Bíróság az 1995. március 1-i ítéletében hatályon kívül is helyezte azt arra hivatkozva, hogy az államosítás alapjául szolgáló jogszabály alapján az állam jogszerűen szerzte meg a tulajdon, és a jogszabály alkalmazását egyébként sem vizsgálhatják felül a bíróságok. Ennek alapján az adóhatóság tájékoztatta a panaszost, hogy az ingatlan újból állami tulajdonba vették. A panaszos eljárást indított az ingatlan visszaszolgáltatásáért a 112/1995. számú törvény alapján, azonban az illetékes hatóság a háznak csak az általa lakott részére nézve helyezte vissza a tulajdonjogát, a ház többi részével kapcsolatban kártérítést állapított meg. A panaszos ezzel szembeni fellebbezését elutasították.

⁵¹⁰ *Ibid.*, 70. §.

⁵¹¹ Ld. *Vasilescu c. Románia*, loc. cit., 51. §.

mint négy éve nem élvezhette tulajdonosi jogosítványait, és megfelelő kártalanításban sem részesült, a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy sérült a közérdek és az egyén érdeke közti igazságos egyensúly, amely kimagaslóan aránytalan terhet ró a panaszosra.⁵¹² Az 1. Kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkének sérelme tehát nem kétséges.⁵¹³

Az *Anghelescu c. Románia* ügyben⁵¹⁴ a panaszos ingatlanát ugyancsak a fent említett 92/1950. számú rendelet alapján államosították. A panaszos azt sérelmezte, hogy a Legfelsőbb Bíróság 1995-ös ítélete, amely hatályon kívül helyezte a tulajdonjogát megállapító ítéletet, sértette a javai tiszteletben tartáshoz fűződő jogát. Sőt, az ingatlannyilvántartásból is törölték, és az ítéletet követően az állam az ingatlanhoz tartozó lakások egy részét értékesítette. Ennek hatására a panaszosnak csak egy 1999. márciusi ítélettel ismerték el a tulajdonjogát, az időközben értékesített lakásokat kivéve, amelyek esetében csak 2000 februárjában. A panaszos tulajdonjogának törlése érdekében még mindig eljárás volt folyamatban, és az ingatlan egy részével kapcsolatban a kilakoltatás sikertelensége miatt nem is tudta ténylegesen gyakorolni a tulajdonosi jogosítványait.

A Bíróság párhuzamot vont a *Brumarescu* ügyvel. Megállapította, hogy a román kormány ebben az esetben sem tudott érvényes magyarázattal szolgálni a kialakult helyzettel kapcsolatban. Mindemellett a panaszost az említett időpontokig kártalanítás nélkülül osztották meg tulajdonával.⁵¹⁵ A körülményekre tekintettel a Bíróság tehát megállapította a közérdek és a magánérdek közötti igazságos egyensúly felbomlását, illetve, hogy a panaszosra kimagasló arányú terhet hárul és hárult.

Ingatlan államosításával kapcsolatban merült fel a *Zwierzynski c. Lengyelország* ügy⁵¹⁶ is, melyben a jogsérelmet az okozta, hogy a tulajdonjog visszaállítását kimondó ítélet

⁵¹² Ld. *Brumarescu c. Románia*, loc. cit., 79-80. §.

⁵¹³ A pénzübeli kártérítésről a Bíróság elkülönítlen, 2001. január 23-án döntött.

⁵¹⁴ Ld. *Anghelescu c. Románia*, ítélet, 2002. április 9. A panaszos vagyonát a 92/1950. számú rendelet alapján államosították. A panaszos édesanyja 1994-ben követelte vissza az ingatlan, arra hivatkozva, hogy az említett rendelet szerint nyugdíjasok és köztisztviselők ingatlanai nem államosíthatók. Mivel az elhunyt férj ebbe a kategóriába esett, a bíróság meg is ítélte számára. Még ugyanabban az évben a panaszosnak ajándékozta az ingatlan. A főügyész ekközben megtrámadta az ítéletet, és nem tudván az ajándékozásról, a panaszos édesanyját idézte be a tárgyalásra. A panaszos ügyvédje kérte a tárgyalás elnapolását a valódi tulajdonos megidézése érdekében, de a bíróság nem adott helyt ennek a kérelemnek, és egyúttal hatályon kívül helyezte a korábbi ítéletet arra hivatkozva, hogy az államosításokkal kapcsolatos ügyekben az igazságszolgáltatási szervek nem illetékesek. Ennek hatására újra az állam tulajdonjogát jegyezték be az adónyilvántartásba. 1998-ban maga a panaszos kezdeményezett eljárást, melynek során a bíróság helyt adott a kérelemnek, és megtrámsította tulajdonosi jogait, ezt azonban a polgármesteri hivatal végül megtrámadta. Időközben, miután az ingatlan több lakóépületet is magába foglal, amelyekben lévő lakásokat az állam magánüzemeltetésnek értékesített, a panaszos csak a szerződésnek a hatályon kívül helyezése érdekében is eljárást indított. Az illetékes bíróság érvénytelenítette az adásvételi szerződéseket, az eljárás azonban fellebbezés miatt a Bíróság ítéletéig meghozataláig folyamatosan volt. A panaszos ekközben új bírósági ítéletet kért a lakóknak, amelyeket azok elutasítottak. Ezek után eljárást indított a lakók kilakoltatása érdekében. Az illetékes bíróság a kereseteket elutasította, részben az eljárási illeték megfizetésének elmulasztása, részben jogalap hiányára hivatkozva.

⁵¹⁵ *Ibid.*, 66. §.

⁵¹⁶ *Zwierzynski c. Lengyelország*, ítélet, 2001. június 19. A panaszos édesapja 1937-ben szerzett meg a kérdéses ingatlant, melyet egy 1948-as rendelet alapján 1952-ben államosítottak. 1961-ben megállapították a kártalanítás összegét is, de ahhoz egyik érintett sem jutott hozzá. A rendszerváltás után, 1990-ben a panaszos édesanyja által kezdeményezett eljárásban a gazdasági miniszter eljárási hibákra alapozva megsemmisítette az 1952-es államosítási döntést. Ennek alapján 1994 júniusában kilakoltatásra került a panaszos szüleinek öröksége a panaszos és a nővére között, és szeptemberben az ingatlannyilvántartásban is megtrámsította az átírást, bár a panaszos és testvére sosem kapta vissza konkrétan az ingatlan. 1995 októberében a Kincstár (mint az épületet elfoglaló rendőrség jogi képviselője) által kezdeményezett eljárásban a bíróság megállapította az ingatlan állam általi elhárításának tényét, melyet azonban a Legfelsőbb Bíróság hatályon

ellenére az ingatlan a rendőrség birtokolja. A Bíróság a panaszos jogos érdekének fennálltát a korabeli államosítási végzést megelőző ítélet alapján állapította meg, amely a panaszos édesapját nevezte meg tulajdonosként. Ezt az 1993-as ítélet is megerősítette, amely a panaszos édesapját *ex tunc* hatállyal visszahelyezte tulajdonosi jogaiba. A panaszost egy 1994-es ítélet öröklési jogcímen ismeri el tulajdonosként, és az ingatlan-nyilvántartásba is bejegyezték, illetve a hatóságok az elbirtoklással kapcsolatos eljárások során is tulajdonosként kezelték a panaszost.

A fentebb említett ügyekhez hasonlóan ebben az esetben is a közérdek és a magánérdek igazságos egyensúlyának kritériuma döntötte el a kérdést. A Bíróság figyelembe vette, hogy az 1993-as ítélet *ex tunc* hatállyal visszaállította a panaszos édesapjának tulajdonjogát, melyet követően az 1998. július 8-i ítélet a panaszost törvényes örökösnek ismerte el. Az előbbi ítélet kihirdetését követően a hatóságok mindent megtettek annak érdekében, hogy elodázzák az ingatlan tényleges visszaszolgáltatását, amire nem lehet elfogadható, a közérdek fennálltát alátámasztó magyarázatot találni.⁵¹⁷ A közérdek kérdésében az állami hatóságok kötelesek korrektül, a legnagyobb körültekintéssel eljárni; sőt, az államnak, mint a közrend védőjének, kivételes erkölcsi kötelessége ez, melyet a közrend védelmére rendelt szervekkel be kell tartatnia.⁵¹⁸ A Bíróság tehát megállapította a közérdek és a magánérdek közötti egyensúly sérelmét, illetve, hogy a panaszos kivételes mértékű tisztelet volt és van kitéve ezáltal.⁵¹⁹

A fent említett ügyekkel ellentétben a Bizottság a *ratione temporis* joghatóság hiánya miatt nem találta elfogadhatónak a panaszt a *Lupulet c. Románia* ügyben.⁵²⁰ Ugyanakkor ez az ügy nagyban eltér a korábban említettektől, hiszen a kérdéses államosítást konkrét jogszabályi hivatkozás, sőt, formális döntés hiányában hajtották végre. Az időbeli hatályra vonatkozó kifogás kapcsán a Bizottság kifejtette, hogy az államosítás egy pillanatnyi aktus, amely nem alapoz meg elhúzódó jogsértést. Mindennek azonban ellentmond, hogy az államosítási intézkedés kártalanítás nélkül folyt le, és a panaszos is csak később tudta meg, hogy „lemondott” a tulajdonjogáról.⁵²¹ A Bizottság döntésének alapja valószínűleg az volt, hogy az említett lemondás normatív aktuson keresztül valósul meg, bár ez sem ad magyarázatot a nyilvánvaló jogserclenre vonatkozó panasz elutasítására. Ez az eset tehát – mint a későbbiekben láthatjuk majd – híven tükrözi a Bizottság és a Bíróság joggyakorlatának helyenkénti eltéréseit.

A *Széchenyi c. Magyarország* ügyben⁵²² a panaszos hivatkozott a tulajdonhoz fűződő jogának folyamatos sérelmére, illetve arra, hogy az államosított vagyont visszaszerezze

kívül helyezte arra hivatkozva, hogy az államosítási határozat semmisségének megállapítását követően nincs szó jóhiszemű joggyakorlástól, ami az elbirtoklás alapja. A panaszosok a birtokbavétel meghírdülése miatt több eljárást is kezdeményeztek egyrészt az ingatlannyilvántartásban is szereplő jogait érvényesítése, másrészt az örökségük kapcsán. Az eljárások a Bíróság ítéletének meghozatalakor még folyamatban voltak.

⁵¹⁷ *Ibid.*, 71-72. §.

⁵¹⁸ *Ibid.*, 73. §.

⁵¹⁹ *Ibid.*, 74. §.

⁵²⁰ *Lupulet c. Románia*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, No. 2549/94, 1996. május 17. Ebben az ügyben a panaszos földjét formális határozat és jogszabályra való hivatkozás nélkül államosították. Csúpan később értesítették arról, hogy egy rendelet alapján „lemondott” a tulajdonjogáról az állam javára. 1989-ben beperelte az új tulajdonost. 1992-ben az illetékes bíróság a másik félnek ítélte meg a földet.

⁵²¹ *Ibid.*

⁵²² Ld. *Széchenyi c. Magyarország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, No. 21344/93, 1993. június 30. A panaszos 1945 előtti tulajdonosa volt egy 1270 hektáros birtoknak, melyet 1945 körül államosítottak. A panaszos egyik rokonának a birtokát is államosították, akinek a panaszos az egyik örökös. A magyar kárpótlási törvények (az 1991. évi XXV. és az 1992. évi XXIV. törvény) részleges kárpótlást biztosítanak egy a névértéket alapul vevő skála alapján. A panaszos szerint a névérték nincs összefüggésben a piaci

érdeklében írt beadványait sorra elutasították. Érdekes módon a Bizottság figyelembe sem vette Magyarországnak az Egyezményhez fűzött értelmező nyilatkozatát, amelyben csak olyan jogsértésekkel kapcsolatban ismerte el az Egyezmény szervének a joghatóságát, amelyek esetében a jogsértés alapjául szolgáló tények az Egyezmény és a kiegészítő jegyzőkönyvek Magyarországra nézve történt hatálybalépését követően következtek be.⁵²³

A Bizottság ebben az esetben is a *ratione temporis* joghatóságának hiányára alapozta a döntését arra hivatkozva, hogy az államosítás egy pillanatnyi aktus, amely nem eredményez folyamatos jogsértést. A keresetek elutasítása kapcsán a Bizottság kifejtette, hogy az Egyezmény nem biztosít restitúciós illetve kártérítési jogot olyan sérelmek esetén, amelyek nem minősülnek az Egyezménybe foglalt jogok megsértésének.

Az ingatlanok államosítása, bármily tömeges volt is, nem az egyedüli „jogalap” volt az állam tulajdonszerzésére. A kommunista ideológia, amely az egyének formális egyenlőségét védte, az ebbe tartozó gazdasági egyenlőséget a személyi tulajdon körének meghatározásával próbálta erősíteni. Mindazok a javak, amelyek nem tartoztak a tulajdonnak ebbe a körébe, sokszor elkobzás alá estek.

1.5.2. Az elkobzás, mint az állam tulajdonszerzésének különös formája

A *Vasilescu c. Románia* ügyben⁵²⁴ a vagyontárgyak elkobzása, és visszaszolgáltatásának megtagadása vált a panasz tárgyává. A panaszos a Legfelsőbb Bíróságnak azt az ítéletét sérelmezte, amely a korábbi, az elkobzott értéktárgyak visszaszolgáltatásáról rendelkező ítéleteket hatályon kívül helyezte. A fent említett *Lupulet c. Románia* ügyben hozott bizottsági döntéssel szemben a Bíróság ebben az esetben a panaszost az értéktárgyaktól történő 1966-os megfosztása ellenére tulajdonosnak tekintette, így az 1. Kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkét alkalmazhatónak minősítette az esetre.⁵²⁵ Annak ellenére, hogy Románia csak 1994. június 20-án ismerte el az egyéni panaszjogot a Bizottság és a Bíróság tekintetében, a Bíróság kifejtette, hogy mivel a panasz folyamatos jogsértésre vonatkozik, a sérelem a jelen körülmények között is fennáll. Ráadásul a Legfelsőbb Bíróság a kérdéses ítéletet az egyéni panaszjog elismerését követően hozta meg.

Az értéktárgyak visszatartásáról az illetékes bíróságok és a román kormány is elismerte, hogy nem volt jogalapjuk erre, így aztán nem lehet tulajdonról való megfosztásként, vagy javak használatának szabályozásaként sem értékelni az 1. Kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkének 1. és 2. bekezdése alapján.⁵²⁶ A jogsérelem ténylegességét vizsgálva a Bíróság kimondta, hogy mivel a panaszos nem kapta vissza az értéktárgyakat, annak ellenére sem, hogy számtalan eljárással próbálkozott, amelyek azonban sikertelenek voltak, a sérelmezett helyzet kellően súlyos következménnyel járt a panaszosra nézve annak

értékkel. A panaszos nem folyamodott kárpótlásért, hanem a tulajdonjog visszaállítását kérte az Alkotmánybíróságtól, amely hatáskör hiányában elutasította a keresetét. A panaszos a Legfelsőbb Bíróság elnökéhez fordult, aki ugyancsak hatáskör hiányát állapította meg, és javasolta, hogy a panaszos folyamodjon kárpótlásért.

⁵²³ Ld. WELLER, Mónika: *Application of the European Convention on Human Rights in the Hungarian Legal System*, in: Acta Juridica Hungarica, Vol. 40., Nos 1-2, Budapest, 1999, 114. old.

⁵²⁴ Ld. *Vasilescu c. Románia*, loc. cit.

⁵²⁵ *Ibid.*, 48. §.

⁵²⁶ *Ibid.*, 50. §.

megállapíthatóságához, hogy a tulajdon tiszteletével kapcsolatos joggal összeegyeztethetetlen elkövetésnek vált alanyává.⁵²⁷ Mindennek alapján tehát a Bíróság megállapította a tulajdonhoz tiszteletben tartásához fűződő jog sérelmét.

Az ügygel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a Bíróság ítéletének végrehajtását Románia megtagadta. Mindezek háttérében nyilvánvalóan nem az áll, hogy Románia ennek az egy ügynek a kapcsán veszélyeztetné a demokratikus átalakulás bizonyítását az európai integrációs folyamatok keretében, hanem az, hogy csakúgy, mint a *Loizidou c. Törökország* ügy esetében, nem elszigetelt problémáról, hanem sok-sok embert érintő kérdéstről van szó, akiknek a kicseréltése már nemzetgazdasági szinten is súlyos terhet róna az államra.⁵²⁸

1.5.3. A jogi személyek tulajdona

A politikai rendszerváltás egyik hozadéka a piacgazdaság kialakításának igénye, amely a gazdasági társaságok tömeges megalakulását jelentette. Tény, hogy a szocialista gazdaság az állami vállalatokon kívül engedte a gazdasági tevékenységek kisméretű és korlátozott kifejtését, amire létrehoztak bizonyos jogi keretet is. Így működtek például a gazdasági munkaközösségek és a kisiparosok. A politikai változások után azonban a tulajdonjog elismerésével és a gazdasági társaságokról szóló jogszabályok létrehozatalával a közép- és kelet-európai országok társadalma egyben új szemlélettel is ismerkedhetett, amit a tulajdonosi jogosítványok és az ezekkel járó felelősség és kötelezettségek, így az adózás is jelent.

Az 1. Kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikke kivételként említi az adózási és illetékkötelezettségeket, mint a tulajdonjog korlátozásának jogszertű módját, feltéve, hogy azokat arányosan szabják ki. A *Spacek, s.r.o. c. Cseh Köztársaság* ügyben⁵²⁹ az utólag

⁵²⁷ *Ibid.*, 53. §. Az ítélet itt visszautal a már említett *Papanichalopoulos és mások c. Görögország* ügyre; *loc. cit.*, 45. §.

⁵²⁸ A Bíróság ítéleteinek végrehajtási problémáival kapcsolatban ld. HORVÁTH, Krisztina: *Some of the Problems Concerning the Execution of the Judgments of the European Court of Human Rights*, Miskolci Egyetem, 2001. évi MICROCAD kiadvány, 37-42. old.

⁵²⁹ *Ld. Spacek, s.r.o. c. Cseh Köztársaság*, ítélet, 1999. november 9. A panaszos egy a cseh jog alapján bejegyzett korlátolt felelősségű társaság. 1991-ben a társaság jogelődje, a Spacek SW az akkori jogszabályoknak megfelelően egyszerűsített könyvelést vezetett, majd 1992. január 1-jén átírt a kettős könyvelésre. 1992. novemberében megszűnt, és helyette a panaszos társaság került bejegyzésre. 1993. áprilisában az adóhatóság tájékoztatta őket, hogy a kiegészítő árbevétel után fizessenek be 385600 korona adót, amely magában foglalja a 1991 után járó bírságot is, mivel a jogelőd nem emelte bizonyos bevétel után az adóalapot, és ez a kettős könyvelésre való átírást szabályozó törvény szerint mulasztásnak minősült. A társaság bírósághoz fordult, amely elutasította a keresetet. A társaság fellebbezett, mivel szerinte (1) a társaság jogelődje a hatályos jogszabályoknak megfelelően vezetett egyszerűsített könyvelést; (2) a pénzügyi hatóság egy kötelező erővel nem bíró szabályzatot alkalmazott, amivel megsértette a pénzügyi igazgatásról szóló törvényt, amely előírja, hogy a hivatali ügyintézői csak kötelező jogszabály alapján járhatnak el, és (3) a kérdéses bevétel nem érte el azt a mértéket, amittől a kiadás növekedett volna. A fellebbezés ugyancsak elutasításra került arra hivatkozva, hogy a pénzügyminiszternek jogában áll meghatározni a könyvelés módját, és csak akkor köteles közzétenni a szabályzatot a hivatalos lapban, ha azt törvény írja elő. 1994. márciusában a társaság alkotmányossági panaszt nyújtott be az Alkotmány 2. bekezdésének 4. bekezdésére alapozva, amely szerint „mindenki megtehet mindent, amit jogszabály nem tilt, és senki sem köteles olyat tenni, amit jogszabály nem ír elő”. Hozzátette azt is, hogy a bíróság elutasította annak figyelembe vételét,

kivetett nyereségadó és bírság megítélése kapcsán a Bíróság a beavatkozás jogosságát értékelte. A kérdéscs adószabályzat kapcsán megállapította, hogy az adóalap emelése, bár az adójog körébe tartozik, valójában egy könyvelési cselekmény, amelynek a szabályozása a pénzügyminiszter hatáskörébe tartozik. Arra vonatkozóan, hogy a szabályzat jogszabálynak minősül-e, a Bíróság megerősítette, hogy az a szabálynak nem a formai megjelenésén, hanem a tartalmán múlik.⁵³⁰ Bár a szabályzatot nem tették közzé teljes terjedelmében a hivatalos lapban, és így a hivatalos lapról szóló törvény szerint nem vált a magánszemélyekkel és jogi személyekkel szemben kötelezővé, az Egyezmény nem rendelkezik arról, hogy a jogszabályokat milyen mértékben kell közzétenni, és nem is tartozik a Bíróság hatáskörébe annak megítélése, hogy egy tagállam a közzététellek mely módját választja, illetve, hogy az adóra és a könyvelésre vonatkozó szabályok a csch jognak megfelelően lettek-e közzételve. A Bíróság egyetemes feladata annak megállapítása, hogy a tagállam által alkalmazott eljárás megfelel-e az Egyezményben foglaltaknak.⁵³¹ A közzététellel kapcsolatban a Bíróság megállapította, hogy a Pénzügyminisztérium hivatalos közlönyének feladata a pénzügyi jogszabályok közzététele, amely az állampolgárok számára ugyanúgy elérhető, mint a hivatalos lap. Ráadásul az ez utóbbiról szóló törvény nem is írta elő az ilyen jogszabályoknak a hivatalos lapban történő közzétételét.

A társaság valójában alkalmazta a könyvelés során a pénzügyi közlönyben megjelent szabályokat, így – bár a belső jog alapján annak a jogereje vitatható – a társaság elismerte a pénzügyi közlönyt kötelező erejű szabályok hivatalos forrásaként, és alkalmazta is a benne foglaltakat.⁵³² Figyelemmel arra, hogy a panaszos valójában értesült a szabályzatról a pénzügyi közlönyből, és mint jogi személy az egyéni adózókkal ellentétben szakembereket is igénybe vehetett, illetve igénybe kellett, hogy vegyen a könyveléshez, a szabályzatnak a pénzügyi hivatalos lapban történt közzététele célszerű volt.⁵³³ Ennek tükrében a kérdéses szabályok elérhetőek és előre láthatóak voltak, tehát a beavatkozásnak megfelelő volta jogi alapja a csch jog szerint az 1. Kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikke kapcsán.

Nyilvánvaló, hogy a panaszos társaság egy olyan kötelezettségtől próbált meg kibújni a jogszabály elégtelenségére hivatkozva, amelyet a tények elemzéséből kitűnően ismernie kellett. Figyelemmel arra, hogy a Bíróság az érvelésében megkülönböztetést tett az egyéni adózók és a társaságok között, elképzelhető, hogy egyéni adózó esetén a pénzügyi közlönyben közzétett jogszabályok ismerete alól felmentést adott volna a Bíróság.

Összegzésként...

A tulajdonjog védelme az európai mechanizmusokban a belső joggal szembeni elvárásokon alapul, és közel áll a belső jogi alapelvekhez, tehát ilyen értelemben annak

hogy minden jogszabályt közzé kell tenni a hivatalos lapban ahhoz, hogy a természetes és jogi személyekkel szemben kötelező erővel bírjon. Az Alkotmánybíróság megalapozatlannak ítélte a panaszt.

⁵³⁰ *I.d. Kruslin c. Franciaország*, ítélet, 1990. április 24., 29. §. és *Hawig c. Franciaország*, ítélet, 1990. április 24., 28. §.

⁵³¹ *L.d. Spacek, s.r.o. c. Cseh Köztársaság*, ítélet, 1999. november 9., 57. §.

⁵³² *Ibid.*, 39. §.

⁵³³ *Ibid.*,

meghosszabbításának tekinthető. Az európai mechanizmusok alapvetően eltérnek egymástól. Míg az Emberi Jogok Európai Egyezményének rendszerén belül tisztán az egyén és az állam kapcsolata eredményez egy stabilnak nevezhető joggyakorlatot, addig az Európai Unió rendszerén belül az egyéni érdek a Tagállami érdek mellett az Unió politikai törekvéseivel, céljaival és szerkezeti felépítésével is szemben találja magát, amely nagyban árnyalja a tulajdonjog megítélésének kérdését is. A közép- és kelet-európai térség államai mindenesetre az Egyezmény részeként kötelesek figyelemmel kíséreni a Bíróság joggyakorlatának alakulását, és általában véve megvalósítani az európai integrációs törekvések folyamánként jelentkező jogharmonizációs kötelezettséget, a piacgazdaság követelményeit, amely természetesen a tulajdonjog tiszteletét, a jogtalanul elvett tulajdon visszaszolgáltatását vagy megtérítését is jelenti.

Bár a közép- és kelet-európai államok a rendszerváltozást követően rendezni próbálták a tulajdonviszonyokat, az alapvető strukturális és gazdasági problémáknak köszönhetően, illetve az esetleges időközbeni tulajdonváltozásokra visszavezethetően az államosított vagy elkobzott javak egy része nem került vissza a korábbi jogosultakhoz. A tulajdonjoggal kapcsolatos ügyek jól rávilágítanak ezekre a problémákra, és bár kimenetelük a Bíróság elmarasztalása ellenére gyakran nem vezet konkrét eredményre, ez nem fogja eltántorítani a potenciális panaszosokat az ügyük Bíróság elé vitelétől. A jövőben az újonnan csatlakozott tagállamokból várhatóan beérkező panaszok nagy valószínűséggel továbbra is jelentős hatással lesznek a joggyakorlat eme területére.⁵³⁴

A Bíróság közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlata sok tekintetben jelent újítást a korábbi ítélkezési gyakorlatához képest. Különösen így van ez az anyagi jellegű jogok területén, ahol – mint láttuk – számos esetben merül fel éles konfliktus a szocialista jogrendszerből örökölt jogintézmények, beidőzödések, és a demokratikus jogállam alapelvei között. Fontos azonban szót ejteni az eljárási jellegű jogokkal kapcsolatos ügyekről is, hiszen a közép- és kelet-európai joggyakorlatról alkotott kép teljességéhez ez elengedhetetlen feladat.

⁵³⁴ Ld. FARRAN, *Sue: Facing Contemporary Challenges*, in: *European Law Review, Human Rights Survey 1997*, IIRC/31.

2. Az eljárási jellegű jogok ma

Az Egyezmény 5. és 6. cikke a nemzeti hatóságok előtti folyó eljárások garanciáit fektetik le. Mindkét cikkely olyan alapvető kritériumokat sorol fel, amelyek hiányában a tagállamok eljárási jogai nem bizonyulhatnak az Egyezmény szellemével megegyezőnek.

Az 5. és 6. cikk az Egyezmény többi cikkelyével ellentétben, melyek általában passzívítást, be nem avatkozást várnak el a tagállamoktól – alapvetően aktív magatartásra épül, hiszen az ezekben szereplő garanciákat csak a tagállamok tevékeny szerepvállalása biztosíthatja.⁵³⁵

A nemzeti hatóságok előtti eljárások garanciái nehéz próba elé állítják a tagállamokat, különösen az újonnan csatlakozott, a demokratizálódás útjának elején tartó országokat, amelyeknek rövid idő alatt kell a szükséges reformokat végrehajtani az igazságszolgáltatási rendszerükben. Emellett nehézséget nyújt az Egyezmény szövegéhez kapcsolódó kiterjedt joggyakorlat is, amelynek az egyes jogrendszerekbe történő beépítése átfogó feladatot jelent. A közép- és kelet-európai államok csatlakozásával kialakult kibővült „európai igazságszolgáltatási térségben”⁵³⁶ mindenképpen szükségessé válik az Európa Tanács többirányú közreműködése a demokratikus állami berendezkedés, illetve működés és az emberi jogok biztosítása érdekében.

⁵³⁵ Ld. *DAGA, Luigi*: *Communication écrite sur « Les droits de l'homme des personnes privées de liberté »*, 7e Colloque International sur la Convention européenne des droits de l'homme, Copenhague, Oslo, Lund, 30 mai-2 juin 1990, Strasbourg, 1990, 2. old., és *TRECHSEL, Stefan*: *Rapport sur « Droits de l'homme des personnes privées de liberté »*, 7e Colloque International sur la Convention européenne des droits de l'homme, Copenhague, Oslo, Lund, 30 mai-2 juin 1990, Strasbourg, 1990, 5. old.

⁵³⁶ Ld. *DAGA, Luigi*: *Communication écrite ...*, op. cit., 3. old.

2.1. A szabadsághoz és biztonsághoz fűződő jog

Az Egyezmény 5. cikke az egyik legösszetettebb és legvitatottabb a biztosított jogok és szabadságok sorában. A fogvatartás problémaköre az egyik legfontosabb, és talán a legtöbb garanciát kívánó terület. Valóban, az 5. cikk célja az egyén védelme az önkénytől és a hatalmi túlkapásoktól,⁵³⁷ azaz a fogvatartás során előálló egyenlőtlen viszonyban a gyengébb védelme az állammal szemben.⁵³⁸ A szabadságmegvonás különösen olyan helyzet, amikor a hatóságok kötelessége annak biztosítása, hogy a fogvatartott a lehető legnagyobb mértékben élhessen az Egyezményben szereplő, és a fogvatartással összefüggő jogaival.⁵³⁹

A szabadság megvonása természetesen minden tagállamban kellően nagy számban előforduló kérdés, így a joggyakorlat is megalapozottnak mondható ebben a problémakörben. Nem felesleges azonban felidézni a közép- és kelet-európai joggyakorlatot sem, amely ugyan az esetek többségében a már korábban kialakult ítélkezési elveket követi, azonban jó néhány figyelemre méltó ügygel is gazdagította és fejlesztette a Bíróság elveit. A továbbiakban az 5. cikket részleteiben, illetve a közép- és kelet-európai ügyekkel felmerülő relevanciájában elemezzem.

2.1.1. A szabadság megvonása

Az Egyezmény csak abban az esetben engedi a szabadság megvonását, ha az megfelel az 5. cikk első bekezdése valamely esetének.

„Mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra. Szabadságától senkit sem lehet megfosztani, kivéve az alábbi esetekben és a törvényben meghatározott eljárás útján:

- a) törvényes őrizetben tartás az illetékes bíróság által történt kihelyezést követően;
- b) olyan személy törvényes letartóztatása vagy őrizetbe vétele, aki nem tesz eleget a bíróság törvényes rendelkezésének, illetőleg a törvény által megállapított kötelezettség teljesítésének biztosítása céljából történő letartóztatás és őrizetbe vétel;
- c) törvényes letartóztatás vagy őrizetbe vétel abból a célból, hogy a bűncselekmény elkövetése alapos gyanúja miatt az illetékes hatóság elé

⁵³⁷ Ld. LANG, K. J.: *Rapport sur «Droits de l'homme des personnes privées de leur liberté»: Mécanismes de contrôle et garanties juridiques*, 7e Colloque International sur la Convention européenne des droits de l'homme, Copenhague, Oslo, Lund, 30 mai-2 juin 1990, Strasbourg 1990, 13. old.

⁵³⁸ Ld. KAISER, G.: *Detention in Europe and the European Committee for the Prevention of Torture*, in: *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 1995, Vol. 3, N°1, 3. old.

⁵³⁹ Ld. TRECHSEL, Stefan: *Rapport sur ...*, op. cit., 6. old.

- állítsák vagy amikor ésszerű oknál fogva szükséges, hogy megakadályozzák büncselekmény elkövetésében vagy annak elkövetése után a szökésben;
- d) a kiskorú őrizetbe vétele törvényes rendelkezés alapján nevelési felügyelet céljából vagy törvényes őrizetben tartása az illetékes hatóság elé állítás céljából;
- e) törvényes őrizetbe vétel fertőző betegségek terjedésének megakadályozása céljából, valamint elmebetegek, alkoholisták, kábítószer-élvezők vagy csavargók őrizetbe vétele;
- f) törvényes letartóztatás vagy őrizetbe vétel az országba való jogtalan belépés megakadályozása céljából vagy olyan személy törvényes letartóztatása vagy őrizetbe vétele, aki ellen intézkedés van folyamatban kutasítása vagy kiadatása céljából.”

Az 5. cikk 1. bekezdése garantálja tehát a biztonsághoz való jogot, ugyanakkor ez a jog nem abszolút jellegű. Az állam beavatkozásainak lehetőségét hat kategóriába sorolja, és csak ezekre nézve ismeri el a jogszertűség megvalósulását. Valójában az angolszász jogból eredeztethetően védi az egyént a jogellenes állami beavatkozásoktól, bizalmatlanul tekintve a tárgyalási megelőző fogvatartás minden formájára.⁵⁴⁰ Mindennek ellenére szükséges azonban az is, hogy a fogvatartás megfeleljen a törvényesség követelményeinek, azaz csak törvényi felhatalmazás megléte esetén, és az abban előírt eljárás keretében rendelhető el.⁵⁴¹

A szabadság és a biztonság alapvetően ugyanannak az éretnnek a két oldala, hiszen míg a szabadság az egyén mozgáslehetőségét jelenti, addig a biztonság a feltétele az ennek a szabadságnak az élvezetéhez való törvényes védelemnek.⁵⁴² A két kifejezés közötti megkülönböztetés tehát nem kap hangsúlyt, mivel a biztonsághoz való jog a szabadsághoz fűződő jog egy garanciális részeként jelenik meg.⁵⁴³ A joggyakorlat a szabadsághoz fűződő jog körében helyezi el a letartóztatással és a fogvatartással szembeni jogot, míg a biztonsághoz való jogba vonja a szabadságba való önkényes beavatkozással szembeni védelemet.⁵⁴⁴

A szabadságtól történő megfosztás magába foglalja a „letartóztatás” és a „fogvatartás” minden formáját, bár ezeket a kifejezéseket nem mindig könnyű körvonalazni.⁵⁴⁵ Ugyanakkor a szabadságmegvonást a joggyakorlat szűken értelmezi, a fizikai szabadság megvonását értve ezen, és a hatóságok más jellegű intézkedéseit, így az egyes jogkorlátozásokat nem vonja ebbe a kategóriába.⁵⁴⁶

⁵⁴⁰ I.d. MURDOCH, J. J.: *Article 5 of the European Convention on Human Rights – The protection of liberty and security of person*, In: *Tanulmányok az emberi jogok európai egyezménye legfontosabb rendelkezéseire vonatkozó strasbourgi esetről*, HVG-ORAC, Budapest, 1999, 39. old.

⁵⁴¹ I.d. BRADLEY, Anthony W.: *The Rights to Liberty and Security of Person Under the European Convention on Human Rights*, In: *Western Rights? Post Communist Application*, Kluwer Law International, 1996, 329. old.

⁵⁴² I.d. FAWCETT, J. E. S.: *The Application ...*, op. cit., 70. old.

⁵⁴³ I.d. MAVI, Viktor: *Az Európa Tanács ...*, op. cit., 100. old.

⁵⁴⁴ *Ibid.*, 101. old.

⁵⁴⁵ *Ibid.* és RENUCCI, Jean-François: *Droit européen ...*, op. cit., 80. old.

⁵⁴⁶ Így például a mozgásszabadság korlátozása sem tekinthető szabadságmegvonásnak. I.d. MURDOCH, J. J.: *Article 5 ...*, op. cit., 42. old. Mint ahogy a katonai szolgálat, a próbaidő ideje alatti rendőrségen való lejelentkezési kötelezettség, az ország elhagyásának tilalma sem minősül szabadságmegvonásnak, mivel a joggyakorlat szerint ezek nem befolyásolják döntően az egyén külvilággal való kapcsolatát. I.d. MAVI, Viktor: *A szabadság és a személyi biztonság védelme az Emberi Jogok Európai Egyezményében*, In: *Acta Humana*, Budapest, 1992, n°6-7, 7. old.

A letartóztatás pillanatában az egyén az állam erőfölényével találja szemben magát, fontos tehát a kiegyenlítettség viszonylagos mérséklése. Az első fontos elvadás az, hogy az egyént ne önkényesen tartóztassák le, és hogy a letartóztatás okait világosan és haladéktalanul közödjék az érintettel. A Bíróság joggyakorlatában – az önkényes, vagy akár a jogszerű, de az Egyezményvel ellentétes szabadságmegvonások kiszűrése érdekében – vizsgálja, hogy az adott hatósági intézkedés megfelel-e a belső jogszabályoknak, illetve, hogy az érintett jogszabályok megfelelnek-e az Egyezmény 5. cikkében foglaltaknak.

A közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlat – mint majd láthatóvá válik – nagyon kiterjedt ezen a téren. Ugyanakkor az ügyek többségében a korábban a nyugat-európai országokkal kapcsolatban kialakított már stabil gyakorlat követését láthatjuk. Csak a véletlennek köszönhető, hogy éppen egy Lengyelországgal kapcsolatban felmerült ügy adott először lehetőséget a Bíróságnak arra, hogy az 5. cikk 1. bekezdésének e) pontját értelmezze.

2.1.1.1. Újítás a joggyakorlatban a szabadságmegvonások terén

Az 5. cikk 1. bekezdése hat esetet sorol fel, melyek megvalósulásakor indokolttá válhat az egyén szabadságának megvonása. Ezeket a kategóriákat a Bíróság az évtizedek során értelmezte, azonban az c) pontban megjelölt „alkoholisták” kifejezés értékelésére a *Witold Litwa v. Lengyelország* ügy adott először lehetőséget.⁵⁴⁷

A panaszos sérelmezte, hogy jogellenesen és önkényesen tartották fogva a kórházban, mivel a szabadságától való megfosztás az 5. cikk 1. bekezdés által felsorolt esetek egyikébe sem illik. A lengyel kormány ugyanennek a bekezdésnek az c) pontjára hivatkozott az intézkedések kapcsán, azzal érvelve, hogy azokat az „alkoholisták” jogszerű fogvatartása keretében hajtották végre.

A panaszos azzal érvelt, hogy az egyszeri alkoholos befolyásoltság orvosi szempontból nem minősül alkoholizmusnak, hiszen az utóbbi egyik ismérve a függőség, amely magából az alkoholmérgezés tényéből még nem vezethető le. A panaszos szerint a szűk értelmezés vezethet csak eredményre, különösen a szabadsághoz fűződő jog alóli kivételhez fűződő kapcsolata miatt, hiszen minden más értelmezés az 5. cikktől lenne ellentétes. A lengyel kormány ezzel szemben a Bizottsággal együtt úgy értelmezte, hogy

⁵⁴⁷ Ld. *Witold Litwa v. Lengyelország*, ítélet, 2000. április 4. A panaszos 1994. május 5-én a krakkói postán úrsonnal találta az értelmező szövegét. A panaszos elővezette sérelmeit a postai alkalmazottaknak, mire azok kihívták a rendőrséget arra hivatkozva, hogy a panaszos ittas volt, és támadólag viselkedett. A panaszost a közeli kórház kijáratú részlegére szállították, ahol hat és fél órán át tartották bent. A kiállított kórházi irat szerint alkoholszaga volt, és megtagadta az alkoholszint-mérésben való közreműködést. A mozgáskoordinációs hibán kívül mindenben találtak. A panaszos az általa öt nap múlva a rendőrség és a kórházi dolgozók ellen megindított eljárásban a fizikai bántalmazást, illetve a nem megfelelő viselkedést sérelmezte. Ezután az értelmező ellen is eljárást indított, kártérítést követelve az állami szervek elleni történi jogellenes fellépése és a javainak elutasítása miatt. 1994 novemberében a bíróság elutasította a panaszos első keresetét, majd a fellebbezése is elutasításra került. 1996 februárjában a rendőrség lezárta a nyomozást az ügyben. Pár nappal később egy tanú ismételt vallomást tett, melyben előadta, hogy a panaszos mindvégig nyugodt maradt, ezért is volt érthetetlen a rendőri intézkedés. A tanúvallomás nyomán megindult ügyészi vizsgálat is jogsérelem hiányát állapította meg.

az „alkoholisták” kifejezés nemcsak az alkoholfüggőket, hanem az alkalmi befolyásoltság alatt állókat is magába kell, hogy foglalja. A lengyel kormány szerint – a Bizottsággal ellentétben, amely a szerződésnek jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény 31. cikk 1. bekezdésére hivatkozva a szó szokásos értelmét kereste – különleges értelmet kell tulajdonítani az „alkoholisták” kifejezésnek az említett egyezmény 31. cikk 4. bekezdése alapján. Mindehhez az Egyezmény 5. cikkének előkészítő irataira támaszkodott, arra hivatkozva, hogy a cikk mögötti *ratio legis* biztosítja az államnak a részegség elleni fellépés lehetőségét.

A Bíróság elismerte a bécsi egyezmény 31-33. cikkeinek alkalmazhatóságát az „alkoholisták” kifejezés értelmezésére, azonban az 5. cikk 1. bekezdésének természetéből eredően kizárta a tág értelmezés lehetőségét. Először a szó általános, hétköznapi értelmét vizsgálta, és elfogadta a panaszos érvelését arra vonatkozóan, hogy eszerint az alkoholfüggőség lényegi eleme a meghatározásnak. Ugyanakkor a Bíróság rámutatott arra, hogy az e) pont célja azon személyek szabadságának megvonása, akik veszélyt jelentenek a közbiztonságra, vagy akiknek a személyes érdekét szolgálja a fogvatartás,⁵⁴⁸ és az értelmezést csak az 5. cikk 1. bekezdés e) pontjának tárgyával és céljával összhangban lehet elvégezni.

A Bíróság kiemelte, hogy az említett norma nem engedi azt az értelmezést, mely szerint csak az orvosi értelemben vett alkoholistákra terjedhet ki a szabadság megvonásának lehetősége. Azok, akiket ugyan orvosilag nem minősítettek alkoholistáknak, de *alkoholos befolyásoltságuk miatt magatartásukkal veszélyeztetik a közbiztonságot, vagy önmaguk biztonságát, a közérdek, illetve saját érdekük (különösen egészségük vagy személyes biztonságuk) védelmében tartóztathatók.*

A Bíróság szerint ez az értelmezés megfelel az 5. cikk előkészítő iratainak is, amely biztosítja az államoknak a részegség elleni küzdelem lehetőségét, melyet a közérdekeltség és a közrend védelme is alátámaszt. A mértéktelen alkoholfogyasztás veszélyes a közösségre és az egyénre nézve is, függetlenül az alkoholfüggőség fennállásától, ugyanakkor a Bíróság kijelentette, hogy a norma azt sem engedi, hogy az egyént kizárólag alkoholfogyasztás miatt tartóztassák le.

A panaszos fogvatartásának jogszerűségét vizsgálva a Bíróság kétségeit fejezte ki arra vonatkozóan, hogy igazolható lenne, hogy a panaszos alkoholos befolyásoltság alatt a közösségre, illetve magára nézve veszélyt jelentő módon viselkedett volna. A Bíróság kifejezte, hogy a fogvatartásnak nemcsak a belső jogszabályoknak megfelelően kell lezajlania, hanem az adott esetben szükségesnek is kell lennie. Figyelembe vette azt is, hogy a lengyel jog több eszköz igénybevételét is lehetővé teszi az alkoholos befolyásoltság alatt állókkal szemben, melyek közül a kijózanító részlegen tartás a legszigorúbb intézkedés, tehát egy ilyen személyt nem kell feltétlenül ilyen eljárás alá vetni. Mivel a lengyel hatóságok intézkedése nem bizonyult szükségesnek, a Bíróság megállapította az 5. cikk 1. bekezdés sérelmét.

A Bíróság ebben az ügyben tehát alkalmat kapott az Egyezmény egy oddig fel nem tárt részének az értelmezésére, és a *Witold Litwa* ügy ebből a szempontból elsődleges jelentőségűvé vált. Ugyanakkor természetesen nem tekinthető ez az ügy jogi értelemben a régió különleges problémájának, hiszen a Bíróság több évtizedes gyakorlata során, és az érintett tagállam kitételétől függetlenül, „véletlen” módon bukkant fel ez az eset. A

⁵⁴⁸ A Bíróság ezzel a *Guzzardi c. Olaszország* (1980. október 2.) ügyben hozott ítéletére utalt vissza. (98. §.)

fogvatartás problémája ugyanakkor ennél sokrétebb, és érdemes megemlíteni az ebben a kérdéskörben felmerült ügyeket, még akkor is, ha nagymértékben a korábbi joggyakorlatot követik.

2.1.1.2. A szabadságmegvonás klasszikus esetei

Mint általában a joggyakorlatban, a közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos ügyekben is gyakori jogi problémaként merül fel a fogvatartás jogszerűségének kérdése. Az egyik legnagyobb port kavart ügy politikai indítatlansága miatt is cetero paribus jelöltette meg az 5. cikk 1. bekezdés érvényesülésének problémáit. A *Lukanov c. Bulgária* ügyben⁵⁴⁹ – amely egy volt kormánytag ellen gazdasági bűncselekmény tárgyában indított eljárással volt kapcsolatban – a panaszos arra hivatkozott, hogy az elnök felhozott vádak egy pártatlan kívülálló szemében nem minősülhettek hűtlen kezelésnek, illetve hivatali kötelezettség címulasztásának, tehát nem volt alapos gyanú arra nézve, hogy a panaszos bűncselekményt követett el az 5. cikk 1. bekezdésének c) pontja szerint. A Büntető Törvénykönyv egyetlen felhozott szabálya sem utal arra, hogy a kormánytagok büntetőjogi felelősséggel tartoznának az illetéki döntéshozatalban való részvételük kapcsán, és bizonyítani sem sikerült, hogy az így született döntések a bolgár alkotmányba, vagy jogszabályokba ütköznek. A Bíróság azt is figyelembe vette, hogy az említett törvényi tényállások megkívánják az elkövető részéről a személyes, vagy mások részére történő haszonkoreszt. A Bíróság ugyanakkor nem talált arra vonatkozóan bizonyítékot, hogy a panaszos hasznot kívánt húzni a kérdéses összeg folyósítása kapcsán, és úgy tűnt, az érintett államok is megkapták a nevezett összeget. A Bíróság tehát úgy értékelte, hogy a panaszos fogvatartása nem minősült törvénytelennek, mivel nem állt fenn „bűncselekmény elkövetés[nek] alapos gyanúja”.

A *Baranowski c. Lengyelország*⁵⁵⁰ ügyben, amely egy jogrendszerbeli alapvető strukturális-eljárási problémát érintett, a panaszos az előzetes letartóztatást elrendelő

⁵⁴⁹ Ld. *Lukanov c. Bulgária*, ítélet, 1997. március 20., és *Lukanov c. Bulgária*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, No. 21915/93., 1996. január 16. A panaszos miniszter, miniszterelnök-helyettes, majd 1990-ben Bulgária miniszterelnöke volt. 1996. október 2-án egy golyó ölte meg a lakása előtt. 1992. július 1-jén a főügyész kérte a panaszos mentelmi jogának büntetőeljárás kezdeményezésre érdekében történő felfüggesztését a parlamenttől. Azzal vádolták, hogy 1986-90 között miniszterelnök-helyettesként részt vette bizonyos döntések meghozatalában, melyek fejlődő országoknak juttattak kölcsönöket közel 35 millió dollár értékben. A főügyész a hivatali visszaélést és hűtlen kezelést jelölte meg az eljárás alapjául. A parlament pár nappal rá felfüggesztette a mentelmi jogot és hozzájárult a büntetőeljárás megindításához és a panaszos előzetes letartóztatásának elrendeléséhez. A Legfelsőbb Bíróság elutasította a panaszos szabadlábra helyezés iránti kérelmét, azonban a határozatát a panaszos és ügyvédje távollétében hozta meg. A panaszos hasonló keresetét sorozatosan elutasították. Végül 1992. december 29-én óvadék ellenében helyezték szabadlábra. 1994. március 12-én az illetékes bíróság elrendelte a panaszos nem vagyoni kárának megtérítését, amiért a határország több ízben, hivatalos felhatalmazás nélkül megkísérelte a diplomata útlevelelnék elvételét.

⁵⁵⁰ Ld. *Baranowski c. Lengyelország*, ítélet, 2000. március 28. A panaszost 1993. június 1-jén letartóztatták, és még aznap az ügyész családja miatt elrendelte az előzetes letartóztatását, melyet később az illetékes bíróság is megerősített. Két hónappal később az előzetes letartóztatást fél évvel meghosszabbították. A panaszos megtagadta a határozatot, de keresetét elutasították, arra hivatkozva, hogy azt szabadlábra helyezési kérelemként kell értelmezni, bár így sem bírálták el soha. A panaszos a meghosszabbított halálra ítéltét követően kért szabadlábra helyezését egészségügyi okokra hivatkozva. A bíróság orvosi vizsgálatot rendelt

végzés lejárta követő fogvatartásának jogszerűségét vitatta, arra hivatkozva – a Bizottság egyetértésével –, hogy az nem egy megfelelő és előre látható jogszabályon alapult, hanem egy joghézagra épülő, jogszabályi háttérrel nem rendelkező gyakorlaton. Hozzájárta, hogy a Bíróság előtti eljárás idején még nem létezett belső jogszabály, amely előírta volna, hogy a vádirat benyújtása határozatlan időre meghosszabbítja a nyomozás alatt elrendelt fogvatartást.

A lengyel kormány érveit a „fogvatartott bíróság rendelkezésére bocsátása” gyakorlatára (amely joghézagot kísérelt meg kitölteni) és jogszabályokra alapozta. Ugyanakkor jelezte azt is, hogy az időközben végrehajtott büntető jogszabályi módosítások véget vetettek az említett gyakorlatnak, és egyben kérte is a gyakorlat jogszerűnek minősítését.

A Bíróság korábbi joggyakorlatából kiindulva rámutatott arra, hogy a „törvényes” és a „törvényben meghatározott eljárás” kifejezések a belső jogra utalnak vissza, és az anyagi és eljárási jogok összhangját kívánják meg. A belső jog értelmezése a nemzeti hatóságok feladata, de a Bíróság feljogosítottnak tekinti magát annak vizsgálatára, hogy a belső jogszabályok szerint jártak-e el. A Bíróság azt is vizsgálja, hogy a fogvatartás az 5. cikk 1. bekezdésével összhangban került-e elrendelésre, illetve, hogy a belső jog megfelel-e az Egyezmény ezen követelményrendszerének. A „biztonság” kritériumának megfelelően a Bíróság ellenőrzi, hogy a fogvatartás feltételei megfelelően vannak-e szabályozva a belső jogban, és az érintett jogszabály megfelel-e az előreláthatóság követelményeinek, azaz kellően pontos-e ahhoz, hogy az egyén ésszerűen előre kiszámíthassa eszöklményének lehetséges következményeit.

A lengyel kormány sem tagadta, hogy az 1994. január 31. és május 24. között eltelt időszakban nem született a panaszos fogvatartását elrendelő bírósági végzés, és kizárólag a vádirat benyújtása miatt tartották fogva. A Bíróság úgy értékelte, hogy ez a gyakorlat ellentétes az 5. cikk 1. bekezdésében foglalt „előreláthatóság” követelményével, így nem felel meg a jogbiztonság kritériumának sem. A Bíróság kiemelte, hogy egy több hónapig tartó fogvatartás, mellyel nem bíró, vagy a „törvény által bírói hatáskörrel felruházott más tisztségviselő” rendelt el, nem tekinthető törvényesnek az 5. cikk 1. bekezdése értelmében. Ugyan ezt a követelményt az említett cikk nem említi kifejezetten, az Ivezetethő az 5. cikk egészéből, különösen az 5. cikk 1. bekezdés c) pontjából („abból a célból, hogy ... az illetékes hatóság elé állítsák”), illetve a 3. bekezdésből („haladéktalanul bíró, vagy a törvény által bírói hatáskörrel felruházott más tisztségviselő elé kell állítani”). Lizen túl a 4. bekezdésbe foglalt *habeas corpus* elve is alátámasztja azt az érvelést, hogy a 3. bekezdésnek megfelelő időtartamon túli fogvatartás bírósági intézkedést követel meg, éppen az önkényesség megakadályozása érdekében. A Bíróság tehát megállapította, hogy a panaszos fogvatartása az 5. cikk 1. bekezdésébe illekközött.

el, de a tárgyalás következő időpontját nem tűzte ki. A panaszos által később a bíróság elnökéhez eljuttatott válaszában az elnök közölte, hogy a vizsgálóbíró tájékoztatása szerint a vádirat benyújtását követően az előzetes letartóztatást elrendelő végzés a visszavonásáig érvényben marad. Amennyiben a szabadlábra helyezés iránti kérelem elutasításra kerül, az előzetes letartóztatás az elsőfokú ítélet meghozataláig fennállhat. 1994. február 18-án a börtönkórház orvosi jelentést készítettek, melyben a panaszos orvosi ellátására tettek javaslatot. Az orvosi jelentés késedelme miatt csak három hónappal később bírálta el a bíróság a kérelmet, és végül elutasította. A panaszos több fellebbezést követően a meghosszabbított elrendelt határozatot eljárási hibákra hivatkozva támadta meg, melynek következményeként a határozatot semmissé nyilvánították, de kimondták azt is, hogy a panaszosnak nem fellebbezési joga a határozattal szemben, mert az csak a vitatottan végrehajtható, vagy a kiszabaduló büntetés szempontjából problémás esetekben lehetséges. A fellebbezést tehát elutasították. A panaszost 1996. október 22-én szabadlábra helyezték, de a büntetőeljárás a Bíróság előtti folyó ügy idején is folyamatban volt ellene.

A már többször említett *Asszenov és mások c. Bulgária* ügyben a panaszos sérelmezte, hogy a nyomozás, illetve az ügyészi szak befejezését követően is fogvatartották, illetve azt, hogy a bolgár jogszabályok szerint kiskorút csak különleges körülmények között lehet fogvatartani. A Bizottság a bolgár jogszabályt vizsgálva észlelte, hogy az az előzetes letartóztatással kapcsolatban nem ír elő határidőt, és csupán a fogvatartás további jóváhagyását kívánja meg. Jelen esetben a bíróság és a nyomozati hatóságok jóváhagyták a fogvatartást. A Bíróság a Bizottság érvelését elfogadva nem erősítette meg az 5. cikk 1. bekezdésének sérelmét.⁵⁵¹

A *Kokavecz c. Magyarország* ügyben⁵⁵² a panaszos arra hivatkozott, hogy a nyomozati szakaszban bekért tanúvallomások nem adhattak kellő okot a megalapozott gyanú kialakítására vele kapcsolatban, így a fogvatartása is jogellenes volt. A Bíróság úgy értékelte, hogy a folyamatban levő, a panaszos által időközben kártérítés iránt megindított polgári per megfelelően orvosolhatja a jogellenes fogvatartás következményeit, így a panaszos nem tekinthető „áldozatnak” a 34. cikk értelmében, következésképpen a panasz nem elfogadható.

A *P. M. c. Magyarország* ügyben a panaszos arra hivatkozott, hogy a gyilkosságot olyan állapotban követte el, amely megakadályozta a szabad akarata szerinti eszlekvést, és az ellene kiszabott ítélet nem megfelelő tényeken alapult. A Bizottság a *ratione temporis* joghatóságát vizsgálva kimondta, hogy nincs felhatalmazva a Magyarország csatlakozása előtti nemzeti hatóságok előtti eljárások értékelésére, így az 1988-ban született legfelsőbb bírósági ítélet és az azt követő jogorvoslatok sem analízálhatók.⁵⁵³

A bemutatott ügyek rámutatnak a törvényesség fontosságára, amely magában foglalja azt a feltételt is, hogy a szabadság megvonása csak megfelelő jogszabályi háttér megléte esetén fogadható el, a bíróságok gyakorlata nem jelent megfelelő jogalapot az egyén fogvatartásához. Lényeges feltétel az is, hogy a fogvatartást megfelelő személy rendelje el, vagy hagyja jóvá, amely ugyancsak garanciaként szolgál az önkényesség ellen. Az önkényesség ellen fontos védelmet nyújt az a hatóságokkal szemben fennálló követelmény is, hogy a letartóztatottai minél hamarabb tájékoztassák letartóztatásának okairól.

2.1.2. A vád ismeretéhez fűződő jog

Az Egyezmény 5. cikkének 2. bekezdése biztosítja a vád ismeretéhez fűződő jogot.

„Minden letartóztatott személyt haladéktalanul az általa értett nyelven tájékoztatni kell letartóztatása okairól és az ellene felhozott vádról.”

A letartóztatás okának ismertetése alapvető garancia az önkényességgel szemben, amely az egyén biztonságát és a „fegyverek egyenlőségét” biztosítja. Alapvető eleme a méltányos eljárásnak, hiszen az egyén csak a letartóztatás okainak és a vádnak a pontos

⁵⁵¹ Ld. *Asszenov et al. c. Bulgária*, loc. cit., 139-141. §.

⁵⁵² Ld. *Kokavecz c. Magyarország*, loc. cit.

⁵⁵³ Ld. *P. M. c. Magyarország*, loc. cit.

ismeretében tud élni a további jogaival. Nemcsak az ártatlanság vélelmének alátámasztására szolgál, hanem lehetővé teszi a letartóztatott személynek az ellene fennálló gyanú elleni védekezést, és a letartóztatásával kapcsolatban a bírósághoz fordulást. Az 5. cikk 2. bekezdése tehát nem kevesebb, mint a *conditio sine qua non* a cikkben szereplő további jogok alkalmazhatóságához. Szorosan kapcsolódik a védelemhez fűződő joghoz, a bírói garanciához és a kontradiktórus eljárás követelményéhez.⁵⁵⁴

Első látásra ez a norma kizárólag a letartóztatásra vonatkozik. A joggyakorlat azonban egyedülálló módon, tágan értelmezve, az 5. cikk 1. bekezdésében szereplő minden egyes fogvatartási kategóriára alkalmazza,⁵⁵⁵ arra hivatkozva, hogy minden szabadságától megfosztott egyénnek joga van fogvatartásának jogellenessé nyilvánítása érdekében jogi eszközöket igénybe venni. Ez azonban kizárólag a fogvatartás indokainak ismeretében lehet eredményes.

A fogvatartás okait „haladéktalanul” ismertetni kell az egyénnel, ennek a feltételnek a megvalósulását pedig a Bíróság a konkrét esetekre nézve vizsgálja, és mindenképpen olyan időtartamot fogad csak el, amely lehetővé teszi a 4. és 5. bekezdésben foglalt eszközök igénybevétele.⁵⁵⁶ Az ismertetést a fogvatartott által értett nyelven kell megtenni, amely az érthető nyelvezet, szóhasználat követelményét is magában foglalja.⁵⁵⁷ A vád ismertetésének nem szükséges a 6. cikkben foglalt feltétel szintjén megvalósulni, nem szükséges írásban megtenni,⁵⁵⁸ azonban tartalmaznia kell az egyén ellen valló tényeket és bizonyítékokat, és nyilatkoznia kell az érintettet arról, hogy elismerte az adott bűncselekmény elkövetését.⁵⁵⁹ Amennyiben a fogvatartott által értett nyelv nem azonos az állam hivatalos nyelvével, a vizsgálóbíró, ügyész nem köteles a letartóztatási parancsot sem ezen a nyelven szövegezni, azonban biztosítania kell, hogy a kihallgatás a fogvatartott által értett nyelven, vagy az állam által fizetett tolmács közreműködésével folyjék.⁵⁶⁰ Az ismertetés részletessége is eltérő lehet az egyes fogvatartási esetekben, így a kiutasításra vagy kiadatásra váró személy esetében kevesebbet követel a joggyakorlat, mint a bűncselekmény alapos gyanújával hatóság céljából állítás céljából történő letartóztatás esetében.⁵⁶¹

A *Kokavecz c. Magyarország* ügyben⁵⁶² a panaszos az 5. cikk 2. bekezdésének sérelmére is hivatkozott, azzal érvelve, hogy nem megfelelő részletességgel tájékoztatták az ellene felhozott vádakról. A Bíróság megerősítette, hogy az ismertetést minden esetben az ügy összes körülményeit figyelembe véve kell vizsgálni, az említett cikk nem jelenti azonban azt, hogy minden egyes vádponttól tájékoztatni szükséges a letartóztatott személyt. A Bíróság az ügy körülményeit vizsgálva megállapította, hogy a panaszost letartóztatása napján tájékoztatták (a büntető jogi norma megjelölésével), hogy alapos gyanú merült fel

⁵⁵⁴ Ld. PETITTI, Louis-Edmond – DECAUX, Emmanuel – IMBERT, Pierre-Henri: *La Convention européenne ...*, op. cit., 203. old.

⁵⁵⁵ *Ibid.*, 206. old.

⁵⁵⁶ Ld. GRÁD, András: *Kézikönyv ...*, op. cit., 109. old.

⁵⁵⁷ Különösen így van ez a jogi nyelvezet nehéz érthetőségét figyelembe véve. Ld. FAWCETT, J. F. S.: *The Application ...*, op. cit., 100. old. és PETITTI, Louis-Edmond – DECAUX, Emmanuel – IMBERT, Pierre-Henri: *La Convention européenne ...*, op. cit., 207. old.

⁵⁵⁸ Ld. FAWCETT, J. F. S.: *The Application ...*, op. cit., 99. old.

⁵⁵⁹ *Ibid.*, 100. old.

⁵⁶⁰ Ld. PETITTI, Louis-Edmond – DECAUX, Emmanuel – IMBERT, Pierre-Henri: *La Convention européenne ...*, op. cit., 207. old.

⁵⁶¹ Ld. GRÁD, András: *Kézikönyv ...*, op. cit., 110. old.

⁵⁶² Ld. *Kokavecz c. Magyarország*, loc. cit.

ellene egy személy meggyilkolásában való részvétellel kapcsolatban. Néhány nappal később az elsőfokú bíróság is erre hivatkozva rendelte el a panaszos előzetes letartóztatásba helyezését. A Bíróság tehát arra a következtetésre jutott, hogy a panaszost haladéktalanul és világosan tájékoztatták az ellene felhozott vádakról, így az 5. cikk 2. bekezdése nem sérült.

Ahogy azt a Bíróság is több ízben megfogalmazta, az 5. cikk 2. bekezdésében foglalt jog megvalósulása alapfeltétele a további fogvatartotti jogok érvényesülésének, amelyekre a közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlat számos példával szolgált.

2.1.3. A bíróhoz való jog

A letartóztatás okainak, illetve a vádak ismeretében az 5. cikk 3. bekezdésének értelmében a fogvatartott előtt megnyílik a lehetőség arra, hogy haladéktalanul bíróság elé kerüljön.

„E Cikk 1. c) bekezdésének rendelkezésével összhangban letartóztatott vagy őrizetbe vett minden személyt haladéktalanul bíró, vagy a törvény által bírói hatáskörrel felruházott más tisztségviselő elé kell állítani, és a letartóztatott vagy őrizetbe vett személynek joga van arra, hogy ésszerű időhatáron belül tárgyalást tartsanak ügyében vagy a tárgyalásig szabadlábba helyezték. A szabadlábba helyezés olyan feltételekhez köthető, melyek biztosítják a tárgyaláson való megjelenést.”

A fenti szabály alapvetően két jogot biztosít: a haladéktalanul bíróság elé állítás és az „ésszerű időhatáron” belüli tárgyalás garanciáját.

2.1.3.1. A bíróság elé jutás joga

Az 5. cikk 3. bekezdésének értelmében nehézségeket rejt magában, hiszen a „haladéktalanul”, illetve a „bíró, vagy a törvény által bírói hatáskörrel felruházott más tisztségviselő” kitételek is pontosításra szorulnak. Ez utóbbi esetében követelmény a függetlenség, a fogvatartás mellett és ellen szóló érvek vizsgálata, a fogvatartás tárgyában jogi alapokon történő döntéshozatal, illetve indokok hiányában a szabadlábba helyezés elrendelése.⁵⁶³

A „haladéktalanul” kifejezést a joggyakorlat nem azonnaliság értelmével,⁵⁶⁴ ugyanakkor a nemzeti hatóságok részéről megfelelő gondosságot, gyorsaságot vár el.⁵⁶⁵ Lényeges azonban – amennyire csak lehetséges – meghatározni a letartóztatás vagy őrizetbe vétel, és a bíró elé állítás között eltelt idő korlátait. A Bíróság csetenként, az ügy összes körülményeinek figyelembevételével vizsgálja, hogy az eltelt időszak megfelel-e az 5. cikk 3. bekezdése követelményének.

Az *Asszenov és mások c. Bulgária* ügyben⁵⁶⁶ is felmerült ennek a kitételnek az értelmében. A Bíróság megállapította, hogy a panaszos szabadlábba helyezés iránti kérelmét az illetékes bíró csak három hónap elteltével vizsgálta, amely semmiképpen sem felel meg a „haladéktalanul” történő elbírálás követelményeinek.

⁵⁶³ Ld. *POUGET, Philippe*: *Les délais en matière de rétention, garde à vue et détention provisoire au regard de la Convention européenne des droits de l'homme*, In: *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 1989, N°1, 80-81. old.

⁵⁶⁴ Ld. *PETTITI, Louis-Edmond* – *DECAUX, Emmanuel* – *IMBERT, Pierre-Henri*: *La Convention européenne ...*, op. cit., 213. old.

⁵⁶⁵ Ld. *POUGET, Philippe*: *Les délais ...*, op. cit., 86. old.

⁵⁶⁶ Ld. *Asszenov et al. c. Bulgarie*, loc. cit.

Mivel minden tagállamban léteznek igazságszolgáltatási funkciót ellátó bírák, a „bíró, vagy a törvény által bírói hatáskörrel felruházott más tisztségviselő” kifejezésben valójában a „tisztségviselő” szó értelmezése okoz problémát. Ahhoz, hogy az adott tisztségviselő megfeleljen az 5. cikk 3. bekezdésben foglaltaknak, (1) a kormányzattól és a felektől is függetlennek kell lennie, (2) személyesen meg kell hallgatnia az elé vitt személyt, és (3) jogi kritériumoknak megfelelően kell vizsgálnia a fogvatartást iondókló körülményeket, illetve ezek hiányában törvény által felruházottnak kell lennie a szabadlábira helyezés elrendelésére.⁵⁶⁷ A tisztségviselői minőségnek az 5. cikk 3. bekezdése fényében történő értelmezésének problémája merült fel két Bulgáriával szemben megindított ügyben is.

A már többször idézett *Asszenov és mások c. Bulgária* ügyben a panaszos vitatta, hogy a vizsgálatot végző személy megfelelne a „tisztségviselővel” szemben támasztott egyezményi követelményeknek. A Bizottság a kormány érvelésével ellentétben kifejezte kétségeit azval kapcsolatban, hogy a vizsgálati tisztségviselők a bolgár jogrendszerben teljesen függetlenek. Rámutatott arra, hogy a szorvzeti függetlenség ellenőrzése a gyakorlatban ezek a tisztségviselők a nyomozás teljes terjedelmére nézve az ügyészek ellenőrzése alá tartoznak, így a konkrét ügyben is nagy a valószínűsége, hogy a tisztségviselő nem volt független a vádhatósággal szemben. A kormányzattal szembeni függetlenség vizsgálata kapcsán a Bíróság utalt arra a joggyakorlatban sokszor idézett szabályra, hogy amennyiben a nyomozást végző személy később a vád képviselőjeként is bekapcsolódhat ugyanabba az eljárásba, a függetlenség és a pártatlanság követelményei sérülnek.

A Bíróság figyelembe vette, hogy a panaszos előzetes letartóztatását egy ilyen tisztségviselő rendelte el. A bolgár jogban ugyanakkor a nyomozást végző tisztségviselők nem hozhatnak kötelező erejű döntést az előzetes letartóztatás, illetve a szabadlábira helyezés kérdésében, mivel az ügyész minden határozatukat megsemmisítheti. Emellett az ügyész bármikor elvehet egy ügyet a vizsgálótisztól, amely ugyancsak arra utal, hogy ezek a tisztségviselők nem felelnek meg az 5. cikk 3. bekezdésének megfelelő függetlenség feltételének. A további feltételek kapcsán a Bíróság megállapította, hogy nem került sor a panaszos személyes meghallgatására a fogvatartás fenntartását elrendelő döntés előzményeként, illetve bármely ügyész fel volt jogosítva az adott intézkedés elrendelésére, így nem lehet megfelelő függetlenségről és pártatlanságról beszélni.

A *Nikolova c. Bulgária* ügyben⁵⁶⁸ a panaszos az *Asszenov* ügyben hozott ítéletre hivatkozva azval érvelt, hogy az ügyészek, illetve a nyomozást végző tisztségviselők a bolgár

⁵⁶⁷ Ld. *Schiesser c. Svájc*, ítélet, 1979. december 4., 31. §.

⁵⁶⁸ Ld. *Nikolova c. Bulgária*, ítélet, 1999. március 25. A panaszos egy állami vállalatnál volt pénztáros és könyvelő. Egy 1995 elején lefolytatott vizsgálat során nagymértékű hiányt állapítottak meg a pénztárban, és a hivatalos jelentésben a szakértők arra utaltak, hogy a panaszos tulajdonította el az összeget, úgy, hogy a számviteli könyvekben pontosan adatokat vezetett. Büntetőeljárás indult ellene, melynek során kihallgatták. 1995 októberében sikkasztás vádjával letartóztatták, és kihallgatását követően a nyomozást végző tisztségviselő előzetes letartóztatásba helyezte. Ezt a határozatot az ügyész anélkül erősítette meg, hogy a panaszost személyesen meghallgatta volna. Az előzetes letartóztatást elrendelő végzés ellen a panaszos fellebbezett, melyben vitatta a szükség, vagy további bünteléselemény elkövetésének veszélyét, illetve utalt arra, hogy egy műlét miatt egészségi állapota nem kielégítő. Az előzetes letartóztatást elrendelő végzést egy ügyész megerősítette arra hivatkozva, hogy a panaszost kiemelt, 10 év szabadságvesztéssel büntethető bünteléselemény elkövetésével vádolják. A további jogorvoslati kérelmeket az ügyesség elutasította, illetve a bíróság elé utalt ügyben az illetékes bíróság zárt ülésen, a felek meghallgatása nélkül tetté ugyancsak. Ezt követően egy orvosi vizsgálat az előzetes letartóztatás fenntartását javasolta, azonban pár héttel később a panaszost epebántalmakkal kórházba szállították és meg is operálták. Az ezt követő orvosszakértői vizsgálat arra a következtetésre jutott, hogy a fogvatartással össze nem egyeztethető lábadózást időre van szüksége a

jog szerint nem felelnek meg az 5. cikk 3. bekezdésében foglalt „tisztviselő” követelményének. A Bíróság a korábbi ítéletére hivatkozva ügycímbe vette, hogy a panaszost egy kötelező döntés meghozatalára fel nem jogosított tisztviselővel szembesítették, aki nem független az ügyésztől. Ráadásul az ügyésznek a belső jog nem tiltja az eljárás más szakaszában, ilyen minőségben való részvételt, így a Bíróság ebben az esetben is arra a következtetésre jutott, hogy az említett tisztviselő nem felel meg az 5. cikk 3. bekezdésében foglaltaknak. Mindeközben a bolgár kormány értesítette a Bíróságot a folyamatban lévő jogszabály-módosításról, azonban a Bíróság, miután a szóban forgó ügy tényeit kell vizsgálnia, megállapított az említett szabály sérelmét.

A fenti példák jól ábrázolják a bírók, vagy bíróként eljáró más tisztviselőkkel szemben támasztott követelmények teljesítésének problematikáját, illetve azok fontosságát a bíróhoz jutás jogának érvényesülése tekintetében. Lényeges kérdéseket vet fel azonban az „ésszerű időhatáron belül” történő tárgyalás követelménye is.

2.1.3.2. Az ésszerű időn belüli tárgyalás követelménye

Ahhoz, hogy megállapítható legyen, ésszerű időn belül került-e az egyén bíróság elé, a fogvatartás kezdetétől az elsőfokú ítélet megszületéséig⁵⁶⁹ eltelt időt kell figyelembe venni. A szabadon bocsátás lehetősége kapcsán a joggyakorlat szerint az egyén ügyét vagy ésszerű időn belül el kell bírálni, vagy a bírói ítélet meghozatala előtt szabadlábra kell helyezni.⁵⁷⁰ Az „ésszerű időhatár” esetenként változhat, így a Bíróság azt *in concreto* vizsgálja, figyelemmel (1) az eset összetettségére, (2) a panaszos viselkedésére és (3) az állami hatóságok esetleges töltésére.

A közép- és kelet-európai államok joggyakorlatában szép számmal fordulnak elő ezzel a problémával kapcsolatos ügyek. Meg kell említeni azonban, hogy gyakori jelenség a problémákörnek a *ratione temporis* joghatósággal való ütközése is, amely miatt, mint a korábbi fejezetben láthatóvá vált, a Bíróság csak bizonyos esetekben vizsgálhatja a problémához szorosan kapcsolódó olyan időszakot, amely az Egyezménynek az adott államban való hatályba lépését megelőzően következett be.

Az *Asszenov és mások v. Bulgária* ügyben⁵⁷¹ a bolgár kormány a nyomozás összetettségével érvelt. A Bíróság korábbi joggyakorlatára hivatkozva kiemelte, hogy az ésszerű határidőn belüli döntéshozatal követelményét az államnak figyelemmel kell

betartania, mely alapján az ügyesség el is rendelte az előzetes letartóztatás felfüggesztését, és hazaengedték. A Bíróság ítéletének meghozatalakor az ügyben még mindig pótnyomozati szakaszban volt.

⁵⁶⁹ Ebben az esetben a francia « *le droit d'être jugé* » és az angol « *entitled to trial* » kifejezések nyelvtani értelmezése elért eredményre vezet, lévén hogy az angolszász jogrendszerben az elsőfokú ítélet (*trial court judgment*) meghozatala jelentős, és a fellebbezés csak kivételes, külön engedélyre (*leave to appeal*) kötött lehetőség, míg a kontinentális jogrendszerben a jogerős ítélet tekintik irányadónak. A Bíróság joggyakorlatában az angolszász jogra irányadó értelmezést követi, a nemzeti hatóságok elütti további eljárási cselekmények vizsgálatát az 5. cikk 4. bekezdésének keretében értékeli. Ld. *FAWCETT, J. E. S. v. The Application* ..., op. cit., 103. old. és *GRÁD, András v. Kézitány* ..., op. cit., 114. old.

⁵⁷⁰ Ebben a tekintetben a Bíróság az angol « *pending trial* » kifejezéssel ellentétben, amely szélesebb értelemben, az eljárás további szakaszában is engedné a szabadon bocsátást, a francia « *pendant la procédure* » értelmét vette irányadónak.

⁵⁷¹ Ld. *Asszenov et al. v. Bulgária*, loc. cit.

kísérni, és minden indokot meg kell vizsgálni pro és kontra ahhoz, hogy a fogvatartást valóban szükségesnek nyilváníthassák. A joggyakorlat alapján az egyénnel szemben fennálló alapos gyanú, hogy ő követte el az adott cselekményt a fogvatartás alapfeltétele. Ugyanakkor egy bizonyos időszak elteltét követően az előzetes letartóztatás fenntartásához egyéb indokok is szükségesek, melyek esetében vizsgálni kell, hogy helytállóak és elégségesek-e, illetve, hogy az illetékes hatóság különös gondot fordított az adott ügyben.

Asszenov fogvatartását a bíróság két ízben is azzal az indokkal hagyta jóvá, hogy egy súlyos bűncselekményt követett el, és korábbi büntetvései számára tekintettel nagy a visszaesés veszélye. Bár ez utóbbi indok valóban megalapozott volt, a Bíróság rámutatott arra, hogy a bolgár jog szerint a kiskorúak csak kivételes esetekben helyezhetők előzetes letartóztatásba. Ráadásul a nyomozás tárgyában egy éven át nem történt hatósági cselekmény, és a szabadlábra helyezési kérelmek benyújtásakor sem volt indokolt az eljárás felfüggesztése. A Bíróság tehát az 5. bekezdés 3. cikkének sérelmét állapította meg.

A *Ceský v. Cseh Köztársaság* ügyben⁵⁷² a Bíróság három időszak „ésszerűségét” vizsgálta: (1) a kiadatást megelőző olaszországi letartóztatás és az elsőfokú ítélet közötti eltelt idő (1 év 4 hónap); (2) az 1995. január 16-i, elsőfokú ítélet hatályon kívül helyező ítélet és a következő elsőfokú ítélet között eltelt előzetes letartóztatási szakaszt (1 év 11 hónap); és (3) a második elsőfokú ítélet hatályon kívül helyezése (1997. február 17) és az egy nappal későbbi szabadlábra helyezés közötti időt.

Az előzetes letartóztatás elrendelésének indokoltságát vizsgálva a Bíróság elismerte az alapos gyanú fennállását és a szökés veszélyét is. A hatóságok eljárásával kapcsolatban azonban megállapította, hogy csaknem négy hónap telt el az előzetes letartóztatás fenntartását jóváhagyó végzés meghozatala és a vádirat bonyújtása között, illetve további öt hónap ezt követően az első tárgyalás kitűzéseig, amelyet ráadásul el is napoltak. Az elsőfokú ítélet hatályon kívül helyezését követően a második ítélet meghozatalára csak majdnem két év után került sor, bár ezt a Bíróság a körülményeket figyelembe véve nem tekintette túlzottnak. Az eset összes tényének figyelembevételével a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a nemzeti hatóságok nem tanúsítottak „különös gondosságot” az eljárás során, így az 5. cikk 3. bekezdése sértült.

⁵⁷² Ld. *Ceský v. Cseh Köztársaság*, ítélet, 2000. június 6. A panaszost 1987-ben elsőfokon hat és fél év szabadságvesztésre ítélték lopás miatt. 1990. áprilisában feltételesen szabadlábra helyezték három évre. Ugyanez év októberében a rendőrség nyomozást indított két személy eltűnésével kapcsolatban. Egy kihallgatott személy azt vallotta, hogy ő, a panaszos és egy harmadik személy képzette elő az elrablást, a tanúvallomást tevő a rablás tekintetében a panaszos ellen vallott. 1990. október 19-én vádat emeltek a panaszos ellen, és 1991. január 12-én Olaszországban le is tartóztatták, majd szabadlábra helyezték, és csak 1993. februárjában történt meg a kiadatása. Az előzetes letartóztatás elrendelése később megtörtént, hivatkozva arra, hogy az ellene folyó eljárás tudatában szökött külföldre, a próbaidő alatt követett el a bűncselekményeket, így a visszaesés veszélye is fennáll. A szabadlábra helyezési kérelmeket az illetékes bíróság sorra elutasította. Mindkét, az ügyben született két elsőfokú ítéletet a másodikfokú bíróság hatályon kívül helyezte. A panaszost végül 1997. február 18-án amúgy helyezték szabadlábra, mert eltelt a törvényben előzetes letartóztatás esetében megengedett négy év. Két másik elsőfokú ítélet, és azok hatályon kívül helyezését követően végül 2000. január 20-án ítélték tizenkét év szabadságvesztés büntetésre a panaszost, a fellebbezési szakasz a Bíróság ítéletéhezatala előtt még nem fejeződött be.

A *Punzelt c. Cseh Köztársaság* ügy⁵⁷³ kapcsán a Bíróság két periódust vizsgált: a letartóztatástól az első elsőfokú ítéletig (1 év 9 hónap) és az ítélet hatályon kívül helyezése, illetve a második elsőfokú ítélet között eltelt időt (10 hónap). A Bíróság ebben az esetben is megelégedett a gyanú megalapozottságával és a szökés veszélyének valóságával. Mindemellett azonban vizsgálat alá vette a hatóságok eljárását, és megállapította, hogy az elsőfokú tárgyalás többszöri elnapolása hat hónappal késleltette az ítélethozatalt. A hatályon kívül helyezést követően a Legfelsőbb Bíróság határozott útnutatai ellenére az elsőfokú bíróság csak tíz hónappal később hozott ítéletet, így a megkötvetelt „különös gondosság” nem valósult meg a nemzeti hatóságok részéről.

A fent említett esetek kellően alátámasztják azt a gyakorlatot, hogy a Bíróság esetről esetre, a körülmények egészét értékelve vizsgálja az ésszerű időn belüli tárgyalás megvalósultságát. Különösen fontos ebből a szempontból az általános eljárás a nemzeti hatóságokkal szemben, hogy az ügyeket „különös gondossággal” kezeljék, azaz az ügymenet ne lassuljon le, és az ilyen módon ne vezethessen a fogvatartás önkényessé válásához.

Az 5. cikk 3. bekezdése az elsőfokú ítélet meghozataláig követi az egyén jogainak érvényesítését. Az eljárás további része már a 4-5. bekezdés hatálya alá tartozik.

2.1.4. A *habeas corpus*

Az Egyezmény 5. cikkének 4. bekezdése a *habeas corpus*t garantálja,⁵⁷⁴ azaz minden letartóztatott, vagy őrizetbe vett személynek biztosítja a fogvatartásának törvényességét vitató eljárás lehetőségét.

„Szabadságától letartóztatás vagy őrizetbe vétel folytán megfosztott minden személynek joga van olyan eljáráshoz, melynek során őrizetbe vételének törvényességéről a bíróság rövid határidőn belül dönt, és törvényellenes őrizetbe vétele esetén szabadlábra helyezését rendeli el.”

Az 5. cikk 1. illetve 4. és 5. bekezdése között szoros kapcsolat áll fenn, így az 1. bekezdésben szereplő minden fogvatartott személynek biztosított a fogvatartás bíróság előtti megtámadásának joga. A 4. bekezdés ugyanakkor elkülönül, autonóm normaként

⁵⁷³ Ld. *Punzelt c. Cseh Köztársaság*, ítélet, 2000. április 25. 1991. szeptemberben a müncheni megyei bíróság letartóztatási parancsot adott ki a panaszos ellen csalás és hamisítás miatt. 1992. december 10-én a csehszlovák hatóságok letartóztatták, de a kiadatási eljárás során a cseh hatóságok is eljárást kezdeményeztek ellene csalás miatt. 1993. áprilisában a kiadást megelőző fogvatartást megszüntették, és a panaszost előzetes letartóztatásba helyezték arra való hivatkozással, hogy a panaszost hasonló bűncselekmények miatt már elítélték és külföldi állampolgárságát kihasználva megszökött a németországi eljárás elől, illetve a Cseh Köztársaságban is súlyos büntetés vár rá. Az előzetes letartóztatást többször meghosszabbították, illetve a szabadlábra helyezés iránti kéréseket elutasították, a felajánlott nagybirtéki biztosíték ellenére is. 1993. október 21-én került a vádirat benyújtásra, és 1995. január 10-én megszületett elsőfokú elmarasztaló ítélet, melyet azonban hatályon kívül helyeztek. 1996. január 16-án újabb elmarasztaló ítélet született, melyet a semmitörvényszerű megerősített, bár a kiszabott büntetést a panaszos korára és egészségi állapotára tekintettel három és fél évre mérsékelte.

⁵⁷⁴ A megfogalmazása lényegét tekintve megegyezik az angol *habeas corpus writ* szövegével. Ld. BRADLEY, Anthony W.: *The Rights to Liberty ...*, op. cit., 329. old.

jelenkezik az 5. cikk többi részétől, és a 3. bekezdést kiegészítő, azon túli jogokat biztosít az egyén számára.⁵⁷⁵

A 4. bekezdés két részre bontható : biztosítja (1) a fogvatartás törvényesség tárgyában a bírósághoz fordulás jogát, és (2) ennek a szervnek a kötelezettségét az ügyben rövid határidőn belül dönteni.

2.1.4.1. A bírósághoz fordulás joga

Minden fogvatartott egyénnek joga van arra, hogy vizsgálatot indítson annak értékelésére, vajon az ellene folyó eljárás megfelel-e a törvényesség követelményeinek. Az ebben a tárgykörben született közép- és kelet-európai ügyek követik a korábbi joggyakorlatban már kikristályosodott elveket.

A már sokszor említett *Asszenov és mások c. Bulgária* ügyben⁵⁷⁶ a panaszos utalt a *habeas corpus* sérelmére is. A Bizottság döntésében észrevételezte, hogy a járásbíróság amely ráadásul nem volt felelős hatáskörrel arra, hogy vizsgálja, vajon az Asszenov elleni vádak megfelelő bizonyítékokon alapulnak – a panaszos szabadlábra helyezés iránti kérelmét zárt ülésen bírálta el. A Bizottság véleménye szerint két indoka is fennállt a panaszos részvételével történő tárgyalás tartásának : (1) a panaszos ekkor kiskorú volt, illetve (2) az előzetes letartóztatás meghosszabbításának egyik indoka éppen a visszacsúszás veszélye volt. Az eseményeknek köszönhetően a panaszos az elsőfokú ítélet elleni fellebbezése előtt nem kérhette újra a fogvatartás törvényességének ellenőrzését, így valójában csak a letartóztatását követően tizenkilenc hónappal „találkozott” először pártatlan és hatáskörrel rendelkező bírósággal, amely dönthetett a fogvatartás törvényességéről.

A Bíróság korábbi joggyakorlatából kiindulva hangsúlyozta, hogy bár az 5. cikk 3. bekezdése szerinti eljárás esetében nem minden esetben szükséges a 6. cikk 1. bekezdésben lefektetett garanciák biztosítása, az adott fogvatartás jellegének megfelelő garanciákat minden esetben biztosítani kell. Így az 5. cikk 1. bekezdés c) pontja szerinti fogvatartás esetében a bírósági meghallgatás kötelező.⁵⁷⁷ Ezen túlmenően az 5. cikk 4. bekezdése biztosítja minden fogvatartott számára a lehetőséget, hogy ésszerű időszakonként kérje a fogvatartása törvényességének a felülvizsgálatát, melyet egyébként is köteles az illetékes szerv meghatározott rövid időszakonként újraértékelni.

A konkrét ügyben, bár a bolgár jog előírja a fogvatartott meghallgatásával történő határozathozatalt, erre nem került sor. Ugyanakkor a bolgár jog csak egyszer ad lehetőséget a fogvatartottnak a fogvatartás törvényességének bírósági felülvizsgálatának kezdeményezésére. Mindezek fényében a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy az előzetes letartóztatás két éve alatt a panaszos csupán egyszer fordulhatott bírósághoz a fogvatartása ügyében, és akkor is az ő meghallgatása nélkül, tehát az 5. cikk 4. bekezdésének többszörös sérelmével került sor a határozathozatalra.

⁵⁷⁵ Ld. *MAVI, Viktor*: *A szabadság és ...*, op. cit., 29. old.

⁵⁷⁶ Ld. *Asszenov et al. c. Bulgária*, ítélet, loc. cit.

⁵⁷⁷ Ld. *Schiesser c. Svájc*, ítélet, 1979. december 4., 30-31. §.

A *Nikolova c. Bulgária* ügy⁵⁷⁸ tényei nem sokban tértek el a fent említettektől a *habeas corpus* tekintetében. A panaszos sérelmezte, hogy a bíró csupán egy formális határozatot hozott az előzetes letartóztatás fenntartásáról, az eljárás hibáitól hemzsegett, és nem történt meg a fogvatartás törvényességének időszakonkénti felülvizsgálata sem. A Bíróság figyelembe vette, hogy a hatályos bolgár jogszabály és a joggyakorlat alapján a súlyos szándékosan elkövetett büncselekménnyel vádolt személy előzetes letartóztatásba kerül, kivéve, ha kétséget kizáróan bizonyítja, hogy nem áll fenn a szökés, a visszacsús, illetve az eljárás megghisítésának legkisebb lehetősége sem. A bolgár Legfelsőbb Bíróság joggyakorlatában a fogvatartás törvényességét vizsgáló bírónak nem feladata a vád megalapozottságának vizsgálata, mivel az az ügyészre tartozik.

A Bíróság vizsgálta, mennyiben felelt meg ez a belső joggyakorlat az Egyezményben foglaltaknak. Kimondta, hogy bár a fogvatartás törvényességét vizsgáló bírótól az Egyezmény nem kívánja meg az érdekelt által előadott minden érv megvizsgálását, nem tagadhatja meg, vagy hagyhatja figyelmen kívül a fogvatartott által felvetett konkrét tényeket, amelyek kétségessé tehetik a fogvatartás törvényes voltát. A panaszos arra hivatkozott, hogy a felülvizsgálat során ilyen tényeket ismertetett a bírósággal, melyeket az figyelmen kívül hagyott, és az 5. cikk 4. bekezdésében foglaltakkal ellentéző döntést hozott.

Az illetékes bíróság ebben az ügyben is zárt ülésen döntött. A Bíróság tudomásul vette, hogy az 1997 augusztusi törvénymódosítást követően kötelező meghallgatást tartani, ez azonban az ügy tényeire nem volt kihatással. A fegyverek egyenlőségének elve kapcsán a Bíróság megállapította, hogy az ügyési beadványokat a panaszosnak nem továbbították, az ügy iratait nem ismerhette meg, bizonyítási indítványt nem vezethetett elő, érvet nem terjeszthette elő az iratok kapcsán, és a letartóztatásával kapcsolatos nyomozati anyagba sem tekinthetett bele. A Bíróság mindezekre tekintettel megállapította, hogy az eljárás valójában nem felelt meg a kontradiktórius eljárás követelményeinek, és nem biztosította a fegyverek egyenlőségét. Azt, hogy a fogvatartás törvényességének időszakonkénti bírósági felülvizsgálata nem volt biztosítva, a Bíróság a fenti hiányosságok bizonyítottága miatt már nem tartotta szükségesnek vizsgálni.

Az, hogy a fogvatartás törvényességét megfelelő eljárás keretében vitathassa az egyén, fontos garanciát jelent. Lényegét veszti azonban ez a lehetőség, ha az illetékes bíróság nem rövid határidőn belül hozza meg döntését az ügyben.

2.1.4.2. Az ésszerű időhatár követelménye a fogvatartás törvényességéről hozott döntések esetében

Az 5. és a 6. cikk esetében számos esetben merül fel az időhatár, mint érvényességi kritérium, bár ezek megítélése az Egyezményben elfoglalt helyük szerint eltérő eredményre vezet.⁵⁷⁹ A „rövid határidőn belül” nyelvezet arra utal, hogy az előzetes letartóztatásnak – amennyiben a törvényesség feltételei nem állnak fenn – haladéktalanul

⁵⁷⁸ Ld. *Nikolova c. Bulgária*, loc. cit.

⁵⁷⁹ Ld. *PAWCEIT, J. E. S. : The Application ...*, op. cit., 122. old.

végét kell vetni. Mint az időszakok megítélésénél minden esetben, itt is *in concreto* dönt a Bíróság a konkrét fogvatartás körülményeinek értékeléséről követően.

A *Musial c. Lengyelország* ügyben⁵⁸⁰ a panaszos a pszichiátriai intézetben történő fogvatartása felülvizsgálatának elhúzódnását sérelmezte. A Bíróság a vizsgálandó időszak kezdeteként az egyéni panaszjog Lengyelország általi elismerésének időpontját, 1993. május 1-jét vette irányadónak,⁵⁸¹ utolsó napjaként pedig a szabadlábra helyezési kérelem 1995. január 9-i elutasítását jelölte meg. Az eltelt egy év nyolc hónappal kapcsolatban a Bíróság úgy értékelte, hogy az csak kivételes körülmények között felül lehet meg a „rövidhatáridőn belül” egyezményi követelménynek. Az, hogy az ügyben szakértőket kellett igénybe venni, önmagában még nem jelent olyan kivételes körülményt, amely igazolhatná ezt a késedelemet, és azért az állam felelősséggel tartozik. A szakértők késlekedését az állam különböző eszközökkel meg tudja akadályozni (pl. bíróság kivételével), ilyen irányú lépésekkel azonban a bíróság nem tett. Emellett a lengyel kormánynak nem sikerült bizonyítani az orvosi kérdések összetettsége és a szakértői vélemény kiadásának késedelme közötti okozati összefüggést, így az eltelt időszakot igazoló kivételes körülmények fennálltát nem sikerült kimutatni. Az illetékes bíróság ráadásul a panaszosról az 1994. január 30. és február 4. között lezajlott (tehát majdnem egy évvel korábbi) vizsgálat alapján hozta meg határozatát, amely nem tükrözte a panaszosnak a határozathozatal időpontjában fennálló állapotát. A Bíróság tehát megállapította, hogy a kérdéses időszakban nem került sor a fogvatartás törvényességének felülvizsgálatára, így a „rövid határidőn belül” történő elbírálás feltétele nem valósult meg.

A *Baranowski c. Lengyelország* ügyben⁵⁸² a bíróság a fogvatartás törvényességének felülvizsgálata érdekében indított első eljárás öt hónapját, illetve a második eljárás három hónapját vizsgálta az eltelt időszak szempontjából. A Bíróság elismerte, hogy az egészségügyi kérdések összetettsége okozhat késedelemet a szabadlábra helyezési kérelemre indult eljárások során. Ugyanakkor a kérdéses ügyben a kardiológiai véleményt csaknem hat hónap után sikerült beszerezni, a neurológus szakvéleményét pedig további egy hónapra rá, és a bíróság is még egy hónapot töltött egy pontosan meg nem nevezett bizonyíték beszerzésével. A Bíróság mindciből arra következtetett, hogy a nemzeti hatóságok nem tanúsítottak „különös gondosságot” az eljárás során, és az 5. cikk 4.

⁵⁸⁰ Ld. *Musial c. Lengyelország*, ítélet, 1999. március 25. A panaszost a felesége sérelmére elkövetett emberöléssel vádolták, és 1986-ban büntetőeljárás kezdeményezték ellene. 1987. októberében egy két pszichiáterből álló bizottság megállapította, hogy egészségi állapotára tekintettel beszámítási képesség hiányában nem tekinthető felelősnek a bűncselekmény elkövetéséért, és hogy súlyosan közveszélyes az állapota. Az illetékes bíróság megszüntette az eljárást, és a panaszost pszichiátriai intézetbe szállították. A bíróság 1988 novemberében, 1989 szeptemberében és novemberében, illetve 1990 márciusában, júliusában és decemberben meghosszabbította a panaszos fogvatartását. A panaszos ügyvédje számos alkalommal kérelmezte az intézeti elhelyezés megszüntetését, azonban az ezzel ellentétes orvosszakértői véleményekre hivatkozva sorra elutasították őket. 1993 márciusában a bíróság elrendelte a panaszos újabb pszichiátriai vizsgálatát a Krakói Cuyetoni klinikán, azonban a panaszost odaszállítását követően bizonyos papírok meg nem létező hivatkozva nem vizsgálták meg. Az intézmény értesítette a bíróságot, hogy csak akkor fogadhatja a panaszost, ha előbb előzetes letartóztatásba helyezik, és a betegekre az előzőleg letartóztatásra vonatkozó jogszabályokat alkalmazzák. 1993. június 25-én a panaszos kérte a büntetőeljárás újraindítását, azonban az illetékes ügyész elutasította a kérelmet. 1994 februárjában végül megvizsgálták a panaszost, azonban a jelentést csak november 30-ára készítették el, melyben a szakértők a pszichiátriai intézetben való további fogvatartásra tettek javaslatot. A panaszos fogvatartását többször meghosszabbították, és végül 1997. június 23-án bocsátották el.

⁵⁸¹ Természetesen – a *ratione temporis* hatáskörrel kapcsolatban kialakult joggyakorlattal megegyezően figyelembe vette az ügynek akkori állását, előrehaladottságát is.

⁵⁸² Ld. *Baranowski c. Lengyelország*, loc. cit.

bevezetésében foglalt eljárás lefolytatására sem került sor „rövid határidőn belül”. A Bíróság figyelembe vette azt a tényt is, hogy a panaszos 1994. január 7-i, az előzetes letartóztatását meghosszabbító végzés elleni fellebbezését a bíróság szabaddábra helyezés iránti kércsomként fogadták el, de sosem bírálták el. A kérelemben foglaltakra a fellebbezési bíróság fél évvel későbbi ítélete adott csak választ. A közben eíttelt hat hónapot sem tekintette a Bíróság az 5. cikk 4. bekezdésében foglaltakkal összeegyeztelhetőnek.

Látható tehát, hogy a letartóztatás, illetve a fogvatartás törvényességének felülvizsgálata kapcsán alapvető problémák merültek fel a közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos ügyekben. Tanulsággal szolgálhat tehát annak az ismerete, hogy ezekben az eljárásokban is érvényesíteni kell a kontradiktórius elvet, és biztosítani kell az időszakonkénti felülvizsgálat lehetőségét is. Mindez azonban lényegét veszti akkor, ha nem kerül sor észszerű időn belül a döntéshozatalra.

Összegzésként...

Az 5. cikk fontos szerepet kap az Egyezményen belül, hiszen kifejezetten az egyének azon csoportját védi kiemelten, amely az állam repressziós funkciójával közvetlenül találja szemben magát. A cikk célja a kiszolgáltatottság mérséklése a fogvatartottak esetében. A közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos ügyek alapvetős strukturális problémákra világítanak rá.

A törvényes letartóztatás alapvető feltételeinek egyike az, hogy a fogvatartás jogszabályon alapuljon és a jogszabálynak megfelelő módon rendeljék el (Baranowski c. Lengyelország, Asszenov és mások c. Bulgária). A Bíróság joggyakorlatában tiszteletben tartja a nemzeti jogrendszert, és csak akkor állapít meg jogsértést, ha a belső jogszabály ellentétes az Egyezményben foglaltakkal.³⁸³

A bíró elé állításhoz fűződő jog kapcsán a bíró vagy „a törvény által bírói hatáskörrel felruházott más tisztviselő” személye jelenthet problémát, ha az adott személy függetlensége és pártatlansága nem, vagy nem kellően biztosított (Asszenov és mások c. Bulgária, Nikolova c. Bulgária).

A fogvatartás törvényességének felülvizsgálata elsődleges garanciát jelent a hatóságok esetleges önkényességének feltárására. Szükséges a fogvatartás feltételeinek különös értékelése, és az indoklás időszakonkénti felülvizsgálata is, amely ugyancsak biztosítékként szolgál a törvénytelen fogvatartás feltárásához és megszüntetéséhez.

Az észszerű időhatár követelménye az 5. cikk szövegében csak az egyes esetek összefüggései között értelmezhető, és a nemzeti hatóságok részéről „különös gondosságot”, eljárási aktivitást feltételez. A hatóságok tehát kötelesek a fogvatartottak ügyeit az eljárási határidők figyelembevételével, inaktív időszakok beékelődése nélkül vinni.

³⁸³ Ld. RÓTH, Erika: *Emberi jogok kontra fogvatartás a büntető eljárásban*, Acta Humana, No. 20, 1995, 67. old.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a fenti kérdéskörökben a strasbourgi joggyakorlat annyira egyértelmű, hogy a közép- és kelet-európai államok csatlakozása nem gyakorolt jelentősebb hatást a jogfejlődésre. A Bíróság az ügyek döntő többségében a korábbi joggyakorlatára hivatkozva konstatálta a jogsértést.

2.2. A tisztességes eljáráshoz fűződő jog

Az Egyezmény 6. cikke fontos szerepet tölt be: biztosítja minden jogalanyak a bírósághoz fordulás jogát, annak minden garanciájával együtt. Ezzel az Egyezmény egyértelmű kapcsolatot teremt a demokratikus államrend és az egyéni alapjogok között. Valóban, ahogyan azt a joggyakorlat is többször meg erősítette, az Egyezmény célja a konkrét és hatékony, nem pedig az illuzórikus vagy címéleti jogvédelem.⁵⁸⁴ Az alapjogok védelme elsődlegesen a nemzeti hatóságok feladata, ugyanakkor a nemzeti bíróságok nem megfelelő működése, eljárása hamar feltűnik a Bíróság joggyakorlatában is.

2.2.1. A tisztességes eljáráshoz fűződő jog általános garanciái

A bírósági eljárások alapvető garanciáit az Egyezmény Jegyzékében szabálya, a 6. cikk 1. bekezdése sorolja fel.

„Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően. Az ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, a tárgyalóterembe történő belépést azonban meg lehet tiltani a sajtónak és a közönségnek a tárgyalás teljes időtartamára vagy egy részére annyiban, amennyiben egy demokratikus társadalomban ez az erkölcsök, a közrend, illetőleg a nemzetbiztonság érdekében szükséges, ha e korlátozás kiskorúak érdekei, vagy az eljárásban résztvevő felek magánéletének védelme szempontjából szükséges, illetőleg annyiban, amennyiben ezt a bíróság feltétlenül szükségesnek tartja, mert úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben olyan különleges körülmények állnak fenn, melyek folytán a nyilvánosság az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyeztetné.”

Az Egyezmény e szabálya jól körülírt követelményeket fogalmaz meg a polgári, illetőleg a büntetőeljárásokkal kapcsolatban. Emellett a joggyakorlat autonómiát is társított ehhez a normához, amikor nem vette figyelembe a „jogai” és „vádak” szavak jelentőségét meghatározásánál azok konkrét belső jogi értelmét, jogkövetkezményeit. Bár a 6. cikk 1. bekezdés többszörösen összetett szabályrendszer képez, a további alegységekre bontható tovább: (1) a bíróság előjuttatás joga („joga van arra, hogy ügyét ... bíróság ... tárgyalja”); (2) a méltányosság követelménye („tisztességesen ... tárgyalja”); (3) a nyilvánosság és (4) a gyorsaság szabálya; illetve (5) az intézményi garanciák. A közép- és kelet európai államokkal kapcsolatos joggyakorlat bővelkedik a 6. cikk 1. bekezdését érintő ügyekben.

⁵⁸⁴ Ld. PETTYI, Louis-Frédéric DECAUX, Emmanuel IMBERT, Pierre-Henri: *La Convention européenne ...*, op. cit., 241. old.

2.2.1.f. Az elérhető és megfelelő bíróság követelménye

Az Egyezmény 6. cikkének 1. bekezdése tartalmazza azt a követelményt, hogy „Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét ... bíróság ... tárgyalja”. Ez a szabály adja valójában a bekezdésben szereplő további elvárások alapfeltételét, hiszen elemi követelmény a bíróság megléte, és megfelelő volta a további garanciák érvényesüléséhez.⁵⁸⁵ Emellett lényeges, hogy a bírósághoz való jutást konkrétan biztosítani kell minden tagállam jogrendszerében, azaz hatékonyan kell érvényesülnie.

A bírósághoz jutás akkor hatékony, ha semmilyen olyan korlátozást nem gördít elé a jog, amellyel megakadályozza a konkrét érvényesítést. Az Egyezmény a tagállamokat kötelezi ennek biztosítására, azonban nem kínál fel egységes megoldást, vagy modellt ennek érdekében. Mindennek következményeként a Bíróságnak esetről esetre, *in concreto* kell vizsgálnia, megvalósult-e a bíróhoz jutás joga. Ugyanakkor a bírósághoz jutás nem abszolút jog. A tagállamok maguk szabályozhatják ezt a jogosultságot, azzal a kitéttel, hogy a korlátozások nem akadályozhatják meg olyan mértékben, hogy a maga a jog jelentését veszítse.⁵⁸⁶

A bírósághoz fordulás joga nem csupán azt jelenti, hogy az egyén bírósághoz fordulhat, hanem magában foglalja a bírósággal szembeni feltételeket is: a függetlenséget, a pártatlanságot, azt, hogy a bíróságnak törvényesen kell létrejönnie, illetve döntési hatáskörrel kell rendelkeznie. A megfelelő bíróság követelményeit a joggyakorlat számtalan ügyben vizsgálta már a nyugat-európai államokkal kapcsolatos ügyek folytán is. A közép- és kelet-európai államok csatlakozása a vártak megfelelően⁵⁸⁷ valóban sok tekintetben érintette a tisztességes eljárás ezen követelményeit.

A *Vasilescu c. Románia* ügyben⁵⁸⁸ a panaszos abban látta a bírósághoz forduláshoz fűződő jogának sérelmét, hogy a román Legfelsőbb Bíróság azzal, hogy hatályon kívül helyezte az értéktárgyak visszaszolgáltatását kimondó ítéletet arra bivatkozva, hogy a bíróság az ügyész kizárólagos joghatóságát bitorolva hozta meg ezt az ítéletet – megakadályozta, hogy bíróság elé vihess az ügyét. A Bíróság nem kívánta értékelni a román jogszabály jellegét, kizárólag a bírósághoz forduláshoz fűződő jog érvényesíthetőségét vizsgálta az adott ügy keretében. A román Legfelsőbb Bíróság 1994. október 20-i ítéletében úgy értékelte, hogy a panaszos által az értéktárgyak visszaszolgáltatása érdekében indított kereset egy büntetőjogi intézkedés ellen irányult, így az nem a polgári jogintézmények, hanem a megyei ügyész kizárólagos joghatósága alá tartozik.

A Bíróság figyelembe vette, hogy a panaszos korábban már fordult az ügyészhez. Mindemellett szükségessé vált annak vizsgálata, hogy az érintett „intézmény” kimeríti-e a 6. cikk 1. bekezdése által a bíróságokkal szemben állított követelményeket. A román ügyész és a főügyész igazgatása alatt végzi feladatát, aki az igazságügyi miniszternek van

⁵⁸⁵ Ld. *McBride, Jeremy*: *The Continuing Refinement of Criminal Due Process*, In: *European Law Review*, Human Rights Survey 1997, HRC/2

⁵⁸⁶ *Ibid.*, 259. old.

⁵⁸⁷ Ld. *KOERING-JOULIN, Renée*: *La notion européenne de « tribunal indépendant et impartial » au sens de l'article 6 par. 1 de la Convention européenne de sauvegarde des droits de l'homme*, In: *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 1990, n°4, 774. old.

⁵⁸⁸ Ld. *Vasilescu c. Románia*, loc. cit.

alárendelve. Mindezek alapján tehát nem is volt szükséges tovább vizsgálni a feltételeket, hiszen az ügyesség már a kellő függetlenséget sem mondhatta magáénak, sem a kormányzat, sem a fellet viszonylatában.

A már oly sokszor emlegetett *Asszenov és mások c. Bulgária* ügyben ugyancsak az ügyesség szerepe merült fel, bár teljesen más körülmények között. A panaszos azt sérelmezte, hogy az általa a rendőri visszasságok kivizsgálása érdekében kezdeményezett eljárás ügyesség általi megtagadása azt eredményezte, hogy nem fordulhatott bírósághoz kártérítésért, azaz büntetőeljárás hiányában nem léphetett fel polgári jogi igényével a kártérítés ügyében. A panaszos elismerte, hogy a bolgár jog alapján indíthatott volna polgári eljárást az ügyben, azonban hangsúlyozta, hogy azt a polgári eljárási jogi törvény alapján határozatlan időre felfüggesztették volna. A Bíróság ezzel az érveléssel kapcsolatban kifejtette, hogy az pusztán spekuláció, hiszen a panaszos nem kezdeményezett polgári eljárást az ügyben. A Bíróság tehát nem tudott arra az egyértelmű következtetésre jutni, hogy a panaszos valóban nem élhetett volna a bírósághoz fordulás jogával.

A bírósághoz fordulás joga kapcsán két hasonló ítélet született Szlovákiával szemben. A *Kadubec c. Szlovákia*⁵⁸⁹ és a *Lauko c. Szlovákia*⁵⁹⁰ a panaszosok arra hivatkoztak, hogy a bírósághoz forduláshoz fűződő joguk sérült azáltal, hogy a pénzbírságot kiszabó határozat ellen nem tudtak jogorvoslatot élni.

A szlovák kormány arra hivatkozott, hogy az érintett határozatokra nem érvényesül az Egyezmény 6. cikkének 1. bekezdése, mivel azok nem minősülnek „büntetőjogi vádaknak”. A Bíróság a jogellenes cselekményeknek az Egyezmény értelmében történő büntetőjogi megítélésének vizsgálata kapcsán három elemet értékelt. Fontosnak tartotta annak elmondását, hogy az adott tagállam jogrendszerében jogtechnikailag büntetőjoginak minősülnek-e. A szlovák jog az adott jogellenes cselekményeket nem tekinti büntetőjogi kategóriáknak. Ezt követően vaglyagos és nem kumulatív feltételként szükségessé váit a konkrét jogellenes cselekmények természetének, illetve a kiszabható büntetés mértékének a vizsgálata. Ahhoz, hogy egy ügy a 6. cikk 1. bekezdés szerinti „büntetőjogi vádaknak” minősüljön, elég, ha a konkrét jogellenes cselekmények természetük szerint „büntetőjogiak” az Egyezmény tükrében, vagy az egyént – akár természetét, akár mértékét tekintve – büntetőjogi szankcióval sújják. A panaszosok által elkövetett jogellenes cselekmények természetét tekintve a Bíróság figyelembe vette, hogy általános jellegű szabályok alapján szabálysértésért ítélték el őket, illetve a kiszabott büntetés célja a

⁵⁸⁹ Ld. *Kadubec c. Szlovákia*, ítélet, 1998. szeptember 2. 1993. augusztus 25-én egy fűrdőben a panaszos hangoskodása miatt kialakult incidens következtében a rendőrség a panaszost rendre utasította, és mivel ellenszegült, bilincsbe verve elszállította. Ezt követően pénzbírságra és a költségek megtérítésére kötelezték. A panaszos fellebbezéssel fordult a megyei rendőrkapitánysághoz, és kérte saját kihallgatását és egy tanú meghallgatását az ügyben. 1994. január 21-én a fellebbezést a korábbi határozat jóváhagyásával egyidejűleg elutasították. A panaszos az Alkotmánybírósághoz fordult, amely értesítette, hogy a törvény által előírtaknak megfelelően huszonegy napon belül nevezze meg védőjét. A panaszos az említett határidőn belül nem tudott ügyvédet fogadni, így az Alkotmánybíróság elutasította a kérelmet.

⁵⁹⁰ Ld. *Lauko c. Szlovákia*, ítélet, 1998. szeptember 2. A panaszos 1992-ben kérvényezte az általa lakott lakás megvásárlását. Ezt követően a szomszédai és mások is megvásárolták, vallomása szerint azért, hogy eltántorítsák a vásárlástól. A panaszos több ízben is a rendőrséghez fordult, azonban a rendőrség lehetetlenné tette meg a tények feltárását, és lezárta az ügyet. 1994. áprilisában a rendőrség értesítette a helyi szabálysértési hatóságot a panaszos által benyújtott panaszokról. Egy hónapra rá a hatóság büntetésnek találta a panaszost a B. család elleni alaptalan vádaskodásokban, amely miatt pénzbírságra és az eljárás költségeinek megtérítésére kötelezték. A panaszos fellebbezéssel fordult a fellebbviteli szervhez, amely azonban elutasította azt és helyben hagyta a korábbi határozatot. A panaszos az Alkotmánybírósághoz fordult, amely megalapozatlanságra hivatkozva elutasította a keresetet, majd az ez ellen benyújtott fellebbezési kérelmet is.

további jogellenes cselekmények elkövetésétől való elrettentés volt. A pénzbírság tehát a büntetőjogi szankciókra jellemző megtorló jellegét viselte, tehát a Bíróság ezekre az elemekre hivatkozva alkalmazhatónak ítélte meg a 6. cikk 1. bekezdést az ügyekre.

A Bíróság tehát folytathatta annak vizsgálatát, sérült-e a bíróhoz fordulás joga a panaszosok tekintetében. Ehhez vizsgálni kellett, hogy a panaszosok élhettek-e ezzel a jogukkal, illetve az adott intézmény megfelel-e a függetlenség feltételeinek. A Bíróság megállapította, hogy az érintett hatóságok a kormánynak alárendelt szervek, vezetőit a kormány, illetve a hivatalvezetők nevezik ki. A kinevezés rendszere, illetve a külső nyomásgyakorlást kizáró garanciák hiánya miatt a Bíróság arra következtetett, hogy az érintett szervek nem minősülnek a 6. cikk 1. bekezdésének értelmében „függetlennek” a végrehajtó hatalomtól. Mivel a szervek határozatai ellen a panaszosok nem fordulhattak független és pártatlan bírósághoz, a 6. cikk 1. bekezdése sérelmet szenvedett.

A fenti ügyekből egyértelműen levonható az a következtetés, hogy a közép- és kelet-európai államok jogrendszeri reformokra szorulnak a bírósághoz fordulás joga tekintetében annyiban, amennyiben bizonyos esetekben nem bírói szervezetek (pl. ügyészség vagy szabálysértési hatóságok) biztosítanak igazságszolgáltatási vagy kvázi igazságszolgáltatási funkciókat, és nem garantálják az a szervek által hozott határozatok független és pártatlan bíróság előtti megtámadásának jogát. A fenti ügyekben érintett államokkal ellentétben Magyarország az Egyezmény ratifikációjával és az egyéni panaszjog elismerésével egyidejűleg fenntartás útján átmenetileg mentesítette magát a szabálysértési ügyek bírósági felülvizsgálatával kapcsolatos ügyek kapcsán a 6. cikk 1. bekezdésének követelményei alól. A szabálysértési ügyek bírósági felülvizsgálatának biztosításával egyidejűleg a fenntartást az állam visszavonta.

2.2.1.2. Az ésszerű időn belüli elbírálás követelménye

Az ésszerű időn belüli tárgyalás követelménye azt a célt szolgálja, hogy az egyének vitás ügyei minél hamarabb rendeződjenek, és kivédje a hosszas várakozás miatti bizonytalanságot is.⁵⁹¹ Csakúgy, mint a Bíróság joggyakorlatában általában, a közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos ügyek jelentős része is a büntető, illetve polgári eljárások elhúzódása miatt indul meg.

A polgári perekkel kapcsolatos elhúzódási problémára az *I. S. c. Szlovákia* ügy⁵⁹² ad jó példát. A Bíróság a vizsgálandó időszak kezdő időpontjaként az egyéni panaszjog

⁵⁹¹ Ld. *McBride, Jeremy: The Continuing Refinement ...*, op. cit., HRC/14

⁵⁹² Ld. *I. S. c. Szlovákia*, ítélet, 2000. április 4. A panaszos négy másik személlyel együtt 1991. novemberében a kárpótlási törvény értelmében eljárást indított két állami vállalattal szemben egy földterület visszaszolgáltatásának tárgyában. Egy 1993. januárjában elrendelt vizsgálat során kiderült, hogy az elsőrendű alperes 1992. januárja óta felszámolási eljárás alatt áll, és javait a zilinaei önkormányzat kapta meg, így a bírő felszólította a panaszost, hogy módosítsa a keresetét, és az új tulajdonost jelölje meg benne. 1993. áprilisában a panaszos kérelmet terjesztett elő, melyben sérelmezte az eljárás elhúzódását. A bíróság elfogultság miatti kérelmeként értékelte, és megállapította, hogy ilyen ok nem áll fenn. A panaszos fellebbezéssel élt, melyet a Legfelsőbb Bíróság elutasított. Az elhúzódás tárgyában a panaszos az igazságügyi miniszterhez fordult, aki a megyei bíróság elnökének továbbította a kérelmet, melyre az a válasz született, hogy a korábbi kérelme alapján indult eljárás ésszerű időn belül ért véget. 1994. februárjában a bíróság újból felszólította a panaszost, hogy változtassa meg a keresetét, és az önkormányzatot jelölje meg

Csehszlovákia általi 1992. március 18-i dátumot vette alapul, bár a kialakult joggyakorlattal meggyeződően figyelembe vette az ügynek az előrehaladottságát ebben az időpontban. A vizsgálendő periódus tehát hét év, hat hónap és tizenkét napig tartott.

A Bíróság az ügy bonyolultságát vizsgálva a Bíróság elfogadta a szlovák kormány érvelését, miszerint a kárpótlási ügyek bonyolultsága hozzájárul az elhúzódnásokhoz. A panaszos magatartása kapcsán a Bíróság megállapította, hogy a panaszos több ízben is hozzájárult az ügy elhúzódnásához; több mint öt hónappal akkor, amikor késedelmesen mutatta be a bíróságnak az egyik dokumentumot, illetve csaknem ugyanennyivel, amikor a törvény felhatalmazása nélkül fordult fellebbezéssel a Legfelsőbb Bírósághoz a fellebbviteli bíróság ítéletével szemben. Emellett több, mint másfél év telt el a bíróság első felszólítása és a kereset panaszos általi tényleges módosítása között. A hatóságok eljárásával kapcsolatban a Bíróság több periódusra akadt, amikor a bíróságnak felhatalom nem jutott előbbre az ügy. Mindezeket figyelembe véve arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy az ügy bonyolultsága és a panaszos ügyvédjének magatartása önmagában nem igazolja az eljárás elhúzódnását, tehát az Egyezmény 6. cikkének 1. bekezdése sérült.

A *Stryanowski c. Lengyelország* ügyben⁵⁹³ a Bíróság a vizsgálendő időszak kezdeteként az egyéni panaszjog Lengyelország általi 1993. május 1-i elismerésének időpontját vette alapul, bár az ügy akkori állását is figyelembe vette. A vitatott eljárás négy évig és egy hónapig tartott, melyből a Bíróság két év nyolc hónapot és tizenhat napot vett figyelembe. A Bíróság elismerte az ügy bonyolult voltát, amely azonban nem igazolja önmagában a késedelmet. A panaszos magatartásával nem járult hozzá az eljárás elhúzódnásához, ugyanakkor a hatóságok kapcsán két inaktív periódust észlelt a Bíróság, melyek együttvéve tizenöt hónappal hosszabbították meg az eljárást. Mivel a lengyel kormány nem szolgáltatott elfogadható bizonyítékokat ezek igazolására, a Bíróság a nemzeti hatóságok felelősségét állapította meg a 6. cikk 1. bekezdésének sérelme miatt.

A Bíróság a *Podbielski c. Lengyelország* ügy⁵⁹⁴ esetében is az egyéni panaszjog Lengyelország általi elismerésének időpontját vette alapul az eljárás elhúzódnásának

alperesként, majd ugyanez év novemberében kérte, hogy pontosítsa, az önkormányzat önálló alperesként, vagy elsőrendű alperesként szerepel a keresetében. 1995. áprilisában felkérték a panaszost, hogy adjon további információkat az egyik időközben elhunyt felperes tulajdonjogával kapcsolatban. A bíróság öt tárgyalást tűzött ki, és mindet elhalasztotta azzal, hogy kérte a feleket, pontosítsák a tulajdonjoggal kapcsolatos adatokat. 1995. szeptemberében szakértőt jelölt ki a terület térképének elkészítésére és a tulajdoni határok rögzítésére. A szakértő 1996. januári jelentése alapján a bíróság a panaszos javára döntött, azonban májusban a fellebbviteli bíróság eljárási hibák miatt hatályon kívül helyezte az ítéletet. Az új eljárás során 1998. júniusában született ítéletében a bíróság elutasította a panaszos keresetét, majd öt hónappal a fellebbviteli bíróság a panaszosnak adott helyt. Az ítélet 1999. júniusában vált jogerőssé.

⁵⁹³ Ld. *Stryanowski c. Lengyelország*, ítélet, 1998. október 30. 1991. december 1-jén az Egészségbiztosítási Pénztár (EBP) csökkentette a panaszos nyugdíját a nyugdíj maximális összegének bevezetése miatt. A panaszos megtámadta a határozatot a megyei bíróságon, amely összeférhetetlenség miatt áttette a fellebbviteli bíróságra az ügyet (a panaszos korábban a bíróság elnöke volt). A bíróság a kereset 1992. szeptemberében elutasította. A panaszos által szolgáltatott bizonyítékokra tekintettel, melyekből kiderült, hogy keresete magasabb volt, mint amit a korábbi határozatnál alapul vettek, az EBP új határozatot hozott 1993. februárjában. A benyújtott fellebbezést a bíróság részben helybenhagyta, azonban az 1992-01 terjedő időszakra nézve elutasította. Még 1991. december 17-én a panaszos kártérítés iránti pert kezdeményezett az EBP ellen. Korábbi pozíciója miatt problémák voltak annak eldöntésével, mely bíróság tárgyalja az ügyet. A végül kifizető tárgyalást a tanúk miatt sorra elnapolták. A panaszos több ízben sérelmezte az eljárás elhúzódnását, kérelmét 1995. februárjában elutasították. Ezt a határozatot nem sokkal később hatályon kívül helyezték. Az 1995. október 17-én született ítélet ellen a panaszos fellebbezett, azonban 1996. január 16-án a fellebbezést elutasították.

⁵⁹⁴ Ld. *Podbielski c. Lengyelország*, ítélet, 1998. október 30. A panaszos 1992. május 25-én kártérítésért beperelte a svédországi önkormányzatot, mert az elmulasztotta a panaszos építési vállalkozásával 1991

értékeléséhez. A kérdéses eljárás még mindig folyamatban volt, így a Bíróság megállapította, hogy az több, mint hat évet és öt hónapot vett igénybe, melyből csaknem öt év és hat hónap vizsgálható, figyelemmel azonban az ügynek az 1993. május 1-i állására. A Bíróság megállapította, hogy az ügy tárgya nem minősíthető bonyolultnak, és a panaszos magatartása sem igazolja az elhúzódnást. Az eljárás még mindig folyamatban volt, amit a Bíróság a politikai és jogi átmenetnek tudott ugyan be, ennek ellenére megállapította Lengyelország felelősségét.

Az ugyancsak Lengyelország elleni *Dewicka c. Lengyelország* ügyben⁵⁹⁵ a vizsgálendő időszak az 1998. január 21-i ítéletig tartott. A Bíróság azonban rámutatott, hogy ez a dátum nem minden esetben jelenti a 6. cikk 1. bekezdése szerinti végpontot, hiszen az ügyezmény megkívánja a hatékony, kielégítő jogvédelmet. Mivel ebben a konkrét esetben is a panaszos kezdeményezte a végrehajtást, és ilyen esetben az ezt követő eseményeket bele kell számítani az eljárási folyamatba.

Maga az ügy a Bíróság megítélése szerint nem volt összetett, és a panaszos magatartásával nem járult hozzá az eljárás elhúzódnásához. A hatóság ezzel szemben nem tanúsított különös gondosságot a szakértői vélemények beszerzése kapcsán, illetve a másik ügy befejezése után az eljárás lezárására. Emellett ugyancsak a bíróság mulasztotta el kibocsátani a végrehajtást elrendelő határozatot, tehát a 6. cikk 1. bekezdése sérelmet szenvedett.

A *Praszak c. Lengyelország* ügyben⁵⁹⁶ ugyancsak a polgári eljárás elhúzódnását sérelmezte a panaszos. A Bíróság ebben az esetben is az egyéni panaszjog Lengyelország általi elismerésének időpontjától (figyelembe véve az ügy alkori állását) a fellebbezés 1997. február 19-i elutasításáig terjedő időszakot vizsgálta. A Bíróság elismerte, hogy az ügy bizonyos mértékben összetettnek bizonyult. Emellett a panaszos sem mutatott olyan szintű gondosságot, figyelmet, amilyen egy felperestől elvárható, figyelembe véve a tárgyaláson való meg nem jelenését és a szakértői vizsgálaton való részvételének elutasítását. Mivel a Bíróság a nemzeti hatóságok magatartásának vizsgálata során nem

februárjában kötött vállalkozási szerződésből eredő pénzfizetési kötelezettségének teljesítését, az ezután járó kamatokkal együtt. A bíróság az 1992. szeptember 7-i ítéletében megsemmisítette a szerződés egyes részeit, amit a panaszos fellebbezését követően a fellebbviteli bíróság is jóváhagyott. A megyei bíróság 1993. februári ítéletében helyt adott a panaszos keresetének, azonban a szerződés késedelmi kamatokra vonatkozó részét semmisnek nyilvánította. A Legfelsőbb Bíróság az ítéletet hatályon kívül helyezte, és új eljárást rendelt el. Az új eljárás során a fellebbviteli bíróság újra visszaadta az ügyet. A panaszos kérte az eljárási költségek megfizetése alóli mentesítését, amit a bíróság elutasított, majd 1997. decemberében az eljárási költségek meg nem fizetése miatt a panaszos fellebbezése elutasításra került. 1998. júniusában a panaszos fellebbezett ez ellen.

⁵⁹⁵ Ld. *Dewicka c. Lengyelország*, ítélet, 2000. április 4. Az ügy alapja egy telefon beszerzése iránti kérvény, melyet a panaszos 1991. februárjában nyújtott be a telefontársaságnál. Mivel ennek teljesítésére nem került sor, a panaszos 1993. október 12-én beperelte a társaságot, és keresetben kérte, hogy a bíróság kötelezze a vele való szerződéskötésre. 1993. októberében a bíróság tudomására jutott, hogy a panaszos egyik szomszédja is ugyanilyen keresetet terjesztett elő, és az eljárást a másik ügy befejezéséig felfüggesztette. Az eljárást a szakértői vélemények is lassították. 1997. augusztus 18-án a bíróság elutasította a keresetet. A panaszos fellebbezésének a fellebbviteli bíróság helyt adott. Ezt követően a panaszos kérte a végrehajtást, az azt elrendelő határozatot azonban már nem kapta kézhez.

⁵⁹⁶ Ld. *Praszak c. Lengyelország*, ítélet, 1997. december 16. A panaszost 1988. december 20-án a szomszédja megtámadta és megverte. 1989. november 29-án hat hónap szabadságvesztésre ítélték. A panaszos 1990. október 25-én eljárást kezdeményezett az incidensből öt ért hátrányok orvoslására. A panaszost 1993. február 23-án pszichiatriai vizsgálatának vetették alá, azonban ezt követően megtagadta a vizsgálatokon való részvételt. 1996. júniusában a bíróság részben helybenhagyta a panaszos keresetét. A panaszos fellebbezését elutasították.

talált inaktívításra utaló időszakot, úgy értékelte, hogy a 6. cikk 1. bekezdése nem szenvedett sérelmet.

A büntetőjogi eljárások megítélése tárgyában is számos ítélet született a közép- és kelet-európai államok tekintetében, melyek felelevenítése tanulságos lehet a további jogsértések kiküszöbölése érdekében. A *Punzelt c. Cseh Köztársaság* ügyben az ellene lefolytatott büntetőeljárás elhúzódnását sérelmezte. A Bíróság a vád közlésétől az első ítélet megszületéséig eltelt három év, három hónap és tizenkét napi időszakot vizsgálta. Az úgy a Bíróság megítélése szerint nem volt különösebben bonyolultnak mondható. A panaszos a bizonyítási eljárás kiterjesztésére irányuló keresetével hozzájárult az eljárás elhúzódnásához. A nemzeti hatóságok esetében ezzel szemben nem tudott a Bíróság egy inaktív periódust sem kimutatni. Azt, hogy 1995. márciusában az elsőfokú ítéletet hatályon kívül helyezték arra hivatkozva, hogy az nem volt kellően világosan megfogalmazva, a Legfelsőbb Bíróság határozata orvosolta az eljárást gyorsító eszközök elrendelésével. Az eset összes tényét vizsgálva a Bíróság arra a megállapításra jutott, hogy az eltelt idő nem volt összességében hosszú, így a 6. cikk 1. bekezdése nem sérült.

A Bíróság a *Majarić c. Szlovénia* ügyben⁵⁹⁷ is az egyéni panaszjog Szlovénia általi elismerésének időpontját (1994. június 28.) vette kezdő időpontként, és az Alkotmánybíróság 1998. december 1-jei határozatát jelölte meg végső dátumként. A Bíróság elismerte az ügy bonyolult voltát, különösen a vád többszöri kiegészítése miatt. A nemzeti bíróság részéről több inaktív időszakot észlelt, melyek hozzájárultak az eljárás elhúzódnásához, tehát a 6. cikk 1. bekezdése sérelmet szenvedett.

A *Humen c. Lengyelország* ügyben⁵⁹⁸ a Bíróság az egyéni panaszjog elismerése és az ítélet jogerőre emelkedése között eltelt csaknem három évet vizsgálta. Az ügy bonyolultságát elismerte, azonban a panaszos magatartása is nagyban hozzájárult az eljárás elhúzódnásához. Mivel a Bíróság nem tudott kimutatni inaktív időszakokat a bíróságok ügymenetében, a 6. cikk 1. bekezdés sérelmének hiányára következtetett.

A *Magyar c. Magyarország* ügyben⁵⁹⁹ a Bíróság az egyéni panaszjog Magyarország általi elismerésétől (1992. november 5) számítva vette figyelembe a kérdésem időtartamot, amely több, mint nyolc évet vett igénybe. A Bíróság az ügy bonyolultsága, illetve a

⁵⁹⁷ Ld. *Majarić c. Szlovénia*, ítélet, 2000. február 8. A panaszost 1991. december 6-án kiskorú sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmény, illetve gyermekrablás elkövetésével vádolták. Hosszas tárgyalást és kiegészítő bizonyításokat követően a panaszost 1997. júniusában két év és nyolc hónap szabadságvesztésre ítélték. A panaszos fellebbezését elutasították és a büntetést három évre emelték. Az Alkotmánybírósághoz beterjesztett keresetét elutasították.

⁵⁹⁸ Ld. *Humen c. Lengyelország*, ítélet, 1999. október 15. 1982. május 3-án a panaszost egy ténylegesen való részvétel kapcsán letartóztatták, és előzetes letartóztatásba helyezték. 1983. január 5-én tizenhat hónap szabadságvesztésre ítélték, amit a Legfelsőbb Bíróság öt hónappal később helybenhagyott. 1993. március 3-án a Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyezte az ítéleteket. A panaszos ezt követően kért újítást a kincstárat, amit a megyei bíróság meg is ítélt neki. A panaszos fellebbezését az ítélet ellen, de a fellebbezési eljárás során a kirendelt szaléncső bejelentette, hogy mivel a panaszos nem kívánja alávetni magát a szakértői vélemény megalkotásához szükséges vizsgálatnak, nem tudja elkészíteni a jelentését.

⁵⁹⁹ Ld. *Magyar c. Magyarország*, ítélet, 2001. január 11. 1988. márciusában a Budapest V. Kerületi Tanács, melynek határozatát a Fővárosi Tanács is megerősítette, kiszállította a panaszos házát, melynek ellenében egy lakáshoz és pénzbeli kártalanításhoz is jutott. A panaszos a határozatot bíróság előtt megtámadta, az eljárást azonban a kiszállítás végrehajtásával kapcsolatos közigazgatási eljárás befejezéséig felfüggesztették. 1989. szeptemberében a panaszos további kártalanításért indított keresetet. 1990-ban kérte továbbá a kiszállítási határozat bírósági felülvizsgálatát. Az eljárások egy része a Bíróság előtti eljárás során még mindig folyamatban volt.

panaszos és a hatóságok magatartása mellett azt is figyelembe vette, az adott eljárás milyen jelentőséggel bír a panaszosra nézve.⁶⁰⁰

Az *Erdős c. Magyarország* ügyben⁶⁰¹ bár az érintett eljárás 1984-ben indult, a Bíróság csupán az egyéni panaszjog Magyarország általi elismerésétől számítva vette figyelembe a kérdéses időtartamot, számításba véve azonban itt is az ügy akkori állását. Így is több, mint hét év telt el az elbírálásig. Bár a panaszos édesapja három alkalommal is kiegészítette a keresetét, és a halálát követően is sok idő telt el, amíg a panaszos a helyébe léphetett, a Bíróság lényegesen hosszú, a hatóságok magatartására visszavezethető inaktív periódusokat tárt fel.

A fenti ügyekből is látható, hogy a Bíróság gondosan mérlegeli az eljárások elhúzódsához vezető összes tényezőt, az ügy bonyolultságát, illetve a panaszos és a hatóságok magatartását is. Gyakori problémaként szűrhető le a nemzeti bíróságok nem megfelelő gondossága, amely leggyakrabban nontovábbban, azaz az eljárásnak inaktív periódusok beékelődésével történő lelassításában nyilvánul meg. Bár a panaszos is részben hozzájárult az eljárás elhúzódsához, a hatóságoknak tudható be az elhúzódság része.

2.2.1.3. A tisztességes tárgyalás követelménye

A tisztesség vagy méltányosság,⁶⁰² amit a 6. cikk 1. bekezdés megkíván, megköveteli az államtól annak biztosítását, hogy a bírósági eljárásban résztvevő felek az eljárástól függetlenül lényegében azonos körülmények és feltételek között adhassák elő érveiket. Ez a követelmény nem csak a kontradiktórium tárgyalásra, hanem az eljárás egészére vonatkozik. A tisztesség követelményének vizsgálatánál a Bíróság az eljárás egészét értékeli, még akkor is, ha annak csak egy része elsődleges fontosságú az ügy kimenetelére szempontjából. Ennek ellenére az esetleges eljárási hibákat későbbi eljárási cselekmények orvosolhatják.⁶⁰³

A joggyakorlat különbséget tesz a között, hogy az adott eljárás tisztességes volt-e, illetve, hogy a végső határozat helyes-e vagy sem. A Bíróság tehát csak azokat a hibákat vagy mulasztásokat vizsgálja, amelyek a tisztességes eljárás problémájával kapcsolatosak. A tisztességes eljárás alapkövetelménye eljárásfajtától függően eltérően alakulhat. A büntetőeljárások és egyes polgári eljárások tekintetében a 6. cikk 2. és 3. bekezdése adja meg a további kritériumokat, azonban ezek a garanciák szorosan összefüggnek a tisztességes eljárás követelményével, és a joggyakorlat is ennek az összefüggésnek a keretében értékeli őket. A jogtudományban is jelen van az a nézet, mely szerint a 6. cikk

⁶⁰⁰ *Ibid.*, 18. §.

⁶⁰¹ *Ld. Erdős c. Magyarország*, ítélet, 2002. április 9. 1984. októberében a panaszos édesapja kezdeményezett eljárást egy kárpitos cég ellen, amelyben díjat követelt a tulajmányán alapuló összehajtható ágyak előállítására és értékesítésére. A Legfelsőbb Bíróság 2000 februárjában hozta meg hosszúságú eljárást követően a fellebbezési határozatát.

⁶⁰² Az angol « fair » inkább a magyar tisztességes szóhoz, míg a francia « équitable » bizonyos tekintetben a méltányossághoz áll közel.

⁶⁰³ *Ld. GROTRIAN, Andrew: A tisztességes eljárásról való jog*, in: Tanulmányok az Emberi jogok európai egyezménye legfontosabb rendelkezéseivel kapcsolódó strasbourgi eseményekről, HVG-ORAC, Budapest, 1999, 115. old.

2. bekezdésében lefoktított ártatlanság vélelme valójában a tisztességes eljárás követelményének egy speciális alkalmazása.⁶⁰⁴

A tisztességes eljárást sértő hibák kiszűrésére a joggyakorlat kialakította a vizsgálandó tények körét. A feltételek esetenként változhatnak, azonban általánosan vizsgálat tárgyává válik a védelem joga, a fegyverek egyenlőségének kérdése,⁶⁰⁵ és a kontradiktórius eljárás követelménye. Az előbbi feltételek megkövetelik a felek egyenlőségét az eljárás teljes terjedelmében,⁶⁰⁶ míg a kontradiktórius eljárás követelménye magában foglalja a másik fél indítványainak, bizonyítékainak megismerését, illetve azok megválaszolásának lehetőségét. A Bíróság joggyakorlata megkívánja, hogy a bizonyítékokat nyilvános tárgyalás keretében a vádlott elc kell tánni annak érdekében, hogy kontradiktórius eljárás keretében vitathassa azokat. Az igazságosságna tehát nem csak a tisztességes, hanem a nyilvános eljárás is garanciája.⁶⁰⁷

A bizonyítási eljárás a problémakörben fontos helyet foglal el. Az egyes bizonyítékok fajtáit, elfogadhatóságát a belső jog feladata szabályozni, ugyanakkor a megszerzésük módja és természetük fontossá válhat a tisztességes eljárás feltételcinek vizsgálatakor. Büntetőeljárásban a védelemhez fűződő jog megkívánja, hogy a bizonyítékokat a vádlott nyilvános tárgyalás keretében megismerhesse, és azokat vitathassa, akár a tanúk kikérdezése útján is.⁶⁰⁸

Az ítélet indoklása az eljárás fontos része: ez garantálja a fellebbezési jog hatékonyságát. Az indoklás hiánya tehát „tisztességtelené” tehet egy eljárást.

A tisztességes eljárás követelménycnek vizsgálatára a közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos ügyek számos példával szolgáltak. Az érintett ügyek között nemcsak elszigetelt eseteket, hanem az adott tagállam jogrendszercnek elégtelenségéből eredő, intézményi jellegű problémákat is találunk.

A *Belziuk c. Lengyelország* ügyben⁶⁰⁹ a panaszos a fegyverek egyenlőségcnek elvét látta sértve, amiért a bíróság kéresee ellenére sem engedélyezte a fellebbezési eljárásban kitézített tárgyaláson való részvételét, míg az ügyész részt vehetett. A Bíróság rámutatott arra, hogy a 6. cikk 1. bekezdése nem minden esetben kívánja meg a nyilvános tárgyalás tartását és a személyes megjelenést. A Bíróság a konkrét esetet vizsgálva elismerte, hogy a panaszos korábbi három év szabadságvesztős büntetésre való ítélésére figyelemmel a bíróság az előtte felvő kérdéseket a panaszos személyes meghallgatása nélkül nem válaszolhatta meg a tisztességes eljárás követelményeivel összhangban. Ráadásul a panaszos nevében más sem tehetett nyilatkozatot a tárgyalás során, mivel védője nem volt. A bíróságnak tehát a 6. cikk 1. bekezdése, illetve a 3. bekezdés c) pontja alapján biztosítania kellett volna a lehetőséget a panaszos részére, hogy a tárgyaláson megjelenjen, és az ügyész indítványára reagáljon. Az írásbeli észrevételezés lehetősége nem

⁶⁰⁴ Ld. *PETTIJ, Louis-Edmond – DECAUX, Emmanuel – IMBERT, Pierre-Henri: La Convention européenne ...*, op. cit., 265. old.

⁶⁰⁵ *Ibid.*, 266. old.

⁶⁰⁶ Ld. *HUNT, Murray: The European Convention on Human Rights*, In: Yearbook of European Law 1997, 609. old.

⁶⁰⁷ *Ibid.* Amennyiben a vádlott ellen távollétben folytatják le az eljárást, a tudomására jutást követően biztosítani kell számára a lehetőséget az eljárás újraindítására. Ld. *GROIRIAN, Andrew: A tisztességes ...*, op. cit., 116. old.

⁶⁰⁸ *Ibid.*

⁶⁰⁹ Ld. *Belziuk c. Lengyelország*, loc. cit.

orvosolhatta ezt a hibát, így a panaszosnak a nyilvános tárgyaláson való részvételhez fűződő joga, illetve ezen keresztül a tisztességes eljáráshoz fűződő joga sérült.

A *Kremár és mások c. Cseh Köztársaság* ügyben⁶¹⁰ a panaszosok azt állították, hogy az Alkotmánybíróság előtt zajló eljárás nem felelt meg a tisztességes eljárás követelményeinek, mivel az intézmény a határozatát olyan iratokra alapozta, melyeket a tárgyaláson nem mutattak be, és a felek nem reagálhattak rá. A Bíróság rámutatott arra, hogy új bizonyítékok figyelembe vétele nem illekvik a tisztességes eljárás kritériumával. Ugyanakkor a konkrét ügyben az új bizonyítékokat nem ismertették a panaszosokkal, azaz ők nem reagálhattak az új tényekre, nem vitathatták azokat a kontradiktórium eljárás követelményeinek megfelelően, így a határozat végeredményére sem lehetett befolyással. A Bíróság tehát megállapította, hogy sérült a panaszosoknak a bizonyítékok vitatásához fűződő joga, tehát a kérdéscs eljárás a 6. cikk 1. bekezdésével ellentétes volt.

A fegyverek egyenlősége elvénck kérdéskörébe tartozik az *APEH Üldözötteinek Szövetsége, Iványi, Róth és Szerdahelyi c. Magyarország* ügy⁶¹¹ is, amelyben a panaszosok emek az elvénck a megsértését sérelmezték azáltal, hogy a bíróság a bejegyzési eljárás keretében nem értesítette őket az APEH elnöke által a bírósághoz írt levélről, illetve az ügyészség által benyújtott beadványról, és ez halással volt nemcsak a bejegyzési eljárás, hanem az azzal összefüggő elfogultsági panasz kivizsgálásának kimenetelére is. A Bíróság ítéletében kifejtette, hogy bár az érintett eljárás nem peres jellegű volt, erre is érvényesülnek a 6. cikk 1. bekezdésénck garanciái⁶¹². A panaszosok által sérelmezett hibák közül egyértelműen bizonyítottá vált, hogy az ügyészség indítványát, bár azt megküldték az APEH-nek, nem továbbították a panaszosok felé, amely a tisztességes eljárás követelményeinek érvényesülését megkérdőjelezi. A fellebbviteli eljárás során történt mulasztás, amely során nem továbbították a főügyési beadványokat a panaszosok felé, bár azok az ügy végső kimenetelét nem érintették, mégis sértette a fegyverek egyenlőségének elvét. A felek jogosultak annak eldöntésére, hogy egy adott beadvány

⁶¹⁰ Ld. *Kremár és mások c. Cseh Köztársaság*, ítélet, 2000. március 3. A panaszosok a szocialista időszakban államosított „Frantisek Otta” családi tulajdonú cég örökösei. Az államosítást követően állami vállalattá alakították át a vállalkozást, majd 1991. június 22-én a kormány döntést hozott egy külföldi vállalatnak történő eladásáról. 1991 novemberében a panaszosok eljárást kezdeményeztek a tulajdonjog visszaállítása érdekében, azonban 1993. június 29-én a keresetet elutasították arra hivatkozva, hogy a tulajdonjog a törvényben megjelölt 1948. február 25-i dátumot megelőzően szállt át az államra. A fellebbezést és az Alkotmánybírósághoz benyújtott panaszt ugyancsak elutasították.

⁶¹¹ Ld. *APEH Üldözötteinek Szövetsége, Iványi, Róth és Szerdahelyi c. Magyarország*, ítélet, 2000. október 5. Az APEH Üldözötteinek Szövetsége egy be nem jegyzett, Budapesten székelő egyesület, a további panaszosok pedig az egyesület elnöke, illetve alelnökei. Az egyesület 1993 májusában alakult az adófizetők védelme érdekében. 1993 júniusában az APEH elnöke panasszal élt az illetékes ügyész, illetve az illetékes bíróság elnöke felé arra hivatkozva, hogy az egyesület névváltoztatása az APEH jóhírnevét sérti. Kérte a bejegyzési eljárás kimenetel figyelemmel kísérését, illetve, hogy engedélyezzék az APEH iratbetekintési jogát. Ezeket a panaszokat nem továbbították a panaszosok felé a bejegyzési eljárás során. Az illetékes bíróság a bejegyzési kérelmet azzal az indokkal küldte vissza, hogy az APEH hozzájárulása szükséges a megjelölt név bejegyzéséhez, illetve az „üldözöttei” kitétel semlegesebb kifejezésre felváltására szólított fel. Emellett a szavazási eljárás menetére vonatkozó szabályokat ugyancsak csatolni kérte a kérelemhez. A főügyészség írásban beavatkozott az eljárásba, amelyről azonban a panaszosokat nem értesítették. Az egyesület megtagadta az APEH engedélyének megszerzését a névhasználat tekintetében, illetve jelezte a korábbi megnevezés fenntartását. Emellett a panaszos elfogultsági panaszt nyújtottak be az eljáró bíró ellen, többek között az ügyész indítványról való értesítésük elmulasztására hivatkozva. A panaszt a Legfelsőbb Bíróság elutasította. Az illetékes bíróság a bejegyzési kérelmet elutasította, arra hivatkozva, hogy az egyesületi törvény alapján más jogi személlyel összefüggő névváltoztatás esetén az érintett beleegyezése szükséges, illetve az „üldözöttei” kifejezés az állam szavának jóhírnevét sérti. A Legfelsőbb Bíróság a panaszosok fellebbezését, majd a felülvizsgálati kérelmet is elutasította.

⁶¹² *Ibid.*, 40. §.

válaszra érdemes-e, és elfogadhatatlan, hogy a felek egyikének cselekményeit nem közhik a másik féllel, amely így azokra nem tud reagálni.⁶¹³

A *Constantinescu c. Románia* ügyben,⁶¹⁴ amely korábban a 10. cikk kapcsán is felmerült, a panaszos a személyes meghallgatása nélkül lezárt fellebbezési eljárást tisztességes voltát vitatta. Sérelmezte továbbá, hogy a határozatot részére nem kézbesítették, arról csak a Bizottsággal folytatott levelezése során szerzett tudomást. A Bíróság rámutatott arra, hogy amennyiben egy fellebbezési eljárás során tény- és jogkérdésben is döntenit kell, illetve az a bűnösség vagy ártatlanság kérdését egészenben érinti, a vádlott személyes meghallgatása nélkül nem kerülhet sor a határozathozatalra. A bíróságnak személyesen meg kellett volna hallgatnia a panaszost, tehát valóban sérült a tisztességes eljáráshoz fűződő jog.

A már ugyancsak említett Románia ellen indult *Rotaru c. Románia* ügyben⁶¹⁵ a panaszos azt állította, hogy a költségei illetve kárai megtérítése iránti keresetének elutasításával sérültek a 6. cikk 1. bekezdése szerinti jogai. A Bíróság úgy értékelte, hogy a nemzeti hatóságok nem biztosítottak jogorvoslatot az adatok megsemmisítésére vagy módosítására irányuló keresetben foglaltak érvényesítésére, ráadásul a költségek és károk megtérítésére irányuló kereset tárgyában sem hoztak döntést. A nemzeti bíróság azzal, hogy elmulasztotta a kereset vizsgálatát, megsértette a panaszos tisztességes eljáráshoz fűződő jogát.

A 6. cikk 1. bekezdésében foglalt feltételek nagy kibívás elé állítják a közép- és kelet-európai igazságszolgáltatási rendszereket. A bíróságok függetlensége és pártatlansága olyan alapvető feltétel, amelynek hiányában a tisztességes eljárás nem valósulhat meg. A 6. cikk 1. bekezdése minden eljárásra érvényesül. Ezzel szemben a 6. cikk további részei a büntetőeljárás alatt állókra nézve fogalmaz meg további, különös jogokat.

2.2.2. A gyanúsítottak speciális jogai

A 6. cikk 2. és 3. bekezdése, miután gyanúsítottakat említ, elsősorban a büntetőeljárásokra vonatkozik, és célja a gyanúsítottak jogainak különleges védelme.

„Minden bűncselekménnyel gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították.”

„Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy

- a) a legrövidebb időn belül tájékoztassák olyan nyelven, amelyet megért, és a legrészletesebb módon az ellene felhozott vád természetéről és indokairól;
- b) rendelkezzen a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel;

⁶¹³ Ibid., 42. §.

⁶¹⁴ Ld. *Constantinescu c. Románia*, loc. cit.

⁶¹⁵ Ld. *Rotaru c. Románia*, loc. cit.

- c) személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhetnek, és ha nem állnak rendelkezésre szűkölk védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendelkezniük kell számára ügyvédet;
- d) kérdéseket intézzen vagy intéztessen a vád tanúhoz és közszűkölk, a mentő tanúk megidőzítését és kihallgatását ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogy a vád tanút megidőzik, illetve kihallgatják;
- e) ingyenes tolmács álljon rendelkezésre, ha nem érti vagy nem beszéli a tárgyaláson használt nyelvet.”

Az említett jogok az alapjogok hatékonyabb védelmét szolgálják. A hatékony jogvédelem azonban csak akkor biztosítható, ha az egyén tiltakozhat ezeknek a jogoknak a sérelmével szemben, és jóvátételt kérhet.⁶¹⁶ A mindkét bekezdésben szereplő „minden bűncselekménnyel gyanúsított személy” kifejezést a Bíróság joggyakorlata úgy értelmezi, hogy a gyanúsítás egy hivatalos értesítés egy hatáskörrel és illetékességgel rendelkező szervtől arról, hogy az adott személyt egy bűncselekmény elkövetéséért az adott személynek róják fel.⁶¹⁷ A Bíróság elfogadja a Bizottság által felállított kritériumot is, mely alapján a vád a gyanúsított helyzetében való lényeges változásokban mutatkozik meg. Az ártatlanság védelmével összefüggésben az állam nem mondhatja ki senki bűnösségét, amennyiben a vád közlése nem történt meg. Az ártatlanság védelme tehát minden olyan esetben alkalmazandó, amikor az érintett személynek hivatalosan bejelentik azt a meggyőződést, vagy érzetet, hogy ő követte el az adott bűncselekményt.⁶¹⁸

Az említett szabályok kapcsán a régió ügyeit figyelembe véve két kérdéskör válik különösen érdekessé : Az ártatlanság védelme, illetve a védelemhez fűződő jog.

2.2.2.1. Az ártatlanság védelme

Az ártatlanság védelme magában foglalja, hogy a bizonyítási teher a vád oldalán jelentkezik, és kétség esetén a vádlott javára kell dönten. Az ártatlanság védelmével összeegyeztethető, ha a hatóságok informálják a közösséget a folyamatban lévő büntetőeljárásokról a gyanú megjelölésével, vagy azzal, hogy az érintettek bevallották tettüket. Ezekben az esetekben figyelemmel kell lenni a körülményekre, és meg kell találni a közérdek és a bűncselekménnyel gyanúsított vagy vádlott személy érdeke közötti egyensúlyt ahhoz, hogy az ártatlanság védelme ne sérüljön.⁶¹⁹ A közösség informálása esetén meg kell vizsgálni, hogy az eljárást megelőzően leadott információk befolyásolhatták-e a bírakat, vagy az esküdteket olyan mértékben, amely a 6. cikk 2. bekezdésének sérelmét vonja maga után.

⁶¹⁶ T.A. PETTITI, Louis-Edmond - DECAUX, Emmanuel - IMBERT, Pierre-Henri: *La Convention européenne ...*, op. cit., 455. old.

⁶¹⁷ *Ibid.*, 270. old.

⁶¹⁸ *Ibid.*

⁶¹⁹ *Ibid.*, 271. old. Az eljárás kezdetét megelőző tudósítások tehát sérthetik az ártatlanság védelmét.

Nem sérül az ártatlanság vétele, amikor a bíróság tudomást szerez az érintett személy korábbi elítéléséről, vagy amikor visszaeső fogvatartását rendel el arra hivatkozva, hogy a társadalomra veszélyes.⁶²⁰

A bűnösséget a törvényeknek megfelelően kell megállapítani, amely a belső jogszabályokra utal vissza, azonban az Egyezmény szellemében. Figyelembe kell venni a jogorvoslat lehetőségét és azok felfüggesztő, vagy egyéb hatásait. A törvényi védelmek szerepe is fontos, melyek felállításában a tagállamok szabad belátással rendelkeznek, azonban nem hághatják át az ésszerűség korlátait. A védelmek nem sérthetik az érintett személy védelméhez fűződő jogait.⁶²¹ Az államoknak figyelembe kell venniük az ügy súlyosságát, és biztosítani kell a védelem jogait, közöttük különösen azt, hogy senki sem köteles saját maga ellen tanúskodni.⁶²²

A *Kokavecz c. Magyarország* ügyben⁶²³ a Bíróság megállapította, hogy mivel a panaszost mind az elsőfokú, mind a Legfelsőbb Bíróság felmentette a vádak alól, nem tekinthető az Egyezmény 34. cikke értelmében áldozatnak. A panaszosnak tehát nem sikerült bizonyítania, hogy az ártatlanság vétele sérült az ügyben.

Az ártatlanság védelmen túlmenően a gyanúsítottakat számos egyéb jogosultsággal védi az Egyezmény 6. cikke, melyek közül kiemelkedik a védelem joga.

2.2.2.2. A védelemhez fűződő jog

A kontradiktórius elvet a büntető eljárások során a védelemhez fűződő jog biztosítja, melynek célja az érintett aktív részvételének biztosítása az eljárás során.⁶²⁴ Emellett a védelem, különösen a védő igénybe vétele biztosítékot jelenthet az önkényes letartóztatásokkal szemben.⁶²⁵ A védelemhez fűződő jog három alternatívát kínál. Amennyiben a gyanúsított vagy vádlott önmagát védi, az ehhez szükséges eszközöket biztosítani kell számára. Az iratokba való betekintést engedélyezni kell számára, minden eljárási cselekményről értesíteni kell, stb. Biztosítani kell tehát számára minden lehetőséget és jogot, amivel az ügyvéd rendelkezik a védelem ellátása során. Annak a személynek, aki saját védelmét látja el, bizonyítani kell, hogy képes kellő gondossággal eljárni az ügyben.⁶²⁶

⁶²⁰ Ld. GROTRIAN, Andrew : *A tisztességes ...*, op. cit., 117. old.

⁶²¹ Ld. HUNT, Murray : *The European Convention ...*, op. cit., 612. old.

⁶²² Ez a köztétel ugyan nem szerepel kifejezetten az Egyezményben, azonban a joggyakorlat többször is megerősítette. Ld. PETTITI, Louis-Edmond – DECAUX, Emmanuel – IMBERT, Pierre-Henri : *La Convention européenne ...*, op. cit., 272. old.

⁶²³ Ld. *Kokavecz c. Magyarország*, loc. cit.

⁶²⁴ Ld. NICOLOPOULOS, Panayotis : *La procédure devant les juridictions répressives et le principe du contradictoire*, in : *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 1989, n°1, 10-11. old.

⁶²⁵ Ld. RODLEY, Nigel : *Communication écrite sur « Droits de l'homme des personnes privées de leur liberté »*, 7e Colloque International sur la Convention européenne des droits de l'homme, Copenhague, Oslo, Lund, 30 mai-2 juin 1990, Strasbourg 1990, 5. old.

⁶²⁶ Ld. PETTITI, Louis-Edmond – DECAUX, Emmanuel – IMBERT, Pierre-Henri : *La Convention européenne ...*, op. cit., 274. old. Amennyiben erre képtelen, a bíróságnak intézkednie kell ügyvéd felkérésében.

Ha a gyanúsított vagy vádlott nem kívánja magát védeni, védőt választhat. A védő megválasztásának joga csak azok számára biztosított, akik ezt anyagilag állni is tudják, tehát nem vonatkozik a kirendelt védők esetére. Emellett az állam szabályozhatja, kik jelenhetnek meg védőként az igazságszolgáltatási szervek előtt.⁶²⁷ Előfordulhat az eljárás során, hogy a vádlott rámutat a védője mulasztásaira, hibáira. Ez esetben a védő hibáiért a vádlott nem tehető felelőssé. Az államnak biztosítani kell a vádlott és védője közötti kapcsolattartás lehetőségét, bár ennek formáját az állam bizonyos esetekben korlátozhatja.⁶²⁸ Védőt hivatalból is ki lehet rendelni, azonban két feltétel fennállta szükséges hozzá: a vádlott anyagi helyzete nem teszi lehetővé ügyvéd igénybevételét, illetve igazságszolgáltatási érdek az ügyvéd részvétele az eljárásban.

Az ügyvéd eljárási hibáiért ugyan az állam nem tehető felelőssé, azonban a nyilvánvaló, vagy a bíróság tudomására jutott szabálytalanságok vagy hibák esetén a bíróság köteles a védelem hatékonyságát biztosító intézkedések megtételére.⁶²⁹

A védelem jogával kapcsolatos ügyek száma elenyésző a közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlatot tekintve. Mindcikk mellett tanulsággal szolgálhat az esetek felidézése a további jogsértések elkerülése érdekében. A *Kadubec c. Szlovákia* ügyben⁶³⁰ a panaszos azt állította, hogy a védelemhez fűződő joga sérült, amikor védőjével nem vehetett részt az Alkotmánybíróság előtt folyó eljárásban. Bár a kérdés eldöntése érdekes lett volna, a Bíróság azzal hárította el ezt a feladatot, hogy a 6. cikk 3. bekezdése valójában az 1. bekezdésben foglalt tisztességes eljárás követelményét részletezi tovább, és miután ez utóbbiban már határozott, nem ad helyt a panasz vizsgálatának.

A *Belziuk c. Lengyelország* ügyben⁶³¹ a panaszos azt sérelmezte, hogy önmaga védelmében nem járhatott el a bírósági eljárásban. A Bíróság megállapította, hogy a kérdéses ügyet nem lehetett a panaszos személyes meghallgatása nélkül megoldani. Emellett védő hiányában sem lehetett hozzászólásait közölni a bírósággal, és ebben a tekintetben az, hogy ő maga kívánt védő nélküli tárgyalást, nem bír jelentőséggel. A panaszos védelemhez fűződő joga tehát egyértelműen sérelmet szenvedett.

A *Kokavec c. Magyarország* ügyben⁶³² a panaszos arra hivatkozott, hogy mivel nem volt kellően informálva az ellen felhozott vádakról, nem tudta megfelelő mértékben gyakorolni a védelemhez fűződő jogait. A Bíróság ebben az esetben is megtagadta a panasz elfogadását arra hivatkozva, hogy mivel a panaszost felmentették, nem minősül az Egyezmény 34. cikke szerint áldozatnak.

A büntetőeljárással kapcsolatos *Dallos c. Magyarország* ügyben⁶³³ a panaszos fenntartotta, hogy a bíróság ítéletében úgy találta bűnösnek, hogy a vádiratban az az

⁶²⁷ Ilyen értelemben az ügyvédek létszámának korlátozása, vagy kizárásuk igazolhatóvá válhat. Ld. GROTRIAN, Andrew: *A tisztességes ...*, op. cit., 122. old.

⁶²⁸ Így például, mint az korábban bemutatásra került, a terrorizmussal kapcsolatos ügyek körében az írásbeli kommunikáció megülthető, vagy ellenőrizhetővé válhat.

⁶²⁹ Ld. PETTITI, Louis-Edmond – DECAUX, Emmanuel – IMBERT, Pierre-Henri: *La Convention européenne ...*, op. cit., 274. old.

⁶³⁰ Ld. *Kadubec c. Szlovákia*, loc. cit.

⁶³¹ Ld. *Belziuk c. Lengyelország*, loc. cit.

⁶³² Ld. *Kokavec c. Magyarország*, loc. cit.

⁶³³ Ld. *Dallos c. Magyarország*, ítélet, 2001. március 1. A panaszos ellen 1992. novemberében indult büntetőeljárás sikertelen és hűtlen kezelés alapos gyanújával. 1993 júniusában a Kecskeméti Városi Bíróság

alapjául szolgáló tényeknek nem mindgyike került megjelölésre. Így nemcsak a vádakról való megfelelő tájékoztatáshoz fűződő joga, hanem a védelemhez fűződő joga is sérült, mivel azt megfelelő vádirat hiányában nem tudta hatékonyan gyakorolni. A Bizottság eljárásában a vád lényeges voltára hivatkozva, illetve kiemelve, hogy a panaszos nem látta bizonyítottan előre az átninósítés lehetőségét, sérült a 6. cikk 3. bekezdésének a) pontjában szereplő jog. Emellett a Bizottság a két érintett törvényi tényállás különbségére hivatkozva úgy értékelte, hogy a védelemnek is más lett volna a szerepe az eljárás során, tehát a védelemhez fűződő jog is sérült.⁶³⁴

A Bíróság ezzel szemben az eset összes körülményeinek vizsgálata során rámutatott a vádirat részletességének szükségességére, amely alapján nem csak a vád tárgyát, hanem az állítólagosan elkövetett cselekmények, és büntetőjogi minősítésük részletes leírását is tartalmaznia kell. Bár a panaszos nem látta előre, hogy a bűncselekményt átninósítik, és ez valóban hatott a védkezési lehetőségeire, a Legfelsőbb Bíróság teljesen felülvizsgálta a panaszos ügyét, mind anyagi jogi, mind eljárási jogi szempontból, és végsősoron ő döntött a panaszos felelősségére vonásáról a család vádjában. Lévé, hogy a Legfelsőbb Bíróság előtti folyó eljárásban a módosított vád tekintetében a panaszos elteheti a védelemhez fűződő jogával, a korábbi eljárási hibákat ez az eljárás orvosolta, tehát a 6. cikkben felsorolt jogok nem sérültek.⁶³⁵

Összegzésként...

A Bíróság feladata nemcsak a nemzeti igazságszolgáltatási rendszerek működésének értékelése, hanem a jövőbeni fejlődést elősegítése is. Az egyes tagállami jogrendszerek eltérései, illetve az esetek egyedi megítélése miatti néhez követhetőség ellenére a Bíróság joggyakorlata segít eligazodni a tisztességes eljárás követelményei terén. Az ésszerű időn belüli tárgyalás kritériumai kapcsán a joggyakorlat az ezzel kapcsolatos ügyek kingróan magas számának is köszönhetően több, mint egyértelmű.

A 6. cikk más kérdéseiben már több a bizonytalanság. A 6. cikk 1. bekezdése által felállított követelményrendszer kapcsán a leggyakoribbak a bíróságok pártatlanságával és függetlenségével, illetve az ésszerű időn belüli tárgyalás követelményével kapcsolatos problémák tekinthetők. Míg az előbbi alapvető jogrendszerbeli hiányosságra utal vissza, az utóbbi érvényesítését gyakran az eljárási rendszer általános lassúsága okozza, amely a mai napig számos nyugat-európai államnak is sok gondot okoz. Akárcsak az 5. cikk esetében, a Bíróság itt sem kívánt jelentősebb jogfejlesztést eszközölni a közép- és kelet-európai tapasztalatok alapján, hanem mechanikusan a már kialakult, stabil joggyakorlatát alkalmazta.

egy év és négy hónap szabadságvesztésre, illetve pénzbüntetésre ítélte. A fellebbezési eljárásban az illetékes bíróság nagy értékű elkövetett csalásnak minősítette a cselekményt. A panaszos felülvizsgálati kérelmében utalt arra, hogy a cselekmény átninósítésével sérült a Büntetőeljárás Törvény 9. §. (2) bekezdése, amely törvényes vád meglétét kívánja meg a büntetőeljárás feltételként. A Legfelsőbb Bíróság elutasította a felülvizsgálati kérelmet, arra hivatkozva, hogy a vádirat tartalmazza azokat a tényeket, amelyekre a sérelmezett ítélet alapult.

⁶³⁴ Ibid., 46. §.

⁶³⁵ Ibid., 50-52. §.

Az eljárási jellegű jogok nap nap után kihívások elé állítják a tagállamokat a mindennapi esetek terén. Különösen nagy jelentőséget kapnak azonban az olyan kiemelt súlyú bűncselekmények esetén, mint a terrorcselekmények. A terrorizmus az emberi jogok területén általános kihívást jelent a ma társadalmaira nézve, és bár a közvetlen érintettség szerencsére ritkábbnak mondható, a probléma globális jellege miatt ez alól a tagállamok egyike sem vonhatja ki magát.

IV. Fejezet
A terrorizmus – napjaink egyik nagy kihívása

A világ, és ezen belül az európai kontinens legújabbkori történelmét is behálózza a terrorizmus elleni állandó küzdelem. A politikai terrorizmus a hetvenes években megjelent Olaszországban, Franciaországban és Németországban is. Ezzel szemben a szeparatista vagy függetlenségpárti terrorizmus évtizedek óta létezik, és ma is működik Spanyolországban, Franciaországban, az Egyesült Királyságban, Törökországban és Oroszországban. Az államok saját hatáskörükben különleges jogszabályokkal próbáltak meg védekezni a jelenséggel szemben.⁶³⁶ A terrorizmus azonban ritkán áll meg az államhatáron, sőt, a technikai fejlődéssel egyre nemzetközibbé válik.⁶³⁷

A terrorizmusra adott válaszok alapvetően két csoportba oszthatók: békés,⁶³⁸ illetve erőszakos reakciókra.⁶³⁹ A nemzetközi közösség számos békés válasz kidolgozását ösztönözte nemzetközi szerződéseiben. Az Európa Tanács a problémával szembeállítva,⁶⁴⁰ jogi megoldásokat próbált meg kialakítani a Szervezet tagállamainak eszlekvősei, aktuális számára. Mivel a tagállamokat nagy számban érintette és érinti ma is, preventív célú megoldásokat kellett találni erre a különösen súlyos problémára. Az Európa Tanács szervei kitartóan együttműködtek és együttműködnek ezekért a célokért, és a működésükön keresztül sikeresen növelték a tagállamok közötti összetartást ebben a kérdésben.⁶⁴¹

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének szervei nagyban hozzájárultak az egyének terrorista erőszakkal szembeni védelméhez. Ugyanakkor ez az Egyezmény céljaira és mechanizmusára alapított védelem *ex post facto*, azaz utólagos természetű. A Bíróság

⁶³⁶ A spanyol szabályozás kapcsán ld. *DE LA CUESTA, José L. : Traitement juridique du terrorisme en Espagne*, In : *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 1987, No. 3, 589-606. old. és *VIRGALA FORUIA, Eduardo : La suspensión de derechos por terrorismo en el Ordenamiento español*, In : *Revista Española de Derecho Constitucional, Centro de Estudios Constitucionales*, 1994, január-április, 61. old. - Az olasz jogszabályról ld. *PALAZZO, Francesco : Terrorismo et législation anti-terroriste en Italie*, In : *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 1987, No. 3, 639-655. old. A francia szabályozásról ld. *OTIENIOT, Reynald : Le droit pénal français à l'épreuve du terrorisme*, ibid., 607-619. old. és *KOERING JOULIN, Renée : Terrorisme et application de la loi dans le temps en France*, ibid. 621-628. old. Az ír törvény kapcsán ld. *BLOCH, E. : La législation d'exception en Irlande*, ibid., 629-637. old. A német szabályozás tekintetében ld. *JUNG, Heike : Le droit pénal allemand face au terrorisme – un bref bilan de législation*, ibid., 657-662. old.

⁶³⁷ Ld. *PLANTY, Alain : Le terrorisme contre les droits de l'Homme*, In : *Revue du Droit Public*, 1985, No. 1, 6-7. old.

⁶³⁸ Ezek főleg preventív jellegű eszközök, akár a felhasználható fegyverek korlátozása, akár a biztonsági együttműködés és rendszerek fejlesztése terén. Ld. *KISS J., László : A terrorizmus, avagy a biztonság és a háború metamorfózisa*, In : *Acta Humana*, 2002, No. 46-47, 78. old.

⁶³⁹ Ld. *CASSESE, Antonio : The International Community's „Legal” Response to Terrorism*, In : *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 38, No. 3, 1989. július, 589-590. old.

⁶⁴⁰ Az Európa Tanács szervei fáradhatatlanul elutasítják a terrorcselekményeket. Ld. például a Jogi kérdések és emberi jogok bizottságának (Commission des questions juridiques et des droits de l'Homme) 1999. szeptember 8-i jelentését Doc. 8507; az 1986. szeptember 8-i n°P(86)14 számú sajtójelentést a Törökországban elkövetett terrorcselekményekről; Lord Russel-Johnstonnak, a parlamenti Közgyűlés elnökének, és Walter Schwimmernek, az Európa Tanács Főtitkárának deklarációját 2001. február 22-én, illetve a Főtitkár 2001. március 19-i deklarációját a spanyolországi cselekményekről.

⁶⁴¹ Az együttműködés többirányú. Egyrészt a jogi együttműködés keretében lényeges egyezmények jöttek létre, amelyek segítik a terrorizmus elleni küzdelmet. Különösen ilyen az 1977-es a Terrorizmus visszaszorításáról szóló európai egyezmény, de fontos szerepet kap a kiadatásról és az igazságszolgáltatás felajánlásáról szóló egyezmény is. Az emberi jogok védelme terén a Szervezet keretén belül számos dokumentum emeli ki ezeknek az értékeknek a védelmét a terrorizmus súlyos problémája ellenében is. Ld. ezzel kapcsolatban bővebben *LARAYE, Henri : Droit international et lutte contre le terrorisme*, In : *Annuaire français de droit international, CNRS Éditions, Paris, Vol. XXXII, 1986, 112-113. old.* és *HORVÁTH, Krisztina : Le Conseil de l'Europe et la lutte contre le terrorisme international*, In: *European Integration Studies*, ed.: Kovács Péter, Miskolc, Vol. 1, n°1, 2002, 103-110. old.

joggyakorlata mégis fontos útmutatást ad a tagállamok számára a terrorizmus elleni harcra kapcsolatban fennálló mérlegelési jogkörük helyes értékeléséhez, azaz az emberi jogok sérelmének elkerüléséhez. Az alapjogok köre az Európa Tanács által védett különleges értéket képvisel, amelynek biztosítása még a társadalommal szembeni olyan fenyegetés esetén is elengedhetetlen, mint a terrorizmus.⁶⁴²

A 2001. szeptember 11-i merényletek arra készítették a nemzetközi közösséget, hogy erősítse a terrorizmus elleni harc eszközeit. Ugyanakkor a prevenciós jellegű eszközök a természetüknek köszönhetően sérthetik vagy veszélyeztethetik az egyéni jogokat és szabadságokat.⁶⁴³ A Bíróság joggyakorlata segítséget nyújt a tagállamoknak ahhoz, hogy olyan megfelelő eszközöket találjanak a fellépéshez, amelyek érintetlenül hagyják az egyéni alapjogokat. Az Egyezmény egyes cikkeinek többsége meghagyja a tagállamnak az adott jog korlátozásának lehetőségét, amely fontossá teszi az ítélkezési gyakorlat átvizsgálását, és azoknak a problematikus pontoknak a kiemelését, amelyeket a terrorizmus elleni küzdelem veszélyeztethet. Az ítélkezési gyakorlat nyomán, és annak eredményeit összegezve az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2002. július 11-én egy ajánlást fogadott el az emberi jogok és a terrorizmus elleni küzdelem kapcsolatában (a továbbiakban: Ajánlás).⁶⁴⁴

E fejezet célja a tagállamoknak a közbiztonság érvényesítésével kapcsolatos mérlegelési lehetősége, és az egyéni alapjogok közötti konfliktuslehetőségek feltárása. A terrorizmus elleni küzdelem fontos fejlődési lehetőséget kínál az ítélkezési gyakorlat számára, különösen az egyén intím szférájával kapcsolatos jogok (8. és 10. cikk), illetve a letartóztatás és fogvatartás területén.

Alapvető kérdésként merül azonban fel a terrorizmus fogalmának meghatározása, amelynek hiányosságai fontos problémákat vetnek fel a büntethetőség körében is.

⁶⁴² Ld. BALASSA, Péter : *Terrorizmus és szabadság*, in : *Fundamentum*, 2001, No. 4, 49. old. és PLANTEY, Alain : *Le terrorisme contre les droits de l'Homme*, op. cit., 13. old.

⁶⁴³ Ld. VADAI, Ágnes : *A terrorizmus elleni fellépés és az emberi jogok tiszteletlen tartása*, in : *Fundamentum*, 2001, No. 4, 132. old.

⁶⁴⁴ Ld. *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on human rights and the fight against terrorism*, 2002. július 11, 11(2002)004

1. A terrorizmus elleni küzdelem alapproblémái

1.1. A terrorizmus fogalmának hiánya

A terrorizmus fogalmának meghatározása máig ható probléma, egységes definíciót még nem sikerült találni. Mindez természetesen a jelenség sokszorosán összetett voltára vezethető vissza.⁶⁴⁵ Úgy tűnik azonban, hogy a cselekmény elemeit tekintve a végrehajtás eszközeinek jogellenességén terén nagyobb a konszenzus, mint a célok tekintetében.⁶⁴⁶

A terrorizmus anyagi támogatásáról szóló 1999. december 8-án elfogadott nemzetközi egyezmény a következő módon definiálja a terrorizmust:

minden cselekmény „amely polgári személyek, vagy fegyveres konfliktus idején bármely, a harcokban közvetlenül részt nem vevő személyek ellen azok élete vagy testi épségük súlyos sérelmére irányul, amennyiben természetéből, vagy a körülményekből adódóan arra irányul, hogy a lakosságot megfélemlítse, vagy egy kormányt, illetve nemzetközi szervezetet valamely aktus megtételére, vagy meg nem tételére kényszerítsen”.⁶⁴⁷

A Parlamenti Közgyűlés az alábbi definíciót fogadta el a terrorizmus meghatározására:

terrorista cselekménynek minősül „minden olyan magánszemély vagy csoport által elkövetett bűncselekmény, amelyet erőszakkal, vagy egy állam, az intézményei, általában a lakossága, vagy meghatározott egyének elleni elkövetéssel való fenyegetéssel [követnek el], amelyet szeparatista törekvések, szélsőséges ideológiai koncepciók vagy fanatizmus motivációjára, vagy irracionális és szubjektív okoktól inspirálva a közbatalmat, bizonyos személyeket vagy a társadalom egy csoportját, vagy annak az egészét, a közvéleményt féltelen- (terror-) hangulat alá akarja helyezni”.⁶⁴⁸

⁶⁴⁵ Ld. SOULIER, Gérard : *Lutte contre le terrorisme et droits de l'homme. De la Convention à la Cour européenne des droits de l'homme*, in : *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 1987, No. 3, 663. old.

⁶⁴⁶ Ld. POLITI, Alessandro : *The Transformations of International Terrorism : Assessment and Possible Answers*, in: *Terrorizmus. A nemzeti és nemzetközi biztonságot érintő kihívás*, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, 1999, 127. old.

⁶⁴⁷ Ld. a terrorizmus anyagi támogatásáról szóló 1999. december 8-án elfogadott nemzetközi egyezmény 2. cikk 1. bekezdés b) pontját. Lémeltet más nemzetközi egyezmények is tartalmazzak részfogalmakat, így a robbanóanyagokkal végrehajtott terrorcselekmények visszaszorításáról szóló 1997. december 15-én elfogadott nemzetközi egyezmény (2. cikk 1. bekezdés), és a terrorizmus visszaszorításáról szóló európai egyezmény is.

⁶⁴⁸ Ld. 1426 (1999)1 számú ajánlás, 5. §. és az ehhez kapcsolódó jelentését a Jogi kérdések és emberi jogok bizottságának, III. A. 8. §. A Büntetőügyek európai bizottsága (Comité européen pour les problèmes criminels (CDPC) fenntartásait fogalmazta meg a definícióval kapcsolatban, figyelembe véve a jelenlegi tendenciákat, amelyek a terrorcselekmények depolitizálásának elvét ismernek el a büntetőeljárás átválalása

Mindkét definíció lényegesen leszűkíti a potenciális terrorcselekmények körét mind az okozat, mind a célzat tekintetében, és semmiképpen sem adnak általános, mindeure kiterjedő fogalmat.

Az ENSZ Közgyűlése 1996. december 12-én létrehozott egy *ad hoc* bizottságot a terrorizmus problémájának vizsgálatára, amely sürgette egy munkacsoport létrehozását egy átfogó nemzetközi egyezmény megszövegezéséhez. Ezek a törekvések a 2001. szeptember 11-ei eseményeket követően felgyorsultak, és az egyeztetéscsak eredményeként az *ad hoc* bizottság az alábbi definíciót terjesztette a Közgyűlés elé:

1. Az Egyezmény értelmében bűncselekményt követ el minden személy, aki bármely eszközzel, jogellenesen és szándékosan okozza:
 - a) bármely személy halálát vagy súlyos testi sérelmét; vagy
 - b) súlyos kárt köztulajdonban vagy magántulajdonban, beleértve a közösség használatában álló helyeket, állami vagy kormányzati létesítményeket, közegközlekedési rendszert, az infrastrukturális létesítményt vagy a környezetet; vagy
 - c) kárt okoz az 1. bekezdés b) pontjában említett tulajdonban, helyekben, létesítményekben, rendszerekben, mellyel nagymértékű gazdasági veszteséget okoz vagy okozhat, amennyiben a magatartás indítéka természeténél vagy körülményeinél fogva – a lakosság megfélemlítése, vagy a Kormány vagy nemzetközi szervezet valamely aktus megtételére, vagy meg nem történése való kényszerítése.
2. Bűncselekményt követ el az a személy is, aki hihetően és súlyosan fenyeget valamely, az 1. bekezdésben foglalt cselekmény elkövetésével.
3. Bűncselekményt követ el az a személy is, aki megkísérli valamely 1. bekezdésben foglalt cselekmény elkövetését.
4. Bűncselekményt követ el az a személy is, aki
 - a) bűnrészesként vesz részt egy az 1., 2. vagy 3. bekezdésben foglalt cselekmény elkövetésében; vagy
 - b) az 1., 2. vagy 3. bekezdésben foglalt cselekményeket elkövető személyeket szervezi vagy irányítja; vagy
 - c) közreműködik az 1., 2. vagy 3. bekezdésben foglalt cselekmények egy azonos céllal cselekvő csoport általi elkövetésében. A közreműködés szándékos, és
 - i) vagy a csoport bűnelkövetési tevékenységének vagy céljának előmozdítására irányul, amennyiben az adott tevékenység vagy célzat magával vonja egy az 1. bekezdésben meghatározott cselekmény elkövetését; vagy
 - ii) a csoport azon szándékának ismeretében követik el, hogy az 1. bekezdésben foglalt cselekményt hajtsanak végre.⁶¹⁹

A szövegezés világa során fontos kértéként került fel az ez alóli kivételek, illetve a már létező szektorális egyezményeknek a *lex specialis* elvből eredő elsőbbsége. A kivételek a nemzeti felszabadítási mozgalmakat érintették az állami terrorizmus elítélésével

és a kiadatás megkönnyítése érdekében. Ld. a CDPC-nek a Parlamenti Közgyűlés feléi ajánlására adott véleményének 3. pontját.

⁶¹⁹ Ld. az *ad hoc* bizottság 6. állásfoglalásáról (2002. január 28.–február 1.) készített jelentést, A/57/37 (Report of the Ad Hoc Committee established by General Assembly resolution 51/210 of 17 December 1996 (Sixth session, 28 January – 1 February 2002)).

párhuzamosan.⁶⁵⁰ Az említett definícióval nagyjából azonos időben fogadott el az Európai Tanács egy közös álláspontot, melyben a pontosságra törekedve próbálta meghatározni a terrorizmus fogalmát:

„Ennek a Közös Álláspontnak az érdekében a „terrorcselekmény” a következő szándékos cselekmények valamelyikét jelenti, amely természetükből vagy körülményükből következően súlyosan károsíthat egy országot vagy egy nemzetközi szervezetet, ahogy azt a nemzeti jog is bűncselekményként meghatározza, amennyiben abból a célból követik el, hogy:

- i) súlyosan megfélemlítsék a lakosságot, vagy
- ii) jogellenesen kényszerítsenek egy kormányt vagy nemzetközi szervezetet valamely aktus megtételére, vagy meg nem tételére, vagy
- iii) súlyosan destabilizálják vagy lerombolják egy ország vagy nemzetközi szervezet alapvető politikai, alkotmányos, gazdasági vagy társadalmi rendjét:
 - a) személy élete elleni támadás, amely halált okozhat;
 - b) személy testi épsége elleni támadás;
 - c) emberrablás vagy túszszedés;
 - d) kiterjedt rombolást okozva egy kormánynak vagy közösségi létesítményben, közlekedési hálózatban, infrastrukturális létesítményben, ideértve az információs rendszert, egy a kontinentális talajszinten elhelyezkedő rögzített emelvényben, közösségi helyen, vagy magánlakásban, emberi élet veszélyeztetésével, vagy súlyos gazdasági veszteség okozásával;
 - e) vízi vagy légi jármű, illetve más tömegközlekedési vagy áruszállítási eszköz hatalomba kerítése;
 - f) fegyverek, robbanóanyagok vagy nukleáris, biológiai vagy vegyi fegyverek előállítás, birtoklása, megszerzése, szállítása, átadása vagy használata, csakúgy, mint biológiai és vegyi fegyverek kutatása, fejlesztése;
 - g) veszélyes anyagok kibocsátása, tűz, robbanás vagy árvíz okozása, melyek hatására emberi élet kerül veszélybe;
 - h) víz, áram vagy más alapvető természeti erőforrás akadályozása vagy megszakítása, melyek hatására emberi élet kerül veszélybe;
 - i) Az a)-h) pontokban szereplő cselekményekkel történő fenyegetés;
 - j) terrorszervezet irányítása;
 - k) terrorszervezet tevékenységében való részvétel, beleértve az információval vagy anyagi forrásokkal való ellátást, vagy a tevékenység bármilyen anyagi támogatását annak tudatában, hogy a részvétel hozzájárul a csoport bűnöző tevékenységéhez.

Ezen bekezdés értelmében „terrorista csoport” a legalább két személyből álló szervezett, hosszabb időre létrejött, terrorcselekmények közös elkövetésére létrejött csoport. „Szervezett csoport” az a csoport, amely nem alkalmilag jött létre egy terrorcselekmény azonnali elkövetése érdekében és nem kíván meg a tagok részére formálisan meghatározott

⁶⁵⁰ Ld. KOVÁCS, Péter : *The United Nations in the Fight against International Terrorism* (megjelenés alatt), III : *Terrorism in International Law*, ed.: Nanda, Denver University Publications, 2003

szerepeket, a tagság hosszabb fennállását vagy egy kidőrgözött struktúráról.⁶⁵¹

Az utóbbi definíciók már egyértelműen magukon hordozzák a legutóbbi események tapasztalatait, és világosan tiltani kívánják minden elkövetési magatartást, külön kiemelve a csoportos elkövetés sajátos formáit.⁶⁵² A terrorizmus meghatározásának problémája azonban átfogó egyezmény hiányában továbbra is fennáll.⁶⁵³

Felmerül a kérdés, hogy mennyiben fogadható el egy olyan bűncselekményi körrel szembeni küzdelem, amelyet még nem sikerült nemzetközi szinten konkrétan körülhatárolni. Ez a probléma bizonyos mértékben megkérdőjelezi a terrorizmus elleni nemzetközi küzdelem jogi megalapozottságát, hiszen a definíció hiánya sértheti a legalitás elvét. Márpedig a terrorizmus büntetőjogi eszközökkel történő fenyegetése és büntetése csúcán a definíció hiánya felveti a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* elv érvényesülését, hiszen a bűncselekmények büntethetőségének alapja a törvényi megfogalmazottság, és annak is az a szintje, amelyből az egyén számára is kitűnik, mely cselekmények idézik fel a felelősségét.

Az említett alapelvet az Egyezmény 7. cikke is tartalmazza, így a terrorizmus elleni küzdelem ezen a ponton is érintkezik az emberi jogok európai védelmének rendszerével. Annonyiben azonban a terrorizmus elleni küzdelem konkrét eszközeit vizsgáljuk, az egyéni jogaiba (különösen a magánélethez kapcsolódó jogaiba) történő beavatkozás további elemmel bővíti a kérdéskört, hiszen ebben az esetben már nem csak az elkövetéssel gyanúsított személy, hanem mások jogai is érintetté válnak. Igaz ugyan, hogy a magánszféra védelme korlátozható, azonban a legalitás elve alapján az Egyezmény és az arra épülő joggyakorlat is megköveteli, hogy a törvényi korlátozás megfelelő pontossággal legyen megfogalmazva ahhoz, hogy az állampolgár ahhoz igazíthassa magatartását.⁶⁵⁴

A terrorizmus definíciójának hiánya tehát két alapvető kérdést vet fel: a legalitás elvének érvényesülését, illetve a terrorizmus elleni küzdelemben alkalmazott eszközök előreláthatóságának problémáját. Egyet kell értenünk azonban azval a megfogalmazással, mely szerint a „terrorizmus egy jogi jelentés nélküli kifejezés (...) a kifejezés egy gyorsíró jel, mely számos néhány közös elemmel rendelkező problémára utal, és egyben az adott

⁶⁵¹ Ld. Az Európai Tanács Közös Álláspontját, *European Council Common Position*, 2001. december 27., I. cikk, 3. bekezdés.

⁶⁵² Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése is ebben az irányban kívánja bővíteni a Terrorizmus visszaszorításáról szóló európai Egyezmény (1977) által adott definíciót. Ld. *Draft Protocol amending the European Convention on the Suppression of Terrorism*, 2003. január 9., Doc. 9649, és a mellékletben csatolt Jogi és Emberi Jogi Bizottság jelentését.

⁶⁵³ Mindez nem mond ellent annak a ténynek, hogy a nemzetközi közösség számos egyezményben megkísérelte lefedni a terrorizmussal kapcsolatos részterületek egy részét. I.d. Terrorbumbázisok visszaszorításáról szóló nemzetközi egyezmény (1997); A terrorizmus pénzügyi támogatásának visszaszorításáról szóló nemzetközi egyezmény (1999); Az ENSZ és a hozzá kapcsolódó személyzet biztonságáról szóló egyezmény (1994); A plaztik robbanófejek kimutatásának céljára szóló megjelölésről szóló egyezmény (1991); Jegyzőkönyv a kontinentális talapzatokon elhelyezkedő rögzített emelvények biztonsága elleni jogellenes cselekmények visszaszorításáról (1988); A tengeri hajózás biztonsága elleni jogellenes cselekmények visszaszorításáról szóló egyezmény (1988); Jegyzőkönyv a nemzetközileg védett személyek, beleértve a diplomaták elleni bűncselekmények megelőzéséről és megbüntetéséről (1973).

⁶⁵⁴ Ld. *Sunday Times v. Egyesült Királyság*, ítélet, 1979. április. 26., 49. §.

cselekmény közösség általi elítélésének módja is”.⁶⁵⁵ Valóban, a terrorizmus napjainkban inkább politikai, mint jogi kategória, és mint ilyen, nehezen körülírható jelenség. A terrorizmus egyben erősen túlpolitizált és relatív fogalom, hiszen láthatóan a többség, vagy az erősebb politikai szereplő megítélése alapján minősül egy mozgalom terrorista, vagy éppen önmegrendelkezési jogot érvényesítő tevékenységnek.⁶⁵⁶

Az, hogy a terrorizmust nem sikerült általánosan büncselekménnyé minősíteni, nem jelenti azonban azt, hogy az ilyen jellegű büncselekmények büntetlenséget élveznek. Az említett magatartások egyben súlyos bűntettekkel valósítanak meg, amelyekre logikákban a célzatuk miatt hűzzük rá egyszerűsítőként a terrorizmus palástját. Az említett cselekményeket a szektorális nemzetközi egyezmények is nagyrészt lefedik, másrészt egytől egyig megvalósítják a belső jog valamely büntető törvényi tényállását – akár a belső jogban elfogadott terrorizmus tényállását –, tehát a legalitás elvének problémája valójában csak látszólagos. A terrorizmus nemzetközi definíciójának hiánya nem eredményez büntetlenséget, azonban egy általános definíció fontossága vitathatatlan a hatékonyabb küzdelem, és a küzdelem határainak meghatározása érdekében is.

A terrorizmus elleni küzdelem legitimitása tehát nemzetközileg elfogadott definíció hiányában napjainkban az *in concreto* megvalósuló büncselekmények elleni harc legitimitásában gyökerezik. A terrorizmus egyre nemzetközibbé válása azonban szélesebb körű együttműködést kíván meg az államok részéről. Az alkalmazott eszközök tekintetében ugyanakkor nagyon nehéz befolyásolni, hogy az eljárások, eszközök igénybe vétele az adott keretek között maradjon. Márpedig az államok a még hatékonyabb küzdelem érdekében hajlamosak lesznek a kivételes korlátozásokat általánosan tekinteni, és a terrorizmus elleni küzdelem körébe vonni más büncselekmények körét is.⁶⁵⁷

Az Ajánlás ebben a tekintetben szükséges, hiszen csak annyit rögzít, hogy az államok által alkalmazott terrorizmus elleni eszközöknek törvényeseknek (törvényben meghatározottnak) kell lenniük; illetve, hogy az emberi jogok korlátozásával járó eszközök esetében a korlátozást a lehető legpontosabban meg kell határozni, valamint szükségesnek, és arányosnak kell lenniük az elérni kívánt célhoz.⁶⁵⁸

Az egyik megoldást az jelentheti, ha az államok meghatározott időtartamot jelölnek meg a terrorizmus elleni küzdelemmel kapcsolatos jogszabályok alkalmazhatóságával kapcsolatban. Az említett időtartam vonatkozhatna a konkrét időtűzés mellett pl. az adott

⁶⁵⁵ Ld. HIGGINS, Rosalyn: The General International Law of Terrorism, idézi KOVÁCS, Péter: *The United Nations in the Fight against International Terrorism* (megjelenés alatt), In: *Terrorism in International Law*, ed.: Nanda, Denver University Publications, 2003

⁶⁵⁶ „A terrorizmus megfelelő definíciójára vonatkozóan nincs megegyezés. Ez részben azért van, mert a „terrorizmus” nem csupán egy egyszerű leíró jel, hanem egy ellenző címke is, mivel egy adott párt vagy politikai irányzat vonatkozik alkalmazni az általa elítelt csoportokra, míg aránylag könnyen alkalmazza az általa ellenzett politikáját csoportokra, még akkor is, amikor a két csoport által elkövetett cselekmények alapvetően megegyeznek. A másik nehézség az, hogy majdnem mindegyik klasszikus (állami) katonai vagy felkelő erő alkalmanként – akár előre kicserélten, akár véletlenül – bocsátkozik olyan cselekménybe, amely valószínűsíthetően terrorista cselekménynek nevezhető. Hol az a pont, amelytől egy katonai vagy felkelő erő alkalmanként – akár előre kicserélten, akár véletlenül – bocsátkozik olyan cselekménybe, amely valószínűsíthetően terrorista cselekménynek nevezhető. Hol az a pont, amelytől egy katonai vagy felkelő erő alkalmanként – akár előre kicserélten, akár véletlenül – bocsátkozik olyan cselekménybe, amely valószínűsíthetően terrorista cselekménynek nevezhető. Hol az a pont, amelytől egy katonai vagy felkelő erő alkalmanként – akár előre kicserélten, akár véletlenül – bocsátkozik olyan cselekménybe, amely valószínűsíthetően terrorista cselekménynek nevezhető. Hol az a pont, amelytől egy katonai vagy felkelő erő alkalmanként – akár előre kicserélten, akár véletlenül – bocsátkozik olyan cselekménybe, amely valószínűsíthetően terrorista cselekménynek nevezhető.” Ld. ANDERSON, S. – SLOAN, S.: *Historical Dictionary of Terrorism*, London, Scarecrow Press, 1995, 345. old. Idézi: SLOANSON, William R. (ed.): *September 11, 2001*, <http://home.att.net/~sloanson/0911.html>, 9. old.

⁶⁵⁷ Ld. DE SCHUTTER, Olivier: *La Convention européenne des droits de l'homme à l'épreuve de la lutte contre le terrorisme*, In: *Revue Universelle des Droits de l'Homme*, 2001, Vol. 13, No. 5-8, 204. old.

⁶⁵⁸ Ld. *Guidelines ...*, III. cikk

konfliktus időtartamára, vagy a terrorizmust támogató szervezetek lélettartamára, stb.⁶⁵⁹ Az átmeneti jogalkotás a terrorizmus konkrét fenyegetésére való válaszként rövid távon valamennyire enyhítheti a legalitás problémáját, azonban a kivételes helyzet elmúlásával a konkrét definíció hiányát az államok hosszabb távon nem nélkülözhetik a terrorizmus és az emberi jogok határának megújítása során.

Fontos mindemellett, hogy a konkrét akciók során a jogszabályokat tiszteletben tartásuk, és a joggyakorlat ne vezessen visszaéléshez.⁶⁶⁰ A bűntények felderítése során a meg nem engedett eszközök alkalmazása, különösen a magánélet sérelmével megszerzett bizonyítékokra alapozott büntetőeljárások mindenképpen problémát okoznak, és nagy kérdés, hogy ebben a tekintetben a terrorizmus elleni küzdelem, mint cél, minden a büntetőeljárásokhoz kötődő jog tekintetében kivételtként alapozható-e meg.

Mivel a terrorizmus nem látható, kiszámítható veszély, a közvélemény és az államok is hajlamosak kategóriákban gondolkodni: pl. iszlám, arabok, külföldiek, stb., amelyek a terrorizmus láthatatlanságát próbálják kiküszöbözni. A kategóriák alkalmazása azonban komoly veszélyeket hordoz magában. Elsősorban diszkriminációhoz vezethet, amelyet a jogszabályok nyilvánvalóan nem fogalmaznak meg, de a konkrét gyakorlatban megvalósulhat. A terrorizmus nemzetközi jellegéből adódóan a személyek külső jegyei megalapozhatják, vagy erősíthetik a gyanút, másrészt a félcél, előítélet miatt a terrorizmus elleni akár megelőző küzdelem is kényelmes kifogásként szolgálhat bizonyos előnyöknek, jogoknak egyes csoportoktól történő megvonásához. Az Ajánlás ezzel kapcsolatban rögzíti, hogy az államok terrorizmus elleni küzdelme során tiszteletben kell tartani az emberi jogokat és a joguralom elvét, kizárva az önkényességet minden lehetséges és a diszkrimináció vagy rasszista bánásmód minden formáját, biztosítva a megfelelő ellenőrzés lehetőségét.⁶⁶¹

A terrorista cselekményeknek gyakran politikai, ideológiai vagy vallási üzenetük van, és olyan célok érdekében hajják őket végre, melyek egyes társadalmi csoportok támogatását élvezik. Az érintett társadalmi csoportok véleménynyilvánítási, gyűlékezési, egyesülési szabadságuk vagy szabad vallásgyakorlásuk keretében védik az említett törekvéseket. A terrorcselekmények megelőzése érdekében az államok nagy kacsértés előtt állnak, hiszen ez az indok megfelelőnek mutatkozik az említett szabadságok korlátozására. Az említett jogok ilyen értelmezése azonban joggal veti fel az Egyezmény 17. cikkének érvényesülését, amely tiltja minden állam számára az Egyezményben foglalt jogok megsértésére, vagy a megengedottnél súlyosabb korlátozására irányuló cselekményeket. A gyakorlatban (mint majd láthatjuk) nehézségek merülhetnek fel annak elhatárolása során, hogy bár a terrorizmus támogatásának megakadályozása legitim, nem lehet elvitatni

⁶⁵⁹ Egyes európai államok jogalkotása már alkalmazza ezt a megoldást, így a francia 2001. november 15-i általános biztonságról szóló törvény (*Loi relative à la sécurité quotidienne*) 5. fejezete, amely a terrorizmus elleni küzdelemről szól, 2003. december 31-ét jelöli meg az időbeli hatály végpontjaként, melynek letelte előtt jelentést kell a parlament elé terjeszteni. A terrorista szervezetekkel való kapcsolatattással gyanúsított külföldi személyek fogvatartásával kapcsolatos brit jogszabály 15 hónapos időtartamot jelöl meg, melynek lejáta előtt a parlamentnek van lehetősége meghosszabbítani az alkalmazhatóságát. *J.A. DE SCHUTTER, Olivier : La Convention européenne des droits de l'homme...*, op. cit., 204. old.

⁶⁶⁰ Problémát jelenthet a helynyosztott jogi szabályozás is, hiszen pl. az említett francia törvény házkutatások, illetve közterületen hagyott gépjárművek átkutatása esetére kisebb súlyú bűncselekmények gyanúja esetén is megengedi olyan eljárás alkalmazását, amelyek eredetileg csak külön felsorolt bűncselekmények esetén engedélyezettek (beleértve a terrorcselekményeket is). Bár az említett norma a terrorizmus elleni hatékonyabb fellépést hivatott biztosítani, nyilvánvaló, hogy nagy veszélyt rejt magában a kiterjesztő értelmezésre. *Ibid.*

⁶⁶¹ *Ld. Guidelines ...*, II. cikk

a társadalmi csoportok azon jogát, hogy véleményüknek hangot adjanak, még akkor is, ha az adott vélemény azonos, vagy hasonló a terrorista-csoportok véleményével.

Kérdésként merül fel tehát, hogy a terrorizmus általános fogalmának hiánya miatti problémák ellenére lehetséges-e egyéb legitimizáló tényezőket találni, amely a terrorizmus elleni küzdelmet valós és jogi lehetőségként egyaránt megengedi az államok számára. A választ erre az Egyezmény mentén kialakult joggyakorlat adja meg, amely a terrorizmus elleni küzdelmet az államok kötelezettségként említi meg.

1.2. Az élethez való jog védelme és a terrorizmus elleni küzdelem kötelezettsége

Az Egyezmény I. cikkelye rögzíti a tagállamok kötelezettségét, hogy az Egyezményben foglalt jogokat minden a joghatóságuk alatt álló személy részére biztosítsanak. Nyen jogként fogalmazódik meg az élethez való jog, amely egyben az emberi jogok védelmének legalapvetőbb feltételét, az egyén fizikai létezését védi.

A Bizottság joggyakorlatában már a nyolcvanas években utalt erre a problémára, amikor a *Mrs. W. c. Egyesült Királyság* ügyben,⁶⁶² amelyben a panaszos arra hivatkozott, hogy „az élethez való jog védelmének tagállami kötelezettsége magában foglalja olyan megelőző intézkedések megfételének feladatát is, mint a hadsereg bevetése a terrorizmus támadásával fenyegetett személyek védelmére”. A Bizottság elutasította annak vizsgálatát, hogy az Egyesült Királyság megfelelő eszközöket alkalmaz-e az észak-írországi terrorizmus megfékezésére, és nem kívánt arról sem nyilatkozni, hogy az Egyesült Királyságnak kötelezettsége lett volna a panaszos testvérének az észak-írországi lakosság terrorista-akciók elleni védelmétől eltérő eszközök alkalmazása.⁶⁶³ Ugyanakkor ezzel a kijelentéssel a Bizottság utalt az általános kötelezettségre a terrorizmus elleni védelem kapcsán.

A Bizottság a *Dujardin c. Franciaország* ügyben⁶⁶⁴ is szembesült a terrorizmus és az élethez való jog ütközésének problémájával. A Bizottságnak arra kellett választ adnia, vajon a meghirdetett általános amnesztia jogellenes beavatkozást jelent-e a panaszosok 2. cikk által deklarált jogaiba, különösen az élet kioltásáért felelősök felkutatását és elítélését illetően. A Bizottság kimondta, hogy amnesztia vonatkozhat az emberölés különböző cseleire is, és nem sérti az Egyezményt, kivéve, ha arra irányul, hogy szisztematikusan mentesítse az ilyen cselekmények elkövetőit a felelősségrevonástól. „Az állam jogosult a

⁶⁶² Ld. *Mrs. W. c. Egyesült királyság*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 9348/81, 1983. február 28., D.R. 32: 190. old. A panaszos férjét és testvérét az IRA kommandója ölte meg Írországból, illetve Fszak-Írországból. A panaszos a 2. cikkely sérelmére vonatkozott.

⁶⁶³ *Ibid.* 209. old.

⁶⁶⁴ Ld. *Dujardin c. Franciaország*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 16734/90, 1991. szeptember 2. 1988. április 22-én egy támadó csapat lemeszárolt négy csendőrt az új-kaledóniai Ouvéa-szigeten. A panaszosok, a megölt csendőrök hozzátartozói azzal érveltek, hogy az ezt követően meghozott általános amnesztia-törvény meghúsította a felelősök megbüntetését.

büntetőpolitikája keretében az általa szükségesnek vélt amnesztatórványok meghozatalára, feltétve ugyanakkor, hogy egyensúlyt talál az állam jogos érdekei és a jogalanyoknak az élethez való joguk törvényes védelméhez fűződő érdeke között.” Ebben az ügyben tehát újonnan utalt a Bizottság az állam általános kötelezettségére az élethez való jog tiszteletben tartása terén, illetve arra is, hogy ezt a kötelezettséget csak kivételesen, a magasabbrendű társadalmi érdekre való tekintettel lehet csökkenteni, vagy figyelmen kívül hagyni.

Az élethez való jog és az államnak az élet védelmével kapcsolatos kötelezettsége kapcsán a Bíróság joggyakorlatára is utalnunk kell. Az *Osman c. Egyesült Királyság* ügyben⁶⁶⁵ a Bíróság kimondta, hogy az államok kötelezettsége, hogy minden szükséges intézkedést megtegyenek a joghatóságuk alatt álló személy életének védelme érdekében, és ez a kötelezettség többet jelent a büntetőjogi eszközök előírásánál. Bizonyos esetekben a 2. cikk pozitív, *tevési kötelezettséget* ró az állami szervekre, és megköveteli a megelőző intézkedések megtételét az egyén életének egy másik egyén bűncselekményétől való védelme érdekében.⁶⁶⁶ Ezt a kötelezettséget azonban nem lehet úgy értelmezni, hogy az lehetetlen, vagy aránytalan terhet rójon a hatóságokra. Ennek megfelelően nem minden állítólagos életveszély jelent a hatóságok számára az Egyezményből folyó pozitív kötelezettséget a személy elhárítására. Emellett azonban biztosítani kell azt is, hogy a hatóságok úgy tegyenek eleget a bűnmegelőzési kötelezettségüknek, hogy közben tiszteletben tartják a tisztességes eljárás elvét és más garanciákat, amelyek jogszerűen állítanak korlátokat a bűncselekmények felderítése és a bűnelkövetők előállítására terén.⁶⁶⁷

A Bíróságnak tehát azt kellett megvizsgálnia, vajon az állami hatóságoknak a rendelkezésükre álló adatok alapján tudták, vagy tudniuk kellett volna-e az adott személyek életét fenyegető bűncselekményről, és ennek keretében mulasztották-e el a szükséges elhárító cselekmények megtételét. A brit kormány ezzel érvelt, hogy a mulasztásnak legalább nagyfokú hanyagság, vagy szándékos gondatlanság körébe kell esni ahhoz, hogy a felcélosság megállapítható legyen. A Bíróság ezt túlságosan leszűkítő értelmezésnek vélte, és ezzel szemben megállapította, hogy elég azt bizonyítani, hogy a hatóságok nem tettek meg minden észszerűen elvárható cselekményt annak a közvetlen életveszéllynek az elhárítása érdekében, amelyről tudtak, vagy amelyről tudniuk kellett volna.⁶⁶⁸ A Bíróság hosszasan vizsgálta a tényeket, és arra a következtetésre jutott, hogy a rendőrség a tudomására jutott információkból a pszichiátriai szakvélemény és a bizonyítékok hiánya

⁶⁶⁵ I.d. *Osman c. Egyesült Királyság*, 1998. október 28. Bár ez az ügy nem a terrorizmus problémájával kapcsolatos, a Bíróság dictumja lényeges ebben a tárgyban is. 1988. március 7-én az egyik panaszos, Ahmet Osman egy tanára lelőtte a fiú apját. A tanár, Paget-Lewis, beteges érzelmeivel téplát a fiúval szemben, annak barátját féltékenységeben többször inzultálta és fenyegette. Az ügy kb. egy évig húzódott, az iskola vezetése is értesült az eseményekről, de bizonyítékok nem álltak rendelkezésre. Az eltelt időszakban az Osman család autóját többször megrongálták, felgyújtották, a házuk ablakát beütközték, a kertben gyújtogatnak. 1987. májusában és júniusában Paget-Lewis egy pszichiáter megvizsgálta, aki azonban megállapította, hogy bár az érzelmi kötődése aggodaloma adhat okot, nem tekinthető betegnek a szó formális értelmében. A rendőrség, bár az eseményekről tájékoztatott, nem vette komolyan a dolgot, a pszichiáter szakvéleményének elsőbbségére hivatkozva. A tanár időközben Osmaura változtatta a nevét, és egyben az is kiderült, hogy a Paget-Lewis sem az eredeti neve, egy korábbi ilyen nevű tanítványa írta táplált érzelmei miatt vette fel. Végül vádemelés történt károkozás címén a tanár ellen, akit 1987. decemberében le is kényszerítették tartóztatni, de nem sikerült. 1988. márciusában a tanár többször megfordult a könyvéken, majd március 7-én megölte az apát, és a gyermeket súlyosan megsebesítette. Ezután az igazgatóhelyettes házához hajított, ahol megölte őt is és a kisfiát is. A panaszosok arra hivatkoztak, hogy a rendőrség – bár tisztában volt a valós veszéllyel – elmulasztotta a panaszosok és az áldozatok védelmével kapcsolatos 2. cikk szerinti kötelezettségét.

⁶⁶⁶ *Ibid.*, 115. §.

⁶⁶⁷ *Ibid.*, 116. §.

⁶⁶⁸ *Ibid.*

mialatt nem számolható a későbbi cselekménnyel, figyelembe véve különösen azt is, hogy a megelőző incidensek egyike sem minősül élet elleni támadásnak. A Bíróság értékelése szerint a panaszosok nem tudtak rámutatni egy olyan körülményre sem, amely a rendőrség felelősségét támasztotta volna alá, és a rendőrség nem indokolatlanul adott nagy súlyt az ártatlanság vételemnek.⁶⁶⁹

Az Egyezmény és az azt alátámasztó joggyakorlat egyaránt rámutat az állam kötelezettségére az élet védelme terén, amely bizonyos esetekben pozitív kötelezettséget is jelenthet. Az Ajánlás is ezt a már kialakult joggyakorlati megközelítést rögzíti, amikor kimondja az államoknak az egyének terrorizmus elleni védelmével összefüggő kötelezettségét:

„Az államok kötelezettsége az joghatóságuk alatt álló minden személy alapvető jogainak a terrorista cselekményekkel szembeni védelméhez szükséges intézkedések megtétele, különösen az élethez való jog tekintetében. Ez a pozitív kötelezettség teljes mértékben igazolja az államoknak a jelen Ajánlással összeegyeztethető küzdelmét a terrorizmussal szemben.”⁶⁷⁰

A joggyakorlat azonban kimeli, hogy a kötelezettség megléte sem vár el az állami szervektől lehetetlen, vagy aránytalan cselekvést. Az állam pozitív cselekvési kötelezettsége akkor áll fenn, ha a hatóságok tudnak, vagy láthatnak olyan bűncselekményről, amely egyéni életet veszélyeztet. A hatósági cselekvésnek is korlátot szabhatnak azonban egyes emberi jogok, így az elkövető élethez való joga, elfogása esetén a büntetőeljárás garanciái, stb.

Az élethez való jog védelme a terrorizmus elleni küzdelem egyik alapkérdése, hiszen ha általánosan elfogadott fogalom nem is áll rendelkezésünkre, egy biztos, a terrorizmus az emberi élet (sőt, többnyire számos ember élete) ellen tör, és mint ilyen, alapvető társadalmi érdeket támad, veszélyeztet.

A lényeges kérdés az, hogy az emberi élet védelmének kötelezettsége, és így a terrorizmus elleni harc hol ütközik más alapvető jogokkal, és milyen esetekben kell ezeknek a jogoknak elsőbbséget tulajdonítani. Napjainkban már nem az a kérdés, hogy fel kell-e lépni a terrorizmus ellen, hanem az, hogy milyen formában lehet ezt megtenni, és pontosabban, hogy a küzdelemnek milyen korlátai vannak.⁶⁷¹ A valódi veszélyt az jelenti, hogy a terrorizmus elleni harc eszközeit esetlegesen nem csak erre a célra használják fel, vagy hogy a szükségesnél tovább alkalmazzák.⁶⁷² Ahogy a Bíróság is rámutatott, az élet védelme nem jelent abszolút és korlátlan kötelezettséget. Az állam felelősségének beálltához nem elég a megelőzési kötelezettséggel érintett esemény bekövetkezése, azaz is be kell bizonyítani, hogy az állam meg tudta volna tenni a hatékony intézkedéseket az esemény elhárításához, anélkül, hogy az aránytalan, vagy lehetetlen magatartást kívánt volna meg, illetve, hogy alapvető emberi jogokat sértett volna.

⁶⁶⁹ Ibid., 121. §.

⁶⁷⁰ Id. *Guidelines...*, I. cikk

⁶⁷¹ Id. *DE SCHUTTER, Olivier: La Convention européenne des droits de l'homme...*, op. cit., 186. old.

⁶⁷² Az ENSZ terrorizmussal foglalkozó szakbizottsága is hangsúlyozta ezt a kérdést. Ld. *Report of the Policy Working Group on the United Nations and Terrorism, Annex to A/57/273, S/2002/875, ajánlások 4-6.*, <http://www.un.org/terrorism/a57273.htm>

Az élethez való jog tehát megelőzési kötelezettséget is ró bizonyos esetekben az államra, ugyanakkor azonban más alapvető jogokat is figyelembe kell venni a beavatkozás esetén. „Amennyiben az Egyezmény által védett jogok versengenek, a Bíróságnak mérlegelnie kell őket annak megállapításához, hogy melyiknek van előnye a másikkal szemben.”⁶⁷³

⁶⁷³ Ld. a Wildhaber, Strážnická, Đaka és Traja bírónak a Sirek és Özdemir v. Törökország ítélethez (1999. július 8.) fűzött véleményét.

2. Az abszolút jogok védelmének kötelezettsége

Az abszolút jogok és a jogszerűen korlátozható jogok közötti megkülönböztetés sok vitára ad alkalmat, és az Egyezmény alapján kialakult joggyakorlat sem ad kellő magyarázatot az „abszolút” jelző értelmezésére. Az abszolút jogok szemmiébe korlátozásnak nem vehetők alá, még háború, vagy a nemzet életét fenyegető más rendkívüli állapot esetén sem. A 3. cikk „a demokratikus társadalmak egyik alapvető értékét fogalmazza meg. Még a legnehezebb körülmények között is, mint amilyen a terrorizmus és a szervezett bűnözés elleni harc, az Egyezmény abszolút mértékben tiltja a kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmódok alkalmazását. (...) A kínzás vagy embertelen és megalázó bánásmód alkalmazása abszolút, bármilyen is legyen az áldozat magatartása (...). A panaszosnak felrótt büncselekmény természetének tehát nincs jelentősége a 3. cikk vizsgálata során.”⁶⁷⁴

A Bíróság joggyakorlata egységes abban a tekintetben, hogy a kínzást és az embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmát kimondó 3. cikk senkivel, a társadalomra nézve legveszélyesebb cselekmények elkövetőivel szemben sem enged kivételt.⁶⁷⁵ Amint azt a Bíróság több alkalommal kimondta, „még a legnehezebb körülmények között is, amilyen a terrorizmus és a szervezett bűnözés elleni küzdelem, az Egyezmény teljeskörűen tiltja a kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód alkalmazását”.⁶⁷⁶ „A Bíróság tisztában van az államokra napjainkban háruló, a lakosaik terrorista erőszak elleni védelmével kapcsolatos hatalmas nehézségekkel. Ennek ellenére, még ilyen körülmények között is, az Egyezmény abszolút mértékben tiltja a kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmódok alkalmazását...”⁶⁷⁷

Ennek a problémakörnek az egyik legfontosabb ítélete az *Írország c. Egyesült Királyság* ügyben⁶⁷⁸ született.⁶⁷⁹ A gyanúsítottakkal szemben alkalmazott öt különleges technikára

⁶⁷⁴ Ld. *Labita c. Olaszország*, 2000. április 6., 119. §.

⁶⁷⁵ Ld. *HAILBRÖNNER, Kay : Art. 3 EMRK – ein neues europäisches Konzept der Schutzgewährung?* In : *Die Öffentliche Verwaltung*, Vol. 52, 1999. augusztus, No. 15, 617. old.

⁶⁷⁶ Ld. *Selmouni c. Franciaország*, ítélet, 1999. július 28., 95. §., és *Berkiay c. Törökország*, ítélet, 2001. március 1., 162. §.

⁶⁷⁷ Ld. *Chahal c. Egyesült Királyság*, ítélet, 1996. november 15., 79. §.

⁶⁷⁸ Ld. *Írország c. Egyesült Királyság*, ítélet, 1978. január 18. Az észak-írországi hatóságok az Egyesült Királyság által „az Írország mindkét felében valaha is tapasztalt leghosszabb és legdurvább terrorista kampánynak” nevezett jelenség elleni harc érdekében 1971 augusztusa és 1975 decembere között különleges letartóztatási, fogvatartási és internálási hatáskörrel rendelkeztek. 1971-ben a rendőrség és a katonaság elfoglalt egy akciót az I. R. A.-hoz kapcsolódó erőszakban való részvétellel gyanúsított személyek elfogására. Mivel erre a „lojalista” terrorizmus megerősödött, a hatóságok kiterjesztették az intézkedéseket ezekre a személyekre is. A fogvatartásuk alatt a hatóságok különleges vallatásnak vetették alá a letartóztatottakat, amely során többek között az alábbi technikákat alkalmazták: (1) hosszú időn át a fal mellett történő „feszült pózban” (leggyakrabban ujjtámaszban) állás; (2) csuklyázás, azaz a fejnek állandó jelleggel egy zsákkal való letakarása; (3) állandó hangos sűrítő hang; (4) alvásmegvonás; (5) szőlőlé és folyékony táplálék megvonása.

⁶⁷⁹ Az események az IRA-támadásra válaszul meghirdetett 1971. augusztus 9-én Demetrius hadműveletre utalnak vissza, melynek keretében került sor az internálásra és a különleges intézkedések érvényesítésére.

vonatkozóan a Bíróság megállapította, hogy bár nem érték el a kínzás szintjét, együttes alkalmazásuk esetén azonban embertelen és megatázó bánásmódnak minősülnek, mivel vallomásra bírás érdekében és szisztematikusan alkalmazták őket.⁶⁸⁰

A *Tomasi c. Franciaország* ügyben a Bíróság a sérelmezott kihallgatások kapcsán kifejtette, hogy „a kihallgatások szükségessége és a bűnözés elleni küzdelem nehézségei – különösen a terrorizmus kapcsán – nem vezethet az egyén fizikai integritása megfelelő védelmének korlátozásához”.⁶⁸¹

A *Chahal c. Egyesült Királyság* ügyben⁶⁸² ugyancsak a logikai tételre alapozva a Bíróság elvetette a kormány azon érvelését, mely szerint kiadatás kérdésében a terrorista személy távollátásához fűződő nemzeti érdek miatt a 3. cikk nem érvényesül abszolút módon. Az ítélettel szemben megfogalmazott ellenvéleményben azonban a bírák ezt az érvelést támogatták, amikor kimondták, hogy „az a Szerződő Állam, amely egy személynek a joghatósága alóli citávoltását fontolgatja egy másik állam joghatósága alá, *jogszerűen mérteget vonhat egyrészt – a személy maradása esetén – a nemzetbiztonsági érdekeit érintő veszély természete, és másrészt az egyént a célországban fenyegető rossz bánásmód veszélyének mértéke között.* Amennyiben jelentő kétség fűződik annak valószínűségéhez, hogy az utóbbi államban rossz bánásmód adódna, a nemzetbiztonságot fenyegető veszély nagy súllyal jelentkezhet a mértegelés során.”⁶⁸³ A Bíróság általános megközelítésével szemben megfogalmazódott tehát egy erős álláspont, amely a jövőben csötlec mérsékelheti ebben a tekintetben a 3. cikk abszolút jellegét.

Az Egyezmény 2. cikke ugyancsak abszolút jogot fogalmaz meg abban a tekintetben, hogy biztosítja mindenkinek az élethez való jogát, és az állam semmilyen korlátozást nem alkalmazhat ezzel a joggal szemben. Ugyanakkor a 2. cikk megengedi az erőszak alkalmazását a személyek jogellenes erőszak elleni védelme esetén.⁶⁸⁴ Ebben a problémakörben merült fel a *McCann és mások c. Egyesült Királyság* ügyben,⁶⁸⁵ amelyben a panaszosok annak a preventív katonai akciónak a jogszerűségét vitatták, amely során három, egy gibraltári merényletben való részvétellel gyanúsított személy meghalt.

A Bíróságnak az ügy során alkalma adódott tehát „az államnak a terrorista merényletek veszélyére adott válaszána arányossági problémáival”⁶⁸⁶ foglalkozni. A Bíróság az esetre vonatkozóan elismerte, hogy az állam ügynökei általi erőszak-alkalmazás megfelelhet a 2. cikk 2. bekezdésében foglaltaknak, amennyiben az „jó átgondolt őszinte

Ld. BRAUN, Zsolt : *Egyes európai országok anti-terrorista intézkedései*, In : Terrorizmus. A nemzeti és nemzetközi biztonságot érintő kihívás, op. cit., 1999, 155. old.

⁶⁸⁰ I.d. 167. §.

⁶⁸¹ I.d. *Tomasi c. Franciaország*, ítélet, 1992. augusztus 27., 115. §.

⁶⁸² I.d. *Chahal c. Egyesült Királyság*, ítélet, 1996. november 15. Az ügy füzereplője az első panaszos, a családfe, aki egy szélsőséges, elszakadáspárti szikh szervezet egyik vezetője az Egyesült Királyság területén, és számos tüntetést szervezett, illetve büntetőeljárás indult ellene többek között a Radsziv Gandhi elleni egyik akcióban való részvétel gyanújával is.

⁶⁸³ I.d. Gölcükü, Matscher, Freeland, Baka, Mifsud Bonnici, Gotchev és Levits bírók közös különvéleményét. A bírák szerint az a tény, hogy a panaszos híres személy, a Bíróság ítéletével ellentétben csökkenté annak lehetőségét, hogy Indiába visszatoloncolása esetén bántalmazásban lenne része, hiszen a médiu figyelmé is biztosíthatja az indiai kormány ígérete mellett a sértetlenséget.

⁶⁸⁴ Ld. az Egyezmény 2. cikk 2. bekezdés a) pontját. A halálbüntetés alkalmazásával kapcsolatos derogáció lehetősége hosszú távon aktualitását vesztheti a 13. kiegészítő jegyzőkönyv hatálya lépését követően.

⁶⁸⁵ Ld. *McCann és mások c. Egyesült Királyság*, ítélet, 1995. szeptember 27.

⁶⁸⁶ *Ibid.*, 156. §.

meggyőződésen, megfelelő érveken alapul, amelyek az események történésekör érvényesek, de később tévesnek bizonyulnak. Ha ennek az ellenkezőjét erősítenék meg, az államra és a törvényeit végrehajtó ügynökeire irreális terhet rónának, amelyet életük és mások életé árán kellene érvényesíteni." A Bíróság emellett azonban kifejtette, hogy „az a gibraltári lakosságot fenyegető veszély – amely a Kormány érvélcésncnk központi elcmc , hogy nem tudják megakadályozni a terroristák belépését a területre, előnyt élvez a letartóztatásukat és bíróság elé állításukat lehetővé tevő bizonyítékok hiányából adódó csetlges következményekkel szemben”.⁶⁸⁷

A Bíróság ugyanakkor felrótta az államnak, hogy nem vette eléggé figyelembe más eszközök igénybevételenek lehetőségét, és ez vezetett az ügynökök hibás cselekményéhez, akik elmulasztották a lőfegyverek alkalmazásával kapcsolatos összes óvintézkedést, amelyek a terroristák elleni híresen veszélyes műveletekre is vonatkoznak. A hatóságok mulasztása szervezésbeli és a letartóztatásra irányuló művelet felügyeletével kapcsolatos óvintézkedés elmulasztására is visszavezethető volt.⁶⁸⁸

A haláleset kivizsgálására vonatkozóan a Bíróság megállapította, hogy a nemzeti hatóságok kötelesek hatékony nyomozati cselekményeket végezni olyan esetek felderítésére, amikor az erőszak alkalmazása halálhoz vezetett.⁶⁸⁹ Ahogy azt a Bíróság az *Ergi c. Törökország* ügyben megállapította, az államnak megfelelő óvintézkedéseket kell tennie a katonai akciók során annak érdekében, hogy a civil lakosság életét megóvja.⁶⁹⁰

A bevetések szervezésének és ellenőrzésének kérdése merült fel az *Andronicou és Constantinou c. Ciprus* ügyben⁶⁹¹ is. A Bíróság ebben az ítéletében megállapította, hogy a különleges osztág bevetése indokolt volt. Ugyanakkor a különleges osztág bevetését utolsó eszközként, a tárgyalások sikertelensége esetére hagyták. A lőfegyverek alkalmazását világos instrukciókkal szabályozták, beleértve az arányosság elvét, és hogy csak akkor szabad tüzelni, ha a fiatal nő, vagy egy rendőr veszélybe kerül.⁶⁹² A lőfegyver használata kapcsán az ügynökök joggal gondolhatták, hogy meg kellett ölni a férfit a nő és saját életük megóvása érdekében. Mivel a rendőrtket felhatalmazták lőfegyver használatára a nő és a saját életük védelmében, és minden eszközzel élhettek, amelyet jóhiszeműen szükségesnek vélték az életük megmentése céljából, a Bíróság nem találta jogsértőncnk az intézkedést.⁶⁹³

Az említett ítéletek világosan rámutatnak az államnak a joghatóságuk alatt álló személyek életének védelmére vonatkozó kötelezettsége és az alapjogok tiszteltben tartása közötti kapcsolatra. A 2. cikk 2. bekezdésének a) pontja alapján az államok megfelelő intézkedéseket tehetnek a terrorista merényletek megakadályozására, azonban az erőszak alkalmazása esetén amennyiben szükségtelenül következik be haláleset, és az állami hatóságok részéről hanyagság mutatkozik, a 2. cikk sérelme megállapíthatóvá válik. A *McCann* ügyben hozott ítélet és az arra épülő joggyakorlat kizárja annak a lehetőségét,

⁶⁸⁷ *Ibid.*, 205. §.

⁶⁸⁸ *Ibid.*, 212. §.

⁶⁸⁹ *Ibid.*, 161. §. Ugyanezt az elvet említi a Bíróság a *Kaya c. Törökország*, 1998. február 19-i ítéletében is (86. §.)

⁶⁹⁰ *Ld. Ergi c. Törökország*, ítélet, 1998. július 28., 81. §.

⁶⁹¹ *Ld. Andronicou és Constantinou c. Ciprus*, ítélet, 1997. október 9. A rendőrség különleges alakulata végrehajtott egy életmentési kísérletet egy fiatal nő kapcsán, akít a véglegénye fenyegetett meg. A művelet során mindkettő meghaltak.

⁶⁹² *Ibid.*, 185. §.

⁶⁹³ *Ibid.*, 192. §.

hogy a lakosság terrorizmus elleni védelmének álcája mögött korlátozás nélkül lehessen halált okozó erőszakhoz folyamodni. Az állam köteles minden óvintézkedést megtenni a szükségtelen halálcselek elkerülése érdekében, a terrorizmus elleni küzdelem tehát bár lényeges, nem minden áron érvényesíthető cél.

A terrorizmus problémája gyakran veti fel a társadalmi felelősséggel összefüggésben a kínzás alkalmazásának kérdését. A közvéleménynek, és számos gondolkodónak is eszébe jutó elgondolás, hogy amennyiben ártatlan áldozatok forognak veszélyben, legitimé válhat-e a terrorizmussal vádolt egyén szóra bírása érdekében minden eszközt – akár a kínzást is – felhasználni.⁶⁹⁴

Az a veszély, amelyet a terrorizmus a társadalomra gyakorol, gyakran megnövekedti az emberi jogok érvényesítését. A 2001. szeptember 11-i merényletek fordulatra készítették a nemzetközi közösséget, amely a terrorizmus elleni harc új, nagyobb hatékonyságra ösztönzi, és inkább ellúri az emberi jogokba való nagyobb mértékű beavatkozást. Az Európa Tanács azonban hangsúlyozza, hogy a tagállamoknak be kell tartaniuk és egyben be is kell tartatniuk az emberi jogokat.⁶⁹⁵ A Bíróság ítélkezési gyakorlatára amely jóval a merényletek előttre nyúlik vissza – a 2. és a 3. cikk keretein túl is rámutat az állam akciószabadságának korlátaira a terrorizmus elleni küzdelem során.

⁶⁹⁴ Ld. *MARIE, Jean-Bernard : Les droits de l'homme...*, op. cit., 22. old.

⁶⁹⁵ Ld. korábbról a Parlamenti Közgyűlés dokumentumait : a 916(1981) számú, az „A demokrácia terrorizmus elleni európai védelme – Feladatok és problémák” c. konferencián elfogadott ajánlást; a 922(1984)1 számú ajánlást a demokrácia terrorizmus elleni európai védelméről; az 1024(1986) számú ajánlást a nemzetközi terrorizmusról adott európai válasz címmel, és az 1132(1997)1 számú ajánlást az európai demokratikus rendszerek erősítéséről és a terrorizmus elleni harcban való együttműködésről szóló parlamenti konferencia szervezéséről. A 2001. szeptember 11-i merényleteket követően is ugyancsak az elvek jelentek meg az 1258(2001) számú határozatban, illetve Walter Schwimmer főtitkár 2001. december 7-i sajtótájékoztatójában. Ld. bővebben ezzel kapcsolatban *HORVÁTH, Krisztina: Le Conseil de l'Europe...*, op. cit.

3. A „korlátozható” jogok a terrorizmus elleni küzdelem keretében

Az Egyezmény rendszerében számos alapjog úgy jelenik meg, hogy az Egyezmény maga rögzít számos olyan alapvető érdeket, melyekkel ütközése esetén a állam legitím módon korlátozhatja azokat. Ez nem jelent azonban korlátlan lehetőséget az állam számára, hiszen ebben az esetben is figyelemmel kell lenni alapvető követelményekre, így különösen a legalitás elvére, a törvényben meghatározott cél megjelölésére, a szükségesség követelményére és az arányosság megvalósulására is. A terrorizmus elleni küzdelem nagy kihívás cél állítja az államokat. Az emberi élet védelme valóban olyan elsőrendű érték, amely előtt a „korlátozható” jogoknak meg kell hajolniuk. Ez nem jelenti azonban azt, hogy ennek mindenképpen és minden előzetes feltétel nélkül be kell következnie. A Bíróság joggyakorlata rámutat arra, hogy az élethez való jog, és különösen a terrorizmus elleni küzdelem a magánszféra és a véleménynyilvánítási, illetve egyesülési szabadság terén nem jelent minden esetben zöld utat a korlátozásokhoz.

3.1. A magánélet, a családi élet és a lakhely védelme

A Bíróság számos alkalommal foglalkozott az Egyezmény 8. cikkével kapcsolatos ügyekkel. A 8. cikk több jogot is magában foglal, így a joggyakorlat eltér aszerint, hogy mely jog sérelmére hivatkoznak, illetve hogy a panaszost terrorcselekmény elkövetésével gyanúsították, vagy elhárító akciók áldozatává vált.

A *Guzzardi c. Olaszország* ügyben⁶⁹⁶ a Bíróság egy szabályrendszert hozott létre az államoknak a terrorizmus elleni küzdelemhez kapcsolódó mérlegelési és cselekvési szabadságának pontosítása céljából.⁶⁹⁷ A Bíróság világosan elismerte, hogy a „különleges

⁶⁹⁶ I.d. *Guzzardi c. Olaszország*, ítélet, 1980. október 2. A panaszost, akit egy gyáros elrablásában, majd váltásdíjért cserébe szabadon engedésében társtettesként és bűnrésztesként elítéltek, „különleges megfigyelés” alá helyezték. A rendőrség jelentése szerint a panaszos jogellenes tevékenységekben vett részt, és egy maffiaszervelet tagja volt, amelyet a korábbi négy rendbeli elítéléssel is alátámasztottak. A „különleges megfigyelés” eszköze, amelyet a milánói bíróság rendelt el, a panaszost három évre az Asinara nevű szigeten való tartózkodásra kötelezte, és többek között (1) munkahely keresését, (2) naponta két alkalommal a hatóság előtti megjelenést, (3) bocsulást és törvényszéki életvitelt, (4) elítélés és megelőző vagy biztonsági intézkedések alá helyezett személyekkel való kapcsolattartás elkerülését, (5) 22 és 7 óra közötti otthon tartózkodást, (6) fegyvertartástól és -viseléstől való tartózkodást, stb. kívánt meg.

⁶⁹⁷ A Bíróság ítéletében a „különleges megfigyelést” eljárási hibák miatt ítélte az 5. cikkel ellentétesnek, azaz mivel hiányzott az „illetékes bíróság által történt elítélés” (az 5. cikk 1. bekezdés a) pontja szerinti feltétel), vagy a „bíróság törvényes rendelkezésének, illetőleg a törvény által megállapított kötelezettség teljesítésének biztosítása céljából” (az 5. cikk 1. bekezdés b) pontja szerinti feltétel) való elrendelés. Az 5. cikk 1. bekezdés c) pontját vizsgálva a Bíróság kifejtette, hogy ez a kötelezettség nem szolgálja az általános prevenció politikát olyan személyek esetén, akik, mint a maffiózók, a bűnelkövetésre való különös hajlamuk folytán veszélyesnek tekinthetők, hanem egy konkrét és meghatározott bűncselekmény

megfigyelés” összhangban áll az Egyezmény 3., 8. és 9. cikkével. A Bíróság szerint a panaszos helyzete bizonyos elemeit tekintve kölcsönösen volt ugyan, de nem „mégsem érte el a súlyosság azon fokát, amely alapján a bánásmód a 3. cikk hatálya alá esik”.⁶⁹⁸ Ugyancsen az alapon a Bíróság azt is jelezte, hogy a családtagokkal szemben fennálló tartózkodási engedély megszerzésének követelménye megfelel a 8. cikkben foglaltaknak.⁶⁹⁹

A tagállamoknak a szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni rendőri és biztonsági akciói során figyelembe kell venniük ez egyéni alapjogokat, beleértve a magánélet, családi élet és a lakhely tiszteletét. A Bíróság több ízben szembesült ilyen esetekkel Törökországgal kapcsolatban. Törökország a dél-keleti országárszrc vonatkozóan két rendkívüli állapotra vonatkozó rendeletet fogadott el.⁷⁰⁰ Az ezt követő rendvédelmi akciókat gyakran támadták.

A *Mentes és mások c. Törökország* ügyben⁷⁰¹ a panaszosok házait egy a biztonsági erők által vezetett akció során felgyújtották. A Bíróság megerősítette, hogy ezt az akciót „a panaszosok magánéletének, családi életének és lakhelyének tiszteltéhez fűződő jogaiba való súlyos beavatkozásnak” minősül, „és ez az intézkedés semmiképp sem igazolható”.⁷⁰² A *Selçuk és Asker c. Törökország* ügyben⁷⁰³ a panaszosok hangsúlyozták, hogy a magánélet és családi élet tiszteltéhez fűződő jogaikat sértette az, ahogy a biztonsági erők lerombolták a házait és kiűzték őket a falujukból, ahogy mindez egyben megalapozta a 3. cikk sérelmét is. A *Mentes* ügyben hozott ítéletével ellentétben a Bíróság itt vizsgálhatta a 3. cikk sérelmének kérdésését, és megállapította, hogy még a legnehezebb körülmények között is, mint amilyen a terrorizmus és a szervezett bűnözés elleni harc, tilos a kínzás és az embertelen és megalázó bánásmód minden formája.⁷⁰⁴ Mivel ebben az ügyben a rendfenntartó erők szándékosan rombolták le a panaszosok házait az ingóságokkal együtt, akiknek így el kellett hagyniuk a falut, a Bíróság megállapította a 3. és a 8. cikk sérelmét.⁷⁰⁵

A *Boujlifa c. Franciaország* ügyben⁷⁰⁶ hozott ítéletében a Bíróság a kiadatás problémáját vizsgálta; különösen a kiutasítás, mint a panaszos bűnelkövetői magatartására adott válasz

megakadályozására szolgál. Az e) pontot, amelyre az olasz kormány hivatkozott, elutasította a Bíróság, mivel a „csavargó” kifejezés nem értelmezhető úgy, hogy a maffiózók beleérthetők legyenek.

⁶⁹⁸ *Ibid.*, 107. §.

⁶⁹⁹ A Bíróság elismerte azt is, hogy a 9. cikk állítólagos sérelme nem fogadható el, mivel a panaszos nem kérte sem misék celebrálását a helyi kápolnában, sem azt, hogy a távolabb található templomba járasson. *Ibid.*, 109-110. §.

⁷⁰⁰ A rendeletek értelmében a helyi tanácsok döntenek a biztonsági erők tagjai elleni eljárás kezdeményezéséről. A tanácsokat azzal vádolják, hogy a helyi kormányzó vagy a tartományi kormányzó hatása alatt állnak, akik egyébként a rendvédelmi erők vezetői is. Ld. *Selçuk és Asker c. Törökország*, ítélet, 1998. április 24., 44. §. és *Mentes és mások c. Törökország*, ítélet, 1997. november 28., 49. §.

⁷⁰¹ *Ibid.*

⁷⁰² *Ibid.*, 73. §.

⁷⁰³ Ld. *Selçuk és Asker c. Törökország*, ítélet, 1998. április 24. Az eset körülményei vitatottak. A panaszosok szerint a rendfenntartó erők szándékosan gyújtották le a házait. A Bíróság végül ezt fogadta el, mivel megvalósult ezeknek az állításoknak a gyánán felüli bizonyítása.

⁷⁰⁴ *Ibid.*, 75. §.

⁷⁰⁵ *Ibid.*, 78. és 86. §. A Bíróság ugyanerre a következtetésre jutott a *Bilgin c. Törökország* ügyben is, ahol ugyancsak a panaszos házának és ingóságainak tönkretételéről volt szó. Ld. *Bilgin c. Törökország*, ítélet, 2000. november 16., 103. §.

⁷⁰⁶ *Boujlifa c. Franciaország*, ítélet, 1997. október 21. A panaszos Marokkóban született, de öt éves kora óta Franciaországban él. A francia állampolgárságot nem szerezte meg. Több büncselekmény elkövetése miatt a hatóságok később a kiutasítását rendelték el.

lehetőségét. A Bíróság megjegyezte, hogy a panaszos a közbiztonságot különösen veszélyeztető cselekményekkel követett el. Figyelembe véve, hogy soha nem is kívánta megszerezni a francia állampolgárságot,⁷⁰⁷ a kiutasítása nem bizonyult aránytalannak az elérni kívánt célokhoz képest. A *Boughanemi c. Franciaország* ügyben⁷⁰⁸ a Bíróság, bár az eset körülményei hasonlóak voltak, figyelembe vette, hogy a panaszost szoros családi kapcsolatok fűzték Franciaországhoz. Ennek ellenére, mivel megtartotta tunéziái állampolgárságát és kapcsolatot épített Tunéziával, és különösen, mivel soha nem mutatott a francia állampolgárság megszerzésére irányuló szándékot, a Bíróság ebben az esetben is az elérni kívánt célokhoz képest arányosnak találta a kiutasítási intézkedést.⁷⁰⁹ Az említett két ítélet azért is érdekes, mert a Bíróság korábbi joggyakorlatában figyelembe vette a családi kapcsolatokat,⁷¹⁰ mint a kiutasítás ellenében ható tényezőket.⁷¹¹

A magánélet tiszteltben tartása a fentiekben láthatóan csak az Egyezmény 8. cikkében előírt korlátozások figyelembe vételével, és azoknak megfelelő módon korlátozható. A terrorizmus elleni harc fontos társadalmi érdek, amely a közrend és a közbiztonság helyreállítását célozza, nem járhat azonban aránytalan (eseteinkben büntető jellegű) eszközök alkalmazásával. Nem jelenti azonban a magánélethez fűződő jog sérelmét olyan személy kiutasítása, aki ugyan társadalmi szálakkal fűződik az államhoz, azonban annak nem állampolgára.

⁷⁰⁷ *Ibid.*, 44. §.

⁷⁰⁸ *Ld. Boughanemi c. Franciaország*, ítélet, 1996. március 27. A panaszos Tunéziában született, és máig ennek az államnak az állampolgára. Nyolcéves korában érkezett Franciaországba, ahol kiadatásáig élt. Többször is elítélték.

⁷⁰⁹ *Ibid.*, 44-45. §.

⁷¹⁰ *A Beldjoudi c. Franciaország* (ítélet, 1992. március 26.) ügyben a házasság, a *Nasri c. Franciaország* (ítélet, 1995. július 13.) ügyben a születés óta panaszos családi élete, és a *Monstaquim c. Belgium* (ítélet, 1991. február 18.) ügyben a második generációs bevándorlók kiutasításának tilalma állta akadályát a konkrét kiutasításnak.

⁷¹¹ *Ld. VAN MUYLDER, Céline: Étrangers : vie privée*, In : *Revue française de droit administratif*, Vol. 17, No. 4, 2001. július-augusztus, 798-799. old. és *JULIEN – LAFERRIÈRE, François : L'éloignement des étrangers et la Convention européenne des droits de l'Homme (articles 5 et 8) Affaires Nasri, Boughanemi et Amour*, In : *Cahiers du CREDHIO* N°3, 1997, op. cit, 72. old.

3.2. A magánszférába történő különleges beavatkozási eszközök a bűnüldözés során

A telefonok lehallgatása és a levelezés ellenőrzése gyakorta alkalmazott eszköz a biztonsági erők terrorizmus elleni harcában. A *Malone c. Egyesült Királyság* ügyben⁷¹² a Bíróság elismerte, hogy „a bűnözés elterjedése, különösen a szervezett bűnözés,⁷¹³ az elkövetők növekvő tevékenysége, és a mozgásuk könnyebbé és gyorsabbá válása az Egyesült Királyságban elengedhetetlenné tette a telefonlehallgatásokkal a bűncselekmények felderítése, és az ellenük való küzdelem érdekében”.⁷¹⁴ A *Klass és mások c. Németország* ügyben a Bíróság ugyancsak a kérdésben továbbment, amikor kijelentette, hogy „manapság a demokratikus társadalmaknak a kémkedés és a terrorizmus különösen bonyolult formáival kell szembesülniük, melynek következtében az államnak ahhoz, hogy eredményesen fellépessen az ilyen veszélyekkel szemben, megengedett a joghatósága alatt működő felforgató elemek titkos figyelemmel kísérése. A Bíróságnak ezért el kell fogadnia, hogy a levelezés, posta és telekommunikáció titkos ellenőrzését lehetővé tevő jogszabályok – kivételes feltételek mellett – szükségesek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság és/vagy a rend védelme, a bűncselekmények megelőzése érdekében.”⁷¹⁵

Tagadhatatlan azonban, hogy ezek az eszközök nagymértékű beavatkozást jelentenek a magánszférába, és „káros következményekkel jár[hat] az egész demokratikus társadalomra”,⁷¹⁶ ezért az eszközök alkalmazása csak a jogszabályok figyelembe vételével mehet végbe.⁷¹⁷ A Bíróság jelentős joggyakorlattal rendelkezik ebben a témában, amely iránymutatást adhat a tagállamoknak ahhoz, hogyan érhettek ezekkel a lehetőségekkel a szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni küzdelem során.

Az ügyek némelyike arra mutat rá, hogy a bepanaszolt állam nem vette figyelembe az alapvető biztosítékokat a telefonlehallgatások alkalmazásakor. A *Malone c. Egyesült Királyság* ügyben⁷¹⁸ a Bíróság jelölte, hogy a hatályos angol jog nem követelte meg

⁷¹² Ld. *Malone c. Egyesült Királyság*, ítélet, 1984. augusztus 2. El kell ismerni, hogy ez az ügy nem a terrorizmussal kapcsolatos. Ugyanakkor a szervezett bűnözés nagyban hasonló – figyelemmel az elterjedésére és a benne rejlő veszélyre – a terrorizmus problémájához.

⁷¹³ Egyes szerzők elismerik, hogy a szervezett bűnözés és a terrorizmus között számos kapcsolat létezik, hiszen hasonló eszközökkel, hasonló hierarchikus felépítéssel működnek, azonban sok más elemben is térnek egymástól. Így a szervezett bűnözés esetében az ideológiai alap az esetek többségében hiányzik, illetve a figyelemfelkeltés sem jelenik meg célként. Ld. *SCHMITZ, Alex P. : The Links Between Transnational Organized Crime and Terrorist Crimes*, in : *Transnational Organized Crime*, Frank Cass, London, 1996. tél., Vol. 2, No. 4, 65-66. old.; *SZÓCS, Árpád László : Szervezett bűnözés vagy terrorizmus*, in : *Beltügyi Szemle*, 1999, No. 12, 123. old.; és *FÖLDI, László : A nemzetközi terrorizmus és a nemzetközi szervezett bűnözés közös élettere napjaink kihívásai között*, in : *Terrorizmus. A nemzeti és nemzetközi biztonságot érintő kihívás*, op. cit.

⁷¹⁴ Ld. *Malone c. Egyesült Királyság*, ítélet, 1984. augusztus 2., 81. §.

⁷¹⁵ Ld. *Klass c. Németország*, ítélet, 1978. szeptember 6., 48. §.

⁷¹⁶ *Ibid.*

⁷¹⁷ Ld. ezzel kapcsolatban *KARDOS, Gábor : Miért nehéz jogi eszközökkel védekezni a terrorizmus ellen?* in : *Terrorizmus. A nemzeti és nemzetközi biztonságot érintő kihívás*, op. cit., 83. old. és *MARIE, Jean-Bernard : Les droits de l'homme ou "Les choses de la vie" démocratique*, Európa Tanács, Strasbourg, 1985, 30-31. old.

⁷¹⁸ Így a panaszos elken indult eljárás keretében felmerült egy panaszos általi telefonbeszélgetés, amely után a vád elismerte, hogy a telefonbeszélgetést egy a belügyminiszter által kiállított engedély alapján hallgatták

kifejezetten az engedélyt a lehallgatás megkezdéséhez. Ráadásul nem létezett jogi korlát sem a lehallgatás jogszerű céljai vagy módjai tekintetében, így a hatóságok mérlegelési lehetősége korlátlan volt. Következésképpen a beavatkozás nem volt „a törvény által meghatározott” a 8. cikk 2. bekezdése értelmében. A Bíróság külön vizsgálta a hívásazonosító berendezés alkalmazását, és ugyanezre a következtetésre jutott, mivel a belső jog nem tiltotta a postának, hogy saját hatáskörében elutasítson egy a rendőrségtől érkező, tárcsázott számok kimutatására irányuló kérést.^{719 720}

A *Kruslin c. Franciaország*⁷²¹ és a *Huvig c. Franciaország* ügy⁷²² alkalmat adott a francia jogszabályok elégtelenségének kiemelésére. A Bíróság megerősítette, hogy a szabályozási rendszer nem biztosított megfelelő garanciákat bizonyos visszaélésekkel szemben, különösen, mivel az alkalmazandó jogszabályok nem határozták meg, a szennyezők mely köre vehető alá hírói lehallgatásnak, illetve, hogy mely típusú bűncselekmények adhatnak erre okot.

Az angol jogrendszer vált vizsgálat tárgyává a *Khan c. Egyesült Királyság*⁷²³ és a *P. G. és J. H. c. Egyesült Királyság* ügyben is. Az előbbi ügy kapcsán a Bíróság figyelembe vette, hogy a telefonlehallgatásokra vonatkozó szabályzatot a belügyminisztériumi irányelvek (Home Office Guidelines) alapján alkalmazták. Az irányelvek nem rendelkeztek törvényerővel, és nem voltak nyilvánosak a közvélemény számára. Mivel a beavatkozás időpontjában nem volt alkalmazható belső jogszabály a telefonlehallgatáskor, a Bíróság szerint a beavatkozás nem volt „a törvényben meghatározott”.⁷²⁴

A *P. G. és J. H. c. Egyesült Királyság* ügy⁷²⁵ kapcsán a Bíróságnak három elemet kellett megvizsgálnia: a panaszosok házában végzett telefonlehallgatás, a számlaolvasó készülék alkalmazásának és a fogvatartás folyamán történt lehallgatások jogszerű voltát. Az első kérdés kapcsán a Bíróság az előbbi esettel azonos következtetésre jutott.⁷²⁶ A panaszosnak arra a részére vonatkozóan, hogy a számrögzítés nem volt „a törvényben meghatározott”, a

le. A panaszos polgári eljárást kezdeményezett megemlítve, (1) hogy a telefonvonalán folytatott beszélgetések lehallgatása, ellenőrzése és rögzítése jogsértő volt, (2) az évek során a levelezését is ellenőrizték, (3) a telefonvonalát egy számlaolvasó berendezéshez köttették, amely rögzítette a tárcsázott számokat. Az alkalmazandó jog az 1969-ben hatályossá vált postaszolgálatról szóló törvény (Post Office Act) megszületéséig a common law volt.

⁷¹⁹ *Ibid.*, 87. §.

⁷²⁰ Az ítéletet követően az Egyesült Királyságban törvény született az írott és telefonos kommunikáció ellenőrzésével kapcsolatban. Ld. *LEIGH, L. H. : La procédure pénale anglaise à la lumière de la Convention européenne des droits de l'homme*, in : *Revue de science criminelle et de droit comparé*, 1988, július-szeptember, No. 3, 459 és 462. old.

⁷²¹ Ld. *Kruslin c. Franciaország*, ítélet, 1990. április 24. A panaszost egy a panaszos békője elleni lehallgatási akció során a csendőrség által lehallgatott telefonbeszélgetést követően tartóztatták le. A beszélgetés meghatározó elem volt az ellene folytatott eljárásban.

⁷²² Ld. *Huvig c. Franciaország*, ítélet, 1990. április 24. A panaszosokat pénzügyi csalással, dokumentumok továbbításának elmulasztásával, illetve pontatlan dokumentumok leadásával vádolták. A vizsgálóbíró rendelt el a lehallgatást és a panaszosok minden üzleti és magántelefon-beszélgetésének rögzítését.

⁷²³ Ld. *Khan c. Egyesült Királyság*, ítélet, 2000. május 12. A panaszos egy barátjánál elhelyezett lehallgató készülék beszerelése után szerzett tudomást a rendőrség a panaszos egyik beszélgetéséből, hogy kábítószer behozatalának kitervelője volt, és az akció során később őt is, és a barátját is letartóztatták, de bizonyítékok hiányában elengedték. A panaszost később letartóztatták, és büntetőeljárást kezdeményeztek ellene.

⁷²⁴ *Ibid.*, 27-28. §.

⁷²⁵ Ld. *P. G. és J. H. c. Egyesült Királyság*, ítélet, 2001. szeptember 25. A panaszosokat egy pénzszállító autó kirablásának előkészületével gyanúsították. A rendőrség intézkedéseket tett a panaszosoknak telefonjának az egyikük lakásában való lehallgatására, majd egy lopott jármű használatáért való letartóztatásukat követően a cellájukban, a hangjuk azonosítása érdekében.

⁷²⁶ *Ibid.*, 37-38. §.

Bíróság kijelentette, hogy a tárcsázott számok rögzítése nem valósítja meg önmagában véve a 8. cikk sérelmét, ha például a telefontársaság a beszélt idő kimutatásához alkalmazza. Iden csötből ezeknek az adatoknak a rendőrség részére történő átadására a törvény felhatalmazást adott, amennyiben az szükséges volt egy büncselekmény felderítésére és megakadályozására, feltéve, hogy a panaszos elleni eljárás keretében a hívások idejére vonatkozó többi bizonyíték alátámasztására szolgált. Arra vonatkozóan, hogy a panaszosok tájékozódhattak-e az ilyen eszközök alkalmazásának feltételeiről, a Bíróság megcserésítette, hogy az eszközök „a törvényben meghatározott[ak]” voltak. A fogvatartás ideje alatt, a korábbi telefonlehallgatások hangjainak azonosítása céljából alkalmazott lehallgatások jogszerűségével kapcsolatban a Bíróság úgy vélte, hogy ezek a lehallgatások a panaszosok magánéletébe való beavatkozásnak minősülnek, és a törvénynek kifejezetten tartalmaznia kell azt a lehetőséget a rendőrség számára, hogy a magánéletet veszélyeztető eszközöket alkalmazzon. Tehát a lehallgató-készülékek alkalmazása – bárhol legyenek is felszerelve, akár a rendőrségen is – kifejezett felhatalmazásra történhet csak. A Bíróság végül megjegyezte, hogy a vizsgált időtartam során nem volt érvényben egy a rendőrség által saját helyiségeiben alkalmazandó lehallgatásra vonatkozó jogszabály, így az igénybe vett eszközök nem voltak „a törvényben meghatározott[ak]”.

A telefonlehallgatások jogszerűségének problémája az *Amann c. Svájc* ügyben⁷²⁷ magában foglalta a harmadik személyeknek a lehallgatással kapcsolatos helyzetének, és az egyéni információk dosszié vezetésének problémáját. A Bíróság kiemelte, hogy a sérelmezett intézkedés nem a panaszosra irányult – sem gyanúsítottként vagy vádlottként, sem gyanúsítottól vagy vádlottól információt kapó, vagy annak átadó harmadik személyként –, hanem „véletlenül” vett részt egy telefonbeszélgetésben, amelyet az akkori berni szovjet nagykövetség meghatározott munkatársa kapcsán vezetett ellenőrzés során rögzítettek”.⁷²⁸ A szövetségi törvény azonban nem rendelkezett semmilyen módon ezeknek az eszközöknek a „véletlenül” lehallgatott beszélgetőpartnerek elleni alkalmazásáról. A dosszié megkezdésével és fenntartásával kapcsolatban a Bíróság megjegyezte, hogy a svájci jog nem tartalmazott megfelelő rendelkezést az adatgyűjtés, rögzítés és az információk kezelésének lehetőségei és módja vonatkozásában, így a jogszabályok nem biztosítottak egyértelmű és részletezett módon megfelelő védelmet a hatóság beavatkozása esetén. A Bíróság tehát a 8. cikk sérelmének fennállására következtetett.

A *Lüdi c. Svájc* ügyben⁷²⁹ született ítélet lehetőséget adott a Bíróságnak, hogy arra a következtetésre jusson, hogy a lehallgatásokkal kapcsolatos hatályos svájci jogszabályokat a nyomozást megelőzően is lehet alkalmazni, amennyiben alapos a gyanú, hogy büncselekményeket készülnék elkövetni. Ami a beépített ügynököket illeti, a Bíróság kiemelte, hogy ez az intézkedés nem érintette a panaszosnak a 8. cikk szerinti jogait.⁷³⁰

⁷²⁷ Ld. *Amann c. Svájc*, ítélet, 2000. február 16. A panaszos szőrtelenítő készülékeket importált, és a berni szovjet nagykövetség egyik munkatársa is megkereste. A telefonbeszélgetésüket lehallgatták, és az ügyészség egy állambiztonsági dossziét nyitott a panaszosról. 1990-ben az adatokat nyilvánossá tették a közvélemény számára. A panaszos által kezdeményezett, a dosszié értelmezésére irányuló eljárásban a Konföderáció képviselője jelezte, hogy a nagykövetség egyik munkatársát ellenőrizték, és minden híváskor azonosították a beszélgetőpartnert, illetve egy dosszié nyitottak róla. A panaszos tagadta a lehallgatás és a rá vonatkozó dosszié felállításának és vezetésének jogszerűségét.

⁷²⁸ *Ibid.*, 61. §.

⁷²⁹ Ld. *Lüdi c. Svájc*, ítélet, 1992. június 15. A panaszos, aki a történet idején Németországban tartózkodott, lábbátvar-kereskedéssel vádolták. A svájci hatóságok előzetes nyomozásba kezdtek, és elfogták a panaszos telefonjának a lehallgatását. A hatóságok az ügy felgöngyölítése érdekében egy beépített ügynököt is bevetettek.

⁷³⁰ *Ibid.*, 40. §.

Ezzel ellentétben egy másik ügygel kapcsolatban a Bíróság elítélte a beépített ügynökök alkalmazását. A *Teixeira de Castro c. Portugália* ügyben⁷³¹ a Bíróság kijelentette, hogy a két rendőr túllépte a beépített ügynökökre vonatkozó általános cselekvési korlátokat, mivel a panaszos az ő felhívásukra követte el a büncselekményt, és semmi sem utalt arra, hogy a cselekmény az ő beavatkozásuk nélkül is bekövetkezett volna. Az ügynökök beavatkozása tehát megfosztotta a panaszost a tisztességes eljárás garanciáitól.⁷³² Ezzel szemben a *Halid Szahad c. Egyesült Királyság* ügyben⁷³³ a Bizottság megállapította, hogy nem a titkos ügynökök keresték fel a panaszost, hanem a panaszos ajánlatára cselekedtek, aki nagy múlttal rendelkezett a heroin-kereskedelemben, és a titkos ügynökök részvétele nélkül is kész volt az elkövetésre.

A telefonbeszélgetések lehallgatása fontos problémákat vet fel az ügyvédi titoktartás kapcsán. A Bíróság a *Kopp c. Svájc* ügyben⁷³⁴ jelezte, hogy a svájci jog kifejezetten megtiltotta az ügyvédek hivatali vonalainak lehallgatását, feltéve, hogy harmadik személyként, azaz nem gyanúsított, vagy vádlott minőségben figyelik meg. A jogszabálynak ez a része védi az ügyvéd és ügyfele közötti szakmai viszonyt minden a telefonbeszélgetések bizalmosságát sértő beavatkozásoktól. A Bíróság elfogadta a svájci kormánynak azt az érvelését, hogy a szakmai titok kizárólag az ügyvéd és ügyfele közötti viszonyra vonatkozik, azonban kiemelte, hogy az érintett jogszabály nem adott támpontot arra vonatkozóan, hogyan lehet elválasztani az ügyvédi szakmai beszélgetéseket a tisztán magánbeszélgetésektől.⁷³⁵ Mivel az érintett jogszabály nem ad világos útmutatást a hatóságok részére a hatáskörüknek az ilyen esetekben való alkalmazásának lehetőségeire és módjára vonatkozóan, a Bíróság megállapította az Ügyezmény 8. cikkének sérelmét.

A *Calogero Diana c. Olaszország*⁷³⁶ és a *Domenichini c. Olaszország* ügyben⁷³⁷ elrendelték a terroristáknak a fogvatartásuk során az ügyvédjükkel folytatott levelezésének ellenőrzését. A Bíróság rávilágított, hogy a hatályos jogszabályok túlságosan nagy jogkört biztosítanak a hatóságok számára, mivel nem jelölik meg azt, hogy milyen indokok alapján, és meddig alkalmazható az ilyen intézkedés. A kérdéses norma, mivel nem ad

⁷³¹ Ld. *Teixeira de Castro c. Portugália*, ítélet, 1998. június 9. V. S-t egy kábítószer-kereskedelemmel szembeni akció során két civilruhás rendőr kihallgatta, hogy megadják, ki a szállítója. V. S. a panaszost nevezte meg, mint akinél nagy mennyiségű heroin található. A panaszost a beépített ügynökök segítségével büncselekmények során tartóztatták le.

⁷³² *Ibid.*, 39. §.

⁷³³ Ld. *Halid Szahad c. Egyesült Királyság*, döntés a panasz elfogadhatóságáról, 34225/96, 1997. október 22. A panaszos palesztinai állampolgár, aki ellen büntetőeljárás indult kábítószerkereskedelemben vádjával. A panaszos egy titkos ügynök által lefolytatott akció során felajánlotta nagy mennyiségű heroin szállítását az Egyesült Királyság területére. Az ügynökök szállítást a határőrség titkos bevonásával hajtották végre, majd a kábítószer megsemmisítését követően a panaszost is az Egyesült Királyság területére csalták, ahol letartóztatták.

⁷³⁴ Ld. *Kopp c. Svájc*, ítélet, 1998. március 25. A panaszos ügyvéd. Egy a felesége elleni parlamenti vizsgálat során elrendelték a panaszos telefonvonalainak lehallgatását is, beleértve a hivatali telefonját.

⁷³⁵ *Ibid.*, 73. §.

⁷³⁶ Ld. *Calogero Diana c. Olaszország*, ítélet, 1996. október 21. A panaszost a „Vörös Brigádok” elnevezésű terrororganizációban való közreműködéssel gyanúsították, majd letartóztatták és előzetes letartóztatásba helyezték. Tizenegy vádpontban ítélték el. A fogvatartása során a levelezését cenzúrálnak vetették alá.

⁷³⁷ Ld. *Domenichini c. Olaszország*, ítélet, 1996. október 21. A panaszost az „Első Vonal” elnevezésű terrororganizációban való közreműködéssel gyanúsították, majd letartóztatták. Az illetékes bíróság elrendelte, hogy a városi börtön különleges részlegének lakóihoz hasonlóan a panaszos levelezését cenzúrálnak vessék alá.

világos útmutatást arra vonatkozóan, hogy a hatóságok mérlegelési jogköre milyen esetekben és mely módon érvényesíthető, sérti az Egyezmény 8. cikkében foglaltakat.⁷³⁸

A Bíróság hasonló esettel szembesült az *Erdem c. Németország* ügyben,⁷³⁹ ahol ugyancsak a panaszos ügyvédjével történő levelezésének ellenőrzését sérelmezte. A Bíróság a vitatott jogszabály jogrendszerben elfoglalt helyének vizsgálatával kezdte, és megállapította, hogy az érintett norma a terrorizmus elleni küzdelem körében helyezkedik el, és célja az egyén terrorista szervezet tagjaként a szervezet érdekében való működésének megakadályozása. Jelen esetben egy független ügyész hajtotta végre az ellenőrzést, akit a tudomására jutott információk tekintetében titoktartási kötelezettség kötött. Ráadásul az elrendelt intézkedések nem korlátozták a panaszos azon jogát, hogy szóban szabadon érvelhessen ügyvédjével. Mindezekből a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy szükséges a társadalom biztonságának védelme és az egyéni jogok közötti összhang keresése, és ez esetben a levelezés ellenőrzése során biztosított garanciák biztosították az elért kívánt céllal való arányosságot.⁷⁴⁰

A Bíróság ítélkezési gyakorlata világosan rámutat arra a követelményre, hogy a magánéletbe beavatkozást jelentő intézkedések csak megfelelő jogalap esetén igazolhatók. A felmerülő ügyekben a Bíróság gondosan, esetről esetre mérlegeli, hogy a belső jog megfelel-e a az Egyezményből és a joggyakorlatból levezetett kívánalmaknak. Az esetleges beavatkozásnak tehát „a törvényben meghatározott[na]k”, az érintett törvénynek a közösség által előre láthatónak és elérhetőnek kell lenni, illetve megfelelő biztosítékot kell nyújtania minden visszaéléssel szemben.

⁷³⁸ Id. mindkét ítélet 32-33. §-án. A Bíróság a *Labita c. Olaszország* ügyben ugyaneire a következtetésre jutott. Ld. *Labita c. Olaszország*, ítélet, 2000. április 6., 178-185. §.

⁷³⁹ Ld. *Erdem c. Németország*, ítélet, 2001. október 5. A panaszos 1987 óta politikai menekült státtusszal rendelkezik Németországban. A német határon elfogták, mivel egy terrorista szervezetben való részvétellel és okirathamisítással gyanúsították, és tizenöt másik PKK-taggal (Kurd Munkáspárt) együtt nyomozást rendeltek el ellene. A panaszos arra hivatkozva, hogy a PKK 1978-as megalapításakor az egyik alapítótog volt, illetve Libanonban és Szíriában (ahol új tagok beszerzésével vádolták) egységeket hozott létre, terrorista szervezethez való tartozását elítélték. A másodfokú bíróság hozzátette, hogy 1983-ban a panaszos vezette a törökországi fegyveres ellenállást, egészen az Abdullah Öcalan általi, alkalmatlansága és autoritarizmusa miatti menesztéséig.

⁷⁴⁰ Ibid., 68-69. §.

3.3. Az egyén véleménynyilvánítási szabadsága és a terrorizmus elleni küzdelem

A véleménynyilvánítási szabadság napjaink egyik legfőbb alapértéke. Ezzel együtt az információ általában jelentős hatalmat biztosít az azzal rendelkezőknek, különösen a mai technikai fejlettség mellett. A technikai eszközök megkönnyítik a szervezett bűnözés elterjedését és a terrorista cselekmények megvalósítását is.

A véleménynyilvánítási szabadság azonban nem korlátlan jog, hiszen az államok bizonyos körülmények között limitálhatják az érvényesülését. A Bíróság ezzel kapcsolatos joggyakorlata megvilágításba helyezi ezeket a korlátozási lehetőségeket. Az ügyek egy része a törökországi kurdokkal kapcsolatos problémákra utal vissza.⁷⁴¹

A *Zana c. Törökország ügy*⁷⁴² fordulópontra jelentett a Bíróság ítélkezési gyakorlatában. A 10. cikket alkalmazva a Bíróság a Bizottsággal egyetértésben különös figyelmet szentelt a panaszos politikai életben betöltött szerepének és a kijelentései esetenleges következményeinek. Számolva a Törökország dél-keleti térségében uralkodó helyzettel, a Bíróság igazoltnak találta a nemzeti hatóságoknak a nemzetbiztonság és a közbiztonság érdekében tett intézkedéseit.⁷⁴³ Annak vizsgálatakor, hogy a vitatott beavatkozás „egy demokratikus társadalomban ... szükséges” volt-e, a Bíróság elengedhetetlennek találta annak értékelését, hogy „tisztelőtben tartották-e az egyén véleménynyilvánításhoz fűződő alapjoga, és a demokratikus társadalomnak a terrorista szervezetek akciói elleni védelemhez fűződő jogának igazságos egyensúlyát”.⁷⁴⁴ Arra a következtetésre jutott, hogy a PKK-nak, mint terrorista szervezetnek, az érintett régió egyik legfontosabb politikusa által biztosított támogatás súlyosbíthatta a már egyébként is nehéz helyzetet. A Bíróság megerősítette tehát, hogy a török hatóságok eljárása arányos volt az elérni kívánt legitím céllal.

A Bíróság ugyanerre a következtetésre jutott a *Süre c. Törökország (Nº1)* ügyben,⁷⁴⁵ azonban egy másik érvelés vezetett el a konklúzióig. A Bíróság közölte, hogy az újságban megjelent két olvasói levél gyűlöletkeltő kifejezéseket tartalmaztak, mivel azt fejtették ki, hogy az erőszak az elnyomás elleni önvédelmi eszköz. Ráadásul a második levél nevüket is feltüntetve idézett bizonyos személyeket, kitéve őket a gyűlöletnek és a fizikai erőszak veszélyének. A panaszos ugyan nem vett részt közvetlenül a szerkesztési munkában, a

⁷⁴¹ Mint az számos tudományos munkában kifejezésre jutott, a kurd probléma nem oldható meg katonai, asszimilációs eszközökkel, vagy az identitás és a kisebbségi jogok megtagadásával. A komplex megoldásban az Európa Tanácsnál kívül az EBESZ is nagy szerepet kaphat. Ld. RUMPI, Christian: *The Protection of Human Rights in Turkey and the Significance of International Human Rights Instruments*, In: *Human Rights Law Journal*, Vol. 14., No. 11-12, 1993. dec. 31., 408. old.

⁷⁴² Ld. *Zana c. Törökország*, ítélet, 1997. november 25. A panaszos korábban Diyarbakir polgármestere volt. Egy interjú során elárulta, hogy a PKK nemzeti felszabadítási mozgalmát támogatja, de ellenzi a megszárlásokat. Az interjú megjelent nyomtatásban.

⁷⁴³ *Ibid.*, 49-50. §.

⁷⁴⁴ *Ibid.*, 55. §.

⁷⁴⁵ Ld. *Süre c. Törökország (Nº1)*, ítélet, 1999. július 8. A panaszos egy török társaság többségi tulajdonosa, amelynek az egyik hetilap is a tulajdonában van. A lap lekötött két, a dél-keleti helyzetről szóló olvasói levelet.

levelek közlését engedve azonban hozzájárult a fenti nézetek támogatásához, tehát az aránylag mérsékelt pénzbüntetés megfelelő és igazolható intézkedés volt vele szemben.⁷⁴⁶

A fenti ítélettel ellentétben az *Ibrahim Aksoy c. Törökország* ügyben⁷⁴⁷ a Bíróság kiemelte a politikai pluralizmus fontosságát, amelyből következik az is, hogy a politikai beszédek a többi megnyilvánulással szemben nagyobb szabadságot élveznek. Mivel a kérdéses megnyilvánulások nem tartalmaztak gyűlöletre és erőszakra uszító megjegyzéseket, a Bíróság aránytalannak ítélte meg a panaszos elleni szankciókat.

A *Şener c. Törökország* ügyben⁷⁴⁸ a Bíróság a dél-keleti régió problémáit, és a közbiztonság védelmének szükségességét figyelembe véve úgy értékelte, hogy a vitatott újságcikk, bár éles hangnemet ütött meg, semmilyen gyűlöletre vagy erőszakra uszítást nem tartalmazott, így a panaszossal szembeni intézkedések aránytalannak bizonyultak.⁷⁴⁹

A Baszkföldet érintő *Association Ekin c. Franciaország* ügyben⁷⁵⁰ a Bíróság megítélése szerint a szóban forgó jogszabály a belügyminiszter hatáskörét kiterjesztette arra, hogy az idegennyelvű, vagy francia nyelvű, de külföldön megjelent művek terjesztését és értékesítését betilthassa. A jogszabály nem határozta meg ugyanakkor a „külföldi eredet” fogalmát, így önkényes döntéshozatalra adott lehetőséget. A francia kormány azzal érvelt, hogy „a külföldi eredetű kiadványokra vonatkozó speciális szabályok létezését az indokolja, hogy szerzőiket és kiadóikat lehetetlen felelősségre vonni, ha külföldről irányított tiltott tevékenység végzésében bűnösnek bizonyulnak”. A Bíróság ugyanakkor arra a következtetésre jutott, hogy a kiadvány tartalma nem volt olyan természetű – különösen a közbiztonság és a közrend szempontjából – amely indokolta volna a panaszos véleménynyilvánítási szabadságába való ilyen súlyos beavatkozást.

A közérdek és az egyéni alapjogok közötti egyensúly kérdését a *News Verlags GmbH & CoKG c. Ausztria* ügy⁷⁵¹ során vizsgálta a Bíróság. A közérdek ebben a tekintetben az

⁷⁴⁶ *Ibid.*, 62–65. §.

⁷⁴⁷ *I.d. Ibrahim Aksoy c. Törökország*, ítélet, 2001. január 10. A panaszos író és volt politikus, egy politikai párt alapítója. Három ízben ítélték el széparatista propaganda terjesztése miatt egy politikai beszéde, egy újságcikke és egy politikai brosúra kapcsán.

⁷⁴⁸ *I.d. Şener c. Törökország*, ítélet, 2000. július 18. A panaszos egy hetilap tulajdonosa és szerkesztője. A 34. számot a hatóságok lefoglalták arra hivatkozva, hogy az egyik cikk széparatista propagandát tartalmaz. A panaszos ellen a terrorizmus elleni törvény alapján büntetőeljárás indult, melynek végén hat hónap szabadságvesztésre és jelentős pénzbüntetésre ítélték. (A cikk íróját ugyancsak elítélték.) A vitatott cikk a „Kurdisztán” szót és a „kurd nemzet” kifejezést használta, és azt sugallta, hogy a régióban bombák és vegyi fegyverek alkalmazásával népirtást követtek el.

⁷⁴⁹ A Bíróság több másik ügyben is erre a következtetésre jutott. *I.d. Erdoğan c. Törökország*, ítélet, 2000. június 15.; *Arslan c. Törökország*, ítélet, 1999. július 8.; *Erdogan és Ince c. Törökország*, ítélet, 1999. július 8.; *Polat c. Törökország*, ítélet, 1999. július 8.; *Karatas c. Törökország*, ítélet, 1999. július 8.; *Başkaya és Okçuoğlu c. Törökország*, ítélet, 1999. július 8.

⁷⁵⁰ *L.d. Association Ekin c. Franciaország*, ítélet, 2001. október 17. A panaszos az Euskadi háborúban c. könyv szerzője. A panaszos szerint Hollandiában élő szakemberek által írt tanulmánykötetről van szó. A könyv terjesztését Franciaországban betiltották arra hivatkozva, hogy széparatizmusra gerjeszt, védi az erőszakos akciókat, és veszélyezteti a közrendet.

⁷⁵¹ *L.d. News Verlags GmbH & CoKG c. Ausztria*, ítélet, 2000. január 11. B. szélsőjobbokdali akadémistát az 1993-as levélbomba sorozatban való részvétel gyanújával letartóztatták. Az akció során levélbombsókat küldtek politikusoknak és magasrangú tisztviselőknak, akik közül többen súlyos sérüléseket szenvedtek. A panaszos társaság egy különszámot, majd egy újságcikket jelentetett meg a News magazin hasábjain, amelyek a levélbomba akciókkal, a szélsőjobbokkal és B-vel voltak kapcsolatosak. B. eljárást kezdeményezett a társasággal szemben arra hivatkozva, hogy a fotók és a címek sértőek voltak rá nézve, és veszélyeztetik a tisztességes eljárásához fűződő jogát. A másodfokú bíróság megtiltotta a B-ről készült fotók közzétételét, bár a társaság továbbra is közzétett beszámolókat az eljárással kapcsolatban.

egész társadalmat érintő súlyos bűncselekmény kapcsán indult büntetőeljárással kapcsolatos tájékoztatáshoz fűződő jog, amely ütközik a gyanúsítottak a tisztességes eljárásra és az ártatlanság vélcímére vonatkozó jogával. A Bíróság figyelembe vette, hogy a hatályos jogszabály csak akkor tiltotta a gyanúsítottak fényképének a közlését, ha kiskorúak, vagy ha kisebb súlyú bűncselekményekről van szó. A konkrét ügyben a másodfokú bíróság nem indokolta meg eléggé, miért szükséges a fénykép közlésének megtiltása, ráadásul a média többi szereplője továbbra is közölhette B. fényképét. A Bíróság hozzátette azt is, hogy a belső igazságszolgáltatási szervek szerint nem maguk a fényképek, hanem a szöveg és a szövegösszefüggés sértette B. jogait, tehát a teljes tilalom nem tekinthető arányosnak ahhoz a célhoz mérten, hogy B. jóhírét és tisztességes eljáráshoz fűződő jogát – beleértve az ártatlanság vélcímét – megóvják.⁷⁵²

A Bíróság állandó ítélkezési gyakorlatot alakított ki a véleménynyilvánítási szabadságot sértő állami beavatkozások kiszűrésére. Fontos látni azonban, hogy nagyon nehéz rálcni a közvélemény tájékoztatáshoz fűződő joga, a politikai beszéd szabadsága és a közösséget veszélyeztető helyzetek között, amelyek esetleg erőszakra való felbujtást is magukba foglalhatnak.

3.4. Az állam biztonsága és a politikai pártok szerepe

A Törökországgal kapcsolatos ügyek számos példát szolgáltatnak szeparatizmussal vádolt politikai pártok feloszlására, amelyek valósan, vagy véltén gyűlöletre és erőszak alkalmazására bátorítottak.

Az *Incal c. Törökország* ügyben⁷⁵³ a Zana ügyben hozott ítélettel ellentétben a Bíróság elismerte, hogy a röpirat cícson kritizált néhány adminisztratív intézkedést, és ennek érdekében kemény nyelvezetet használt. Megfigyelve azonban a szövegösszefüggést és különösen, hogy konkrét akcióról nincsenek bizonyítékok, a röpirat nem minősíthető erőszakra, ellenségességre vagy állampolgárok közötti gyűlöletre való uszításnak. A Bíróság nem látott kapcsolatot a panaszos és a Törökországot érintő terrorizmus között, így a panaszos ellen kiszabott ítéletet aránytalannak és szükségtelennek értékelte „egy demokratikus társadalomban”.

A *Törökországi Egységes Kommunista Párt és mások c. Törökország* ügy⁷⁵⁴ a párt feloszlásával kapcsolatos események vizsgálatát jelentette. A beavatkozást vizsgálva a Bíróság figyelembe vette, hogy a pártot már tevékenységének megkezdése előtt feloszlatták. A párt elnevezésére vonatkozóan a Bíróság kicmelte, hogy egyéb megfelelő

⁷⁵² *Ibid.*, 58-59. §.

⁷⁵³ *Ld. Incal c. Törökország*, ítélet, 1998. június 9. A panaszos tagja volt a Nemzeti Munkapárt izmiri szervezetének. A szervezet elhatározta, hogy röpiratot oszt szét, melyben tiltakozik a helyi hatóságok intézkedései ellen. Ezt a népet ellenállásra és bünelkövetésre uszító szeparatista propagandának minősítették, és a panaszos ellen büntetőeljárásat kezdeményeztek.

⁷⁵⁴ *Ld. Törökországi Egységes Kommunista Párt és mások c. Törökország (Parti Communiste Unifié de Turquie et autres c. Turquie)*, ítélet, 1998. január 30. A pártot az Alkotmánybíróság oszlatta fel különböző okokra hivatkozva: (1) a nevében a törvény által tiltott „kommunista” szó használata, illetve (2) a párt politikai programja miatt, amelyet az állam területi integritását veszélyeztetőnek nyilvánított.

körülmények hiányában ez önmagában véve nem igazolhatja a feloszlatast,⁷⁵⁵ mivel az ellentétes lenne a demokrácia és a politikai pluralizmus elveivel. A párt programjával kapcsolatban a Bíróság feltárta, hogy az a kurd nép problémáinak békés megoldásának szükségességére épült, így a Bíróság nem állapíthatta meg a párt felelősségét a Törökországban végbemenő terrorizmus problémáival kapcsolatban, és a feloszlatast aránytalanságára és szükségtelenségére következtetett.

A Szocialista Párt feloszlataása kapcsán (*Szocialista Párt és mások c. Törökország*)⁷⁵⁶ indult ügyben a Bíróság megállapította, hogy a párt programja és politikai nyilatkozatai nem tartalmaztak az erőszakra alkalmazására utaló, vagy a demokrácia tisztelgetéssel ellentétes felhívást. Az, hogy a „kurd nép” önrendelkezésével kapcsolatos kijelentések ellentétesek a török állam mai berendezkedésével, még nem teszik azokat a demokrácia szabályaival ellentétesé. Mivel a párt nem végzett konkrét tevékenységet, pusztán a véleménynyilvánítási szabadságával való rendelkezését jelentő politikai kijelentése alapján szankcionálták.⁷⁵⁷ A Bíróság tehát végkövetkeztetésében úgy értékelte, hogy a párt nem járult hozzá a Törökországban végbemenő terrorizmus problémáihoz, így a feloszlataása aránytalan intézkedés volt.⁷⁵⁸

A Bíróság ezekben az ítéletekben tehát az állami szuverenitás középpontjába helyezte az állam azon kötelezettségét, hogy összecgyeztesse a politikai érdekét a demokratikus társadalom fenntartásával.⁷⁵⁹ A politikai véleménynyilvánítás szabadsága a demokratikus társadalom egyik fontos értéke, mellyel szemben az államok cselekvési szabadsága korlátozott.⁷⁶⁰

⁷⁵⁵ *Ibid.*, 54. §.

⁷⁵⁶ *Ld. Szocialista Párt és mások c. Törökország (Parti Socialiste et autres c. Turquie)*, ítélet, 1998. május 25. Az Alkotmánybíróság arra való hivatkozással rendelte el a párt feloszlataását, hogy a párt támogatja a szeparatizmust, és egy független állam megalakításáért felkelésre hívja fel a népet.

⁷⁵⁷ *Ibid.*, 46-48. §.

⁷⁵⁸ Törökország 2002 őszén egy nagyobb mértékű reformot hajtott végre, melynek keretében a „kurd nyelv” és a kurd lakosság létét is elismerte.

⁷⁵⁹ *Ld. COUSSIRAT-COUSTÈRE, Vincent : L'activité de la Cour européenne des droits de l'homme en 1998 et 1999*, in : *Annuaire français de droit international*, CNRS Editions, Paris, Vol. XLV, 1999, 749. old.

⁷⁶⁰ *Ibid.* 750. old.

4. Az állam jogosítványai „terrorista” ügyekkel kapcsolatos büntetőeljárásokban

A terrorizmus elleni küzdelem elsődleges feladatává vált napjaink demokratikus államainak. A terrorizmus, mint a társadalmat különösen fenyegető veszély azonban nagy kísértést is jelent a bűnüldözés keretein belül a terroristák büntetőeljáráshoz fűződő alapjogainak korlátozására. A Bíróság joggyakorlata egyértelműen rávilágít a büntetőeljárás garanciák fontosságára, bármilyen is legyen az elkövetett cselekmény. Az államok azonban a cselekmény természetére figyelemmel bizonyos korlátozó intézkedéseket eszközölhetnek, amelyek azonban nem foszthatják meg lényegüktől cseleket az alapjogokat. A legnehezebb feladat a korlátozások azon mértékének meghatározása, amely biztosítja a bűnüldözés és a büntetőeljárás lefolytatásának hatékonyságát, azonban nem jelenti az emberi jogok teljes mértékű, szükségtelen megvonását.

A büntetőeljárás garanciák terrorista ügyekben való érvényesítése az *Írország c. Egyesült Királyság* ügyben merült fel. A különleges fogvatartási jogkör alkalmazásának jogszerűségét vizsgálva a Bíróság a hatályos jogszabályokat értékelte. A vitatott intézkedések nem tartoztak az 5. cikk 1. bekezdés b) pontja alá, mivel nem olyanokra vonatkoztak, akik „nem [tettek] eleget a bíróság törvényes rendelkezésének”, és nem szolgálta egy „a törvény által megállapított kötelezettség biztosítását” sem.⁷⁶¹ Az intézkedések az 5. cikk 1. bekezdés c) pontja alá sem tartoztak, mivel a határozat nem tartalmazta az elfogotti személy büntetéselvonás céljával szembeni elrendelésének szükségességét, vagy az elkövetés, illetve szökés megakadályozásának elengedhetetlen voltát. Az intézkedés alkalmazásához elég volt, ha a letartóztatás „a béke védelmét és a rend fenntartását” látszott szolgálni, és elegendő volt mindehhez az érintettnek harmadik személyek tevékenységével kapcsolatos kihallgatása.⁷⁶² A Bíróság figyelembe vette, hogy a vitatott normák az előzetes letartóztatás elrendeléséhez megkövetelték a gyanút, de ebben az esetben a fogvatartást nem „abból a célból” rendelték el, hogy a fogvatartottakat „az illetékes bíróság elé állítsák”. A jogszabály nem tartalmazott az 5. cikk 2. bekezdésére vonatkozó utalást sem, így nem írta elő, hogy „minden letartóztatott személyt haladéktalanul ... tájékoztatni kell letartóztatása okairól és az ellene felhozott vádról”. Az esetek többségében a fogvatartottakat már csak a büntetőeljárás elrendeléséről tájékoztatták, a letartóztatásuk okait nem közölték velük.⁷⁶³ A vitatott intézkedések még csak azáltal a céllal sem kerültek elrendelésre, hogy a „letartóztatott vagy őrizetbe vett minden személyt haladéktalanul bíró, vagy törvény által bírói hatáskörrel felruházott más tisztviselő elé” állítsák. A jogszabályok semmilyen jogorvoslati jogot sem biztosítottak, amellyel a fogvatartott „őrizetbe vételének törvényességéről a bíróság rövid határidőn belül dönt”.⁷⁶⁴ Mindezeket figyelembe véve tehát nem valósultak meg a fogvatartás alapvető követelményei.

⁷⁶¹ A Bíróság itt a *Lawless* és az *Fogel* és mások ügyekben hozott ítéleteire utalt vissza. Ld. *Lawless c. Írország*, 1961. július 1., 12. §. és *Engel és mások c. Hollandia*, ítélet, 1976. június 8., 69. §.

⁷⁶² Ld. *Írország c. Egyesült Királyság*, ítélet, 1978. január 18., 196. §.

⁷⁶³ *Ibid.*, 198. §.

⁷⁶⁴ *Ibid.*, 200. §.

A Bíróság ennek ellenére azt a következtetést vonta le, hogy bár az eset körülményei alapján a hatóságok nem tartották be az 5. cikk 1-4. bekezdésében foglaltakat, az észak-írországi helyzet kimeríti a 15. cikk 1. bekezdése szerinti „a nemzet létét fenyegető ... rendkívüli állapot” kitétel, és az Egyesült Királyság a 15. cikk 3. bekezdése alapján eltérési jogot jelentett be, és az eltérés nem lépte túl a 15. cikk 1. bekezdésében foglalt korlátozásokat.⁷⁶⁵ Az 5. cikkkel kapcsolatos eltérések nem minősültek tehát jogsértőnek.⁷⁶⁶

A 15. cikk 1. bekezdésében szereplő „nemzet létét fenyegető ... veszély” kifejezést elemezve a Bíróság megállapította, hogy minden állam maga határozza meg, hogy létezik-e ilyen veszély, és amennyiben igen, meddig menjen el annak felszámolása érdekében. Az államok mérlegelési szabadságát korlátozza azonban a Bíróság ellenőrzési jogköre.⁷⁶⁷

A gyanú szerepére visszatérve nem szükséges egy konkrét bűncselekmény elkövetésének gyanúja (a terrorizmust bűncselekményként fogadva el), ha a panaszosokat „konkrét bűncselekményekben való vélelmezett részvétel alapján, és betiltott szervezetekhez való feltételezett tartozásukra vonatkozóan” hallgatják ki.⁷⁶⁸ A Bíróság a *Brogan és mások c. Egyesült Királyság* ügyben mindehhez hozzáfűzte azt is, hogy az illetékes hatóság elé állítás hiánya még nem jelenti azt, hogy a panaszosok szabadságuktól való megfosztása nem sérti meg az 5. cikk 1. bekezdés c) pont szerinti követelményeket, mivel az Egyezménynek ez a cikke nem feltételezi azt, hogy „a rendőrség már a letartóztatásokról vagy az őrizetbe vételkor elég bizonyítékkal rendelkezzen a vád megalapozásához”.⁷⁶⁹

A Bíróság a megalapozott gyanú terrorista cselekményekkel kapcsolatos meglétének feltételeit erősítette meg a *Fox, Campbell és Hartley c. Egyesült Királyság* ügyben.⁷⁷⁰ A Bíróság megerősítette, hogy az alapos gyanú „olyan tények és információk meglétét feltételezi, amelyek egy objektív szemlélőt is képesek meggyőzni arról, hogy az adott személy követhet-e el a bűncselekményt”.⁷⁷¹ A klasszikus bűncselekményekkel ellentétben azonban az észak-írországi terrorizmussal kapcsolatos cselekmények más feltételeket kívánhatnak meg, az „alapos” kitétel ugyanakkor nem szólítható ki oly mértékben, hogy sértse az 5. cikk 1. bekezdésében foglaltak lényegét. Az államok nem kötelesek felfedni a bizalmas információforrásaikat azért, hogy egy terrorista letartóztatásának okául szolgáló gyanú alaposságát igazolja. Ennek ellenére a Bíróság elé kell látni legalább néhány tényt és információt ahhoz, hogy meggyőződhesen a gyanú

⁷⁶⁵ Ld. SOULIER, Gérard : *Lutte contre le terrorisme ...*, op. cit., 670-671. old.

⁷⁶⁶ *Ibid.*, 224. §.

⁷⁶⁷ *Ibid.*, 207. §. és *Brogan és mások c. Egyesült Királyság*, ítélet, 1993. május 26., 43. §.

⁷⁶⁸ Ld. *Brogan és mások c. Egyesült Királyság*, ítélet, 1993. május 26. A panaszosok észak-írországi tartózkodásuk alatt a terrorizmus megelőzéséről szóló törvény értelmében letartóztatást kaptak. Mindannyiukat tájékoztatták a letartóztatásuk során arról, „hogy a törvény 12. paragrafusa alapján tartóztatották le őket, és alapos okkal gyanúsították őket az észak-írországi helyzethez fűződő terrorista cselekmények elkövetésével, előkészítésével, illetve arra való felbujtással”. (23. §.)

⁷⁶⁹ *Ibid.*, 53. §.

⁷⁷⁰ Ld. *Fox, Campbell és Hartley c. Egyesült Királyság*, ítélet, 1990. augusztus 30. Az első és a második panaszost az I. R. A.-nak való információszolgáltató és üzenetátadó tevékenysége miatt tartóztatották le. A harmadik panaszost azzal gyanúsították, hogy belekeveredett egy ember elrablásába. Ugyik panaszos ellen sem emeltek vádat.

⁷⁷¹ *Ibid.*, 32. §.

alaposságáról.⁷⁷² „A gyanú hitelessége és komolysága elengedhetetlen követelménye a megalapozottságunknak.”⁷⁷³

A 2001. szeptember 11-ei merényleteket követően az Egyesült Királyságban hatályba lépett a Terrorizmus elleni Törvény,⁷⁷⁴ amely többek között rendelkezik a nemzetbiztonságot veszélyeztető, vagy terrorizmussal gyanúsított külföldiek határozatlan idejű fogvatartásáról. A fogvatartásukat a külügyminiszter rendelheti el abban az esetben, jogi vagy gyakorlati okok miatt ezek a személyek nem hagyhatják el az Egyesült Királyság területét. Nincs szükség arra, hogy konkrét bűncselekmények elkövetésében vádat emeljenek ellenük, vagy konkrét gyanú fogalmazódjon meg velük szemben, az állam ugyanis menekültügyi fogvatartásnak minősíti ezt az intézkedést. Az Egyesült Királyság derogációt kért az 5. cikk 1. bekezdése alól az azzal a hivatkozással, hogy elisméri a non-refoulement elvéből adódó kötelezettségét, amely alapján nem utasíthat ki külföldieket olyan államokba, ahol kínzás, vagy embeletlen, megalázó bánásmód, illetve büntetés várná rájuk.

Az Európa Tanács Kínzás és Embeletlen vagy Megalázó Bánásmóddal vagy Büntetéssel Foglalkozó Bizottsága (a továbbiakban: CPT) 2002 februárjában látogatást tett az Egyesült Királyságban a törvény alapján fogvatartottak helyzetének elemzésére.⁷⁷⁵ A CPT jelentése számos hiányosságra felhívja a figyelmet, különösen a védelemhez való jog és a bizonyítási eljárás garanciái terén (elfogadhatók bizonyítékok az érintett tudomására hozatala nélkül is, illetve az érintett és védője kizárhatók a tárgyaláson való részvételből). A fogvatartás körülményeit tekintve alapvető problémaként jelent meg, hogy a külföldieket büntetés-végrehajtási intézetekben tartják fogva, ami ugyan kivételes körülmények között elfogadható intézkedés, azonban a fogvatartás során figyelmen kívül kell lenni arra, hogy az érintetteket nem vádolják konkrét bűncselekmény elkövetésével, illetve, hogy fogvatartásuk határozatlan időre szól.

Elmondható, hogy az Egyezmény rendszere megengedi a hasonló tartalmú derogációt, azonban megkívánja, hogy a derogációval érintett cikkben foglalt jogokat kizárólag a szükséges mértékig korlátozza az állam. Amennyiben a korlátozás túlerjeszkedik a szigorúan szükséges intézkedéseken, indokolatlanná és menthetetlenné válik mind az Egyezmény, mind az Európa Tanács más mechanizmusai szemszögéből.

A *Kurt c. Törökország* ügyben⁷⁷⁶ felvetődött a titkos fogvatartások problémája. A Bíróság megerősítette, hogy az ilyen fogvatartás a garanciák „teljes megtagadását jelenti”, és az 5. cikk súlyos megsértésének minősül. „A hatóságok, ha elfognak valakit, kötelesek

⁷⁷² Ibid., 34. §. A Bíróság, mintán pontosította a gyanú «alaposságára» vonatkozó szabályokat, kiemelve, hogy bár jelen esetben a panaszosokat már korábban is elítélték terrorcselekmények miatt, ez nem tekinthető a gyanú kizárólagos alapjának. (35. §.)

⁷⁷³ Ld. *Murray c. Egyesült Királyság*, ítélet, 1994. október 28., 61. §.

⁷⁷⁴ Ld. *Anti-Terrorism, Crime and Security Act*, 2001. december 14. A törvény hatályba 15 hónap, ami 12 hónapnál nem hosszabb időszakokkal meghosszabbítható, és végül 2006. november 10-én hatályát veszti.

⁷⁷⁵ Ld. *Report to the Government of the United Kingdom on the visit to the United Kingdom carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 17 to 21 February 2002*, CPT/Inf (2003) 18, és az erre adott válasz: *Response of the United Kingdom Government to the Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to the United Kingdom from 17 to 21 February 2002*, CPT/Inf (2003) 19

⁷⁷⁶ Ld. *Kurt c. Törökország*, ítélet, 1998. május 25. A panaszos fia eltűnt, valószínűleg a rendvédelmi erők fogták el.

felfedni, hol található.”⁷⁷⁷ Az államok ezen kívül kötelesek minden hatékony intézkedést megtenni annak érdekében, hogy „csökkentsék az elűnés veszélyét, illetve gyors és hatékony nyomozást végezzenek a letartóztatott és azóta nem látott személlyel kapcsolatos megalapozott panasz esetén”.⁷⁷⁸ Ebben az esetben semmilyen hivatalos adat nem volt arról, hová tűnt a panaszos fia, ami „az egyik legsúlyosabb mulasztás, mivel lehetővé teszi a fogvatartás végrehajtóinak, hogy elkendőzhessek egy bűncselekményben való részvételüket, összekuszálják a szálakat, és kivonják magukat a fogvatartott sorsa miatti felelősség alól”.⁷⁷⁹

Lényeges garanciát jelent terroristaügyekben is a terhelt mihamarabbi bíróság elé állítása, amely az általános szabályok szerint „ésszerű időn belül” kell, hogy történjen. Az Ajánlás azt a követelményt is rögzíti, hogy törvény által meghatározott időn belül kell ennek megtörténnie.⁷⁸⁰ A Bíróság a *Brogan és mások c. Egyesült Királyság* ügyben született ítéletében kimondta, hogy „megfelelő biztosítékok fennállása esetén az észak-írországi terrorizmus körülményei elnyújtják azt az időtartamot, amely alatt a hatóságok az 5. cikk 3. bekezdésének sérelme nélkül őrizetben tarthatnak egy súlyos terrorcselekménnyel vádolt személyt, mielőtt bíró vagy más bírósági tisztviselő elé állítanák. (...) Ugyanakkor ez nem igazolhatja az 5. cikk 3. bekezdés alapján az „azonnali” bírósági felügyelet alóli montesülést.”⁷⁸¹

„A Bíróság számos alkalommal elismerte, hogy a terrorcselekmények felderítése vitathatatlanul különleges problémák elé állítja a hatóságokat (...). Ez nem jelenti azonban azt, hogy a nyomozó hatóságoknak fehér lapjuk (korlátlan lehetőségük) van az 5. cikk alapján a gyamúsítottak kihallgatás céljából való letartóztatására, a hazai bíróságok, és végül az Egyezmény ellenőrző szervei általi hatékony ellenőrzés nélkül, bármikor, amikor azt állítják, hogy terrorizmus ténye áll fenn (...).”⁷⁸²

A Bíróság joggyakorlatában megnyilatkozott a különleges bíróságok terrorcselekmény esetén történő pártatlansága kapcsán is. A már említett *Incal c. Törökország* ügyben hozott ítéletében a Bíróság aggodalmának adott hangot arra vonatkozóan, amikor egy polgári személynek akár csak részben katonákból álló bíróság előtt kell felelnie. A tény, hogy az Izmiri Nemzetbiztonsági Bíróság egyik bírja katonai bíró volt jogos félelmet ébreszthetett a panaszosban arra vonatkozóan, hogy az ügyhöz nem kapcsolódó megfontolások fogják befolyásolni.⁷⁸³

Lényeges problémát vet fel a tanúk biztonságának, testi épségének védelme, amelyet az államok az anoním tanúk alkalmazásával próbálnak kivédeni. Az ilyen tanúk alkalmazása azonban nem minden esetben egyeztethető össze az Egyezményben foglaltakkal. „A Bíróság elviekben elismerte, hogy amennyiben a védelemhez fűződő jogokat tiszteletben tartják, a rendőrhatalóságok jogszerűen kívánhatják megőrizni a leplezett tevékenységben résztvevő ügynökök anonimitását a saját, vagy családja védelmében, illetve, hogy a jövőbeni műveletek hasznossága ne esorbujjon.”⁷⁸⁴

⁷⁷⁷ Ld. még a *Tunyas c. Törökország* ügyet, ítélet, 2000. június 13., 82. §.

⁷⁷⁸ Ld. *Kurt c. Törökország*, ítélet, 1998. május 25., 124. §.

⁷⁷⁹ *Ibid.*, 125. §.

⁷⁸⁰ Ld. *Guidelines ...*, VII. cikk, 2. bekezdés.

⁷⁸¹ Ld. *Brogan és mások c. Egyesült Királyság*, ítélet, 1990. augusztus 30., 61. §.

⁷⁸² *Ibid.*, 62. §.

⁷⁸³ *J.A. Incal c. Törökország*, ítélet, 1998. június 9., 72. §.

⁷⁸⁴ *J.A. Van Mechelen és mások c. Hollandia*, ítélet, 1997. április 23., 57. §. A panaszosok többször követtek el fegyveres rablást, a legutolsó, rendőri akcióval felderített esetben többször az őket követő autókra lőttek,

A tisztességes tárgyaláshoz fűződő jog alapvető elme, hogy a büntetőeljárásoknak kontradiktóriusnak kell lenni és a vád illetve a védelem között a fegyverek egyenlőségének kell érvényesülnie. Márpedig a fegyverek egyenlőségének elve megkívánja, hogy a vád minden bizonyítékot a védelem elé terjesszen, és a védelem azt hatékonyan támadhassa. A Bíróság joggyakorlata azonban egyértelműen alátámasztja, hogy nemzetbiztonsági érdek, vagy a tanúk védelme, illetve a rendőrségi módszerek titkosságának érdeke szemben állhat a vádlott alapjogaival. A védelem jogai azonban csak az ellentétes érdek védelmének szükségessége körében korlátozhatók, és a tisztességes tárgyalás biztosítása érdekében minden korlátozó intézkedést ellensúlyozni kell a vádlott javára.⁷⁸⁵ Emellett alapvető követelményként fogalmazza meg a Bíróság, hogy felelősségrevonás nem alapozható kizárólag, vagy döntő mértékben anonim vallomásokra.⁷⁸⁶

A Bíróság joggyakorlata teljes mértékben kiáll a büntetőeljárás garanciák terrorcselekménnyel gyanúsított személyekkel szembeni tiszteltben tartása mellett. Figyelembe kell azonban venni, hogy egyes súlyos bűncselekmények kapcsán indult eljárások – ideértve a terrorcselekményeket is – esetén súlyos veszélybe kerülhetnek más védendő érdekek, mint a nemzetbiztonság, vagy egyének élete, testi épségük védelme. Ezekre az esetekre vonatkozóan a Bíróság elismeri a versengő érdekek védelmében a büntetőeljárás garanciák korlátozását, azonban csak a szükséges mértékben, illetve megfelelő ellensúly tartásával. Az alapvető korlát ezen a téren az, hogy a védelem jogainak csorbításával rendelkezésre álló bizonyítékok önmagukban nem elegendők a büntetőjogi felelősség megállapításához. Úrezhető tehát, hogy a tagállamokat fogvatartó hatékonyabb fellépést sürgető kísértéssel szemben a Bíróság az alapjogok védelmét elsőrendű szempontnak tartja, és minden korlátozást a lehetőséghez mérten körülbástyáz a megfelelő egyensúly biztosítása érdekében.

Összegzésként...

A Bíróság ítélkezési gyakorlata rámutat arra, mennyire fontos a terrorizmus elleni küzdelem során az emberi jogok tiszteltben tartása. Az abszolút jogok korlátozása még ilyen súlyú bűncselekmények esetén is tilos, tehát alapvető korlátként jelentkezik az intézkedések során. Ez nem jelenti természetesen azt, hogy a joggyakorlat tiltaná az ilyen súlyos cselekmények megelőzéséhez vagy megbüntetéséhez szükséges jogszerű beavatkozásokat. A tagállamok szabadon alkalmazhatnak az egyének magánéletét korlátozó eszközöket, feltéve, hogy a korlátozás megfelel az Egyezményben foglaltaknak, azaz « törvényben meghatározott », egy « legitím célt » követ, és « egy demokratikus társadalomban ... szükséges ».

A súlyos bűncselekmények elkövetésével gyanúsított személyek elfogása érdekében indított akciók során az állam köteles minden eszközzel óvintézkedéseket tenni a akció szervezése és felügyelete kapcsán. Amennyiben az érintetteket elfogják, a többi fogvatartottal azonos büntetőeljárás garanciák illetik meg őket. Igaz, hogy bizonyos

sérülést is okoztak. A büntetőeljárás során számos anonim tanú vallomása szerepelt bizonyítékként, amelyek később megalapozták a felelősségre vonást.

⁷⁸⁵ Ibid., 54-58. §§.

⁷⁸⁶ *Ld. Doornson c. Hollandia*, Ítélet, 1996. március 26., 76. §.

jogaik korlátozhatók (mint például a védelem joga, vagy a levelezési szabadság), ezek a korlátozások nem érhetik el azt a szintet, ahol az Egyezmény által védett alapjogot a lényegétől fosztaná meg. A terrorizmussal szembeni küzdelem egyre nagyobb fontosságot kap mind az államon belül, mind nemzetközi szinten. Az államok azonban rendelkeznek hatékony, a Bíróság ítélkezési gyakorlatával összhangban álló eszközökkel. A terrorizmus elleni harc tehát csak az emberi jogok védelmével kapcsolatban kialakult európai érdekek sérelme nélkül vezethet valódi eredményre.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az emberi jogok védelmének kötelezettségének legújabbkori történelmét nagyban meghatározta az Európában lezajlott történelmi, társadalmi és jogi fejlődés. Az európai államok közös múltja és szoros kapcsolatrendszere hozzájárult ahhoz, hogy a kontinens példát mutasson az emberi jogok védelme terén.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye jelenkorunk leghatékonyabb nemzetközi emberi jogvédelmi mechanizmusának az alapja. Az elmúlt évtizedek azonban, és különösen a legutóbbi évtized, lényeges változásokat hozott az Egyezmény életében, amelyekre minél hamarabb kielégítő választ kell találni.

Az Európa Tanács és így az Emberi Jogok Európai Egyezményének megnövekedett taglétszáma, illetve a jövőben várható ügyek száma azonnali cselekvést igényelnek annak érdekében, hogy az ügymenet lelassulása miatti csökkenő hatékonyság helyreállítható legyen. A tagállamok számának növekedése miatt az államok szuverenitásának egyenlősége, illetve a hatékony működés és a joggyakorlat egységének védelmével ütközik. A bírói kar immáron negyvennégy tagból áll, amely ma is felveti a kérdést, mennyiben érvényesülhetnek egységes elbírálási szempontok a panaszok elbírálása során. A jövőben szükségessé váló reformintézkedések egy része az Egyezmény módosítása nélkül is végrehajtható, ugyanakkor a valódi reform csak a mechanizmus egészének újragondolásával érhető el, amelynek középpontjában legalább az ellenőrző rendszer hatékonyságának fenntartása, de inkább annak fejlesztése kell, hogy álljon.

A megoldási javaslatok egy részét az Európai Unió példája inspirálja, azonban a többszintű intézményrendszer újbóli bevezetése számos problémát vet fel. Egyrészt az emberi jogok terén nehéz megoldani az Unió igazságszolgáltatási rendszerére jellemző specializációt, másrészt a joggyakorlat egységessége is megromolhat, különösen, ha a többszintű intézményrendszer gondolata a földrajzi munkamegosztás gondolatával is kiegészül, hiszen ezáltal az emberi jogok védelme többszerejű területté válhat.

Az Egyezmény jövőjének kulcsa az intézményrendszer és az eljárási mechanizmus reformja, ugyanakkor a joggyakorlat további lényeges problémákkal találja szemben magát a mindennapokban is. A közép- és kelet-európai államok csatlakozása nagy lendületet adott a jogvédelmi mechanizmus működésének eddigi reformlépéséhez, és a jövőbeli reformoknak is az egyik lényeges alapját jelenti. A közép- európai államok csatlakozása előtt olyan féltelmek láttak napvilágot, amelyek a panaszok áradatával, és a múltban gyökerező problémák miatti egysíki joggyakorlattal riogattak.

A panaszáradat eddig több okból nem következett be. A térség államainak egy része olyan kevés ideje ratifikálta az Egyezményt, hogy a beérkezett panaszok nagy részének elbírálása még nem történhetett meg. A panaszok késlekedésére azonban más magyarázat

is van : egyrészt a lakosság nagy részének nincs tudomása az Egyezmény adta lehetőségről, vagy ha mégis, nem ismerik a működését, ide értve az elfogadhatósági kritériumokat is. Az elbírált ügyek egy része is utal arra a jelenségre, hogy a fogvatartottak esetében a büntetés-végrehajtási intézmények némelyike korlátokat emel a panaszjog érvényesítéséhez.⁷⁸⁷ Nem mehetünk el szó nélkül amellett a jelenség mellett sem, amelynek a korábbi paternalisztikus politikai és társadalmi rendszer az alapja, és amely napjainkban is érdektelenséget és féltelmet ébreszt az emberekben, amikor az állammal való szembenállás lehetősége vetődik fel. Kiegészíti ezeket a problémákat a Bíróság eljárásának ellúzódása is, amely ugyancsak sokakat eltántoríthat az érdekvérvényesítéstől.

Hosszútávú megoldást a széleskörű információterjesztés jelenthet, amely a lakosság mellett a hatóságok tagjainak a felvilágosításával valóban lehetőséget adna az Egyezmény és az intézményrendszer megismeréséhez. Amennyiben az államok ezzel egyidőjűleg a szükséges jogrendszerrel érintő reformokat is végrehajtanák, ez csökkenthetné a potenciális panaszok számát, tehát az Egyezmény hatékonysága mellett hosszútávon nem jelentene akkora súlyt a mechanizmus működése szempontjából. Az Egyezmény és a kontrollmechanizmus hatékonyságának jövője nagymértékben a tagállamok jogrendszerének működésétől függ. A nemzeti jogrendszerek fejlesztése sok tekintetben könnyíthet az ellenőrző mechanizmus túlterheltségén is.

A közép- és kelet-európai ügyek egyre nagyobb terjedelmű joggyakorlatot eredményeznek. Az ügyek egy része olyan lényeges, vagy ismétlődő jogrendszerbeli hibákon alapszik, amelynek megoldása mellett az államok gyakran választják a békés megegyezés lehetőségét, és a panaszosokkal egyenként próbálnak egyezségre jutni. Ez a megoldás azonban csak akkor kielégítő, ha időközben az állam törekszik a felmerült probléma hatékony orvoslására, hiszen csak ez adhat biztosítékot a hasonló panaszok jövőbeni elkerüléséhez.

Az Egyezmény alapján kialakult joggyakorlat közel sem állandó, hiszen, mint a jog általában, igyekszik a mindennapok igényeihez idomulni. Minden tagállamnak kötelezettsége, és egyben érdeke is a joggyakorlat figyelemmel kísérése, és jogrendszerének folyamatos fejlesztése a jövőbeni jogsértések elkerülése érdekében. A közép- és kelet-európai államok közös múltjából adódó helyzete azt diktálja, hogy a térség államainak ügyeit fokozottabb érdeklődéssel szemléljük, hiszen azonos, vagy hasonló problémák merülhetnek föl. Ezek az ügyek számos tanulsággal szolgálnak, és lényeges szerepet töltenek be a joggyakorlat fejlesztésében is.

Bizonyos problémakörök először bukkantak fel a joggyakorlatban, és első ízben adtak alkalmat a Bíróságnak az érvrendszerének kialakításához. Így a Bíróság először állapíthatta meg az alkoholisták fogvatartásának részletszabályait,⁷⁸⁸ mint ahogy új koncepciót alkotott a kisebbségekkel kapcsolatos ügyek elbírálása során is a közösségek érdekeinek kiemelésével.⁷⁸⁹ Az esetek egy másik része arról tanúskodik, hogy a Bíróság olyan új, a joggyakorlatában eddig fel nem merült tényekkel találja szembe magát, amelyekre az eddig kialakult értelmezés mentén kell választ adnia. Ilyen az egyének

⁷⁸⁷ Erre utal Kravalić Gábor is. Ld. *KRAVALIĆ, Gábor: The Reform of the European Convention of Human Rights*, In: *Le droit international au tournant du millénaire – L'approche hongroise; International Law at the Turn of the Millennium – The Hungarian Approach*, ed.: Kovács, Péter, Pázmány Péter Catholic University, 2000, Budapest, 28. old.

⁷⁸⁸ Ld. *Witold Litwa c. Lengyelország*, loc. cit.

⁷⁸⁹ Ld. *Rasszón és Csnuv c. Bulgária*, loc. cit.

szükséges politikai szervezetekben vagy karhatalomban való múltbeli részvételével kapcsolatos adatok kezelésével, vagy nyilvánosságra hozatalával kapcsolatos ügyek megítélése, amelyek a térség államaiban különösen érzékeny kérdéseket vetnek fel, figyelemmel mind a fasiszta, mind a kommunista múlt roai negatív megítélésére.⁷⁹⁰

Az ügyek között olyat is találunk, amelyben nem a tények, hanem az azokat körülvevő politikai, társadalmi jelenségek indokolhatják a Bíróság kiemelt figyelmét. Ilyen a rendszerváltás történelmi jelentősége, amely a szocialista állam gyakorlatával ellentétes, azt kiküszöbölni, vagy orvosolni kívánó intézkedéseket igazolhat.⁷⁹¹

A véleménynyilvánítási és a sajtószabadság területén meghozott ítéletek során a Bíróság kénytelen oktató célzattal rámutatni a tájékoztatási kötelezettség, illetve az egyének jogainak védelme között feszülő gyakori ellentétek feloldásának lehetőségeire, illetve az egyéni véleménynyilvánítási szabadság korlátaira. A Bíróság aggódomai megalapozottak, hiszen a térség államai hirtelen találták szemben magukat cenzúrával a szabadságjogokkal, és az értelmesebbek sok nehézséget okoz egyrészt a múltbeli tilalommal, másrészt a ma érvényesülő liberális felfogások között.

Alapvető problémát jelentenek az államosítások következményeire vonatkozó ügyek, amelyek az időközben kialakított tulajdonosváltások miatt valóban nehezen értelmezhető eseteket vehetnek fel. Emellett az állami szervek keretén belül is sok esetben lassan következik be a rendszerváltás, különösen a rendvédelmi szervek esetében, amelyek azonban nemcsak a korábbi karhatalmi rendszer ideológiai beállítottságán jutnak túl, hanem az ezzel teljesen ellentétes szélsőséges emberi jogi irányzatok és a sajtó egyidejű nyomására sem tudnak megfelelően reagálni. A rendvédelmi feladatok ellátásának és az emberi jogok védelmének érdeke sokszor nehezen összehangolható, azonban az emberi jogok érvényesítésével (amelyre a joggyakorlat kellő felvilágosítással szolgálhat), és a következetlenség elkerülésével ez sok tekintetben javítható.

A közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos ügyek számos az igazságszolgáltatás működésének elégtelenségére utaló hibára vetnek fényt. Ilyen az eljáró bíróságok, bírók, vagy más tisztviselők függetlenségével és pártatlanságával kapcsolatos ügyek köre, illetve a megfelelő jogorvoslat hiánya, amely alapvető strukturális problémákra hívja fel a figyelmet. Emellett gyakoriak az egyes eljárási cselekményeknek, vagy magának az eljárásnak az elhúzóásával kapcsolatos problémák, amelyekre ugyancsak a belső igazságszolgáltatási rendszer reformja lehet a válasz.

A közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos ügyek egy kisebb része a Bíróság joggyakorlatában jelentős szerepet kap, míg a további esetek a korábbi joggyakorlatot követik. Nem lehet azonban eléggé hangsúlyozni a fontosságát, hiszen a közös történelmi múlt következményeként követhetővé válik, hogy az egyes államok milyen sikerrel bírkóznak meg a rendszerváltás kihívásaival az emberi jogok védelme területén. Emellett az ügyek egy része komoly tanulságként szolgálhat a további belső reformok kivitelezése során, mivel „az ítéletek nyilvánvalóvá tehetik a nemzetközi kötelezettségek és a belső jog rendelkezései közötti összhang hiányát vagy ellentmondásait, még inkább a jogalkalmazás hiányosságait. Magyarországnak mindkét lehetőséggel számolnia kell.”⁷⁹²

⁷⁹⁰ Ld. *Rotaru c. Románia*, loc. cit., és *Feldak c. Szlovákia*, loc. cit.

⁷⁹¹ Ld. *Relványi c. Magyarország*, 1999. május 20.

⁷⁹² Ld. BRUHÁCS, János: *Nemzetközi jog II. ...*, op. cit., 217. old.

Az alapjogok védelme terén kihívásként jelentkezett és jelentkezik ma is a volt szocialista országok csatlakozása, nem csupán az intézményrendszer, hanem az egyes jogok terén kialakult joggyakorlat tekintetében is. A keleti bővítés azonban nagymértékben gazdagította a korábbi joggyakorlatot, mind a felmerült tények újdonsága, mind az eltérő mérlegelés szükségessége miatt.

Ugyanakkor az elmúlt fél évszázad során az emberi jogok európai védelmének rendszere számos más kihívással is szembesült, melyek közül aktualitását is tekintve az értékezés a terrorizmus és az emberi jogok összetett kapcsolatrendszerét vázolja fel. A terrorizmus, mint napjaink egyik legnagyobb politikai és jogi problémája, immáron évtizedekre visszamenően elsőrangú kérdésként szerepel az Egyezmény gyakorlatában. Az Egyezmény rendszere – a joggyakorlat kiterjedt voltának is köszönhetően – számos esetben találta szemben magát a terrorizmus jelenségével. A felmerült esetek módot adtak a terrorizmus problémájának több irányú megközelítésre, és az alapjogokkal való összehatározásának lehető legkörültekintőbb megerősítésére.

A terrorizmus az általános veszélyen túl az emberi jogokat több irányból fenyegeti. A terrorcselekmények általános társadalmi veszélyei mellett a konkrét akciók az érintett személyek alapjogait, különösen az élethez és testi épséghez fűződő jogukat is érintik. Ugyanakkor az állami hatóságok rendvédelmi intézkedései ugyancsak lényeges, több jogot is érintő korlátokat támaszthatnak az egyéni jogokkal szemben. A társadalomra és az egyénekre vonatkozó beavatkozásokon túlmenően az állami cselekmények sok esetben szembekerülnek a terrorcselekmények elkövetésével gyanúsított személyek alapjogaival, amely az emberi jogok és a terrorizmus elleni harc egy teljesen más aspektusát képezi. Az Egyezmény alapján kialakult joggyakorlat gátat szab az ilyen cselekmények elkövetőinek alapvető jogait érintő indokolatlan és szükségtelen korlátozással szemben.

A Bíróság számos esetben szembesült a terrorizmus elleni harc és az emberi jogok védelmének kötelezettsége közötti összefüggések értelmezésének nehézségeivel. A nemzetközi jogközösség alapvető megelőző intézkedései mellett a terrorizmus elleni harcban az utólagos jellegű, *ex post facto* ellenőrzésnek is lényeges szerep jut, hiszen az az egyén állítólagos jogsértésének elbírálása mellett a tagállamoknak is indikátorként szolgál a terrorizmus elleni harc meg nem engedett eszközeivel, illetve az emberi jogok védelmével összeegyeztethető lépéseivel kapcsolatban. A terrorizmus jelensége számos veszélyt rejt magában, azonban az ellene folytatott harc hosszú távon csak akkor vezethet eredményre, ha az Egyezmény tagállamai az alkalmazott eszközöket az Egyezmény és jegyzőkönyvei, illetve a Bíróság joggyakorlatának figyelembe vételével alkalmazzák. Az emberi jogok és szabadságok ezen túlmenő korlátozása indokolatlan terhet jelent az egyénekre nézve.

Az emberi jogok védelmének európai rendszere a problémák ellenére is – napjaink legmeghatározóbb és leghatékonyabb ilyen jellegű mechanizmusát adja, amely fontos példát jelent más regionális és univerzális megoldások felé. Amennyiben az intézményi reformok terén sikerül az elkövetkező években hatékony lépéseket tenni, az Egyezmény megtarthatja vezető szerepét, és a jövő problémáira is hathatós választ adhat majd.

IRODALOMJEGYZÉK

ABRAHAM, Ronny : *La réforme du mécanisme de contrôle de la Convention européenne des droits de l'Homme : Le protocole N°11 à la Convention*, In : *Annuaire français de droit international*, CNRS Editions, Paris, Vol. XL, 1994;

ALBANESE, Ferdinando : *Ethnic and Linguistic Minorities in Europe*, In : *Yearbook of European Law*, No. 11, 1991, Clarendon Press, Oxford, 1992;

BAKA, András: *Az egyéni emberi jogok védelme az Európa Tanács mechanizmusában (Európai intézmények és a jogharmonizáció)*, ed.: Dr Lomnici Zoltán, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1998;

BALASSA, Péter : *Terrorizmus és szabadság*, In : *Fundamentum*, 2001, No. 4 ;

BÁN, Tamás : *A magánszféra tiszteletben tartásához való jog*, In : *Acta Humana*, 1992, No. 6-7;

BÁN, Tamás : *A Rekvényi-ügy és környéke*, In : *Fundamentum*, Budapest, 1999. 3. szám ;

BÁN, Tamás: *A tulajdonhoz való jog*, in: *Acta Humana*, 1992. No. 6-7. Budapest ;

BENEDEK, Wolfgang : *Domestic Policy Function and New Challenges of an All-European System of Human Rights*, In : *All-European Human Rights Yearbook*, ed.: Kędzia, Zdzisław, N. P. Engel Verlag, 1991 ;

BERGER, Vincent : *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata*, HVG-ORAC, Budapest, 1999;

BERGER, Vincent: *Case Law of the European Court of Human Rights, Volume I: 1960-1987*, The Round Hall Press, 1991;

BLOCH, E. : *La législation d'exception en Irlande*, In : *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 1987, No. 3 ;

BLOED, Arie : *Eastern Europe and the Council of Europe : Membership or Association?* In : *All-European Human Rights Yearbook*, ed.: Kędzia, Zdzisław, N. P. Engel Verlag, 1991 ;

BLUTMAN, László: *A kiutasítás és visszaküldés az alapjogok árnyékában*, In: *Acta Juridica et Politica*, Tomus I.II., Szeged, 1997;

BODEAU, Pierre : *Naissance d'une minorité : les russes dans les Etats baltes*, In : Nationalité, Minorités et Succession d'États en Europe de l'Est, ed. : Pellet, Alain – Decaux, Emmanuel, Acte du colloque, Montchrestien, Cahiers du CFDDN, 1996 ;

BODNÁR, László : *Challenges at the end of the MILLENNIUM to the principles of international law*, In : Le droit international au tournant du millénaire – L'approche hongroise; International Law at the Turn of the Millennium – The Hungarian Approach, ed. : Kovács, Péter, Pázmány Péter Catholic University, 2000, Budapest;

BOKORNÉ SZEGŐ, Hanna: *La protection des droits de l'homme dans les pays de l'Europe centrale et orientale*, Perspectives d'intégration des pays d'Europe centrale et orientale aux institutions de l'Europe occidentale, ed.: Daillier, Patrick – Kovács, Péter, Acte du colloque de Miskolc, Montchrestien, Cahiers du CFDDN, 1998;

BOWRING, Bill : *Russia's Accession to the Council of Europe and Human Rights : Compliance or Cross-Purposes?* In : European Human Rights Law Review, 1997, No. 6 ;

BRADLEY, Anthony W. : *The Rights to Liberty and Security of Person Under the European Convention on Human Rights*, In : Western Rights? Post Communist Application, Kluwer Law International, 1996

BRAGYOVA, András : *Az emberi jogok és a nemzetközi jog*, In : Világosság, 1990, No. 8-9. ;

BRAUN, Zsolt : *Egyes európai országok anti-terrorista intézkedései*, In : Terrorizmus. A nemzeti és nemzetközi biztonságot érintő kihívás, In : Terrorizmus. A nemzeti és nemzetközi biztonságot érintő kihívás, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, 1999;

BRÖTEL, Achim : *Schutz des Familienlebens*, In : Rabois Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht, Tübingen, 1999, No. 3-4 ;

BRUHÁCS, János : *Nemzetközi jog II. Különös rész*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1999 ;

CALLEWAERT, Johan : *Observations – De la fausse vraie neutralité politique*, In : Revue trimestrielle des droits de l'Homme, No. 41, 2000. január 1., Bruylant ;

CAMFRON, Iain : *Protocol 11 to the European Convention on Human Rights as a Constitutional Court?* In : Yearbook of European Law, Clarendon Press, Oxford, 1995 ;

CARRILLO SALCEDO, J. A. : *The International Dimension of Human Rights During the Political Transition of Spain*, In: Spanish Yearbook of International Law, Vol. I., 1991, Martinus Nijhoff Publishers ;

CASSESE, Antonio : *The International Community's „Legal” Response to Terrorism*, In : International and Comparative Law Quarterly, Vol. 38, No. 3, 1989. július ;

COHEN-JONATHAN, Gérard : *Cour européenne des droits de l'Homme et Droit international général (1998-1999)*, In : Annuaire français de droit international, CNRS Editions, Paris, Vol. XLV, 1999;

COHEN-JONATHAN, Gérard : *Droits et devoirs internationaux des individus*, In : Droit international public, ed. : Alland, Denis, Presses Universitaires de France, 2000 ;

COHEN-JONATHAN, Gérard : *L'affaire Loizidou devant la Cour européenne des droits de l'homme. Quelques observations*, In: Revue Générale du Droit International Public, 1998, No. 1 ;

COHEN-JONATHAN, Gérard : *La Convention Européenne des Droits de l'Homme*, Ed. ECONOMICA, 1989;

COHEN-JONATHAN, Gérard : *L'incidence de la Convention européenne des droits de l'homme sur les Communautés européennes*, in Ann. europ., 1981 ;

COSTA, Jean-Paul : *La Cour européenne des droits de l'Homme depuis le 1er Novembre 1998*, In : Annuaire français de droit international, CNRS Editions, Paris, Vol. XLV, 1999 ;

COUSSIRAT-COUSTERE, Vincent : *L'activité de la Cour européenne des droits de l'homme en 1998 et 1999*, In : Annuaire français de droit international, CNRS Editions, Paris, Vol. XLV, 1999 ;

DAGA, Luigi : *Communication écrite sur « Les droits de l'homme des personnes privées de liberté »*, 7e Colloque International sur la Convention européenne des droits de l'homme, Copenhague, Oslo, Lund, 30 mai-2 juin 1990, Strasbourg, 1990 ;

DECAUX, Emmanuel : *Le contrôle international*, in Nationalité, minorités et succession d'États en Europe de l'Est, ed. : Pellet, Alain – Decaux, Emmanuel, Montchrestien, 1996;

DECAUX, Emmanuel : *Les nouveaux cadres du droit des minorités nationales en Europe*, In : Quelle identité pour l'Europe? - Le multiculturalisme à l'épreuve, Presses de Sciences Po, 1998;

DECAUX, Emmanuel : *Les pays d'Europe centrale et orientale et l'idéologie des droits de l'homme. De la CSCE à l'adhésion au Conseil de l'Europe*, In : Quelle Europe pour les Droits de l'Homme? ed.: Tavernier, Paul, Bruylant, Brüssel, 1996 ;

De la CUESTA, José L. : *Traitement juridique du terrorisme en Espagne*, In : Revue de science criminelle et de droit pénal comparé, 1987, No. 3 ;

DE SCHUTTER, Olivier : *La Convention européenne des droits de l'homme à l'épreuve de la lutte contre le terrorisme*, In: Revue Universelle des Droits de l'Homme, 2001, Vol. 13, No. 5-8;

DIMITRIJEVIC, Vojin : *The Fate of Non-Members of Dominant Nations in Post-Communist European Countries*, In : Nationalité, Minorités et Succession d'États en Europe de l'Est, ed. : Pellet, Alain – Decaux, Emmanuel, Acte du colloque, Montchrestien, 1996;

Draft Protocol amending the European Convention on the Suppression of Terrorism, 2003. január 9., Doc. 9649;

DRZEMCZEWSKI, Andrew: *A Major Overhaul of the European Human Rights Convention Control Mechanism: Protocol no. 11*. [In: Collected courses of the Academy of European Law 1995], The Protection of Human Rights in Europe Vol. VI Book 2;

DRZEMCZEWSKI, Andrew: *A Single Court of Human Rights in Strasbourg*, OSCE ODIHR BULLETIN Vol. 5. No. 3 ;

DRZEMCZEWSKI, Andrew : *La situation des étrangers au regard de la Convention européenne des droits de l'homme*, Dossiers sur les droits de l'Homme, Európa Tanács, Strasbourg, 1985 ;

DRZEMCZEWSKI, Andrew : *The rights to respect for family life, home and correspondence – as guaranteed by Article 8 of the European Convention on Human Rights*, Human rights files, No. 7, Európa Tanács, Strasbourg, 1984 ;

DRZEMCZEWSKI, Andrew : *The rights to respect for private and family life, home and correspondence*, Human rights files, No. 7, Council of Europe Press, 1993 ;

ERRERA, Roger : *Privacy as a Right*, In : *Western Rights? Post Communist Application*, Kluwer Law International, 1996 ;

European Council Common Position, 2001. december 27. ;

FARRAN, Sue : *Facing Contemporary Challenges*, In: *European Law Review, Human Rights Survey 1997* ;

FAWCETT, J.E.S. : *The Application of the European Convention on Human Rights*, Clarendon Press, Oxford, 1987;

FLAUSS, Jean-François : *Le droit de recours individuel devant la Cour européenne des droits de l'Homme. Le Protocole N° 9 à la Convention européenne des droits de l'Homme*, In : *Annuaire français du droit international*, CNRS Editions, Paris, Vol. XXXVI, 1990 ;

FÖLDI, László : *A nemzetközi terrorizmus és a nemzetközi szervezett bűnözés közös élettere napjaink kihívásai között*, In : *Terrorizmus. A nemzeti és nemzetközi biztonságot érintő kihívás*, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, 1999 ;

GANEV, Venelin I. : *Prisoners' Rights, Public Services, and Institutional Collapse in Bulgaria*, In : *East European Constitutional Review*, 1995, Vol. 4, No. 4 ;

GOMIEN, Donna – HARRIS, David – ZWAAK, Leo : *Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, Council of Europe Publishing, 1996;

GOY, Raymond : *La garantie européenne du droit à des libres élections législatives. L'article 3 du premier protocole additionnel à la Convention de Rome*, In : *Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger*, 1986, No. 5 ;

GRÁD, András : *Kézikönyv a strasbourgi emberi jogi ügyekről*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1998;

GRANT, *Stephanie*, *Refugee Protection in Europe*, In : All-European Human Rights Yearbook, Ed. Kędzia, Leuprecht. Nowak, Vol. 1 (1991);

GROTRIAN, *Andrew* : *A tisztességes eljáráshoz való jog*, In : Tanulmányok az Emberi jogok európai egyezménye legfontosabb rendelkezéseire, kapcsolódó strasbourgi esetjegről, HVG-ORAC, Budapest, 1999;

Guest editorial: The New European Court of Human Rights, In: *Common Market Law Review*, 1998. február, Vol. 35, No. 1;

Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on human rights and the fight against terrorism, 2002. július 11, H(2002)004;

GUIRODON, *Virginie* : *La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme à l'égard des étrangers et son incorporation nationale*, In : *Quelle identité pour l'Europe ? Le multiculturalisme à l'épreuve*, Presses de Sciences Po, 1998;

GUTHRIE, *Robin* : *Europe ... What Europe? - The Future in the Conscience of Europe*, ed.: Coleman, John, Council of Europe Publishing, 1999;

HALLBRONNER, *Kay* : *Art. 3 EMRK - ein neues europäisches Konzept der Schutzgewährung?* In : *Die Öffentliche Verwaltung*, Vol. 52, 1999. augusztus, No. 15;

HARRIS, *D.J.* - *O'BOYLE, M.* - *WARBRICK, C.* : *Law of the European Convention on Human Rights*, Butterworths, Reed Elsevier (UK) Ltd., 1995;

HARTWIG, *Matthias* : *Der Eigentumschutz nach Art. 1 des 1. Zusatzprotokolls zur EMRK*, In : *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, 1999, No. 3-4 ;

HERCZEGH, *Géza* : *Az emberi jogok szerepe a nemzetközi jogban*, In : *Jogtudományi Közöny*, 1992, No. 1, január ;

HOFMANN, *Rainer* : *Germany and an All-European System of Human Rights Protection*, In : *All-European Human Rights Yearbook*, Ed. Kędzia, Leuprecht. Nowak, Vol. 1 (1991) ;

HUBER, *Denis* : *Une décennie pour l'Histoire -- Le Conseil de l'Europe 1989-1999*, Európa Tanács, 1999 szeptember ;

HUNT, *Murray* : *The European Convention on Human Rights*, In : *Yearbook of European Law* 1997;

The International Mechanism for Supervising Observance of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, Steering Committee for Human Rights (Report prepared by the Netherlands Human Rights and Foreign Policy Advisory Committee), Strasbourg, 1990. szeptember 6. ;

JULIEN -- LAFERRIERE, François : L'éloignement des étrangers et la Convention européenne des droits de l'Homme (articles 5 et 8) Affaires Nasri, Boughanemi et Amuur, In : Cahiers du CREDDHO N°3, 1997, Université de Rouen, Université de Paris-Sud ;

JUNG, Heike : Le droit pénal allemand face au terrorisme – un bref bilan de législation, In : Revue de science criminelle et de droit pénal comparé, 1987, No. 3 ;

KAISER, G. : Detention in Europe and the European Committee for the Prevention of Torture, In : European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, 1995, Vol. 3, N°1 ;

KAMUSELLA, Tomasz – Sullivan, Terry : The Germans of Upper Silesia : The Struggle for Reconciliation, In : Ethnicity and Democratisation in the New Europe, Ed.: Karl Cordell, Routledge, London, 1999 ;

KARDOS, Gábor: Emberi jogok egy új korszak határán, T-Twins Kiadó, 1995;

KARDOS, Gábor : A Hungarian View on the All-European Protection of Human Rights, In : All-European Human Rights Yearbook, ed.: Kędzia, Zdzislaw, N. P. Engel Verlag, 1991 ;

KARDOS, Gábor : Az emberi jogok kora ?, In : Jogtudományi Közlemény, 1994. július-augusztusi szám ;

KARDOS, Gábor: A közbiztonságvédelem nemzetközi jogi kérdései és az átalakuló európai biztonság, In: Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Fölvös Nominatae, Tomus XXXII., ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1990;

KARDOS, Gábor : Miért nehéz jogi eszközökkel védekezni a terrorizmus ellen? In : Terrorizmus. A nemzeti és nemzetközi biztonságot érintő kihívás, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, 1999 ;

KĘDZIA, Zdzislaw : An East-European Perspective on an All-European System of Human Rights Protection, In : All-European Human Rights Yearbook, Ed. Kędzia, Leuprecht. Nowak, Vol. 1 (1991) ;

KEGLEY Jr., Charles W. – WITTKOPP, Eugene R. : World Politics, Trend and Transformation, 4. kiadás, St. Martin's Press, Inc., New York, 1993 ;

KISS J., László : A terrorizmus, avagy a biztonság és a háború metamorfózisa, In : Acta Humana, 2002. No. 46-47 ;

KISSINGER, Henry : Diplomácia, Pancm-Grafo, Budapest, 1998 ;

KITSOU-MILONAS, Irène : Article 11 – Cour-EDH, Stankov et Organisation macédonienne unie Ilinden c. Bulgarie, 2 octobre 2001, Gorzelik et autres c. Pologne, 20 décembre 2001, In : L'Europe des libertés, Revue d'Actualité juridique, Strasbourg, No. 7., 2002. január ;

KLOCZOWSKI, Jerzy: *Le concept de l'Etat-nation : Les traditions polonaises et la situation aujourd'hui*, in : Les mutations de l'Etat-nation en Europe à l'aube du XXIe siècle, Actes du Séminaire UniDcm, Editions du Conseil de l'Europe, 1998 ;

KOERING-JOULIN, Renée: *La notion européenne de « tribunal indépendant et impartial » au sens de l'article 6 par. 1 de la Convention européenne de sauvegarde des droits de l'homme*, in : Revue de science criminelle et de droit pénal comparé, 1990, n°4;

KOERING-JOULIN, Renée: *Terrorisme et application de la loi dans le temps en France*, in : Revue de science criminelle et de droit pénal comparé, 1987, No. 3 ;

KOMANOVICS, Adrienn: *Az emberi jogok európai védelmi mechanizmusának reformja*, Acta Humana 1998. N°32. ;

KOPAL, Vladimír: *Quelques remarques sur l'évolution du droit international vers un système général de protection des minorités*, in Nationalité, minorités et succession d'Etats en Europe de l'Est, ed. : Pellet, Alain – Decaux, Emmanuel, Montchrestien, 1996;

KORNAI, János: *Szocializmusból a kapitalizmusba*, in: Magyarország évtizedkönyve A rendszerváltás (1988-1998), Demokrácia Kutatások Központja Alapítvány, 1998 ;

KOVÁCS, Péter: *A rodopi mufti esete a nemzetközi joggal : Kisebbségi autonómbarát ítélet az Emberi Jogok Európai Bíróságán : magányos fecske, vagy új tendencia ?* in Magyar Kisebbség, 2000. 1. (19.) szám, Kolozsvár, <http://www.hhrf.org/magyarkisebbség/m000120.html>;

KOVÁCS, Péter: *Développement et limites de la jurisprudence en droit international*, Rapport préparé au colloque 2002 de la Société Française pour le Droit International, Lille, 2002. szeptember 12-14., (kézirat) ;

KOVÁCS, Péter: *El Estado, la nación y la minoría en Europa Central y Oriental*, In: Estado, nación y soberanía (Problemas actuales en Europa), Tomas del Senado, 2000;

KOVÁCS, Péter: *International Law and Minority protection ; Rights of Minorities or Law of Minorities ?*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000;

KOVÁCS, Péter: *Le retour des mythes aux réalités. Le passé et le présent des droits économiques, sociaux et culturels dans les pays de l'Europe centrale et orientale*, in: Die Durchsetzung wirtschaftlicher und sozialer Grundrechte. Eine rechtsvergleichende Bestandsaufnahme, N. P. Engel Verlag, 1991 ;

KOVÁCS, Péter: *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem*, Osiris Kiadó, Budapest, 1996;

KOVÁCS, Péter: *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája*, Acta Humana, No. 10., 1993;

KOVÁCS, Péter: *The Council of Europe and the Eastern European Countries*, in : All-European Human Rights Yearbook, ed.: Kędzia, Zdzisław, N. P. Engel Verlag, 1991 ;

KOVÁCS, Péter : *The United Nations in the Fight against International Terrorism* (megjelenés alatt), In : *Terrorism in International Law*, ed.: Nanda, Denver University Publications, 2003;

KRAVALIK, Gábor : *The Reform of the European Convention of Human Rights*, In : *Le droit international au tournant du millénaire – L'approche hongroise; International Law at the Turn of the Millennium – The Hungarian Approach*, ed.: Kovács, Péter, Pázmány Péter Catholic University, 2000, Budapest;

KRÜGER, H.C. – NØRGAARD, C.A. : *The Right of Application* [in: *The European System for the Protection of Human Rights*] Ed. R.S.J. Macdonald, F. Matscher and H. Petzold, Kluwer, 1993 ;

LABAYLE, Henri : *Droit international et lutte contre le terrorisme*, In : *Annuaire français de droit international*, CNRS Editions, Paris, Vol. XXXII, 1986;

La coopération intergouvernementale au sein du Conseil de l'Europe ; Objectifs 92, Les éditions du Conseil de l'Europe, 1992 ;

LÁNG, K. J. : *Rapport sur « Droits de l'homme des personnes privées de leur liberté » : Mécanismes de contrôle et garanties juridiques*, 7e Colloque International sur la Convention européenne des droits de l'homme, Copenhague, Oslo, Lund, 30 mai-2 juin 1990, Strasbourg 1990 ;

LÁMM, Vanda : *Quatre nouvelles déclarations d'acceptation de la jurisprudence obligatoire de la CIJ émanant d'Etats d'Europe Centrale (Bulgarie, Estonie, Hongrie, Pologne)*, In : *Revue générale de Droit international public*, 1996 ;

LEIGH, L. H. : *La procédure pénale anglaise à la lumière de la Convention européenne des droits de l'homme*, In : *Revue de science criminelle et de droit comparé*, 1988, júluis-szeptember, No. 3 ;

LESAGE, Michel : *La dissolution de l'U.R.S.S. et les solutions envisagées au problème des minorités*, In : *L'Etat multinational et l'Europe*, Presses Universitaires de Nancy, 1997, No. 4 ;

LE TIRILLY, Sylvie : *La contribution du Conseil de l'Europe à la protection des minorités*, In : *Le Conseil de l'Europe acteur de la recomposition du territoire européennc*, Cahiers de l'espace, No. 10, 1997. május, Université Pierre Mendrès, Grenoble ;

LEUPRECHT, Peter : *The Contribution of the Council of Europe to an All-European System of Human Rights Protection*, In : *All-European Human Rights Yearbook*, ed.: Kędzia, Zdzisław, N. P. Engel Verlag, 1991 ;

MAHONEY, Paul : *New Challenges for the European Court of Human Rights Resulting from the Expanding Case-Load and Membership*, International Law Conference – Human Rights : Dynamic Dimensions, London, 2002. ápr. 27. ;

MALENOVSKÝ, Jirí : *Vers un régime cohérent de protection des minorités nationales en droit international?* in *Nationalité, minorités et succession d'Etats en Europe de l'Est*, cd. : Pellet, Alain – Decaux, Emmanuel, Montchrestien, 1996;

MARIF, Jean-Bernard : *Les droits de l'homme ou "Les choses de la vie" démocratique*, Európa Tanács, Strasbourg, 1985;

MATSCHER, Franz : *La mise en oeuvre des droits économiques et sociaux*, In : Die Durchsetzung wirtschaftlicher und sozialer Grundrechte. Eine rechtsvergleichende Bestandsaufnahme, N. P. Engel Verlag, 1991 ;

MAYI, Viktor : *A szabadság és a személyi biztonság védelme az Emberi Jogok Európai Egyezményében*, In : Acta Humana, Budapest, 1992, n°6-7. ;

MAYI, Viktor : *Az Európa Tanács és az emberi jogok*, Budapest, 1993 ;

McBRIDE, Jeremy : *The Continuing Refinement of Criminal Due Process*, In : European Law Review, Human Rights Survey 1997 ;

Meneküljog a magyar gyakorlatban – Kézikönyv a menekültügyi eljárás résztvevői számára, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, 2001 ;

MEULDERS-KLEIN, Marie-Thérèse : *Vie privée, vie familiale et droits de l'homme*, In : Revue Internationale de Droit Comparé, Vol. 44, No. 4, 1992. október ;

MEYER-LADEWIG, Jens – PETZOLD, Herbert : *Der neue ständige Europäische Gerichtshof für Menschenrechte*, In: Neue Juristische Wochenschrift, 1999 ;

MURDOCH, J. I. : *Article 5 of the European Convention on Human Rights – The protection of liberty and security of person*, In : Tanulmányok az Emberi jogok európai egyezménye legfontosabb rendelkezéseire kapcsolódó strasbourgi esetjogról, HVG-ORAC, Budapest, 1999 ;

NAGY, Károly : *A jogalanyok körének bővítése a nemzetközi jogban*, In: Szentpéteri István Emlékkönyv, Acta Juridica et Politica, Tomus XLIX., Szeged, 1996;

NICOLOPOULOS, Panayotis : *La procédure devant les juridictions répressives et le principe du contradictoire*, In : Revue de science criminelle et de droit pénal comparé, 1989, n°1;

NGUYEN, Quoc Dinh – DAILLIER, Patrick – PELLET, Alain – KOVACS, Péter: *Nemzetközi közjog*, Osiris Kiadó, Budapest, 1997. ;

NOWAK, Manfred : *The Contribution of Intergovernmental Organisations to an All-European System of Human Rights Protection*, In : All-European Human Rights Yearbook, ed.: Kędzia, Zdzisław, N. P. Engel Verlag, 1991 ;

OTTENHOF, Reynald : *Le droit pénal français à l'épreuve du terrorisme*, In : Revue de science criminelle et de droit pénal comparé, 1987, No. 3 ;

PALAZZO, Francesco : *Terrorisme et législation anti-terroriste en Italie*, In : Revue de science criminelle et de droit pénal comparé, 1987, No. 3 ;

PASTOR RIDRUEJO, José A : *Curso de derecho internacional público y organizaciones internacionales*, EDITORIAL TECNOS, Madrid, 2001 ;

PÉREZ VERA, Elisa : *El Consejo de Europa y los derechos humanos*, In : *Cursos Euromediterráneos Bancaja de Derecho Internacional*, Vol. IV, 2000, Tirant lo Blanch, Valencia ;

PETITTI, Louis-Edmond – DECAUX, Emmanuel – IMBERT, Pierre-Henri : *La Convention européenne des droits de l'Homme, Commentaire article par article*, 2e édition, ECONOMICA, Paris, 1999;

PETITTI, Louis Edmond : *Le Protocole No. 11 – Bilan et perspectives*, In: *Bulletin des Droits de l'Homme*, No.3., Luxembourg, 1994. december ;

PETZOLD, Herbert : *La réforme du Protocole n°11 et les incidences qu'elle aura pour la nouvelle Cour et pour l'ensemble du système de contrôle de la Cour, y compris en droit national*, In : *La France et la Cour européenne des droits de l'Homme*, Cahiers du CREDHO N°3, 1997, Université de Rouen, Université de Paris-Sud ;

PINIO, Diana : *Accompagner les mutations de l'Europe centrale et orientale*, In : *Les enjeux de la Grande Europe – Le Conseil de l'Europe et la sécurité démocratique*, la Nivee Bleu/Editions du Conseil de l'Europe, 1996 ;

PLANTEY, Alain : *Le terrorisme contre les droits de l'Homme*, In : *Revue du Droit Public*, 1985, No. 1 ;

POLITI, Alessandro : *The Transformations of International Terrorism : Assessment and Possible Answers*, In: *Terrorizmus. A nemzeti és nemzetközi biztonságot érintő kihívás*, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, 1999 ;

POUGET, Philippe : *Les délais en matière de rétention, garde à vue et détention provisoire au regard de la Convention européenne des droits de l'homme*, In : *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 1989, N°1 ;

Rapport explicatif relatif au Protocole n° 8 à la Convention de sauvegarde des Droits de l'Homme et des Libertés fondamentales, Európa Tanács, Strasbourg, 1985 ;

RENUCCI, Jean-François : *Droit européen des droits de l'Homme*, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, F.J.A., 1999;

Report of the Ad Hoc Committee established by General Assembly resolution 51/210 of 17 December 1996 (Sixth session, 28 January – 1 February 2002), A/57/37;

Report of the Evaluation Group to the Committee of Ministers on the European Court of Human Rights, Európa Tanács, 2001 ;

Report of the Policy Working Group on the United Nations and Terrorism, Annex to A/57/273, S/2002/875; <http://www.un.org/terrorism/a57273.htm>

Report to the Government of the United Kingdom on the visit to the United Kingdom carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or

Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 17 to 21 February 2002, CPT/Inf (2003) 18;

Response of the United Kingdom Government to the Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to the United Kingdom from 17 to 21 February 2002, CPT/Inf (2003)19;

RODLEY, Nigel : *Communication écrite sur « Droits de l'homme des personnes privées de leur liberté », 7e Colloque International sur la Convention européenne des droits de l'homme*, Copenhague, Oslo, Lund, 30 mai-2 juin 1990, Strasbourg 1990 ;

ROMSICS, Ignác : *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-közép és Dél-kelet Európában a 19. és 20. században*, Napvilág Kiadó, 1998;

ROSENBERG, Dominique : *Observations – L'arrêt Assenov : un premier pas vers une reconnaissance juridictionnelle des droits des Tsiganes en Europe ?*; In : *Revue trimestrielle des droits de l'Homme*, N°38, 1999. avrilis 1.;

ROSTOVÁNYI, Zsolt : *Az iszlám a 21. század küszöbén*, Aula Kiadó, 1998;

RÓTH, Erika : *Emberi jogok kontra jogvalartás a büntető eljárásban*, Acta Humana, No. 20, 1995 ;

ROTH, Stephen J. : *The Effect of Ethno-Nationalism on Citizens' Rights in the Former Communist Countries*, In : *Western Rights ? Post Communist Application*, Kluwer Law International, 1996 ;

RUMPF, Christian : *The Protection of Human Rights in Turkey and the Significance of International Human Rights Instruments*, In : *Human Rights Law Journal*, Vol. 14., No. 11-12, 1993. dcc. 31. ;

SASSÒLI, Marco -- BOUVIER, Antoine A. : *How Does Law Protect in War?*, International Committee of the Red Cross, Genf, 1999;

SCHABAS, William A. : *Soering's legacy : The Human Rights Committee and the Judicial Committee of the Privy Council Take a Walk Down Death Row*, In : *International and Comparative Law Quarterly*, 1994. október, Vol. 43, No. 4 ;

SCHANDA, Balázs : *Az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatának hatása a vallásszabadság érvényesülésére*, In : *Acta Humana*, 2000. No. 41-42., Budapest ;

SCHERMERS, Henry G. : *Adaptation of the 11th Protocol to the European Convention on Human Rights*, In : *European Law Review*, 1995, Vol. 20, No. 6 ;

SCHERMERS, Henry G. : *The Eleventh Protocol to the European Convention on Human Rights*, In : *European Law Review*, 1994 augusztus, Vol. 19, No. 4. ;

SCHMID, Alex P. : *The Links Between Transnational Organized Crime and Terrorist Crimes*, In : *Transnational Organized Crime*, Frank Cass, London, 1996 tél, Vol. 2, No. 4 ;

De SCHUTTER, Olivier : *Observations – Vie privée et protection de l'individu vis-à-vis des traitements de données à caractère personnel*, In : Revue trimestrielle des droits de l'Homme, No. 45, 2001. január 1.;

SIEGHART, Paul : *The International Law of Human Rights*, Clarendon Press, Oxford, 1990;

SLOMANSON, William R. : *September 11, 2001*,
<http://home.att.net/~slomansonb/911.html>

SOULIER, Gérard : *Lutte contre le terrorisme et droits de l'homme. De la Convention à la Cour européenne des droits de l'homme*, In : Revue de science criminelle et de droit pénal comparé, 1987, No. 3;

STARKE, J.G. : *Introduction to International Law*, ninth edition, London, Butterworths, 1984;

SZALAYNÉ SÁNDOR, Erzsébet : *A kisebbségi kérdés előzményei és összefüggései a nemzetközi jogrendben*, In : Regio. Kisebbség, Közösség, Társadalom, Budapest, 1998. No. 1;

SZALAYNÉ SÁNDOR, Erzsébet : *Kisebbségvédelem a Nemzetek Szövetségének égisze alatt – Egy nemzetközi jogi kísérlet tanulmányai*, Ph.D. dolgozat, Pécs, 1998;

SZALAYNÉ SÁNDOR, Erzsébet : *Huszadik századi nemzetközi jogi kisebbségvédelem – Indokok és intézmények*, In : Kutatási Füzetek, 6., JPTE, Pécs, 1999;

SZŐCS, Árpád László : *Szervezett bűnözés vagy terrorizmus*, In : Belügyi Szemle, 1999, No. 12 ;

TARSIHYS, Daniel : *Fél évszázad egy szervezet történetében*, In : Gazdag, Ferenc – Kovács, Péter : Európa Tanács – Tanulmányok és dokumentumok, Budapest, 1999;

TOMUSCHAT, Christian : *Quo Vadis Argentoratum? The Success Story of the European Convention on Human Rights and a Few Dark Stains*, In : Human Rights Law Journal, 1992, Vol. 13., No. 11-12;

TRECHSEL, Stefan : *Rapport sur « Droits de l'homme des personnes privées de liberté »*, 7e Colloque International sur la Convention européenne des droits de l'homme, Copenhague, Oslo, Lund, 30 mai-2 juin 1990, Strasbourg, 1990;

TRECHSEL, Stefan : *Towards the Merger of the Supervisory Organs : Seeking a way out of the Deadlock*, In : Human Rights Law Journal, 1987, Vol. 8., No. 1.;

VADAI, Ágnes : *A terrorizmus elleni fellépés és az emberi jogok tiszteletben tartása*, In : Fundamentum, 2001, No. 4;

VALENTI, Mara : *Il protocollo n. 11 alla convenzione europea per la protezione dei diritti dell'uomo: ancora una soluzione di compromesso?* In : Rivista di diritto internazionale privato e processuale, Padova, 2000, Vol. 36, No. 2;

VALKI, László : *A nemzetközi jog társadalmi természete*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1989 ;

Van den WYNGAERT, Christine : *Applying the European Convention on Human Rights to Extradition : Opening Pandora's Box ?* In : *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 39, No. 4, 1990. október ;

Van DIJK, P. – van HOOFF, G. J. H. : *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Kluwer, 1990;

Van MUYLDER, Céline : *Étrangers : vie privée*, In : *Revue française de droit administratif*, Vol. 17, No. 4, 2001. július-augusztus;

VELU, Jacques – ERGEC, Rusen: *La Convention Européenne des Droits de l'Homme*, Bruylant, Bruxelles, 1990;

VÍRGALA FORURIA, Eduardo : *La suspensión de derechos por terrorismo en el Ordenamiento español*, In : *Revista Española de Derecho Constitucional*, Centro de Estudios Constitucionales, 1994, január-április ;

VOGLER, Theo : *The Scope of Extradition in the Light of the European Convention on Human Rights*, In : *Protection des droits de l'Homme : la dimension européenne, Mélanges en l'honneur de Gérard J. Wiarda*, 2. kiadás, Carl Heymanns Verlag KG, 1990;

WEBER, Anne : *Article 9 - CourEDH, Eglise métropolitaine de Bessarabie et autres c. Moldova, 13 décembre 2001*, In : *Le Conseil de l'Europe acteur de la recomposition du territoire européenne*, Cahiers de l'espace, No. 10, 1997. május, Université Pierre Mendrès, Grenoble ;

WELLER, Mónika: *Application of the European Convention on Human Rights in the Hungarian Legal System*, In: *Acta Juridica Hungarica*, Vol. 40., Nos 1-2, Budapest, 1999 ;

WELLER, Mónika : *A kényszer elleni védelem, különös tekintettel a kényszer megelőzésére*, In : *Acta Humana*, No. 11, 1993 ;

WELLER, Mónika : *A Rekvényi ügy*, In : *Acta Humana*, No. 35-36., Budapest, 1999 ;

WELLER, Mónika : *Emberi jogok és európai integráció*, Acta Humana Studiorum, Budapest, 2000 ;

Az Európai Emberi Jogi Bíróság ítéletei:

Al-Nashif c. Bulgária, 2002. szeptember 20.

Amann c. Svájc, 2000. február 16.

Andronicou és Constantinou c. Ciprus, 1997. október 9.

Anghelescu c. Románia, 2002. április 9.

Angelova c. Bulgária, 2002. szeptember 13.

APEH Üldözőiteinek Szövetsége, Iványi, Róth és Szerdahelyi c. Magyarország, 2000. október 5.

Arslan c. Törökország, 1999. július 8.

Assenov et al. c. Bulgária, 1998. október 28.

Associaţion Ekin c. Franciaország, 2001. október 17.

Baranowski c. Lengyelország, 2000. március 28.

Başkaya és Okçuoğlu c. Törökország, 1999. július 8.

Beard c. Egyesült Királyság, 2001. január 18.

Belziuk c. Lengyelország 1998. március 25.

Berkay c. Törökország, 2001. március 1.

Berlinski c. Lengyelország, 2002. szeptember 20.

Bessarábiai Érselti Egyház és mások c. Moldova, 2001. december 13.

Bilgin c. Törökország, 2000. november 16.

Boughanemi c. Franciaország, 1996. március 27.

Boujlifa c. Franciaország, 1997. október 21.

Brogan és mások c. Egyesült Királyság, 1993. május 26.

Brumarescu c. Románia II., 2001. január 23.

Brumarescu c. Románia, 1999. október 28.

Buckley c. Egyesült Királyság, 1996. augusztus 26.

Calogero Diana c. Olaszország, 1996. október 21.

Cestký c. Cseh Köztársaság, 2000. június 6.

Chahal c. Egyesült Királyság, 1996. november 15.

Chapman c. Egyesült Királyság, 2001. január 18.

Constantinescu c. Románia, 2000. június 27.

Coster c. Egyesült Királyság, 2001. január 18.

Dalban c. Románia, 1999. szeptember 28.

Dallos c. Magyarország, 2001. március 1.

- De Becker c. Belgium*, 1962. március 27.
Dewicka c. Lengyelország, 2000. április 4.
Domenichini c. Olaszország, 1996. október 21.
Doorson c. Hollandia, 1996. március 26.
Engel és mások c. Hollandia, 1976. június 8.
Erdem c. Németország, 2001. október 5.
Erdoğan c. Törökország, 2000. június 15.
Erdoğan és Ince c. Törökország, 1999. július 8.
Erdős c. Magyarország, 2002. április 9.
Ergi c. Törökország, 1998. július 28.
Feldek c. Szlovákia, 2001. július 12.
Foti és mások c. Olaszország, 1982. december 10.
Fox, Campbell és Hartley c. Egyesült Királyság, 1990. augusztus 30.
Gaweda c. Lengyelország, 2002. március 14.
Gorzeliak et al. c. Lengyelország, 2001. december 20.
Guzzardi c. Olaszország, 1980. október 2.
Handyside c. Egyesült Királyság, 1976. december 7.
Hasszán és Csau c. Bulgária, 2000. október 26.
Hokkanen c. Finnország, 1994. szeptember 23.
Humen c. Lengyelország, 1999. október 15.
Huvig c. Franciaország, 1990. április 24.
Ibrahim Aksoy c. Törökország, 2001. január 10.
Ignucolo-Zenide c. Románia, 2000. január 25.
Incal c. Törökország, 1998. június 9.
Írország c. Egyesült Királyság, 1978. január 18.
I. S. c. Szlovákia, 2000. április 4.
Iwanczuk c. Lengyelország, 2001. november 15.
Janowski c. Lengyelország, 1999. január 21.
Kadubec c. Szlovákia, 1998. szeptember 2.
Kalashnikov c. Oroszország, 2002. október 15.
Karataş c. Törökország, 1999. július 8.
Kaya c. Törökország, 1998. február 19.
Kefalas és mások c. Görögország, 1995. június 08.
Khan c. Egyesült Királyság, 2000. május 12.

- Klass c. Németország*, 1978. szeptember 6.
Kokkinakis c. Görögország, 1993. május 25.
Kopp c. Svájc, 1998. március 25.
Kremár és mások c. Cseh Köztársaság, 2000. március 3.
Kruslin c. Franciaország, 1990. április 24.
Kudla c. Lengyelország, 2000. október 26.
Kurt c. Törökország, 1998. május 25.
Labita c. Olaszország, 2000. április 6.
Lavents c. Lettország, 2002. november 28.
Lawless c. Írország, 1961. július 1.
Leander c. Svédország, 1987. március 26.
Lee c. Egyesült Királyság, 2001. január 18.
Lingens et al. c. Ausztria, 1986. július 8.
Loizidou c. Törökország, 1995. március 23. (porgátló kifogások tárgyában)
Loizidou c. Törökország, 1996. december 18.
Loizidou c. Törökország, 1998. július 28.
Lukanov c. Bulgária, 1997. március 20.
Lüdi c. Svájc, 1992. június 15.
Magyar c. Magyarország, 2001. január 11.
Malone c. Egyesült Királyság, 1984. augusztus 2.
Mansur c. Törökország, 1995. június 8.
Marónek c. Szlovákia, 2001. április 19.
Matter c. Szlovákia, 1999. július 5.
McCann és mások c. Egyesült Királyság, 1995. szeptember 27.
Mentes és mások c. Törökország, 1997. november 28.
Moreira de Azevedo c. Portugália, 1990. október 23.
Murray c. Egyesült Királyság, 1994. október 28.
Musial c. Lengyelország, 1999. március 25.
News Verlags GmbH & CoKG c. Ausztria, 2000. január 11.
Niedbala c. Lengyelország, 2000. július 4.
Niemietz c. Németország, 1992. december 6.
Nikolova c. Bulgária, 1999. március 25.
Nowicka c. Lengyelország, 2002. december 3.
Osman c. Egyesült Királyság, 1998. október 28.

- P. G. és J. H. c. Egyesült Királyság*, 2001. szeptember 25.
Papamichalopoulos és mások c. Görögország, 1993. június 24.
Petra c. Románia, 1998. szeptember 23.
Podbielski c. Lengyelország, 1998. október 30.
Podkolzina c. Lettország, 2002. április 9.
Polat c. Törökország, 1999. július 8.
Pretto és mások c. Olaszország, 1993. december 8.
Proszak c. Lengyelország, 1997. december 16.
Punzelt c. Cseh Köztársaság, 2000. április 25.
Radaj c. Lengyelország, 2002. november 28.
Rehbock c. Szlovénia, 2000. november 28.
Rekvényi c. Magyarország, 1999. május 20.
Rotaru c. Románia, 2000. május 4.
Schiesser c. Svájc, 1979. december 4.
Selçuk és Asker c. Törökország, 1998. április 24.
Selmouni c. Franciaország, 1999. július 28.
Şener c. Törökország, 2000. július 18.
Sidiropoulos és mások c. Görögország, 1998. július 10.
Soering c. Egyesült Királyság ügyhen, 1989. július 7.
Spacek, s.r.o. c. Cseh Köztársaság, 1999. november 9.
Stamoulakatos c. Görögország, 1997. november 26.
Styranowski c. Lengyelország, 1998. október 30.
Sürek c. Törökország (N^o1), 1999. július 8.
Szerif c. Görögország, 1999. december 14.
Szocialista Párt és mások c. Törökország, 1998. május 25.
Sztankov és Ilinden Egyesült Macedóniai Szervezet c. Bulgária, 2001. október 2.
Tammer c. Észtország, 2001. február 6.
Teixeira de Castro c. Portugália, 1998. június 9.
Timurtaş c. Törökország, 2000. június 13.
Törökországi Egységes Kommunista Párt és mások c. Törökország, 1998. január 30.
Valasinas c. Litvánia, 2001. július 24.
Van Mechelen és mások c. Hollandia, 1997. április 23.
Vasilescu c. Románia, 1998. május 22.
Velikova c. Bulgária, 2000. május 18.

- Witold Litwa c. Lengyelország*, 2000. április 4.
Yağci és Sargin c. Törökország, 1996. június 8.
Yang Chun Jin alias Yang Xiaolin c. Magyarország, 2001. március 8.
Zana c. Törökország, 1997. november 25.
Zwierzynski c. Lengyelország, 2001. június 19.

Döntések a panasz elfogadhatósága tárgyában:

- A., B. and Company A. S. v. Német Szövetségi Köztársaság*, bizottsági döntés, No. 7742/76, 1978. július 4.
A.A.G. c. Portugália, bizottsági döntés, No. 29813/96, 1997. szeptember 8.
A.I. H., E.S. H., D.C. L., B.M. L. és M. E. c. Magyarország, bizottsági döntés, No. 23558/94, 1996. május 20.
Abruini Leschi és mások c. Franciaország, bizottsági döntés, No. 37505/97, 1998. április 22.
Agrotexim Hellas S.A. és mások c. Görögország, bizottsági döntés, No. 14807/89, 1992. február 12.
Asociación de Aviadores de la República, Muta et al. c. Spanyolország, bizottsági döntés, No. 10733/84, 1985. március 11.
Barany c. Franciaország, bizottsági döntés, No. 11926/86, 1989. december 11.
Beck László c. Magyarország, bizottsági döntés, No. 23198/94, 1997. január 15.
Bytzbier c. Belgium, bizottsági döntés, No. 14505/89, 1991. január 12.
C.J., J.J. és F.J. c. Lengyelország, bizottsági döntés, No. 23380/94, 1996. január 16.
Chrysostomos c. Törökország, bizottsági döntés, No. 15299/89, 15300/89, 15318/89, 1991. március 4.
De Varga-Hirsch c. Franciaország, bizottsági döntés, No. 9559/81, 1983. május 9.
Dujardin c. Franciaország, bizottsági döntés, No. 16734/90, 1991. szeptember 2.
E. T. c. Magyarország, bizottsági döntés, No. 25954/94, 1996. május 20.
Firma GEIDEL és mások c. Németország, bizottsági döntés, No. 19918/92, 1997. február 24.
Gibas c. Lengyelország, bizottsági döntés, No. 24559/94, 1995. szeptember 6.
Godard és Egron c. Franciaország, bizottsági döntés, No. 10882/84, 1989. október 12.

- Halid Shahzad c. Egyesült Királyság*, bizottsági döntés, 34225/96, 1997. október 22.
- K. c. Törökország*, bizottsági döntés, No. 14206/88, 1989. július 11.
- K. S. c. Finnország*, bizottsági döntés, No. 21228/93, 1995. május 24.
- Kokavec c. Magyarország*, Európai Emberi Jogi Bíróság, n°27312/95, 1999. április 20.
- Kustannus oy Vapaa Ajattelija AB, Vapaa-Ajattelijain Liitto-Fritänkarnas Förbund r.y. és Sundström c. Finnország*, bizottsági döntés, No. 20471/92, 1996. április 15.
- L.C.B. c. Egyesült Királyság*, bizottsági döntés, No. 23413/94, 1995. október 28.
- Litwa c. Lengyelország*, bizottsági döntés, No. 26629/95, 1997. szeptember 15.
- Lo Giacco c. Olaszország*, bizottsági döntés, No. 10659/87, 1989. július 3.
- Lukanov c. Bulgária*, bizottsági döntés, No. 21915/93, 1995. január 12.
- Lupulet c. Románia*, bizottsági döntés, No. 25497/94, 1996. május 17.
- M. c. Franciaország*, bizottsági döntés, No. 11940/86, 1989. október 3.
- Mayer, Weidlich, Fullbrecht, Husenkamp, Golf, Klausser c. Németország*, bizottsági döntés,
No. 18890/91, 19048/91, 19049/91, 19342/92, 19549/92, 1996. március 4.
- Mission c. Szlovénia*, bizottsági döntés, No. 27337/95, 1997. január 21.
- Mitap és Müftüoğlu c. Törökország*, bizottsági döntés, No. 15530/89 és 15531/89, 1991. október 10.
- Mrs. W. c. Egyesült Királyság*, bizottsági döntés, 9348/81, 1983. február 28.
- Özgüden és Tugsavul c. Törökország*, bizottsági döntés, No. 17926/91, 1993. június 28.
- P. M. c. Magyarország*, bizottsági döntés, n°23636/94, 1997. május 21.
- Panikian c. Bulgária*, bizottsági döntés, No. 29583/96, 1997. július 10.
- Prisca és De Santis c. Olaszország*, bizottsági döntés, No. 14660/89, 1991. október 10.
- Sabri Ali Al-Jazaery c. Magyarország*, Európai Emberi Jogi Bíróság, n°45163/99, 1999. május 4.
- Stamoulakatos c. Görögország*, bizottsági döntés, No. 12806/87, 1991. április 15.
- Stoitchkov és Shindarov c. Bulgária*, bizottsági döntés, No. 24571/94 és 24572/94, 1995. június 28.
- Széchenyi c. Magyarország*, bizottsági döntés, No. 21344/93, 1993. június 30.
- Szegő c. Magyarország*, bizottsági döntés, No. 21647/93, 1996. január 16.
- Varnava és mások c. Törökország*, bizottsági döntés, No. 16064-16065-16066/90, 16068-16069-16070-16071, 16072-16073/90, 1998. április 14.
- X. c. Belgium*, bizottsági döntés, No. 8701/79, 1979. december 3.
- X. c. Egyesült Királyság*, bizottsági döntés, No. 7202/75, 1976. szeptember 29.

X. c. Franciaország, bizottsági döntés, No. 9587/81, 1982. december 13.

X. c. Olaszország, bizottsági döntés, No. 6323/73, 1976. március 4.

X. c. Portugália, bizottsági döntés, No. 9453/81, 1982. december 13.

X. c. Svájc, bizottsági döntés, No. 7031/75, 1976. október 6.

X. c. Svájc, bizottsági döntés, No. 7211/75, 1976. július 12.

X. és Y. c. Portugália, bizottsági döntés, No. 8560/79 és 8613/79, 1979. július 3.

Előtanulmányok, publikációk jegyzéke:

Idgennyelvű tanulmányok:

„L'affaire Hassan et Tchaouch c. Bulgarie et les nouvelles perspectives de la protection des droits des minorités”, In: Civitas Europa, Presses Universitaires de Nancy, Franciaország, 2001. szeptember 7., 123-136. old.;

„Les spécificités de la lutte contre le terrorisme dans la jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l'Homme” In: European Integrational Studies, Vol. I., No. 1., 2002, Miskolc University Press, 111-123. old.

„Le Conseil de l'Europe et la lutte contre le terrorisme international” In: European Integrational Studies, Vol. I., No. 1., 2002, Miskolc University Press, 103-110. old.

„Cazul Hasan și Chaush c. Bulgaria și protecția drepturilor minoritare, sau muftii sparg zidul tăcerii?” In: Alternative Minoritare, Biblioteca Magyar Kisebbség, Editura T3, Sălăntu Gheorghe, România, 2002, 162-172. old.

„Some of the Problems Concerning the Execution of the Judgments of the European Court of Human Rights”, MicroCAD 2001, Miskolci Egyetem, 2001. március 1-2., 37-42. old.

”Certain Aspects of the Charter of Fundamental Rights of the European Union”, a Ph.D. hallgatók 3. Nemzetközi Konferenciájára (Miskolci Egyetem, 2001. augusztus 13-19.) készült angol nyelvű előadás írásos anyaga, University of Miskolc, Innovation and Technology Transfer Centre, 2001, 41-48. old.;

Magyar nyelvű publikációk:

„Az időbeli hatály kérdése az emberi Jogok Európai Egyezménye gyakorlatában”, In: Acta Humana, 2000. évi No.41-42. szám, 20-62. old.

„A kisebbségvédelem legújabb perspektívái az Emberi Jogok Európai Egyezményének tükrében”, Magyarország és Európa az ezredfordulón, Pécs, 2001. május 18-19., Studia Europaea 9., Pécs, 2001., 219-230. old.

„A Hasan és Chaush c. Bulgária ügy és a kisebbségi jogok védelme: avagy a muftik törlik át a hallgatás falát?” – Magyar Kisebbség 2000/4. szám, <http://www.hhrf.org/magyarkisebbscp/m000422.html> ;

„A Hasan és Chaush c. Bulgária ügy és a kisebbségi jogok védelme: avagy a muftik törlik át a hallgatás falát?” In: Kisebbségi Alternatívák, Magyar Kisebbség Könyvtára, T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2002, 246-255. old.

„Mikro-regionalizmus és határminti együttműködés az Európai Unióban”, In: Ünnepi tanulmányok Kalas Tibor professzor 60. születésnapjára, Miskolc, 2002, 133-145. old.

„Az Európai Emberi Jogi Bíróság közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlata”, Doktoranduszok Fóruma, Miskolci Egyetem, 2000. október 30., 95-101. old.

„Az intim szférához kapcsolódó jogok új perspektívái az Európai Emberi Jogi Bíróság közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlatában”, Jogász doktoranduszok szakmai találkozója, Pilisborosjenő, 2000. december 8-10., Collega, 2001. V. évf. 3. szám, 18-22. old.

„A szólásszabadság egyes aspektusai Közép- és Kelet-Európában az Emberi Jogok Európai Egyezménye joggyakorlatában”, Doktoranduszok Fóruma, Miskolci Egyetem, 2001. november 6.

„Sajtószabadság Közép- és Kelet-Európában az Emberi Jogok Európai Egyezménye joggyakorlatában”, Jogász doktoranduszok szakmai találkozója, Pilisborosjenő, 2001. december 6-7., Collega, 2002. április, 7-10. old.

„A koszovói beavatkozás a humanitárius jog szemszögéből”, recenzió, In : Acta Humana 2001. évi 43. szám, 107-113. old.;

„Alain Fenech Geneviève Koubi - Isabelle Schulte Tenckhoff : A jog és a kisebbségek”, recenzió, Jogtudományi Közlöny, 2002. április, 194-196. old.

Disszertációk:

« Le contentieux de la Cour Européenne des Droits de l'Homme par rapport aux pays d'Europe centrale et orientale », készült a nizzai Université de Nice-Sophia Antipolis Institut de la Paix et du Développement által indított nemzetközi köz- és magánjogi posztgraduális képzés (DEA de droit international public et privé) keretében, 1999-2000 ;

„Az időbeli hatály kérdése az emberi Jogok Európai Egyezménye gyakorlatában” – OTDK első helyezett dolgozat (1999. április 9.)

Szakfordítás :

- Blaise Tchikaya : Bevezetés a nemzetközi ítélkezési joggyakorlatba (Mémento de la jurisprudence du droit international public), Biber Kiadó, 2002. október

ÖSSZEFOGLALÁS

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye, és a mellé rendelt kontrollmechanizmus az emberi jogok létező nemzetközi jogvédelmi mechanizmusai között a legsikeresebbnek és a leghatékonyabbnak mondható. Ez köszönhető az európai államok között hamar kialakult konszenzusnak, amely az emberi jogok védelmét a második világháborút követően az egyik leglényegesebb feladatnak tekintette az új európai rend kialakítása terén, illetve az alkotók bölcsességének is amilyenben, amennyiben kizárólag azokat a jogokat rögzítették, amelyek esetében a konszenzus működőképessé tette az ellenőrzési mechanizmust.

Az utóbbi két évtizedben, és különösen napjainkban, az Egyezmény számos kihívás előtt áll. A panaszok időközben megnövekedett száma, és a keleti bővítést követően várható nagyságrendbeli növekedése, illetve a már felhalmozódott ügyhátralék is az eljárási mechanizmus újragondolását teszi szükségessé. Az eljárási reformokra törekvés a nyolcvanas években kezdődött, és az első lényeges, az egész intézményrendszert érintő reform a 11. kiegészítő jegyzőkönyvvel valósult meg. Az ügyek számának jövőbeni növekedése azonban továbbra is szükségessé teszi a kontrollmechanizmus jövőjének újragondolását.

A kontrollmechanizmus jelene és jövője szempontjából nagy jelentőséggel bír a közép- és kelet-európai államok csatlakozása. A térség államai ugyanakkor a joggyakorlat fejlődésére is nagy hatással vannak, hiszen a több évtizedes szocialista múlt számos olyan problémát vet fel, amellyel a Bíróság korábban nem, vagy nem ilyen formában találkozott. A közép- és kelet-európai államokkal kapcsolatos joggyakorlat ebben a tekintetben elsősorban az anyagi jellegű jogok terén mutat specialitást a korábbi ügyekhez képest, emellett azonban rámutat a politikai átalakulás problematikus pontjaira is, különös figyelemmel a jogharmonizációs kötelezettségekre. Bár a térség államainak politikai, jogi fejlettsége, illetve társadalmi, gazdasági, kulturális háttere között lényegi különbségek vannak, a Bíróság ítélkezési rendszerbe foglaltása tanulságokkal szolgálhat, hiszen segít a tagállami jogrendszerek fejlesztésében, illetve megkönnyítheti a jogharmonizációs problémák feltárását.

Az egyes ügyek megtételének egyik első lépése a Bíróság joghatóságának vizsgálata, melyek közül a közép- és kelet-európai államok esetében is fontos szerepet játszik a *ratione temporis* joghatóság megállapítása. A Bíróság és korábban a Bizottság is hozzájárult a *ratione temporis* joghatóság vizsgálati szempontjainak fejlesztéséhez, amelyet a ratifikáció, illetve korábban a 25. illetve 46. cikk szerinti egyéni panaszjogot elismerő nyilatkozatok hatályba lépéséhez kötöttek. Az ezzel kapcsolatos joganyag sokrétű, szerteágazó, ugyanakkor csoportosítható is, és így az ügyek megtétele megkönnyíthető. Bár a *ratione temporis* joghatóság problémája a 11. jegyzőkönyv hatálybalépését követően csatlakozó államok esetében csak a ratifikáció időpontjára

visszavezetett vizsgálatot jelent, a probléma a korábban csatlakozott tagállamok esetében a tagállami nyilatkozatok tekintetében is a mindennapi gyakorlat része.

Napjaink egyik legnagyobb politikai kihívása a nemzetközi jog egész területén a terrorizmus elleni küzdelem. Ez az európai kontinensen sajnálatos módon több évtizedre visszanyúló probléma, melyre a tagállami szabályozáson túl az Európa Tanács is megkísérelt megfelelő válaszokat találni. Az Európa Tanács elkötelezte magát a terrorizmus elleni harcban, azonban mindvégig kitart azon törekvés mellett, hogy ez az emberi jogok legmesszebbmenő figyelembe vételével és tiszteletével történjen. Bár az Egyezmény *ex post facto* értékeli a terrorizmussal összefüggő ügyeket, a tagállamoknak hasznos útmutatást ad abban a tekintetben, melyek azok az esetek, ahol a terrorizmus elleni küzdelem sérti az egyes emberi jogokat. Mindez nagyban hozzájárulhat a terrorizmus elleni harc eredményességéhez, az emberi jogok védelmének fejlesztéséhez, és az egyén, illetve a közösség jogai tekintetében a megfelelő egyensúly kialakításához.

A disszertáció az ezredvég legfontosabb kihívásait dolgozza fel, melyekkel az Emberi Jogok Európai Egyezménye szemben találja magát, és amelyek nagy jelentőséggel bírnak az Egyezmény jövője szempontjából.

ABSTRACT

The European Convention on Human Rights and its control mechanism is the most successful and the most efficient among the mechanisms of human rights protection of our time. Thanks to the consensus reached among European States very shortly after the Second World War aiming at establishing a new European order with an efficient human rights protection system in its centre. Moreover, the creators kept in mind to lay down only those principles in which consensus is reached in order to make the mechanism work properly.

During the past few decades, and particularly nowadays, the Convention is facing a number of challenges. The increase of the number of applications and their future increase expected after the eastern enlargement, as well as the already existing workload makes it inevitable to rethink the functioning of the control mechanism. The first reforms in this field are dated back in the 80's, and the most important reform affecting the system of procedure entered into force with Additional Protocol No. 11. Notwithstanding, taking into consideration the future increase in the number of applications, the reconstruction of the Convention mechanism is indispensable.

The accession of Central and Eastern European States to the Council of Europe and the Convention mechanism has had a considerable impact on the control mechanism. At the same time the eastern enlargement has contributed to a certain extent to the development of the case-law of the European Court of Human Rights, since the socialist past of the last decades raises several issues unprecedented so far in the case-law. The case-law concerning the Central and Eastern European States is particularly important in the field of substantial rights and freedoms, since it differs on several points from the earlier jurisprudence of the Court. On the other hand the case law reflects the problems of the political changes and the legal approximation. Although the political and legal development, as well as the social, economic and cultural background of the States of the region proves to be different from one country to another, the systematisation of the cases leads to useful conclusions in the development of the legal systems of the region and facilitates the discovery of the problems concerning the legal harmonisation in order to promote the effective guarantee of human rights.

One of the first steps in the examination of each case is the consideration of the *ratione temporis* competence of the Court. Both the Court and earlier the Commission have developed an extensive jurisprudence in this respect, based on the date of the ratification of the Convention and the date of entry into force of the declaration of the State concerning the acceptance of the right of individual petition according to Article 25 and 46. Although the case-law is far-reaching and varied in this aspect, the systematisation of the cases facilitates the understanding of the legal reasoning behind this phenomenon. Albeit in the case of the States admitted after the entry into force of the Additional Protocol No. 11 the problem of the *ratione temporis* competence is related only to the date of the ratification of the Convention, the conclusions of the dissertation remain entirely

valid in respect of the large majority of the States members, where the date of ratification, as well as the dates of the State declarations stay in force and remains within the everyday practice of the Court.

Terrorism is one of the greatest challenges of our time that international law and politics have to face. In our continent, unfortunately, this problem has a long history, and the Council of Europe tried to find suitable solutions to facilitate the fight against terrorism, always remaining however within the framework of the principles of the protection of human rights. Although the Convention guarantees an *ex post facto* examination of the cases concerning terrorism, it gives useful indications for the States members of the problematic points where the fight against terrorism leads to a violation of fundamental rights. The analysis of the case-law contributes to the effectiveness of the fight against terrorism, the development of the protection of human rights and the establishment of a balance between the rights of the individual and the interest of the public.